I C A O

1579

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

ID EST,

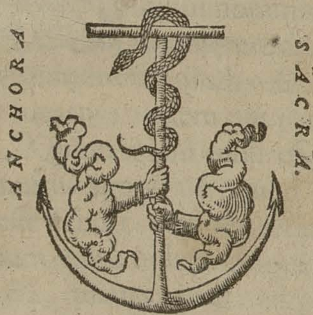
Rerum ab Hispanis in India Occidentali hactenus gestarum, & acerbo illorum in eas gentes dominatu,

LIBRI TRES,

VRBANI CALVETONIS *opera industriáque ex Italicis Hieronym Benzonis Mediolanensis, qui eas terras* XIIII. *annorum peregrinatione obijt, commentarijs descripti, Latini facti, ac perpetuis notis, argumentis & locupleti memorabilium rerum accessione, illustrati.*

HIS ab eodem adiuncta est,

De Gallorum in Floridam expeditione, & insigni Hispanorum in eos sæuitiæ exemplo, Breuis Historia.

APVD EVSTATHIVM VIGNON.

M, D, LXXVIII.

EXIMIO DEI SERVO, D. THEODORO BEZAE, PRAECEPTORI ET PArenti *plurimùm ſemper obſeruando*; VRBANVS CALVETO, *Gratiam & pacem à Domino*.

NIHIL mihi minus hîc propoſitum fuit (præſtantiſſime Doctor) quàm vel ſub clariſſimi tui nominis vmbra me inſerere famæ: vel te, quem minimè omnium vellem, ineptiarum mearum teſtem aut patronum facere. Quum enim nihil eſſe in me haud inuitus agnoſcam, quod conſpicuum eſſe debeat: tum verò etiam tacitum tuum vnius iudicium equidem vehementiùs, quàm apertas multorum de me opiniones, reformido. Sed nimirum exſtare aliquando oportebat aliquod obſeruantiæ in te meæ teſtimonium:

quando ad pedes tuos eruditus, non cetera tantùm, ſi quæ pauca fortè habeo, ſed & hoc ipſum gratitudinis officium in pręceptores, illuſtri exemplo ex te didici. Atque id quidem eò libentiùs facio, quòd beneficia erga me tua agnoſcere nō poſſum, quin multiplices ſimul Deo gratias agam. Quum enim, per ſingularem Dei gratiam, vterque mihi parens, vera eius cognitione imbutus, obtigiſſet: præſertim pater, qui vergenti iam ætate Euangelij guſtum flagranti zelo imbiberat: iſque haberet in votis vt per omnem honeſtarum artium cultum, ſicut pueritiam, ſic adoleſcentiam tranſigerem, quum Medicinæ me deſtinaſſet: Pietati nihil præuertendum ratus, detractum me Lutetia, præmaturis adhuc liberalium artium ſtudiis meis, rectà huc miſit.

Hic in D. GERMANI COLLADONII (quem parentis veriùs loco quàm auunculi ſemper venerari ac colere debeo) manibus educatus, te ſacræ Theologiæ, IOANNEM TAGAVTIVM Philoſophiæ præceptores, id eſt alteros parentes, nactus ſum. Neque hîc te moleſtè laturum certum habeo,

quòd prȩclari viri memoriam cum tua laude coniunxi: quem tu vſqueadeo viuentem dilexiſti, vt ne mortui quidem nomen niſi cum honore vſurpes. Sed ille quidem, vixdum medio ætatis ſpacio mihi aliiſque ſubitò ereptus, ſtudia noſtra deſtituit. Ex eo nos totos, quãquam grauioribus curis adhuc impares, poſſidere cœpiſti: per te ſacris initiati Theologicis, ſub diſciplina tua rudimenta adoleſcentiȩ poſuimus: tu myſteria per ſe auguſta & nondum ſat firmatis ingeniis ardua, ita peruia & plana feciſti, quum minima quȩque veluti manſa in os ingereres, quum nos diſputationibus, nos præceptis, fingeres: vt non modò quȩ ex te propriè didici, ſed ſiqua poſtea hauſi ex aliis, ea iure tibi omnia accepta hodie referam. Ac me hîc quidem prȩteritæ vitȩ ſpacia relegentem animo, recordari etiam nunc iuuat, quanta olim admiratione, quanta voluptate, te, prȩter raram quandam δεινότητα, quȩ peculiaris in te eſt, candidam perſpicuitatem Philippi, ſinceram ac ſolidam ſanitatem Caluini, doctam vbertatem methodúmque Martyris, celebri auditorio, regenerantem audiuimus,

Quid aliis vſuuenerit, neſcio: me quidem ſcio nihil iucundius ſimul & vtilius audiuiſſe aut vidiſſe in vita: quum tu perplexa diſtinctè, obſcura nitidè, difficillima enucleatè & familiariter nobis exponeres: id vnum prorſus agens, vt non tantùm pij doctíque, ſed etiam aliis docendis quamaptiſſimi, diſcipuli tui euaderet. Ergo, beneficio tuo, inſignes viri, decora ingenia, ex hac ſchola, tamquam vberrimo fonte, emerſere: & doctrinæ tuæ fructus latè ſparſi ſunt. De me nihil ambitiosè referam. Etſi in preſtantiſſima omnium ſcientia præſtantiſſimum Doctorem ſortitus, lentos admodum ac tenues progreſſus ingenij vitio fecerim: ſi tamen (quod ille de M. Tullio ſcripſit) is cui tu valdè placuiſti, plurimùm promouerit: non parum profeciſſe me iudico. Me quidem, vix Theologicis operatum ſtudiis, tua cùm doctrina, tum docendi ratio, adeo vehementi amore raptum deuinxerat, vt patris voce in patriã reuocatus, quum is me aliò mittere, propinqui verò etiam retinere cuperent: huc tamen potiùs, bona quidem cum parentis venia, reuerterer. Neque me adhuc facti pænitet. Quum enim,
Chri-

Christum sequens, huc Deo propicio primùm venissem, neque vlla sedes magistráque studiorum incorruptior hac vrbe, neque te Doctor alius absolutior videretur, nihil mihi de pristino instituto mutandum censui. Et quę hîc postea expertus sum, non iudicium tãtùm confirmarũt meum, sed spem etiam vicere. Prosper per ea tempora ciuitatis status, nisi quòd incomparabilis viri morte graue vulnus acceperat: eò vndiq. affluens studiosorum multitudo, docti & suaues condiscipuli: florens academia: vrbs ipsa præclaris legibus condita & moribus: & tu grande academiæ simul & vrbis specimen, ea diligentia Ecclesiam concionibus, nos verò etiam prælectionibus erudiebas, vt quum multos longo interuallo anteisses, temet quotidie ipse vinceres. Itaque tum non Catechismus tantùm Christianæ doctrinæ, Epistolæ ad Hebræos, ad Romanos, & ceteræ Pauli, multorum quidem antea peragratę vestigiis, sed abs te singulari quadam methodo, nec trita aliis via, apertę: verùm etiam abdita Prophetarũ oracula (quorum vel sermonem vt nimis priscum & obsoleta vetustate informem plerique

antè horrebant) explicata & euoluta tuis laboribus, vel tyrunculis ipſis patue runt: ac quemadmodum felici Caluini cura antè educata, ſic in hac mæſtitia temporum ſalubri tua ſuauitate hilarata Eccleſia eſt. Inter hęc ne domeſticæ quidem tibi horę vacuæ, illuſtria hęc ſcripta pepererunt, quibus inſanam obtrectatorum maledicentiam, Caluini magnitudinem tuámque allatrantium, facillimè compeſcuiſti. Nec crebriores vllo tempore Eccleſiarum in varia loca diſperſæ coloniæ, te cum cetero presbyterio mittendis paſtoribus, ſcribendis litteris, ſententiis dicendis, ita diſtinebant, vt non magis miraremur te tanta negotiorum mole non obrui, quàm ſem per alacriorem, ac veluti nouum, ad docendum accedere. Enimuero mira interea, vt felicitas ingenij, ita morum comitas: vbi res & negotia poſcerēt, intentus & grauis: vbi quies laborum data erat, commodus & ſeriis læta miſcere facilis: ita temperatis curarum ac remiſſio num vicibus, vt (quod difficillimum) nec facilitas autoritatem, neq. grauitas comitatem corrumperet. Sed ne ſingulare quidem illud in paucis Dei donum

 omiſero,

omiſero, quòd ne ſenectus quidem, quæ pleroſque in ocium & ſegnitiem reſoluit, quidquam de priſtino ſtudio tuo & labore detraxit. Eadem planè facis quę iunior ſolebas: ſcribis, legis, concionaris, ídque aſſiduè, inſigne adoleſcentibus ipſis documentum: nec, quum in pleriſq. cum corporibus vigere ac defloreſcere animos videamus, viuidus ille ingenij tui vigor cum ætate conſenuit. Quis ſanus non patriam, non auocamenta omnia, vt hęc videret, contemneret? Atque id ego, quamquam non ſum aſſequutus, voluiſſe tamen, huc veniens præ me tuli. Sed ecce, quum acriore quàm antè incenſus ſtudio, pręlectionibus & concionibus illis tuis potiſſimùm audiendis meditandíſque progrederer, vnum hoc, pænitendum mihi ſemper, accidit: quòd præcoci (vt ego iudico) tua & amicorũ de me cura, nimiũ intempeſtiuè ab ore tuo & latere auulſus ſum.

QVAMOBREM ceteris quibus eo bono frui diutiùs ac feliciùs licuit, eruditionis palmam, famam, primũ locum, ſecundum, tertium, denique omnem præter vltimum, facilè cõceſſero: dum mihi grati diſcipuli nemo nomẽ eripiat. Quod partim vt teſtatum aliquãdo fa-

cerem, partim vt quas seuisti fruges, earum nonnihil pro tuo iure meteres: hũc libellum inscribere nomini tuo volui: quamquam vel amplitudini tuæ haud satis parem, vel personæ quam geris, parum conuenientem, plerisque visum iri nõ dubito: ac ne meum quidem iudiciũ ab eorum opinione discrepat. Neque enim hîc augusta illa & diuina reperies, quæ nos non tantùm ex te audire, sed etiam mirari, consueuimus: non proxima ab illis Philosophica: ac ne Historias quidem vel nouitate rerum, vel splendore gentium commendabiles: quales hodie multas scriptoribus, si quos cædes & insaniam hominum condere Annalibus iuuat, Europa nostra suppeditat. Sed expeditiones, iam septuagesimum ante annum vsque ad nostra hæc tempora in vltimum Occidentem ab Hispanis susceptas, & ad Indos ab illis importata vitia & bella: mox durissima in seruientes imperia, fœdas repugnantium strages, & exhaustas cędibus & rapinis prouincias. Postremò direptores ipsos in mutuam perniciem actos, vt ciuilium etiam bellorum in altero Orbe exempla existerent: ingens Christianę fidei

inter-

inter Barbaras gentes dedecus. Parum lęta omnia, & iam antè magna ex parte dicta aliis. Neque ego attigissem, ni incorruptam fidem professus hic autor, non parua in maius augens, vt Hispani: non audita ex aliis interpolans, vt ceteri: sed quę ipse pręsens audiuit & vidit, sincerè referret. Vnum in primis placuit, quòd nostrorum hominum in illis terris vitia & scelera non reticēs (quod plerique scriptores fecere) interposito nonnumquam suo iudicio, Barbarorū etiam vel Christianis dignas de ijs sententias accuratè exsequitur: adeo vt in tam exiguo scripto nullam propè iustæ Historię laudem desideres. Quod deesse videbatur, Latinę orationis lucem intuli: tum breueis addidi notas, & siqua præterea scitu digna visa sunt. Magnū in tenui re laborem. fateor. Nec tanti dignum patrocinio viri libellum: Ne istud quidem nego: sed quem tamen, ni te prorsus ignoro, verecundè sese tibi offerentem adrogari inter clientes tuos. & maximam dignitatis suę partem mutuari ex tuo nomine, patieris. Quamquam (vt vnde cœpi eò desinam) hac numcupatione mihi nihil verè destina-

tum propositúmque fuerit, quàm vt vel ignobili hoc monumento testatus, me Deo cùm multis de rebus, tum de hac potissimùm gratias agere, quòd te, corruptissimis his temporibus, optimarum artium & verę Religionis pręceptore, singulari meo fato, vsus sum: simul etiã nonnullo gratæ Pietatis in te officio fungerer. Quod quidem ita tibi acceptum esse & probari cupio, vt nihil pro eo maioris gratię abs te petã quàm vt inter prospera venerandę tuę senectutis solatia istud etiam reputes, tibi, quãquam non satis doctos, attamen non ingratos discipulos obtigisse: & me, sicuti facis, semper vt γνήσιον agnoscas.

Hoc verò & nunc & assiduis precibus meis à Deo Opt. Max. peto quęsóq. vt solandis piorũ miseriis, & illustrandis horum temporũ tenebris, inter tot Ecclesiarum lumina, quamlongæuus floreat ac splendeat in domo Dei, stétque pręlucens dominus meus coram Domino & coram Christo eius. SALOCERTAE. Anno temporis nouissimi, cIↃ IↃ LXXVIII. KAL. SEPT.

CHRIST.

CHRISTIANIS ET PIIS LECTORIBVS S.

VOD magni initio operis florentissimus rerum Romanarum scriptor Liuius præfatur, Se nimirum, dum prisca populi Romani facta & primas origines tota mẽte repetit, tantisper à conspectu malorũ, quæ sua multos per annos vidit ætas, animum auertere: id in tenui hoc scripto propemodum contigisse profiteri mihi licet. Me videlicet, quum ardente iamdiu bellis Europa, solatium malis & animo meo requiem quærerem, longinquæ alicuius prouinciæ secessum & secretum sæpe optasse, vbi liceret non modò à tot scelerum conspectu, sed etiã auditu & fama, procul agere. Ergo nihil hîc vsquam quietum circumspectans, tandem aliquando in nouam illam Indiam (quam vocant) vt vacuum bellis orbem, toto animo transuolo. Et eò potissimùm multa inuitabant: Auriferi amnes, mõtes aurei: mira cæli temperies, noua fructuum auiúm

que species, rudis & antiqua hominum simplicitas: mare vnionum ferax, gemmis grauida tellus: denique obuiæ opes fama magis quàm rerum fide traditæ: quæ omnia perlustrare vel animo iuuaret: sed ante omnia inerme ocium & quies, & morum nostrorum tædium.

Ac mox quidem transgresso, vti dixi, ea primò omnia non planè vana arridebãt. Sed quum ijs miraculis animum attenderẽ, ecce è diuerso longè alia rerum facies. Extorres indigenæ, & Christianis infensi: subuersi iam montes & auro penè vacui: exhausta mapalia, tristis vbique & horrida solitudo: Indiæ Occid. facies hodie misera. *serui, aut seruitutem horrentes Barbari, cuius ne nomen quidem antè nouerant: & atrocia eorum cum nostris bella, & quæ bella sequuntur calamitates. Denique nostra illic omnia vitia, sæuitiam, libidinem & auaritiam reperi. Hic continuò mecum: Earum rerum causas numquid sciscitari & exsequi libet? Itaque cognoscendi auidus, Hispanos scriptores adeo, eorum libros euoluo. Mira illic: Vno aut altero prælio perdomitæ prouinciæ: priùs penè rapta quàm inita Regna: insignes Hispanorum de Barbaris victoriæ, nisi equis deberentur. Denique tot Scipiones aut Alexandros magnos diceres*

res, quot Hiſpani duces in illis terris bella geſſere. Neq. profectò gloriam meritos abnuerim, ſi vel ipſi ſæuitiæ, vel ſcriptores laudibus modum ſtatuiſſent. De ſceleribus interim eorum & flagitijs nonnihil, ſed parcé. De Barbaris ferè omnia in peius, vt fermè victos, ſicut ceteræ calamitates, ita ignominia ſequitur.

Sed mirabar in primis, cur non potiùs inermi quæſitu ſine bellis peragratæ eæ terræ eſſent: vnde aut quo initio Indis cum Hiſpanis cõtracta bella: imò quas bellorum apud eos poſſe eſſe cauſas, vbi nulla eſſet diuitiarum admiratio, nulla honorum æmulatio aut cupiditas, creberrimæ inter homines certaminum cauſæ. Poſtremò cur Hiſpanos iniuria potiùs quàm beneficio experiri maluiſſent: à quibus præſertim non multa tantùm inſtrumenta vitæ & honeſti cultus morem, ſed literas etiam, rarum inter Barbaros, cũ Religione acciperent. Quare primò hæc ferè importunæ cuidam agreſtique immanitati, & ab omni ſocietate abhorrenti naturæ tribuebam, quæ, vt nonnulla animalium, nullis beneficijs manſueſceret.

Quæ Indis aduerſus Hiſpanos bellorũ cauſæ.

Sed hæc fortè rimanti, commodùm Benzo in manus incidit: qui vt ſuperiorum opinionum errore demto, nodos ſoluit quibus

impeditus hærebam: ita veros eorum malorum fontes aperuit. Is quæ decem & quatuor annorum ſpacio magna ex parte in Occid. India vidit, Italico ſermone conſcripſit, mira quidem breuitate, ſed ea tamen quæ nihil propè ſcitu dignum prætermittat: aut ſiqua ſunt, nos ea vtcumque expleuimus. Ac ne collatum quidem cum alijs, multùm ab ijs diſcrepare comperi, niſi quòd illi ferè tantùm euentus rerum: hic quas illi callidè ſæpe reticent, cauſas etiam exſequitur: nec, vt plerique, audita ex alijs, ſed ab ſe viſa & explorata referens: vnde maior teſtimonio autoritas & ſcribenti fides.

Benzo Hiſpanis ſcriptoribus cur præferendus.

Hunc ego accuratè quum perlegiſſem, ſuſpectos habere priores illos ſcriptores, vt gratiæ plurimùm dantes & ſuorum gloriæ nimiùm lenocinantes, cœpi: ac facilè intelligere (quod res ipſa loquitur, & Barbari ipſi non minus naturalis iudicij luce quàm experientia deprehenderunt) Hiſpanos verbo ad propagandos Chriſtianæ religionis fineis in eas oras nauigaſſe: reipſa, vt ditiſſimis ijs ſubactis prouincijs æternæ dominationis ſedes ibi figerent: id eſt, ſpecioſum titulum, auaritiæ & prauis alijs cupidinibus prætexuiſſe.

Hiſpani ſcriptores ſuorum gloriæ lenocinantur.

Sed operæprecium eſt, id non tam ex meis verbis

verbis quàm ex ipsorum factis cognoscere. Ita enim & subigendis illis populis, & postquam subegerant regendis, hactenus maxima ex parte sese agitauere, vt quum quiduis aliud reipsa præstarent quàm quod præ se tulerant, Dionysii alicuius aut Machiauelli discipulos veriùs quàm Christi se esse proderent.

Age igitur, aliquot istius, si libet, placita cum horum gestis componamus: quando hæc tantam inter se similitudinem habent, vt facilè vel istos ex Machiauelli ludo profectos, vel istum ex horum præclaris in Italia facinoribus Theoremata sua hausisse credideris. Quum enim in commentarijs illis quibus Tyrannum veriùs quàm Principem instituit Machiauellus, suadeat inter alia, vt quum ex animo Deum non colat; Pietatis tamen externam speciem præ se ferens, eam de se opinionem ac famam apud omnes, quoad eius fieri posit, conciliet: Id non perniciosius docuisse videtur iste, quàm Hispani apud Indos præstitisse. Ac nihil primò facilius, quàm crassis Barbarorum ingenijs hoc persuadere, qui nouæ & peregrinæ gentis miraculo capti, de ea præclara omnia & quamuis absurda crederet. Ergo Hispanis, quum splendidum Dei & Chri-

Machiauelli dogmatum, & rerum ab Hispanis in India gestarum, collatio.

ſtiani nominis gloriæ promouendæ titulum ſuis expeditionibus imponerent & ſe Chriſtianos, ac filios Dei altiſsimi, alternis propè verbis iactarent, vſqueadeo habita fides, vt etiam deſcendiſſe iſtos è cælis (nam & hoc ementiri non pudebat) vulgò illis gentibus perſuaſum eſſet: donec res ipſæ & facinora hanc vanitatem coarguerent.

Hiſpani verò prona interim Barbarorũ credulitate adeo abuti, vt etiam opinionem & ſpem quandam ſalutis illis inſitam (cæcam quidem illam & inanem, ſed tamen ſpem) ad exitium miſerorum & ſuum quæſtum verterent. Exemplum vnum referam.

Hiſpani ſpecie pietatis Indos in ſeruitutem pelliciũt.

Ex quo in Hiſpaniola viciniſque inſulis indigenæ operarij Hiſpanis ad exercenda metalla defuerunt: prouidere ſibi ex Lucaijs inſulis, quæ infrà Cubam ad Septemtrionẽ verſæ ſunt, mancipia inſtituêre. Qua in re mira arte & conſueta illa ſua Pietatis larua vtebantur. Quum enim illi ſimplices & minimè mali homines, rigore Septemtrionalis plagæ expiatis ſuis peccatis, in Elyſios quoſdam campos migraturos ſe aliquando confiderent, quos ad Meridiem ſitos eſſe ſomniarent: Hiſpani illuc nauibus appellentes, perſuadebant ſe eò veniſſe vt eos in beatas illas ſedes traducerent. Ita miſeros

vana

vana spe illectos, & pro certo habentes se in Paradisum aliquem amœnum abduci, plenis nauigijs in aurifodinas asportabant. Et eiuscemodi quidem capturis quinquaginta hominum millia absumta, & vniuersa propè Lucaiensium gens deleta est. Tantum videlicet in Hispanis illis Religionis erat, vt istos in Paradiso illo suo collocare nollent, nisi priùs in Purgatorium demersos. Sed spectemus cetera.

Hispani Lucaiensium credulitate abutuntur.

Monet Machiauellus, non posse melius prouinciam aut agrum recens captum sub imperio teneri, quàm si deductis in eum colonijs veteres incolæ pellantur, aut ita attritis premantur opibus, vt nulla vis ac rebellio ab ijs metui possit. Id quoque strenuè ab Hispanis præstitum. Ita enim eas terras occuparunt (quo iure ac titulo ipsi viderint) vt non tantùm Colonias arcésque imponerent domitarum gentium ceruicibus, sed eas quoque sibi compedes suis manibus fabricari cogerent. Neque id satis: sed quum indigenas intolerabili sæuitia pepulerint domibus, exturbarint agris, aut inter mancipia habentes laboribus attriuerint, plerisque locis ex veteribus incolis nullos: multis quampaucissimos, omnibus quidem ita inopes humilésque Indos reliquerunt, vt ab

ijs rebellionem non pertimescant. Eius tyrannidis testes sunt Hispaniola, Cuba, Iamaica, San-ioannis de Portu-diuite, & Guanaxiæ insulæ, in quibus (vel ipsis Hispanis historicis testibus) ex quadragies centies capitum millibus, quibus olim habitabantur, vix hodie quingenti aut sexcenti Indi supersint. Adeò ingentium etiam bellorum clades Auaritia superat.

Neque vllam ferè gentium hodie video, cui iustiùs quadret quod Romanis quōdam exprobratum à Britannis scribit Tacitus: Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrę, & mare scrutantur: si locuples hostis est, auari: si pauper, ambitiosi: quos non Oriens non Occidens satiauerit: soli omnium opes atq. inopiam pari affectu concupiscūt: auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus imperium, atque vbi solitudinem faciunt, Pacem appellant.

In vita Agricolæ.

Idem Tyrannicus doctor præcipit, Nulla ratione melius ciuitatem aut prouinciam posse subigi quàm si malis moribus impleatur: qua arte Cyrus, suadente Crœso, Lydos magis quàm vllis armis fregit. At ne istud quidem Machiauellus meliùs scriptis, quàm Hispani factis expressere. Vulgaria

garia hæc, Insuetos vino Barbaros ebrietate mollire & vincere, quod sæpe illis loco virtutis fuit: mulierum virginúmque pudicitiam attrectare, vnde mox in Europam atque in totum orbem Indica lues sparsa est: quum liberos etiam eorum, in disciplinam acceptos, iurare, sacrum Dei nomen blasphemijs proscindere, aleari, furari, mentiri, scortari & sicas vibrare, docuerint. Ac ne ea quidem etiam gratuitò: quando & aurum, & vniones, & libertatē, & cetera bonorū, ab illis gentibus accepere, quum sua illis vitia traderent. Qua in re tamen illud percommodè accidit, quòd, præter naturalem lucem, Præcepta Dei, quæ vtcumque ab Hispanis didicere, cum eorum exemplis & factis componentes, horrenda ipsorum scelera & flagitia graui præiudicio damnent, donec in iudicio aduersus eos consurgant, Barbari.

Hispanorum consuetudine Indorum liberi corrumpuntur.

Præter hæc Machiauellus docet, Nulla ratione faciliùs in pace ac fide contineri, & prohiberi à rebellione subditos, quàm si inopia & labore cohibeantur. Mirum quàm auidè arreptum hoc dociles isti ad vitia discipuli, in rem atque vsum verterint. Neque enim tantùm quidquid circum brachia, colla, aures, braculas, auri habuere Barbari,

Hispani Barbaris quæ habent & quæ nō habent extorquent.

cum ceteris delicijs excussere: sed penitus ire in viscera terræ, & paruo alioqui contentos, versis montibus, scrutari abditas opes coegerunt. Hinc tributa, onera, metalla, seruientium pœnæ, Indis imposita, & cetera, in quibus excogitandis nimio plus quàm velimus ingeniosa Auaritia est.

Nec contenti eripere quæcumque habebant, etiam quæ non habebant, miseros homines vi, malo, tormentis inuenire subegerunt, & ijs locis vbi ne mica quidem auri esset, aurum superbis dominis pendere: donec miseri illi homines tot malorum exitū desperatione & deformi exitu quærerent. Atque hîc quidem (nisi vniuerso Christiano nomini grauius inustum esset dedecus, quàm vtrisum mereri posset) operæpretium sit cognoscere, quàm lepidè Barbarorum nonnulli furiosam illam auri famem expleuerint: quum vt rex Mithridates Aquilio Romano duci capto, ita Hispanis isti aurum in os infunderent. Imò quum Barbaros coegerunt, cum diris exsecrationibus, Aurum, Christianorum Deum, palàm vocare: quibus piaculis se ab tam graui noxa vnquam exsoluent?

Barbari auaritiam Hispanorum mirificè explent.

Longum esset, omnia ad hunc modum persequi, quibus impotentem illum & tyrannicum

nicum suum dominatum in India isti fundarunt exercuerúntque, quum Christi imperium propagare velle prætexerent. Illud quidẽ præfractæ & insanabilis auaritiæ sæuitiæq́ insigne documentũ est, quòd absumtis montium, omniũ, terrarum & maris opibus, aut in Hispaniã transuectis, quum nil iam Indis præter nuda corpora superesset, corpora ipsa habere quæstui cæperunt, nec tantùm illis pro asinis & mulis abuti, sed liberos quoq. homines vndecumq. in seruitutem rapere, vendere, occidere: scilicet quia Christiani fieri nollent. Ac, credo, Indiam & Hispaniam mancipijs replessent, ni vaganti auaritiæ frenos iniecisset Carolus Quintus: cui tamen vsqueadeo obeditum non est, vt rebellare Coloniæ & arma sumere in principem cum periculo, quàm parêre cum detrimento mallent.

Hispani Indorum fortunis consumtis, corpora seruituti mancipant.

Carolus V. Indos liberari iubet.

Miremur iam Indos Christianam fidem respuere hactenus? Quo fructu prædicari Euangelium apud Barbaros ab ijs speres, quibus miseros homines in India affigere saxis, lacerare tormentis, obijcere canibus, proterere equis, vrere flammis, iocus & ludus fuit? Itaque his & talibus factis tam implacabile odium omnium Barbarorum non in se tantùm, sed in omne quoque Chri-

ſtianum nomen, cõciuerunt: vt vulgò Chriſtianos, non homines ex hominibus ortos, ſed purgamenta quædam maris & monſtra ex barbari elementi ſpumis concreta eiectáque eſſe pro certo habeant: malíntque liberos ex ſe ortos trucidare ſua manu, quàm mancipia tyrannis alere.

Hiſpanorum excuſatio.

Hîc nonnulli, etſi Hiſpanos in totum nõ excuſant, ſubleuant tamen, & maximam partẽ horum malorũ in earum gentiũ vitia exonerant, quæ Deus ſcilicet ita vlciſci voluit. Nec ipſe quidẽ meritos abnuerim, niſi peiores ij fuiſſent à quibus oppreſſi ſunt. Etſi enim iſti ſuis quoque vitijs, & quidem magnis, laborant, ſunt tamen in ijs nonnulla quæ non erubeſcamus imitari: & vtinam ex hac indole aliquid Hiſpani hauſiſſent, nec auidiùs aut gloriam aut caducas opes quàm iſti concupiſcerent. Certè, vt deeſſent illis alia, vel inſigni quiete vitæ, vel innocentiæ vmbra, vel hoſpitali benignitate in aduenas, non planè indignos iudico quibuſcum mitius ageretur. Quum verò etiam à litteris & Religione non abhorrerẽt, alliciẽdi potius beneficijs quàm vitijs abſterrendi erant.

CETERVM *ne ipſe quidem tamen*

has

has diuinitus illis clades obtigisse dubito: immò Deum (cuius profunda sunt iudicia & imperscrutabiles viæ) vt quondam Gotthorum & Hunnorum opera Italiam, Saracenorum Gallias & Hispanias, Patrum nostrorum ætate Gallicis armis Neapolitanos principes attriuerit: ita nostris temporibus non tantùm ad beluinas Indiæ gentes domandas, sed Europæ quoque lasciuiam castigandam Hispanis ministris vti. Sed an propterea (ô Gotthorum & Vandalorum sanguis) quòd patrum vestrorum vestigia sequentes, ventis hodie admodum secundis vtimini: quòd nauibus, armis, viris, equis, terras & maria consternitis, Dei manum effugere vos posse existimatis? Venient hauddubiè, venient tempora, quibus stata vice vretur Hispania bellis, & vos qui alienis spoliis diuites estis, vicissim spoliabimini: Vos qui non tantùm quietas solicitastis gentes, sed etiam afflictas premitis, & iamdiu nostrum quatitis orbem: aliquando & ipsi quoque è calice irarum Domini, quem aliis hodie porrigitis, bibetis. Nondum stirps Maurorum planè exstincta est, qui Hispaniam armis occupatam aliquot secula tenuerunt. Nondum omne

Indorum genus funditus sustulistis, qui omnes rebellandi occasiones speculantur. Viuit adhuc in Sicilia eorum soboles, qui quondam licentiùs alieno vtentes Gallos, vna litterarum significatione, vno die, omnes obtruncarunt. Atque vt, fatali omnium ignauia, nulli aduersum vos sese arment populi, viuit tamen in cælis Dominus, qui publicam Gentium insaniam & insolentiores triumphos suo tempore compescere consueuit.

VERVM, *vt ipse quoque, & quidem æquius quàm Hispani, Hispanos subleuem, primùm me nullo Hispanorum odio, Indorum patrocinium suscepisse profiteor: ac siquid fortè hîc asperius in eos dictum exciderit, in bonos & honestos eius gentis viros dictum id me nolle significo: quos singulari beneuolentia complector: In primis fratres meos, pro Christo indigna multa atque aspera in Hispania perpetientes: pro quibus & nunc & quotidie Dominum oro, vt eos è fornace illa Babylonica mirabili potentia sua liberet. Deinde quum multa præclara Hispanos in India gessisse facilè agnoscam: ita, siue diuturna earum gentium cõsuetudine, siue angustiis rerum,*

effe-

efferatos, multa ſanè perperam, quorum pudeat, egiſſe non dubito: nec ipſos quidem, ſiquid veræ indolis ineſt, recuſaturos cenſeam, quominus in Hiſtoriis, quibus res eorum geſtæ narrantur, vt egregiè facta, ita de ſuis vitiis nonnihil audiant: quando næuos & maculas ſi nudaueris, eluuntur: laudibus corrumpimur.

POSTREMO, *vt in ſingulis ſæpe perſonis, ita in Gentibus naturalis quædam & propria ad peculiare aliquod ſtudium animi propenſio eſt. Hanc noſſe & dextrè regere homines debent: ſiquidem ſpecie virtutis ſæpe in vitium degenerat. Hiſpani, bellis nata gens, & magnos ferè magis quàm quietos gerens ſpiritus, otij impatientes ſunt, pigritiam odêre. Laudabile id: ſed ex eo, dum non cauent, & currere ad Indos, & laceſſere quietos, nunc verò etiam ab Indis & Turcis in Chriſtianos arma vertere, aſſueuerunt. Itaque quando ad contractas, necdum expiatas, in India culpas hoc quoque nefas addunt: patiantur ſe moneri, vt matura pænitentia imminentem ſuis capitibus iram Dei anteuertant: diſcant operari manibus & terram colere, & ſuis contenti opibus intra Hiſpaniæ*

terminos, per laborem corporis & quietem animi securam potius & tranquillam quàm cruentam senectutem expectent. Me quidem hoc libello non minus eorum saluti quàm memoriæ consuluisse numquam pigebit, si libenter hæc legant & resipiscant.

De ambigvo Indiæ *nomine.*

INDIA, propriè ingens illa Asiæ ad Ortum regio vocatur, quæ Alexandri & Macedonum armis perlustrata est. Hoc autem Orientalis Indiæ nomen Nouo huic orbi à Columbo primo eius inuentore impositum putamus, quum Nouas illas insulas primùm repertas, Cipangon esse existimaret, quæ ex aduerso Sinæ & Cataij sita, Orientali potiùs quàm Occidentali limiti attribuitur: ídque iuxta Aristotelis & Senecæ sententiam, qui non procul abesse Indiam ab Hispania scripserunt. Porrò vt veterem illam Indiam ab hac noua nota aliqua distinguamus: illam Orientalem, hanc Occidentalem ferè nuncupabimus.

EPIGRAMMATA ALIQVOT.

¶De Aurea ætate apud Indos Occid. in Ferream mutata.

QVAERITIS unde Nouum tot ferrea bella per orbem:
Curve quies illis non sit vt antè locis?
Auro fœta Ceres, & sæui nescia Ferri,
Illic innocuas sponte ferebat opes.
At simul Occiduos, quos nondum norat, ad Indos
Thusca per incertas carbasus iuit aquas:
Inde Auro rediere graues, Ferrúmque tulere,
Hispani, & populis imposuere iugum.
Hinc quondam atq. diu, miseris nunc gẽtibus, ætas
Aurea quæ fuerat, Ferrea facta fuit.

VRB. CALVETONIS.

EIVSDEM,

De Indorum conuersione.

Hispanus, cæcis vt lumen redderet Indis,
Sciderat ignotas per freta longa vias.
Nec tamen vlla fides: nec lux promissa refulsit,
Nec cœpit miseris clarior ire dies.
Quin sibi Barbarus hinc, & clarè & multa videti,
Ereptos visus iam propè conqueritur.
Quid mirum, exhaustis opibus terrâque maríque
Si minus, aut potiùs, si nihil Inde vides?

EIVSDEM.

Celtiber Indorum sitiens (vt fama) salutem,
Et Christo multas quærere certus oues:

It, redit, ædificat, templis imponit honorem,
Corporáque infusis Barbara lustrat aquis.
Nec labor incassum: & quidni conuerteret Indos
Voce, manu montes vertere qui potuit?

¶De Hispanorum in Indiam Occid. nauigantium consilio.

Captus opum studio rabiéque insanus habendi,
Tentauit longas impiger Astur aquas,
Ut quondam iuuenes, Argiuæ robora pubis,
Sunt vetitas ausi per maris ire vias,
Ad sæuum Æeten, rigidas & Phasidis oras,
Auratum Colchis vellus vt eriperent:
Oceanum haud aliter penetrauit classis Ibera,
Ut raperet quas fert India diues opes,
India, quam memorant baccis auróque beatam:
Auro multa illic splendet arena micans.
Indica gemmiferis sparguntur littora conchis,
Et caræ è terris effodiuntur opes.
Ergo, Hispane audax, lucrum fuit vnica causa:
Tantæ Relligio non tibi causa viæ.

ST. TR.

EIVSDEM.

VRBANVS *Latia perstrinxit arundine classis*
Hispanæ in miseros effera facta viros.
Et meritò, miti quia nomen ducit ab vrbe,
Immites odit, nec fera facta probat.

PRIMI

PRIMI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

INTER *singularia huic seculo à Deo concessa beneficia & décora, Noui Orbis patefactionem meritò numerare possumus. Ac primi quidem eius Inuentoris nomen pia memoria prosequi, gratitudinis pars est. Itaque Benzo, postquam susceptæ à se illuc nauigationis causas, cursum & appulsum breuiter exposuit: quis primus in eas terras nauigare ausus sit, discussis ea de re Hispanorum fabulis, aperit. Mox vt Hispani tantum Dei munus sæuitia, auaritia, libidine & seditionibus corruperint: vnde inusitati in Hispaniola insula, quæ prima reperta est, turbines, indigenarum motus, & prædonum naufragia consequuta sunt. Inde varias Indorum de noua gente opiniones, quum Hispani se filios Dei esse passim iactarent: Barbari rem ex factis æstimantes, adduci vt crederent non possent. Inter hæc transgressi in Indicam continentem Hispani, quum infensos inquietæ ipsorum auaritiæ Barbaros in amicitiam pellicere non possent: eos vt insociabiles apud Regem Hispaniæ criminantur. Itaque ob id imponitur regio Edicto Indis seruitus, & mox abrogatur. Interea nihilo secius crescere sæuitiã Hispanorum in eos, & eorum implacabile in Hispanos odium, quorum etiam tyrannidem vulgò quæsita morte fugerent. Ac ne ipsi quidem Præfecti Hispani satis inter se concordes, iam tum odijs, ambitione, & inuidia, omnia miscebant.*

donec, tragicæ sæuitiæ exemplo, generum socer securi percuteret.

In *hæc egressus Benzo, ad Hispaniolam reuertitur (de qua propriè hoc libro: vt Secundo de rebus ab Hispanis in Castella aurea, Nicaragua, Guattimala, Indicæ continentis prouinciis, gestis: Tertio, de iis quæ in Peruano regno acciderunt, peculiariter agit) & eius indigenarum peruicacem superstitionem, ritus, mores, fruges: Postremò Insulæ ipsius situm, solíque naturam & commoda describit.*

*

NOVAE

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ, PRIMVM AB Hieronymo Benzone Mediolanensi Italico sermone conscriptæ, nunc verò in Latinum translatæ,

LIBER PRIMVS.

¶ Quæ causæ Benzonem ad nauigationem in Indiam Occid. suscipiendam impulerint.

CAPVT I.

VVM essem adolescens, annos viginti duos natus, &, multorum exemplo, peragrandi orbis cupidus: præsertim visendæ eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis, & Noui orbis nomen factum est, explere animũ ipse tandem mecum constitui. Postquã igitur eò ire mihi sententia stetit, Mediolano profectus, anno M. D. XLI. Dei summi gubernatoris ope fretus, terrestri itinere Medinam-campi, celeberrimũ totius Hispaniæ emporium, perueni. Inde Hispalim progressus, secũdo Bæti flumine ad oppidum S. Lucari de Barrameda, lembo peruectus sum: vbi omnium nauium ex Hispania in

Benzonis in Indiam nauigatio, anno M. D. XLI.

Indiam commeantium atque inde redeuntium appulsus & portus est. Ibi fortè nauim mercibus onustam nactus, soluere & in Magnam-Canariam vela facere parantem: quum breuior atque expeditior traijciendi ratio mihi non occurreret: præterea accepissem naues vino, farina, melle, caseo, ceterísque eiuscemodi rebus instructas, quæ ad eas regiones necessariæ importantur, è Canariis insulis in Indiam omni tempore decurrere: desiderij mei velociter explendi auidus, eam nauim conscendi. Bimestri spatio expleto, in Magnam-Canariam peruenimus: vbi quum audiuissem celocem vnam in insula Palma (ea vna è Canariis est) vino onerari vt mox in Indiam traijceret, protinus cõscenso nauigio in eam insulã biduo traiectus sum. Inde, posteaquam paucis diebus ea nauis omnibus rebus instructa est, soluimus.

Pisces volucres. PORRO quum quatuordecim dies prospero vento nauigassemus, ingentem vim marinarum auium repentè conspeximus: vnde non sine incredibili animi voluptate nos haud procul abesse terra, iudicium faciebamus. Nocte quoque sæpius volucres quidam pisces, longitudine palmi, in nauem nostram volitantes cadebant, quibus haud multo secus atque ipsis auibus species quędam alarum inerat. Iam Nauclerus nauigatoriæ artis peritus Solis altitudinem & declinationem explorare cœperat, quæ ex linea Meridiana deprehenditur: noctu polum Arcticum seruans, aut vicinam illi stellam (Tramontanam illi vocant)

quæ iam multum nobis depressa erat. Ad eum modum nauigantes, post duos dies, Dominica quadam die manè sub ortum Solis terræ conspectum habuimus. Ibi magister-nauis mihi affirmat insulam eam ipsam esse, quam primam inuictus Christophorus Columbus secunda sua ex Hispania in Hispaniolam nauigatione vidisset. Eum enim, quum è Canariis soluens vigintiquatuor aut vigintiquinque totos dies nauigasset, absque vllius occursu terræ, quum aliquam conspicere incredibiliter arderet, protinus oculo eam insulam notasse, ac propterea Desideratam vocâsse. *Desiderata insula.*

IN eo tractu multæ sparsæ insulæ, quarum maximam Hispani Guadalupeam appellant, incolis Caribibus ferè habitantur, qui humanis carnibus, id est hostium suorum, vesci consueuerunt. Dum eas præteruehimur, lintrem quem Indi piscatores agebant, obuium habuimus: sed illi nobis conspectis aufugêre: nos institutum cursum sequuti, flexa in læuam prora, versus Æquinoctialem lineam, alias quasdam insulas continenti obiectas, post octauum diem conspeximus.

AD earum vnam, Cubaguam nomine, appellimus, qua in insula tum fortè erat Hieronymus Ortalus Cumanæ Præfectus. Is tantos animo meo stimulos admouit, splendidis me verbis & pollicitis onerans (sicuti earum regionum Gubernatoribus facere sollenne est) vt me secum manere subigeret: *Cubagua insula.*

Quippe quum is propediem cum non ſpernenda Hiſpanorũ manu in ſuam Prouinciam iturum prę ſe ferret, (quam indigenæ Nautal, Hiſpani hodie Dorado, id eſt auream, numcupant, vel eo vno vocabulo ſpem diuitiarum faciente) & nos breui ditiſsimos euaſuros alternis propè verbis ſponderet: vanis iſtis eius promiſsis, & multis alijs maioribus effectum eſt vt cum eo manerem, non minus videlicet rei faciundæ quàm viſendi Noui orbis cupidus.

¶ Quomodo Hiſpani in India Occid. Barbaris, tum amicis tum inimicis, vtantur.

CAP. II.

PAVCIS pòſt diebus quàm in Cubaguam appuleramus, eôdem Petrus Errera inſulæ Margaritæ præfectus duobus phaſelis triginta cum Hiſpanis applicuit, vt inde in aduerſum traijciens mancipia aliquot è continenti raperet. Itaque eo conſilio paucis quàm eo venerat diebus manè duabus poſt lucem horis inde ſoluens, Hieronymum Ortalum & nos ſecum abduxit: & ſub eius diei veſperam Cumanæ fluuij oſtium inuecti ſumus. Eo loco ædificatum erat ab Hiſpanis propugnaculum è materia, ad tutanda nauigia, è Cubagua ad flumen illud aquatum commeantia. Exſtruxerat quidem antè aliud munimentum è ceſpite in eo

litore Iacobus Castellio, quo tempore vnionum piscatus vigebat: sed paulo pòst auctum continuis imbribus flumen plana camporum ad duo fermè passuum millia ita inundauit, vt eam arcem quoque euerteret. Ibidem erant quatuor fermè aut quinque tuguria fluuialibus cannis & arundinibus cõtexta, vnde (sicuti pòst dicemus) Didacus Ocampus trib. mil. Toletum vrbem condiderat. Iam Hispani omnem eam oram propè desolauerant: & ex tanta Indorum multitudine quanta olim erat, nulli fermè tum reperiebantur præter paucos aliquot & pauperes regulos, quibus Hispani pepercerant, vt iis ad operas suas pro mancipiis vterentur. Ceteri in solitudines & deserta loca concesserant, tantùm vt Christianorum imperium fugerent.

Toletum noua colonia 4. aut 5. tuguriis constans.

SED dum nos aliquot in Cumana moramur dies, eò venit Indica mulier prçcipui eius prouincię reguli vxor, quasillum patriis fructibus plenum ferens: ceterum eo oris corporisque habitu vt tam deformem ac prodigiosam speciem neque ante neque post eam diem vidisse me vnquam meminerim: neque tum rei nouæ miraculo stupefactus eam intuendo explere oculos possem. Illa vt venit, ad Erreram prçfectum ingressa, posito ei ante pedes quod attulerat munere, tacita in scamno assedit, tali habitu ac specie: Primùm prorsus nuda exceptis pudendis, quæ velare eius prouinciæ consuetudo fert: vetula, virgata toto corpore ac depicta nigro, promissis ad pubem capillis: præterea auriculis infimis adeo productis

Indicæ mulieris inusitata species.

demiſsíſque vt in humeros vſque penderent, (fœdum viſu ſpectaculum) deinde per medium fiſſis, ac foraminibus inſertos anellos gerens, leuiſsimos, è ligno quodam elaborato, quod eorum lingua Cacoma dicitur. Vngues ei præter modum longi, atri dentes, os patulum, nares perforatæ inſerto anulo, quem ipſi Caricori appellant: ita vt monſtri cuiuſdam potius quàm humanam ſpeciem haberet.

BIDVO expleto, è Cumana ſoluimus & vſque oram legentes in Ortum per ſinum Pariæ, ad ea litora appellebamus, in quibus Reguli fœdere & amicitia cum Hiſpanis iuncti erãt: quúmq. iis ferè locis egrederemur in terram, pro paululo vino Hiſpanienſi, pro induſio, pro cultello & aliis eiuſcemodi minimi precij rebus, quibus Præfectus illos munerabatur, ipſi nobiſcum aliquot è ſuis clientibus & ſubditis mittebant, duces itinerum, qui loca & tractus indicarent, vnde capitales ipſorum hoſtes Indos captiuos abduceremus, quũ ipſi Chriſtianorum ſe amicos & ſocios ferrẽt. Itaque manente Præfecto cum octo Hiſpanis in Cariaco eius oræ litore, ceteri omnes iter ingreſſi, præeuntibus ducibus de gente amica datis, & commeatus ferentibus, prædabundo agmine, cẽtum fermè paſſuum millia terreſtri itinere introrſus emenſi ſumus: mõtes, valles, flumina, ſaltus & cetera locorum aſpera multa cum vexatione tranſgreſſi, quà iter duces monſtrauerant. Tandem per inuias rupes & prerupta ſaxa, & foramina, quâ vulpes quoque

ipſas

ipsas transire dubitaturas existimem, sæpius noctu quàm interdiu procedentes: ducentos & quadraginta Indos mares ac feminas, puberes atq; impuberes, manu captos abduximus. Agminis nostri ductor metuens ne alimenta deficerent (tametsi ex Indorum mapalibus aliqua cibaria contraherentur) signū receptui dedit. Quum retro vnde veneramus regrederemur, manè quodam ad primam fermè Auroram fortè duos ignes eminus repentè conspicimus, vnum in monte, alterum in planicie: quum vtrôque ire liberet, agmine in duas partes diuiso, alij in planitiem, alij ad montem contendunt. Qui in plana sese demiserant, velocius quò destinabant perueniunt: ibique reperta tantùm anu quadam cum filia, quæ infantem aleret, manus vtrique iniiciunt. Illæ somno correptæ facillimè oppressæ sunt, sed improuiso irruentium impetu excitæ tantum clamorem ediderunt, vt qui in monte erant procul eam vocem exaudirent. Itaque priusquam nostri ad eos peruenissent, clamorem & ipsi altè tollūt: vnde nostri pauci Indorum multitudine territi, retro sese ad suos recipiūt vt iunctis cum reliquo agmine viribus, vbi nos eramus, hostem propulsarent. Interea hostes iuga & aditus quà subire nos oportebat, occupare festinant: sed quum orta lux maiorem armatorum multitudinem quàm quantam rati erant aperuisset, præsidio excessērunt. Nihilo secius interea abeuntes sagittis venenatis configere nostros, & conuiciis incessere, latrones, canes, proditores, præ-

Hispani in India prædas hominum agūt.

dones vocando & probra alia obiectando: neque dubito quin, nisi ab amicis nostris prohibiti & fugati essent, ingens clades accipienda nobis fuerit. Ita absque vllo detrimento saltum illum superauimus, relicta anu illa quam ceperamus, quum ambulare non posset: ac biduo pòst ad eum locum vbi Præfectus erat, peruenimus: mox inde, refectis aliquot dierum quiete corporibus, & correptis aliquot lintribus quîs indigenæ vulgò vti solent, octoginta fermè millia passuum eius oræ percurrimus. Indi alueis ex singulis arboribus cauatis nauigant, quas cymbas illi Piraguas vocant, & earum maximæ quinquaginta circiter homines ferunt.

Indica nauigia monoxyla.

PORRO quum per omnem eius oræ longitudinem Indorum aliqui è montibus ad mare piscandi caussa descendere consueuissent, nos eius moris minimè ignari, aptis ad insidias locis abditi, vnde minimè conspici possemus, totum sæpe diem opperiebamur, siquos fortè in æquum degressos excipere possemus. Mox vt Indi apparuerant, tum nos subitò omnes ex suis quisque latebris exorti, in eos, ceu lupi in agnos, vndique impetum faciebamus. Hac arte amplius quinquaginta mancipia, omnes fermè feminas, cum liberis paruulis, cepimus: tandem tamen, quum ea omnia litora crebris exscensionibus infesta fecissemus, à quibusdam inimicis Indis conspecti sumus. Illi verò piscantes simulac nos viderunt, ingenti clamore sublato aliis signum nostri aduentus dedere. Itaque

Alia venandorum mancipiorum ratio.

quot

quotquot circum ea litora erant, diffugiunt: nos verò in terram egreſsi nihil prædæ inuenimus, præter ſiccos piſces qui craticulis ex arundinibus compactis impoſiti lēto igne torrebantur, & locuſtas ad ſolem exſiccatas, quas indigenæ vt domi reconderent, lineatim filo traiecerant.

DVX noſter poſtquam detecta fraude prędam hominum ſe facere vltra non poſſe intellexit, retro iter flexit & ad domum pauperis cuiuſdam reguli Hiſpanis amicitia iuncti, applicans: poſtquam eum muneribus, phiala vini, induſio vno, & cultellis aliquot cōciliaſſet, blandis verbis rogat velit ſe deducere in locū vnde prædari mancipia poſsit. Regulo Chriſtianos ſecum ducere in expeditionem non placuit, ſed ſumtis aliquot è ſuis abiit, & poſtridie eius diei reuerſus decē & ſex Indos adduxit manibus poſt tergum reuinctis, eóſque ductori noſtro dono dedit. Is ei multas gratias agens promiſsis hominem implet ſpondétque ſe aliâs ei maioris precij res & elegantiores allaturum. His geſtis, Cariacū reuertimur: die ſequēti in Cumanam peruenimus: Præfectus captiuos in Cubaguam mittit, & Indis ſociis, qui eum proſequuti fuerant, domos ſuas redeundi poteſtatem facit. Illos abeuntes in itinere inimici adoriuntur & quatuor interficiunt: reliqui in Cumanā regreſsi pręfectum adeunt, & calamitatem ſuam querentes rogant vt ſecum Chriſtianos aliquot armatos mittat, qui communes inimicos vlciſcantur. Præfectus, quamquam vicem eorum vehemē

Hiſpani ad capiendos Indos Indorum opera abutuntur.

ter dolere vultu & verbis præ ſe ferret, tamen quando præuertendum ei aliud maioris momenti inceptum eſſet, in præſentia ipſis conſulere ſe non poſſe reſpondit: verùm fidem interea dare, hoſtes non impunè eã iniuriã laturos, ſed ſimulac facultas adfuiſſet, ſe meritas de illis pœnas ſumturum. Illi male admodum contenti & offenſi abeunt, diras in Christianos & eorum rapinas iacientes, qui tot ipſis malorum autores & cauſæ eſſent.

¶ Indi captiui quomodo ab Hiſpanis tractentur. Parienſium mores, & arma.

CAP. III.

PRAEFECTVS paucos poſt dies cum vniuerſo agmine è Cumana ſoluens & oram occaſum verſus legens ad Amaracapanam appellit. Oppidum eſt quadraginta fermè domuum, quod quadringenti Hiſpani aſsiduè incolebant. Ii quotannis è ſuo corpore legebant ducem, qui dimidia militũ parte attributa & multis eius ſinus accolis Indis quibuſcum ſocietas erat, aſſumtis, per multas eius oræ prouincias prædatum diſcurrebat. Ibi dum moramur, Petrus de Calice trib. mil. quatuor millia mancipiorum & amplius trahens, venit: multo etiam plures captos adducturus, ni partim labore, laſsitudine & alimentorum penuria, partim ægritudine animi & deſiderio patriæ, parentum ac liberorum, quos inuiti re-

liquerant, permulti in via defeciſſent. Nonnullis etiam, quum agmen raptim ductum facilè ſequi non poſſent, ne ad bellum inſtaurandum ſupereſſent, Hiſpani latera & pectora ferro traiecerant. Spectaculum profectò fœdum ac miſerabile intuentibus calamitoſum agmen illud ſeruorum: nuda, lacera, mutilata corpora, fame & miſeria debilitatos viros feminásque. Infelices matres cerneres duos tréſve filios trahentes, aut collo atque humeris geſtantes, mærore & lacrymis perditas: omnium ceruices, brachia, manus, funibus & catenis ferreis innexa erant: neque vlla inter eos adulta virgo, quam prædatores non ſtupraſſent: tam profuſa libidine, vt ea mox Hiſpanis in contagionem atque inde in perniciales morbos euaderet. Iſte tribunus mil. amplius ſeptingenta millia paſſ. à mari in mediterranea earum regionũ penetrauerat, quæ ſub primum Hiſpanorum aduentum frequẽtes & incolis refertæ: quum ego eò veni, propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redactæ erant. Hiſpani equites qui aduerſus eos populos bellum gerunt, thoracibus goſsipio bene ſuffultis muniti corpora, lanceíſq. & gladiis armati, prælia ineunt: peditũ arma ſcutũ, enſis, balliſta: tegmẽ quoq. corporis equeſtri ſimile, ſed leuius. Tormentulis verò, loricis, aut thoracibus ferreis non vtuntur, non tantùm propter humidos vapores, qui è paluſtri & vliginoſo ſolo gignuntur, ſed quia quum ſæpius in campis milites cubare neceſſe ſit, partim ſua ſponte abundantius hu

Hiſpani ſolitudinẽ in India fecerunt.

meſcente terra, partim roſcidis admodum noctibus, id genus armorum breui corrumperetur.

Ceterum, meo iudicio, totus ille tractus & ingenti illi ſinui Parienſi adiacens regio quâ meridiem ſpectat, omniũ quotquot adij Indiæ terrarum amœniſsima eſt & feraciſsima. Si quidem ibi ſpacioſa planicies eſt, fertilis terra & aſsiduè flores fundens tum ſuauis tum tetri odoris: arboribus, velut vere perpetuo, toto anno folia durant, etſi paucæ ſunt ſalubres & frugiferæ: pleriſq. etiam locis magna vis caſiæ reperitur. Prouincia hæc in vniuerſum calida eſt & humida. itaque multa ex eo inſecta generantur: in ijs culices, incolas noctu plurimum infeſtantes, & magna vis locuſtarum, quæ ſatis perniciem inferunt. Incolæ earum regionum penem tubo è cucurbitula, ceu theca aut vagina, includunt, cetera pendére extra ſinentes: quondam eiuſcemodi bracculas, aureas & vnionibus decoras geſtare conſueuerant, ſed Hiſpani hunc illis morẽ finierunt. Feminæ viris iunctæ peplo aut caſtula (quam Pampanillam vocant) muliebria velant: virgines faſcia tantùm aut vitta. Regulis quàm multas libet vxores ducere licet: vna tamen tantùm legitima habetur, eíque in ceteras imperium eſt. Plebeij tres quatuórve ſibi pro arbitrio iungunt: mox vbi conſenuere, eas ablegant & iuniores aſciſcunt: & coniugum ſuarum virginitatem delibandam tradũt ſacerdotibus quos Piacchos appellant.

Parienſis regio Indiæ ferè amœniſsima

Ceterum Indos non in Parienſi tantùm

tùm ſinu, ſed in alijs quoque Indiæ tractibus, piſcatus fermè alit: vinum è Maizio, quod pro frumento illis eſt, & alijs fructibus radicibúſque, moliuntur. Humana quoque interdum carne, pediculis ſimiarum ritu, ranis, vermibus & aliis eiuſcemodi ſpurcis alimentis veſcuntur. Vnguentum quoddam ad confirmandos dentes conficiunt hoc modo. Vnionum feraces conchas cum foliis [1] Axi cremant: mox cinefactas modica macerant aqua, donec calcis candorem referant. Eo vnguento illitos dentes tam atros reddunt quàm carbo eſt, & tali remedio eos ſemper abſque dolore conſeruant. Nares quoque, labra, aures, perforare mos illis: & corpus variis herbarum ſuccis aliiſque rubris & nigris fucis diſtinguere: denique quò abſurdiore cultu ſunt, eò ſibi pulcriores videntur. Reguli lectis, ſtraguli aut toralis longioris quàm latioris inſtar factis, vtuntur: plebeij verò fermè omnes retis ad formam ſuos contexunt, omnes quidem pariter è goſſipio, & in iis ad duo tigilla alligatis atq. in aere ſuſpenſis dormiunt. Qui in campis cubant, aduerſus nocturnum frigus, perpetuū ignem vna ex parte, altera lectum, habent. Atque hunc in vniuerſum cubandi vſum morémque ſeruant earum rerum regionum incolæ vſque ad fines [2] Nominis dei (id oppidū Panamenſis iſthmi eſt) neque alia dormiendi conſuetudo eſt in multis ſeptētrionalis Oceani inſulis.

Pariensium quæ lex matrimonij ſit.

Medicamē dentibus confirmandis, Pariensibus vſurpatum.

Cubandi mos.

ARMA illis præcipua arcus & ſagittæ venenatæ. eas dupliciter fingunt, primùm è pal-

ma, deinde arundinibus quibuſdam concinnis, quas in ripis fluminum enatas, inopia ferri duris piſcium ſquamis aut ſilicibus acutis aſperant, mox bitumine nigro vngunt: peſtiferum id virùs eſt è radicibus, herbis, formicis, pomis, aliiſque fœdis ſuccis, permixtũ, quod vetulæ cùm ſerpentũ ſanie multo labore & diligentia decoquunt, donec ad exactũ modum adduxerint: nec pauci interea tetro vapore, qui ex dira illa colluuie exhalat, exanimantur. Si quis ſagitta eo liquore adhuc recenti peruncta ſancietur, ei corpus intumeſcit, vi veneni adeò rapida vt breue intra ſpatium rabie correptus intereat: ſi verò venenum aliquanto antè aut dudum factum ſit, maximam partem lethalis efficaciæ deperdit. Veneni huius remedium præſentaneum eſt ferrum candens, inuſtum vulneri: & multos ego noui Hiſpanos, qui ea ope ſanati ſunt.

Indicis mancipijs quomodo abutantur Hiſpani.

PORRO omnes ſerui qui ab Hiſpanis in iis prouinciis capiuntur, abducũtur in Cubaguã: ſiquidem in ea inſula Regij procuratores reſident, qui regia vectigalia colligunt, nempe vniones, aurum, mancipia, & cetera id genus, ex quibus omnibus quinta Regi penditur id eſt, viginti è centum. Seruorum omnium faciei & brachiis ferro ignito, C. littera inſculpto, nota inuritur: mox præfecti & duces de illis pro arbitrio ſtatuunt: pars quoque militibus in prædam cedit, qui eos poſtea aut Hiſpanis aliis venumdant, aut de illorum capitibus inter ſe colludunt. Appellentibus quoque eò ex Hiſpania nauibus, mancipia iſta vino, farina

farina

farina, nautico pane & aliis rebus neceſſariis, permutant: & quamuis Indicæ mulieres aliquæ ex Hiſpanis prægnantes ſint, eas tamen quoque vendere nulla ipſis religio eſt. Mercatores eos ſeruos inde auectos aliò, reuendunt. Alij mancipiis magnos quoſdam phaſelos ad formam celocium (quas Carauellas vocant) factos complent, & in Hiſpaniolam inſulam tranſmittunt. Sed præterquam quod mediterranei homines (quippe qui remotis ab Oceano terris ferè capiantur) nauigandi tædium ægrè tolerantes: ad hæc conferti ſtipatiq. in carinis ſub tabulatis nauiũ, inter putidas ſentinæ ſordeis, nauſeáſq. & reliqua excrementa corporum, ceu pecora, in fæce ac ſtercore cõputreſcunt: etiã non rarò, in ſumma maris malacia, tanta aquæ & ceteri victus penuria laborant, vt fermè omnes ſiti, fætore atq. æſtu anima intercluſa fœdum in modũ exſpirent. Quibus ex rebus hodie totus ille tractus & ora Parienſi ſinui circumiecta ab Hiſpanis deſolata eſt. Quum enim iam neq. vniones, neque aurum ibi reperiatur, & piſcatio margaritarũ finẽ ceperit, nulla Hiſpanis ſpes quæſtus, niſi ex mancipiis, ſupereſt, quæ & ipſa hodie pauca ſunt. Earum enim regionum incolæ, priſtinæ libertati Cæſaris beneficio reſtituti, aliò demigrarunt.

1 Axi, *planta vulgò nota in inſulis & continenti Indiæ Occid. cuius fructu Indi per totum annum, pro condimento & pipere vtuntur.*

2 De *primo huius coloniæ conditore, & cur ita dicta ſit, infra huius lib. cap. 22. De eius ſitu, lib. 2. cap. 9.*

Indi Hispanos mortales esse, quomodo deprehenderint, quum immortales esse crederent.

CAP. IIII.

NVNC ad Amaracapanam reuertor, quò, paucis postquam eò veneramus diebus, Regiæ San-Dominici curiæ mandatum allatum est. Ea iubebat Hieronymum Ortalum præfectum propter delictum ab ipso commissum, corripi,& firmo cum præsidio tutò in Hispaniolam perduci. Quare expeditionem illam promissam effluere sinens, spem quoque diuitiarum quam mihi sæpe fecerat, secum abstulit. Sed me præterea ex cæli mutatione, insolentia ciborum & vehementiore æstu affectum, quum adhęc malè cubando multum humidi terreni traxissem,morbus corripuit:ac nisi vir vnus extitisset, qui meas miserias respiceret, res meæ in perditissimo statu hauddubiè erant. Is Antonius Castellanus fuit,sacerdos Gallus,nobilis,summa vir comitate ac liberalitate,quam decora & plena dignitatis corporis species honestabat,quæ res ei omnium beneuolentiam ac reuerentiam conciliauerant. Is me in Amaracapanæ portu naui impositũ in insulam Margaritam misit, iussítque ibi aduentum suum opperiri, vbi maximam partem seruitiorum suorum & facultatum habebat:móxque vt eò venit,tanta in me charitate ac beneficentia vsus est vt si ex eo natus essem.

Galli erga Italum in India benignitas.

Neque

Neque enim tantùm ſex menſes domi ſuæ me dilecti filij loco habuit & curauit, ſed recepta quoque valetudine inde abire volentem comiter dimiſit, rebúſque omnibus ad nauigandum neceſſariis copioſiſsimè inſtruxit.

INDE quum carauella vna mancipiis onuſta ſoluiſſemus, & oram legendo promontorium ſeu Caput-Veli circumuecti, altum non ſine magnis laboribus propter ſummam maris tranquillitatem traieciſſemus, tandem Boriquenam inſulam tenuimus: quæ ab Hiſpanis vulgò S. Ioannis dicta, etiam propter ingentē auri & argenti vim in ea repertam, S. Ioannis de Portu-ricco, id eſt diuite, nuncupata eſt. Quum primò Hiſpani eam inſulam ſubigere aggreſsi eſſent, inſulares eos immortales eſſe pro certo habebant: eius rei periculum facere vnus è primoribus inſulæ regulis aliquando conſtituit: dat negotium famulis vt Hiſpanum quemdam, hoſpitem ſuum, perlatum ad flumen, tamdiu pede vno retentum ſub aqua mergi ſinerent, donec extingui poſſet ſi mortalis eſſet. Illi ſic demerſum & ſuffocatū Hiſpanum humeris ad herum deferūt: is quum hauddubiè mortuum eſſe videret & tali experimento iudicaret ceteros quoque mortales fore, iniuriis Hiſpanorum accenſus, à quibus auarè ac crudeliter habiti erant, in eos cum ceteris regulis coniurat. Illi in Hiſpanos necopinantes vnà impetum faciunt, & centum quinquaginta trucidant, qui per inſulam palati & auro legendo intenti erant: ac ne vnus quidem cladi ſuperfuiſſet, niſi Di-

Indi Hiſpanos mortales eſſe quomodo deprehenderint.

dacus Salazar cum noua manu laborantibus ſubſidio veniſſet. Ex ea inſula, vbi dierum aliquot quiete recreati eſſemus, ſoluentes, breui in Hiſpaniolam appulimus, atque in ciuitatem San-Dominici venimus. Ea prima terra ab Hiſpanis in illis regionibus frequentata, & colonia condita eſt.

¶Chriſtophorus Columbus Genuenſis primus Indiæ Occid. repertor, vtcumque Hiſpani eam laudem alteri tranſcribant.

CAP. V.

IAM verò quis incognitas quondã eas terras primus aperuerit, inter ſcriptores non ſatis conuenit. Primùm Franciſcus Lopez de Gomara in ſecunda parte Hiſtorię generalis Indicæ in hanc ſententiam ſcribit: Nauclerus quidam in Oceano noſtro celoce nauigans, flante diu & vehementer Apeliote raptus, quum vento obſequi ei neceſſe eſſet, in regiones incognitas delatus eſt, quæ neque in Coſmographicis vllis tabulis notatæ, neque in indicibus nauigatoriis exſtarent. Inde ægrè in Hiſpaniam reuerſus, tribus tantùm aut quatuor nautis ſuperſtitibus, in ipſo portu morbo exſtinctus eſt, quem ex miſeria, fame, ſiti, ceteríſque in tam longa nauigatione perpeſsis malis, cõtraxerat: neque vllam aut nominis aut patriæ ſuæ memoriam reliquit. Quamquam ne id

Splendida fabula de primo Indiæ occid. inuentore

quidem ipsius culpa accidisse putandum est, sed aut quorumdam malitia, aut eius inuidia quam Fortunam vocant. Eum nonnulli Turdetanum seu Vandalũ fuisse tradunt, ac tum mercaturas factitare solitum in Canariis insulis & Madera, quum ei longus ille & exitialis error obtigit. Alij Cantabrum ferunt, in Anglia & Gallia negotiantem. Sunt etiam qui Lusitanum fuisse contendant, qui tum ad Minam (vt vocant) vel in Indiam nauigaret, aut inde rediret. quod quidem commodè quadrat nomini nouis hisce terris imposito. Præterea dicunt nonnulli Nauclerum istum carauella vna appulisse in Portugalliam: alij in Maderam, aut aliquam Hesperidum: nemo tamen ea de certi & explorati quidquam affirmat. Omnes tantùm in eo vno consentiunt, quòd videlicet Nauclero illo apud Christ. Columbum exstincto, penes eum defuncti hospitis aduersaria, chartæ, & indices omnes remanserint, atque in iis relatio tam longinquæ nauigationis cum designatione Paralleli & Climatis eius oræ tum primùm repertæ.

ET *paulò pòst*: Principiò Columbus nauicularíam exercuit, & multis annis Syriam aliásque Orientis oras obiit. Inde indices marinos seu chartas nauigatorias conficere aggressus, atque eius artis peritiam consequutus, vnde fortunam & opes postea nactus est, Portugalliam adiit vt Australia Africæ litora & quæcumque tum Lusitani nauibus perlustrabãt, cognosceret, atq. ita nõ parua accessione auctis & illustratis Indicibus suis maiorem

» autoritatem preciúmque conciliaret. Postre-
» mò in eo regno vxorem ducit, vel (vt nonnul-
» li tradunt) in Madera insula, vbi tum, opinor,
» commorabatur quum dicta antè carauella
» applicuit. Ibi ergo quum esset, nauis eius for-
» tè magistrum eò ex diuturno errore appellen
» tem domi suæ excipit: is Columbo omnem
» nauigationis suæ historiam exponens, quid-
» quid de oræ à se repertæ situ & parallelo cō-
» pererat, aperit, contendítque vt nauigatoriæ
» paginæ quam ab eo emebat, nouæ illius terræ
» specimen simúlque eius nomen à quo inuen-
„ ta esset, adscriberet. Interea Nauclerus ille
„ moritur: indicium & relationem eius terræ
„ Columbo relinquit. inde Columbus primùm
„ nouæ illius Indiæ notitiam habuit. *Idem scri-*
„ *ptor postea subiungit*: Nequid intactum præ-
„ termittam, sunt qui Columbum linguæ La-
„ tinæ & Cosmographiæ peritum fuisse affir-
„ ment. Quúmque Platonis Timæum & Cri-
„ tiam legisset, vbi ille ingentis cuiusdam insulę
„ Atlanteæ meminit, & obrutæ aquis terræ
„ quæ Africam & Asiam amplitudine excede-
„ ret, eo impulsum ad vestigandas Antipodum
„ terras & aureā illam Marci Pauli Cipangon.
„ Adhæc legisse apud Aristotelem, vel Theo-
„ phrastum, in libro De mirabilibus, negotia-
„ tores quosdam Carthaginienses, à freto Her-
„ culeo in Occidentem & Meridiem nauigan-
„ tes, tandem multis exactis diebus in vastam
„ quandam insulam peruenisse, desertam illam
„ quidem & incolis vacuam, sed rebus tamen
„ humanæ vitæ necessariis abundè instructam,

&

& fluuiis nauigabilibus perfuſam.

Mox *idem autor ſatisfidenter*: Equidem Columbum (*inquit*) ſi ſuo marte & ingenio vbi eſſet noua India cognoſſet, multò antè quàm in Hiſpaniam veniret, de ea perueſtigãda cum ſuis Genuenſibus acturum fuiſſe exiſtimo, qui tum negotiandi cauſſa totum orbem peragrabãt: ſed tale quid aggredi ei nunquam venit in mentem, donec cum Nauclero illo Hiſpano egit, qui eam tempeſtate maris actus repererat.

Sed hęc vt fabuloſa & indigna fide refellere, non magni operis eſt. Petrus quidem Martyr Mediolanenſis, in eo quem de his conſcripſit libello, Columbum ea de re cum ciuitate Genuenſi egiſſe ante omnia teſtatur, ſimúlque cauſam commemorat quæ eum ad veſtigandas illas oras impulerit. Eius verba hæc ſunt: Quum Columbus (inquit) pro ſuo more ac inſtituto, trans Gades in Portugalliã & omnem illam Oceani oram nauigaret, ſæpenumerò animaduertit, & quidem multa cũ cura & diligentia obſeruans, ventos quoſdam ſtatis anni temporibus ab occaſu flare conſueuiſſe, qui multos dies conſtanti & æquabili tractu ſpirarent. Quos quum non aliundè quàm ex tranſmarina aliqua ora, cuius halitu gignerẽtur, proficiſci poſſe iudicaret, tamdiu circa eam rem cogitando animum verſauit, vt eius certitudinem quærere aliquando conſtitueret. Ergo annos natus fermè XL. Senatu & populo Genuenſi coram ſua conſilia exponẽs ſpopondit ſe ſi à ciuitate aliquot nauibus in-

Chriſtophorus Columbus primus Indiæ Occid. inuentor.

Columbus quibus coniecturis Nouas terras deprehenderit.

» ſtrueretur, Herculis columnas præteruectum
» tamdiu in Occidentem nauigaturum, donec
» orbem circumuectus in aromatum feraces in
» ſulas perueniret. Sed eius rei inceptio tum pri
» mùm audita incredibilis videri omnibus, qui-
» bus videlicet nihil tale vmquam ne ſomnian-
» tibus quidem veniſſet in mentem, & nihil ta-
» men eorum quæ ad nauigandi artem perti-
» nent, ignotū eſſe videretur. Itaq. omnes hanc
» Columbi commentationem, ceu inanem fa-
» bulam aut ſomnium, reſpuerunt: etſi fortè ac-
» cepiſſent veterum ſcriptorum alicui proditū
» de quadam ingentis magnitudinis inſula, quæ
» multorum dierum in Occidentem nauigatio-
» ne à Gadibus diſtaret.

HAVD equidem dubitem eam ipſam fuiſſe cauſam qua impulſus Columbus nouas illas terras quærere aggreſſus ſit: vnde facilè exiſtimare licet Gomaram multis argutis cōmentis veritatem permiſcere ac corrumpere conari, & quidem eo conſilio vt immortalem Chriſtophori Columbi famam imminuat. Quippe ægrè multi patiuntur, peregrinum hominem, & quidem è noſtra Italia ortum, tantum honoris ac gloriæ conſequutum, vt non tantùm Hiſpanicæ gentis, ſed & cuiuſuis alterius, homines ſuperauerit.

NON alienum fuerit hoc loco quiddam narrare quod Columbo in Hiſpania, vti accepi, contigit, poſteaquam iam Indiam repererat (etſi enim id olim quoque aliquando eſſet factum, recens tamen hoc inuentum, eius eſt) Quum fortè Columbus celebri conuiuio cū

multis

multis nobilibus Hispanis adhibitus esset, & inter eos (vt fieri solet) de India sermo ortus esset, vnus eorum ita eum alloqui cœpit: Domine Christophore (inquit) etsi tu Indiam non reperisses, non defuisset tamen in hac nostra Hispania, qui idem ac tu tentasset, vt quæ multis magnis viris & ingeniosis abundet, Cosmographis & litteratis. Ad ea Columbus nihil prorsus respondit: sed ouo afferri in triclinium iusso & mensæ imposito, verso ad omnes sermone: Agedum, inquit, domini mei, cum quolibet vestrûm deposito in cœnam pignore certo, neminem eorum qui hîc sunt facturum ouo isto quod ego facturus sum, nempe vt nullo nixum adminiculo, stans & erectum in pedem suopte nutu maneat. Experti sunt omnes, neque vlli eorum successit: sed quum circumacto orbe ad Columbi manus peruenisset, ipse ouum, altero eius fastigio mensæ illiso ac leniter quassato, rectum firmúmque constituit. Ea res omnium animos verecundia pupugit, postquam vtique illis patuit quid sibi tacitis ambagibus vellet: Nimirum id, postquam primus ipse tentasset, iam apertum omnibus & factu facile esse: debuisse ipsos potius principes Indiæ quærendę viam rationémque inire, nec se ridere qui primus id experiri ausus esset, sicuti antè id cœptanti mirabundi illusissent, quasi rem impossibilem aggredienti.

Columbus mordaces inuidorũ in se sermones ingeniose repercutit.

Christ. Columbi constans quærendæ Indiæ nouæ propositum, atque vt diu irrita spe, tandem à Ferdinando Castellæ rege classe instructus, voti compos fuerit.

CAP. VI.

NVNC, vt ad institutum reuertar & exsequi pergam quomodo hæc India primùm à Columbo inuenta fuerit: vt cognouit ipse ad tã præclari operis inceptum suscipiendum in Genuensibus parum opis sibi esse, transgredi vlterius in Occidentem statuit: spe haud dubia fore vt ab aliquo principum, quorum ibi diuitiæ atque opes inclytæ essent, rebus ad eas quas ardenter deperiret terras explorandas necessariis aliquando instrueretur. Itaque in Portugalliam concedens, inde fratrem suum Bartholomæum ad Henricum VII. Angliæ regem mittit, qui fauorem & naues Indiæ vestigandæ peteret: promittens se breui ex terris illis incredibiles diuitias allaturum. Sed Bartholomæus inde irrita spe & sine ope rediit. Itaque cum Alphonso V. Portugalliæ rege Columbus eam rem communicat, eúmque supplex rogat, vt sibi naues aliquot armis & commeatu instructas tradi iubeat: se verò fidem ac iusiurandum dare, tamdiu in Occidentem nauigaturum, quoad ditissimas auri, gemmarum & aliarum deliciarum quibus precium est, prouincias inueniret. Verùm sicuti

Columbi diuturna perseuerantia in suo de quærenda India proposito.

ſicuti Columbus à Genuenſibus ſuis pro vano habitus erat, ab Anglis ridiculus, ita tum quoque à Luſitanis pro futili & deliro circulatore deriſus eſt. Erant tum in Luſitania homines, qui Coſmographicam artem profitentes, nullam ſe eius partem ignorare arbitrarentur. Itaque ſuperciliosè Columbum deſpicientes, regi ſuadebant, nequam peregrini hominis ſomniis fidem adhibere vellet. Quippe amentem eſſe: neque in Occidente aurum, aut diuitiarum quidquam exiſtere poſſe, veluti exploratum affirmabant. Imo neminem ſubiectam Æquinoctiali lineæ plagam tranſgredi poſſe, quin immodicis ſolis ardoribus torreretur, ſiquidem eo in ſpacio maiorem æſtus eſſe vim, quâ perpetua inter duos Tropicos ſolis orbita & curſus eſt.

COLVMBVS vbi in Portugallia ſe ac verba ſua ludibrio eſſe vidit, in Caſtellam profectus aulam Ferdinandi & Iſabellę regum adit, eíſque ſuas cogitationes, vt ceteris, exponit, ſimúlque eas quam efficaciſsimis poteſt rationibus, exemplis & teſtimoniis confirmat. Sed illis, etſi principia ipſa primò arriderent, incredibilia polliceri videbatur. Tandem conſumtis aliquot in aula annis, quum in propoſito conſtãter perſeueraret, & tantæ rei ſpem exemplis & demonſtrationibus euidentiſſimis confirmaret, ad extremum quorumdam Hiſpaniæ procerum ope atque interuentu aditum ad Iſabellam reginam obtinuit. Itaque tẽpus familiariter cum ea colloquẽdi nactus, adeo firmiſſimis rationibus eam labefecit, vt

dictis suis assensum fidémque præbere cogeret: donec tandem persuasa promitteret se ea de re cùm Rege acturam, omníque ope atque opera enixuram nequid illi rei ad inceptum illud exsequendum necessariæ deesset. Quamobrem breui, Deo bene iuuante, & magnanimæ eius Reginæ supplicatu, Rex Ferdinandus liburnicam vnam & duas carauellas Christophoro Columbo instructas & armatas tradit.

Prima Christ. Columbi in Indiam nauigatio.

IPSE, cum Bartholomæo fratre, ineunte Augusto, anno M. CCCC. XCII. è Calicio portu vela in altum faciẽs, Gomeram insulam tenuit, quæ vna è septem Canariis est. Ibi aliquot dies commoratus, vt aquam & cetera inde necessaria sumeret, cœptum iter, Occidentem solem sequutus, peragere instituit.

PORRO quum emensa dierum aliquot nauigatione nondum terra vlla in conspectu esset, milites in Columbum fremere incipiunt: ille mitigatis eorum animis, trigintaquinque dies nauigando extrahit, neque vlla tum quoque terræ nota aut indicium apparebat. Itaque socij apertè Columbo minari & probra pro se quisque ingerere, Genuensem impostorem & planum palàm vocitantes. quippe nescire eum quorsum tenderet aut quò appelleret, & se eius ductu in certam perniciem ruere. Hîc Columbus pro virili simul rationes suas firmare, simul eos precari, orare ne animis per impatientiam deficerent: sibi spem esse, Deo bene iuuante, breui terram nouam in conspectu fore.

Columbi in toleranda Hispanorũ impatiẽtia inuictus animus.

His

His tum vocibus ſedati, quum aliquot præterea dies nauigaſſent, neque vlla tellus occurreret, fremitum in nauibus redintegrant, & ſe reduci iubent: alioqui pertinacius vltra tendentem in mare proiecturos. quippe vlterius progredietibus non ſuffecturos commeatus, maximè aquam, quæ in Hiſpaniam reuerſuris neceſſaria foret. Ad extremum eò res rediit, vt promitteret reuerſuros niſi intra triduum terram vidiſſent: interea perſpicuè oſtendens non tantùm ſuffectura ad reditum alimenta, ſi moderatè vti vellent, ſed multo etiam longiús. Itaque proſperè iter exſequi pergens, poſtridie eius diei demitti vela iubet: ac credibile quidẽ eſt, quum id diceret Columbus, haud procul terra afuiſſe, ídque ex cæli conſpectu deprehendiſſe, aura, & nubeculis quæ circa orientem ſolem in horizonte apparerent: aut certè inſtinctu quodam ingentis & inuicti animi.

Nocte quæ eum diem ſequuta eſt, nauta quidam Lepienſis, è ſummo mali faſtigio alta voce proclamans, Ignem, inquit, ignem proſpicio. Tum eueſtigio excipiens adoleſcẽs quidã, Non diu eſt, inquit, quum mihi dominus meus Columbus id ipſum dixit. Nauta ipſe ingenti lætitia & ſpe auctus, haud dubius ſe, ſimulac Hiſpaniam attigiſſet, tam fauſti nuncij à Rege præmia laturum, quòd primus viſi ab ſe ignis è naui ſignum dediſſet: poſtquã indonatus abiit, ira & dolore victus profugit in Africam & Chriſti fidem exuit.

¶Columbus noua India reperta, primò ingenti Hispanorum gaudio, mox inuidia & calumnijs excipitur. Cubam & Hispaniolam detegit. Indi Hispanos amicissimè excipiunt. Hispani Indos auro & ornamentis, per speciem amicitiæ, spoliant.

CAP. VII.

IAM quanta omnes voluptate perfusi fuerint, postquam nouam eam terram conspexere, nemo dicendo assequi posśit. Alij vix præ gaudio mentium compotes, nouam oram intuendo explere oculos non poterant: aliqui perfusi lacrymis Columbum amplectebantur: nonnulli venerabundi manus eius deosculabantur, & qui eum offenderant, ignorantiæ petebant veniam: denique omnes sese admirandæ ipsius virtuti humiles seruos ac deuotos ferebant. Interea Columbus demitti scapham in mare iubet: egreditur in terram: & deiecta arbore crucem ex ea factam in nomine D. Iesu Christi crucifixi in litore statuit: & Noui illius mundi ius ac posseśsionem Regum Catholicorum nomine vsurpat. Hoc modo Columbus propria virtute atque ingenio, secundùm Dei gratiam, primus Indiam nouam aperuit.

Columbo inuidia ex gloria oritur.

NEQVE minus tamen ex tam mirabili opere, cuius ipse autor & effector extitit, mille in eum inuidorum calumniæ exortæ sunt, vti mox dicam. Primùm enim Regij fisci procuratores, postquam in Hispaniam reue-

reuenerat litem ei intenderũt, iam à fratribus Pinzonibus Martino & Francisco duarum carauellarum magistris, apud Regem accusato, quòd, nisi ipsi à fœdo incepto deterruissent, regredi in Hispaniam ex itinere, non visa India, parasset.

CETERVM, possessione Indiæ, vt diximus, vsurpata, quum ibi diutius morari Columbus operæprecium non duceret, quòd ea insula in quam appulerat, exigua esset: regressus in naues vlterius prouehitur & multas alias insulas detegit. Quum in Cubæ litora exscensionem fecisset, eam Fernandinam in memoriam gratiámque Ferdinandi regis nuncupat. Ibi haud satis libenter ab insularibus conspectus est: quúmque interea fortè mare turbari cœpisset, & ipse quòd in statione non satis tuta & fida nauibus esset, metueret ne tempestas nauigia ad scopulos allisa frangeret, subitò soluendi signum dedit.

Fernandina insula, vulgò Cuba.

INDE prouectus in Haytin insulam appellit, quam Hispaniolam numcupat: sed ibi iactis in portu ancoris, quem Regium nominauit, Prætoria nauis scopulo icta frangitur: quotquot tamen ea vehebãtur homines cum maxima commeatuum parte, duarum carauellarum ope naufragio erepti sunt. Indi complures per omnem litoris oram sparsi naues mirabundi spectabant, sed simulac egredientes in terram Christianos viderunt, correpti formidine, celeri fuga dilapsi sunt. Hispani cursu vnam ex iis feminam assequuti ad Columbum perducũt; ille mulierem cibo potúq.

Hispaniola insula, vulgò Hayti.

expletam, eleganti & mundo indusio vestiri iubet: mox signis edoctam iussámque ire ad suos eósque hortari vt fidenter & sine vllo metu ad naues venirent, dimittit. Illa abit: Barbari feminæ circumfusi, eam inusitato cultu vestitam non sine ingenti stupore aspectabant. Illa Columbi comitatem & munificentiam in se inter populares prædicat: ceteri huius verbis adducti, præterea nouæ gentis barbatæ & vestitæ videndæ cupidine, certatim lintribus suis carauellas circumdant.

Cælum non animum, mutãt, qui trans mare currunt.

Ibi gaudium ingens pertentare Hispanorum animos cœpit, quum neminem in tanta Indorum multitudine viderent, cui non aurum & argentum in brachiis, collo & auribus fulgeret: mox etiam ea petere ab Indis vltro incipiunt: & illi, qui eas res parui facerent, cuilibet liberaliter & hilariter dabant. Columbus quum tantum Indorum in nauibus videret quantum vix illæ capere poterant, in terram cum multis Hispanis euadit. Ibi quum ab eius loci Cacico (ita regulos patrio idiomate appellant) cui nomen Guacanarillus, summa comitate exceptus esset, muneribus inuicem datis acceptísque ambo fidem futuræ amicitiæ sanxere. Eum Columbus indusiis, pileolis, cultellis, speculis, crepitaculis & tintinnabulis, donauit: Cacicus contrà satis magno auri pondere eum remunerans, è suis aliquot misit cum lintribus patriis (illi Canoas vocant) qui ad efferendas in terram res & onera fractæ nauis Hispanis

Diomedis & Glauci permutatio.

operam

operam darent. Quam quidem illi adeo amico animo & propenso studio præstiterunt, vt si suæ illæ res essent.

Indi de funesto Hispanorum in suas terras aduentu dæmonum oraculis moniti. Prima colonia Hispanorum. Columbus in Hispaniam reuersus præmiis augetur.

CAP. VIII.

MIRABILEM insulares illi Indi cuiusdam [1] oraculi memoriam tenebant, inde à patribus traditam, quo vera & futura prædicebantur: Non multis videlicet ab illinc annis venturam in eas oras barbatam gentem, quæ simulacra deorum terræ allideret, & filiorum ipsorum sanguinem effunderet. Hoc si certè tum illis venisset in mentem, non tam festo cum triumpho & lætitia aduenientes Hispanos excepissent.

CETERVM quum peteret Columbus vnde metallum illud fuluum nanciscerentur, illi nutibus & signis demonstrabant, è quibusdam fluminibus mediterraneis peti, qui ex altissimis montibus decurrerent. Affluebat interea quotidie ex omnibus locis noua eius gentis & copiosa multitudo, vt inusitatas nostrorum hominum barbam gestantium formas cultúmque viserent: fructus, pisces, aurũ, panem & alia alimenta, vndique afferentes: ac

Indi, quam quã ſimiæ, ſemen tamen aliquod pietatis ſibi ineſſe oſtendunt.

ſimiarum more veſtigia ritúſque Chriſtianorum imitantes, quoties hi genua flexerant, flectebant & illi: Chriſtiani reuerenter oculos in cælum ſuſtulerant: Indi pariter & ipſi tollebant. denique quidquid ab Hiſpanis ad recitandum Aue Maria manè & veſperi conconuenientibus fieri ſoleret, itidem & ab iſtis fiebat.

COLVMBVS ipſe non mediocri lætitia affectus propter nouas illas repertas terras, auri adeo & argenti feraces, quum Hiſpaniam repetere & alterius inuenti mundi nuncium ipſe Regi ferre cuperet: cum bona Cacici gratia domum coctili laterculo exſtruit. Eo loco duodequadraginta Hiſpanos relinquit, qui ad reditum ſuum res inſulæ ſedulò & accuratè explorarent: præmonitos vt in omnibus prudenter & modeſtè ſeſe gererent. Hæc prima domus ab Hiſpanis in India exſtructa eſt: Columbus cum reliquis ſoluit, inde ſecum ſex Indos, omne aurum quod à Cacico acceperat, Pſittacos aliquot, Maizij paniculas (quæ vna Indicarum frugum eſt) & alia Indiæ peculiaria & noua referens. Proſpero curſu & incolumibus omnibus in Hiſpaniam peruenit, præterquam duobus Indis qui in itinere exſtincti ſunt. Appulſum Rex & Regina quamhonorificentiſsimè exceperunt; conſidere eum coram ſe iubentes: & in aula quidem Indos ab eo aduectos quòd prorſus nudi eſſent, mirabundi omnes intuebantur: nec minus ipſi quoque Indi obſtupeſcebãt, quum Regem & aulicos veſtitos cernerent. Rex

Primæ coloniæ in India Occid. ab Hiſpanis conditæ rudimentum.

verò

verò Columbum insignibus honorum titulis auctũ summum Oceani Præfectum designat: (Almirantem vulgò appellant) & ei omnium regiorum ex India redituum decimam attribuit. Bartholomæum quoque ipsius fratrem Hispaniolæ insulæ præficit.

I QVOD *de Oraculo illo scribit, ita se habet. Cacici & Bohitij (id est Reguli & Sacerdotes) penes quos antiqua rerum quondam gestarum vel dictarum monumenta à patribus sine literis tradita manent, Christophoro Columbo & Hispanis narrabant, Garionexij Cacici patri & alteri cuidã Regulo cupidinem quondam ortam sciscitandi è Zemibus (id est numinibus suis) quid post sua tempora euenturum fata portenderent. Id porrò, vt extorquerent ab Idolis, quinque dies continuos ab omni cibo & potu abstinuisse, tempúsque illud perpetuo in luctu & lacrymis egisse. Ergo his ritè peractis, tandem respondisse Zemes, Quanquam fata in occulto teneri à Dijs & futura celari homines satius esset, moueri tamen se ipsorum religione vt ventura panderent. Itaque scirent venturam non multos post annos ad eam insulam peregrinam gentem: viros vestibus amictos, promissa barba, & gladijs micantibus accinctos, quibus medium hominum vno ictu secarent, qui vetera Deûm simulacra solo allideret, priscos sacrorum ritus & ceremonias abolerent, liberos eorum vel mactarent, vel libertate sublata in omne scelerum genus corrumperent. Tam horribilis oraculi carmen memoriæ vt proderent, flebilem quandam cantionem (quam Areito vocant) velut elegeiam, composuere: eam*

diebus atris & festis quibusdam tristibus lugubri & querula voce canebant. Ceterum ita postmodum euenere omnia vti prædixerant Zemes, & canebant Sacerdotes: sicuti sequentia docebunt.

¶Secunda Christophori Columbi in Indiam nauigatio. Hispaniola sanguine Hispanorum imbuta. Isabella colonia à Columbo conditur. Indorum aduersus Hispanos tumultus.

CAP. IX.

COLVMBVS omnem Regi itineris & rerum ab se gestarum successum exposuerat: & præterea gradu ex ea insula facto, amplissimas & ditissimas alias oras aperturũ se promiserat. Itaque Rex trium Liburnicarum & quatuordecim carauellarum classem instrui iubet, & in eam vltra mille ac quingentos homines imponi, maximam partem mechanicarum artium opifices, & quidem earum quæ illi terræ maximè necessariæ essent. Columbus præterea equis, bubus, ouibus, suibus, capris, feminis maribúsque ad propagãdam eius generis stirpem: deinde hordeo, frumento, leguminibus, & omnis generis plantis ac frugibus, in naueis prouisis & collatis: secum etiam sacerdotes & monachos abduxit, qui gentes illas Christiana religione imbuerent. Postremò rebus omnibus necessariis munitus instructúsque, anno M. CCCC. X C I I I, die secunda Septembr. è

portu

portu Calicio ſoluit.

Colvmbvs, iam Almirans regius, in Indiam renauigans, multo alacrius quàm prius ſecabat fluctus, quatuor Indos reuehens quos Rex baptiſari curauerat: & Canarias inſulas præteruectus, paulo magis læuorſum quàm priore nauigatione curſu in Africum inflexo, Deſideratæ inſulæ conſpectum habuit. Ea prima (vti antè dictum eſt) illi à Canariis occurrit tellus: ſed neque in vllam eius oram egreſſus, neque vllo eius portu tacto, magna cum alacritate & Hiſpaniolæ deſiderio cœptum iter perſequutus eſt. Eam vbi claſſe tenuit, longè alio ſtatu reperit quàm reliquerat: quippe omnes Hiſpanos ab eo depoſitos Indi ad vnum mactauerant. Almirans eueſtigio legatis ad Cacicum Guacanarillum miſſis, ſciſcitari iubet, quænam cauſa mortis ſuis hominibus fuiſſet. Ille nutibus atque aliis ſignificationibus quibus mentem ſuam vtcumque exprimere poterat, reſpondens, multum & grauiter conqueſtus eſt: Hiſpanos poſt eius diſceſſum, ſuorum coniuges ſtuprare, eóſque ipſos fuſtibus atque indignis aliis modis accipere, cœpiſſe, neque illos tamen à ſuis vllo dicto factóve eſſe violatos: ſed veniſſe quendam nouum Regulum, quales multos potentes haberet ea inſula, qui barbatos homines ſedes in ſuis finibus capientes atque ædificia molientes nactus, veritúſque ne inſulam totam aliquando ſubigerent, omnes ad vnum trucidaſſet. Se quidem, quum caſam Hiſpanorum conflagrãtem vidiſſet, ad opem

Hiſpani maturè Indiam ſtupris & latrociniis, mox etiam ſuo ſanguine, nobilitant.

ferendam pro officio accurriſſe. Sed meæ vi-
» res (inquit) parum valuerunt:& graui vulnere
» ictus ſum, vt videtis. Simul hæc dicens, crus faſcia bombycina inuolutum oſtendit. Sed hæc ſimulata omnia & falſa erant, quemadmodum poſtea Columbus cognouit, Hiſpanis eò miſsis, qui faſciis ſolutis & inſpecto Cacici crure, nullũ vulneris aut cicatricis veſtigium vidiſſe ſe retulerunt. Atque inde illis haud dubia ſuſpicio, Guacanarilli conſilio atque opera Hiſpanos interemtos & caſam incenſam fuiſſe, quòd illi, aurum vi extorquendo, feminas conſtuprando, & alia fœda faciendo, nullis verborum ac rerum contumeliis in Indos parcerent. Plerique Chriſtophoro Columbo ſuadebant vt hanc iniuriam vlciſceretur: ſed ille veritus ne maius detrimentum acciperet, vt qui vires atque opes indigenarum nondum penitus noſſet, cohibere ſe maluit & vltionem meliori occaſioni ſeruare.

INTEREA è nauibus ſecundò in eam terram egreſſus, cum ſuis principium coloniæ dedit, quam in memoriam Iſabellæ reginæ Iſabellam vocauit: mox ad Cibaui aurarias (is locus eſt inſulæ vnde aurum effodiebatur) arce exſtructa, munimento valido & ad impetus Indorum arcendos idoneo, Bartholomæum fratrem inſulæ Præfectum relinquit. Ipſe tribus carauellis ad nouas terras veſtigandas profectus, Cubæ latus Meridionale, & Iamaicam & alias inſulas, aperuit. In aliqua earum litora exſcenſu facto, à non-

Iſabella, colonia.

nonnullis populis æquis oculis visus est: mox inde Hispaniolam repetens, commodum nactus portum S. Nicolai nomine insignem fecit. In eo portu iactis ancoris Almirans constitit, tum vt suis tempestiua quiete refectis, tum vt carauellis instauratis, quæ iam omnibus compagibus multam aquam acciperent, mox inde ad delendos Caribas, & exurendos eorum lintres moueret.

SED tum fortè graui morbo correptus, eam expeditionem omittere in præsentia cogitur, & in Isabellam valetudinis causa portari: vbi multos Hispanos vita functos, alios morbis implicitos reperit. alij quibus valitudo integra superetat, Bartholomęi fratris eius imperiis parum obediēter acceptis, non paruum tumultum mouerant. Cacici præterea aliquot propter iniurias, raptus, homicidia, rapinas, ceteráque ab Hispanis multis insulæ partibus perpetrata flagitia facinoráq. sumtis armis rebellionem cœptauerant.

QVINETIAM maxima pars Insularium, non tantùm inculta rura, nulla frugum suarum semente facta, reliquerat, sed quidquid etiam in agris vsui esse poterat, id omne vastarant ac corruperāt, vt nudum & sterile solum Hispanis obijcerent: sperantes peregrinam gentem, vbi nihil victui idoneum reperisset, tandem insula excessuram: imò ipsi quoque adeò quum indignis modis habiti tam miserabilem seruitutem pati non possent, abiecta spe & omnibus vitæ solatiis, vulgò inedia seipsos necabant. Columbus, sumto à prudētia

Insulares Indi Hispanis famem relinquūt.

Hispanorū tyrannis Indis intolerandа.

consilio, in omnes Hispanos seditionum autores & scelerum compertos vltimo supplicio animaduertit, & Cacicos ipsos quacumque ope potuit reconciliare sibi studuit. Ex ea seueritate, tantum Hispanorum in Almirantem odium ortum est, vt quum eorum flagitiis & latrociniis indulgere nollet, ne nomen quidem eius æquo animo ferrent. Qua ex re factum est vt multi de eo & fratre eius ad Regem dira & atrocia scriberent. itaque Columbus, simulac conualuit, in Hispaniam regressus est.

¶ Inusitata vis turbinum in Hispaniola. Eius mali causam Indi Hispanorum sceleribus & flagitiis tribuunt. Columbus Hispaniam repetit. Hispanorum ab ipsius fratre secessio, & scelera.

CAP. X.

PER eos dies mirabilis & prodigiosus quidam casus in illis terris interuenit, quem quia consideratione dignus est, non prætermittam. Nonnulli existimabant humani generis hostem, quum sibi eripi è faucibus tot animas, quæ per Baptismum seruãdæ essent, ægrè ferret, tãtos turbinum furores, procellásque emisisse. Alij discordias seditionésque ex Indicis spoliis & opibus erupturas, eo ostento portendi arbitrabantur. Vulgi fermè opinio hæc erat, signo Crucis, quod in vexillum salutis erectum ibi fuerat, ex illis insulis violenter eijci, & earum

gentium diutina velut poſſeſſione detrahi tartareos ſpiritus, quos per tot ætates bruti illi homines pro pátronis ſuis & numinibus coluerant. Itaque dum præcipiti fuga ruerent, tantas ſtrages & portenta edidiſſe.

PORRO caſus eiuſcemodi fuit. Ab Ortu tanta ventorum rabies coortá eſt, qualem nunquam antea Inſulares ſe vidiſſe aut audiuiſſe meminerant: in primis vehementiſſimus quidam Typhon, (quem Hiſpani Furacanum appellant) tanto impetu irruit, vt cælum ſimul ac terras rapere ſecum & miſcere velle videretur. Omnes improuiſo malo attoniti præſentem mortem imminere ſibi ante oculos, confundi elemẽta, & finem rerũ adeſſe, vulgò pauidi credebãt. Tum verò ingẽti ſono cęlum ſtrepere, & inter horrẽdos tonitruũ fragores crebri micare ignes, aer incendi fulguribus: nox interdiu omnibus noctibus nigrior denſiórq. adeo vt per obſcurũ alius alij occurſantes, mutuò intueri non poſſent. Errabundos homines, defixis præ formidine animis & lymphatis ſimiles per vias pérq. auia diſcurrere paſsim ac peruagari cerneres. Tanta vi interea furentium & horrendo cum ſtridore colluctantium ventorum, vt iis ab radicibus erutæ arbores, & auulſa mõtibus ſaxa magno cum fragore in planũ prociderent: & ea ruina ingẽti villarũ mapaliúmq. ſtrage facta, multos mortales opprimeret. Solidas verò etiam cum incolis domus furioſi illi turbines ſublimè correptas & abſorptas diſsipauere. Quibus ex malis grauis vndique earum gentium planctus

& mæsti clamores exaudiebantur: paucis horis ingentia detrimenta accepta, vt ne tres quidem naues quæ ad portum securę in ancoris stabant, eius calamitatis immunes essent. Ancoris enim ipsis, quamquam robustis, fractis,& ancoralibus firmis nouísque truncatis, cum omnibus nauticis profundo mersæ sunt. Indi complures speluncis abditi discrimen effugerunt: inde tamen rei tam nouæ prodigio perculsi adeo & consternati erepserunt, vt vix animam reciprocare aut quidquam proloqui possent, adeò vocem inusitatus pauor incluserat. Sed vt se ex tanto terrore collegerunt insulares isti,longè aliter ea de re inter se disceptantes sentiebant ac Christiani. Quippe eius cladis causam flagitiosis fœdísque Hispanorum exemplis assignantes, cælum infestum in eos ruere, & è suis terris illos eijcere velle dicebant. Sed hæcne vera fuerit eius rei causa, an alia quæpiam, sapientiorum potius quàm meo vel illorum iudiciis existimandum delego.

Indi de calamitatum causis verius quã Hispani iudicant.

QVINQVE ab illinc annis duæ aliæ eiuscemodi procellæ inciderunt, sed vltima inter paucas memorabilis, totam insulam mirabiliter conterruit. Quippe omnibus fermè satis stragem intulit, maximã partem ædificiorum & torcularia saccarea euertit: armẽta quoque propè omnia & greges fœdè interemit. Et iã Hispani fame periclitabantur,ni Deus eorum misertus naues ex Hispania opportunè adduxisset, quæ farinam,nauticos panes, & ceteros commeatus abundè subueherent.

CETE-

CETERVM Almirans priore illo turbine fractas Celoces exemplo refici iubet, quũ eius rei peritos artifices multos & omnis generis fabros haberet: móxque vt illæ instauratæ sunt, ipse quâ strage illa ventorum, quâ Indorum clade stupefactus & confusus, vela in Hispaniam fecit. Quò quum secundo cursu peruenisset, è Calecio portu, per dispositos equos in Regiam profectus, Regi nouas ab se repertas terras exposuit, aurum & alia rara obtulit: & narratis quæ in Hispaniola acciderant, iudicia quoque & processus Hispanorũ in quos legibus egerat, exhibuit: simul malignas obtrectatorum in se calumnias & falsò obiecta crimina diluens. Rex Columbi fide satis comperta, quòd tantum auri aduexerat, vt aliquot etiam palæ librales essent, deinde ex commentariis quæ attulerat actorum eius integritate spectata & probata, eum vltro consolatus gratias quoque pro tantis eius in se meritis atque officiis egit: monuit tamen vt in posterum, pœnarum acerbitate remissa, cum Hispanis, qui tam longinquas terras sui obsequij causa peterent, paulo mitius ageret.

MOX duodecim carauellas armari iubet, easque omni genere commeatus instructas Columbo ad nouam expeditionem attribuit. Ipse confestim duo ex ea classe nauigia ad Hispaniolam rectà tendere iubet, & vt fratrem suum adeant edicit. Illa quum prospero cursu eò peruenissent, fortè ad Occidentalem insulæ partem appulerunt, vbi tum agebat Roldanus quidam Ximenez: quem ex vili & ob-

Seditionũ & ciuiliũ bellorum in Hiſpaniola tentamenta.

ſcura perſona Iuridicialem prætorem deſignatum, Columbus extulerat. Sed is tum multis Hiſpanis in partes tractis, ſeceſsionem fecerat: quum arrogantia contumaci Præfecti imperium exuiſſet, quo licentius omnibus legũ frænis ſolutus latrocinia & quælibet flagitia per Inſulã exerceret: ꝙ Præfectus pati nõ ſuſtinuiſſet. Is appulſis eò vbi tum caſu erat duobus illis nauigiis, Hiſpanos qui in iis erant conuenit, ſolicitat, & Inſularium opes obuias paratáſque oſtentans, docet, ſi ſecum facere vellent, liberrimè omnia barbarorum mapalia peruagaturos, atque inde, nullo impediente, egeſto auro ac rerum precioſiſsimis breuì ditiſsimos euaſuros. Qua ſpe labefactatos facilè impellit vt omnem fortunæ ac rerũ ſuarum ſortem cum eo miſcere vellent. In primis ergo commeatu quem naues attulerant, auidius ipſe ac ceteri ſe explent: inde prædabundo agmine inſulam peruagantes, promiſcua licentia ſpoliare, verberare, occidere: deniq. nullũ genus ſceleris, libidinis, auaritiæ, in indigenas prætermittere.

CACICVS quidam, Garionexius nomine, quum ditionem ſuam omni belli clade à Chriſtianis vri & res ſuas ſuorúmque ante oculos ſuos ferri agíq. videret, iunctis cum alio Cacico (Marabonefum vocabant) viribus, defendere ſe ab eorum iniuriis & latrociniis ſtatuit. Itaque ſæpe cum Indorum manu, quos in ſocietatem adſciuerat, è montibus in plana degreſſus, vbi Hiſpani ſtatiua habebant: quoſcumque ex iis capere poterant ipſe ac ſocij, barba-

barbara rabie excarnificantes frustillatim discerpebant.

¶Columbus tertiò in Indiam nauigat. Cubaguam insulam Vnionum detegit. Frustra Hispanorum seditiones componere laborat. Indos perduelles domat.

CAP. XI.

DVM hi tumultus in Hispaniola agitantur, Almirans è portu S. Lucari solues cum reliqua classe, anno M. CCCC. XCVIII. vigesima octaua Maij, cursum in Maderam direxit. Ea vna est ex septem Lusitanorum insulis quas illi Azorias appellant. Illac autem nauigare multò tutius duxit, tum quia belli id tempus erat, tum maximè propter piratas Gallos, qui iam fama Indicarum opum exciti, prædandi spe maria illa infestabant. Inde præmissis recto cursu ad Hispaniolam sex carauellis, ipse tribus reliquis versus Caput-viride seu Gorgades insulas deflectens, propius Æquinoctialẽ lineam iter suum direxit, & in ea nauigatione multis malis conflictatus est, tũ ob maris malacias, tũ ob immodicos ardores, quos mẽse Iunio media æstas intenderat. Vix tandem quum Indiã attigisset, sinum Pariensem ingressus in Cubaguam appulit, quã ipse Perlarum insulam nuncupauit. Cuius nominis origo hæc fuit. Almirans quum eum sinum nauibus percurreret, fortè quibusdam Indis qui è lintre piscarentur conspectis,

Columbi tertia in Indiam expeditio.

Cubagua, insula Vnionum.

è nautis ſuis aliquot ſcapha propius ad eos accedere iubet, & ſciſcitari quinam ij homines eſſent, & quas terras incolerent. Nautæ raptim lintrem aſſequuti & in eum tranſgreſſi, Indis ſeſe adiungunt: atque illi nil conſpectu tunc primùm à ſe viſorũ hominum conterriti, eos etiam, vt pulcros viros, ſumma cũ voluptate aſpectabant. Hiſpani oſtreas in piſcatorio illo lintre conſpiciunt: quas, eduleis eſſe rati, quum aperuiſſent, plenas vnionibus reperiunt, vnde maior illis lætitia orta eſt. Peruenerant ad littus: ibi in terram egreſsi, mulieres Indicas vniones pulcerrimos collo & brachiis geſtantes conſpiciunt: & illos quidem ei genti adeò viles, vt in vulgaribus & quotidianis feminarum ornamentis ſimpliciter haberent. Siquidem pro catino fictili, & & eo quidem fracto, quem nauta Hiſpanus Indicæ mulieri dedit, ea illum contrà quatuor margaritarum ſertis ſeu lineis munerata eſt. Ille munere lætus & diues ad naues redijt, omnibus vniones ſuos oſtentans. Qua ex re incredibili voluptate affectus Almirans, clara voce ceteras naues circumuehitur, & ſocios affatus: Nos, inquit, ad ditiſsimam mundi oram appulimus.

Inde propius terræ ſuccedens, Cumanæ fluminis oſtium inuectus eſt. Indigenæ quum viderent carauellas, tantæ molis opera & tam affabrè facta, deinde barbatorum hominum inuſitatam ſpeciem demirantes, inter ſe vulgò dicebant: Quinam aut vnde ſunt iſti homines? Supernè, an ex aqua? Mox quibuſcumque ſcie-

bant

bant aut poterant nutibus ac signis, per legatos ab Almirante contendunt vt in ea litora egressus, cum ipsorum Cacico congredi velit & sui copiam faciat: quippe illum eius videndi ac cognoscendi auidum esse. His auditis Columbus, etsi omnia beneuolentiæ signa atque indicia præ se ferrent, doli tamen aliquid subesse suspicatus, in terram egredi metuebat. Id postquam deprehenderunt Indi, multi eorum carauellas ingressi, Almirantis potestati semetipsos vltro permiserunt, puram omnino ac sinceram amicitiam demonstrantes: neque nauigia tãtùm ipsa, velut diuinæ potius quàm humanæ artis opera, intuebantur: sed ad omnia armamenta, ancoras, vela, ancoralia, & singula nauium instrumenta, defixis præ admiratione animis obstupescebant.

Almirans verò ipsos postquam omni comitate excepisset, abeuntes quoque cultellis, speculis, & tintinnabulis, cæterísque eiuscemodi minimi precij rebus muneratus, quã accuratissimè potuit sciscitando exsequutus est, vndénam hæc baccarum & margaritarum décora peterent. Illi oram maritimam quæ Cubaguam spectaret signis indicabant, ibi se conchas vnionum feraces piscari. Itaque Almirans Hispanos aliquot egredi in terram iubet: eos Cacicus domum suam inuitatos vino epulísque more patrio apparatis, quamquam spurcis, hilariter excipit: quúmque ab illis vniones expeti intelligeret, dat magna copia, vt qui illis abundaret, nec pluris ea faceret quàm apud nos fiunt globuli illi vitrei, quos preca-

torios vocant. Hiſpani tantis diuitiis expleti, ad naues redeunt: Almirans mirificè eo commercio contentus inde ſoluit, & Veli-caput circumuectus, mox traiecto mari breui in Hiſpaniolam appulit, vbi magnos motus & ſeditionum turbas inuenit.

Columbus fruſtra ſeditiones ab Hiſpanis excitatas componere nititur.

IPSE vt omnia componeret, ſcriptis ad Roldanum Ximenem ſeceſsionis autorem litteris, monet hominem vt ſub imperium præfecti volens redeat, neu delinquere pergat & prauis exemplis Indos ipſos auertere. Quippe nō his factis neq. ea via ſperandum eſſe vt illi ad fidem noſtram adduci poſſent: neque ampliſsimam illam Alexandri VI. pontificis bullā quæ Regibus Catholicis ditioni ſuæ adiicere eas terras permiſerit, eò ſpectare vt nouæ illæ gentes indignis modis habeantur: imò potius vt benignitate & honeſtis exemplis alliciantur ad amplectendam ſanctam fidem Chriſti ſeruatoris & redemtoris noſtri.

Calumniæ Roldani in Columbos fratres.

HAEC Almirantis monita & preces aſpernatus Roldanus, ſectæ caput ac principem ſe gerere perſeuerauit: mox etiam Bartholomæi Inſulæ præfecti actiones apud Regem per litteras criminatus eſt, ſæuitiam ei & tyrānicum imperium obiectans, qui videlicet minimis & leuiſsimis de cauſis homines in patibulum ageret: imò præfectos omnes illos ſuos, ambitioſos & ſuperbos eſſe: neq. ſe ab illis ſeceſsionem feciſſe, niſi poſtquam eos tyrannos, ſæuos, & ſanguinis humani auidos expertus eſſet. Poſtremò Regem quoque ipſum tādem aliquando reipſa cogniturum, ſuæ Maieſtatis

&

& dignitatis inimicum esse Almirantē, ídque vnum moliri vt Insularum imperium occupet. Et iam aurifodinis solos eius familiares & clientes præesse: ceteris omnibus obseptū esse & clausum earum aditum. Iudicia ipsa pro libidine & gratia, non iure & æquitate, ab iis exerceri. Ad hæc Almirantem quoque de reperta Vnionum insula Regem quantum in se esset, celasse; vt clandestina præda solus ipse frueretur; & circumuento per pactum aliquod Rege, ditissimam illam insulam sibi vni seponeret.

ALMIRANS quoque ipse contrà litteras ad Regem componens, pessimam sceleratorum istorum & flagitiosorum hominum mētem & vitam exponit. Quippe istis nihil prorsus pensi esse, nisi vt quotidianis latrociniis, feminarum stupris & omni scelerum genere, libidinem, sæuitiam & auaritiam expleant: perduellionis quoque ac proditionis reos, omni Dei metu ac pudore posito, per omnem insulam latronū instar vagari. Postremò duas carauellas quæ ad fratrem suum Bartholomæum ex Hispania missæ essent, cum omni commeatu, auertisse, ac pellectis in suam societatem nauium illarum hominibus, rapiendo & infanda omnia perpetrando certare. Ac tam fœdis facinoribus commotos multos Insulæ Regulos cum maximo omnium damno defecisse, eósq. etiamnum pro commissis pœnas metuentes, si sub imperium redirent, pergere in insania & solutos iugo viuere.

DVM hæc vtrinq. crimina & accusationes in Hispaniam mittuntur, Almirans fratrem

Columbus Indos perduelles, & sub imperium redeuntes, clementer tractat.

cum octoginta Hispanis, in ijs equitibus aliquot, mittit aduersus Cacicos perduelles. Illi sex millia armatorum & amplius in acie habebãt: sed vbi ad manus ventũ est, violẽto equorum impetu conterriti, & fusi, in densissimas siluas se abdiderunt. Pugnatum deinde est aliquoties cum Garionexio & quatuor aliis Cacicis: sed breui profligatis omnibus eorum copiis, Cacici montes fuga petunt: mox tamẽ capti omnes in Almirantis potestatem venere. Porrò quum promitterent se amicitiam ipsius colentes sub Hispaniæ regis imperio futuros, tum vt clementiam erga eos suam commendaret, tum ne iniuriarum quas ab Hispanis accepissent, autorem ipsum fuisse existimarent, benignè illos in fidem & gratiam recepit, & rebus nostris donatos, in ditionem quemque suam remisit.

¶Columbus inimicorum calumnijs honore deijcitur. Bombadilla ei succedit. Hic in Hispaniam reuertens, coorta tempestate, cum multo auro mergitur.

CAP. XII.

QVVM toti in eo essent Almirans & eius frater vt Regulos & rebelles populos in Regis fidem reducerent, eodem tempore litteræ tum ipsius Almirantis, tum Roldani in Hispaniam perueniunt: quæ res non mediocri dolore Regem ac

ac Reginam affecit, quum res Hispaniolæ adeo turbatas & miserum insulæ statum intelligeret. Iam in Aula sparsus rumor auri inter nobiles, & vulgatæ opes quas ingenti copia flumina ipsa vltrò funderent; omnes auaritia incenderant. Nemo erat ex ipsis quin talem Præfecturam obtinere ardentissimè appeteret: nemini tamen ad id petendum satis audētiæ erat, propter ingentem opinionem quam de Almirante Rex & Regina habebant. Itaq. alia via grassari, & optata ad eum finem cui inhiabant, perducere instituunt. Ergo isti Nobiles per omnem Aulam spargunt Columbum & eius fratrem, iam partis opibus quæ priuatum modum excederent, Insulas vsurpare velle, & nuper repertæ orę omnis principatum inuadere. Idq. non obscuris manare indiciis, quantum ex multorum & quidem dignorum fide hominum litteris colligi posset: tum videlicet ex ipsa auri effodiendi ratione, tum quòd ex eo pauculum in Hispaniam mitterent. Adhæc, quod multò peius esset, quum Hispanos paulatim specioso prætextu alium alia de causa tollerent, quorsum id spectare, nisi vt iis de medio amotis, soli sine arbitris destinata sua facilius perficerent? Hæc & similia frequentibus susurris ac rumoribus per Aulam adeo increbruerūt, vt ad aures vsque Regis ac Reginæ deferrentur: nec deerant interea æmuli qui hæc occultis flabellis in Regum animis accenderent, quo grauior criminantium esset autoritas.

Hispani nobiles Columbo inuidentes, non vera virtute, sed astu & calumnijs in eum grassantur.

REX ipse, ne quæ ad status sui detrimen-

tum ſpectarent, lentius accipere videretur, totius rei veritatem cognoſcere & Prætorem eò mittere inſtituit, qui quæreret cur tãtùm auri allatum non eſſet quantum ſe miſſurum promiſiſſet Almirans. Cuius profectò intermiſſæ penſionis non alia cauſa erat, quàm quòd inter domeſticas diſcordias, & ſociorum defectiones atque inde exorta bella, aurum effodi non potuerat.

Bombadilla ſua poteſtate aduerſus Columbum fœdè atque impotenter abutitur.

His ita conſtitutis, Rex nouo Inſulæ præfecto Franciſco Bombadilla deſignato, quæſtionem de inteſtinis diſcidiis decernit, & de cauſis diſcordiarum Columbi & Roldani cognoſcere iuſſum, ampláque autoritate & poteſtate imperii inſtructum mittit. Is cum hac commiſsione & mandato Regio è Calicio portu anno M. CCCC. XCIX. quatuor carauellarum claſſe inſtructa ſoluens, in Hiſpaniolã traiecit. Almirans & Bartholomæus frater, noui Præfecti appulſu audito, ad eum honorificè excipiendum, vt regio miſſu venientem, reuerenter obuiam egreſsi ſunt. In portum vt peruenerant rati, vt ſibi, ſic aliis ſincerum animum eſſe, pro amica complexus ac ſalutationis vice, capti fratres in vincula traduntur. Mox iniectæ vtrique catenæ, & ſeiuncti alter ab altero, quò grauius dolerent, duabus Carauellis in Hiſpaniam mittuntur. Miſerabilis equidem caſus, ac mutationis rerum humanarum exemplum memorabile: eum qui paulo antè in maximo honoris faſtigio fuiſſet apud potentiſsimum Regem, propter repertas illi propria virtute & excelſo ingenio adeo nouas

uas

uas & diuites terras: cui, ſi Græcorum aut Romanorum veterum tempore vixiſſet, aut alterius cuiuſlibet liberalis & munificæ gentis, meritò ſtatua fuiſſet erecta; ac fortè, vt numini, templum & diuini honores decreti eſſent. Eum (inquam) nunc malignitate atque inuidia hominum afflictum & vinctum adduci: cuíque ob tanta in Regem merita vlla ſatis digna gratia reddi nequibat, eum tam atroci iniuria affici vt nullo nouo beneficio expiari poſſet. Simulac celoces in Hiſpaniam peruenerunt, & nunciatum Regi tam claros viros compedibus vinctos adeò fœdo ac miſerabili habitu adduci, motus in miſericordiam Rex curſore Calicium miſſo, emitti illos è cuſtodia & leuari vinculis iubet: deinde ſplendido comitatu cultúq. vt talibus viris dignũ erat, in conſpectum ſuum venire. Vt in Regiam peruenerunt, comiter excepti & auditi ſunt: ac quum ibi obtinuiſſet veritas, pœnæ in noxios decretæ.

Regis Hiſp. pudor ingratitudinem Hiſpanorũ damnat.

POSTQVAM gubernator nouus Bombadilla Columbos captiuos in Hiſpaniam miſerat, Roldanus cum aliis ſeceſsionis ſociis ſub imperium rediit. Ibi tum rurſum omnes vno conſenſu miſeros inſulares in aurifodinis demergere & immodico labore vexare: quibus videlicet nihil penſi erat, niſi vt horrendam illam auri famem quammaximè explerent & ingurgitarent. Dum ea geruntur, Rex Ferdinandus, cui hæc dudum animo cura inſederat, qua maximè ratione res Hiſpaniolæ Inſulæ turbatas, necdum bene ſedatas, pace

Auaritia ſemper crudelis.

& iuſtitia componeret:abrogato Bombadillę imperio, Nicolaum Olandam Proregis titulo & autoritate, eò mittit. Is è portu S. Lucari ſoluens triginta nauium, partim liburnicarum, partim celocium, claſſe, quadrageſimo demũ die Inſulæ applicat. Bombadilla vbi maiorẽ poteſtatem & ſucceſſorem adeo potentem ſuperueniſſe videt, decedere illico prouincia, & iiſdem illis nauibus quas Prorex adduxerat regredi in Hiſpaniam, ſtatuit. Ergo, impoſito multo in naues auro, quod amplius centum quinquaginta milliũ ducatorum pretium æquaret: ac multos præterea rudis auri grumos in iis vnum inuſitatæ magnitudinis, & ponderis trium millium ducatorum, quem Reginæ ſepoſuerat, ſecum referens, vela in Hiſpaniam fecit. Eum ſequuti ſunt Roldanus Ximenez & alij aliquot militares duces, cum amplius quadringẽtis Hiſpanis, qui omnes auro graues & locupletes cum eo ſoluére. Hîc animaduertere operæpretium eſt, quantum vindicandis hominum ſceleribus Dei iuſtitia polleat, ac feriò cogitare omnes theſauros ac diuitias noſtras, in quibus tantoperè ſpem ac fiduciã noſtram defigimus, ſomnia prorſus vana atq. vmbras inanes eſſe. Ecce atrox in mari tempeſtas coorta rapit diſiicitq. claſſem: vigintiquatuor fractæ naues & fluctibus ita hauſtæ ſunt, vt nemo in terram enauerit: demerſus Bombadilla, demerſus Roldanus, & maxima pars Hiſpanorum periere: ipſorum quoque manubias & theſauros, ac ſepoſitum Regi Reginæque aurum mare abſorpſit: poſtremò iurgia

Ouandũ alij vocant

Bombadilla prouincia decedit.

Iuſta Dei vindicta in auaros & crudeles.

gia, lites, & querelæ eorũ, quemcumq. exitum habituræ essent, maturè ibi finem inuenere. Insulares Indi, quum naufragium Roldani & aliorum Hispanorum à quibus in eruendo auro durissimè vexati erãt, pro certo accepissent, lætari & hilarescere, vulgò inter se dicentes: « Enimuero isti quidem nos deinceps in aurifodinis non detinebunt, neque in tantis ærumnis, quantis solebamus, trahere animam cogent.

¶ Alphonsi Ninni in Indiam Occid. nauigatio. Quænam primo fuerit Indicarum gentium de Hispanis opinio. Hispani se Christianos & filios Dei esse apud Indos venditant, sed mox longe aliud reipsa & factis se esse produnt.

CAP. XIII.

IAM multis Hispaniæ locis de vnionum diuitiis, ab Almirante in Cuba gua & Cumana repertis, rumor latè manauerat: & ea res multorum animos ea visere cupientium commouerat. Id vbi cognitum Regi, expresso ipse edicto, grauibus pœnis constitutis, vetuit nequis nauium magister nauclerúsve CC. millia propius (id est L. leucas) oras à Columbo repertas, absq. suo permissu, nauibus accederet: liberam tamen interea potestatẽ omnibus faciens, quascumque alias terras & Insulas nondum cognitas pro arbitrio quærendi. *Edictum regium.*

ERGO per eos dies Alfonsus Ninnus, naue vnà cum triginta quatuor Hispanis, eo consilio vela in altũ dedit. Inter eos Hispanos for- *Alphonsi Ninni nauigatio.*

tè nonnulli Almiranti adfuerant, quum Cubaguam reperiſſet.itaq.vt Indiam attigerunt, neglecto Regis mandato, diuitiarum cupidi ne Parienſem inuecti ſinum, Cumanæ, Amaracapanæ & omnem eius tractus oram iam ab Almirante repertam legere inſtituunt. Ibi etiam Alphonſus cum ſociis in terrã egreſſus ab ea gente comiter exceptus eſt: mox inito quoque commercio, quum merces magna vnionum copia permutaſſet, diues in Hiſpaniã regreditur:ſed in itinere de vnionum partitione lis inter ducem & milites exorta eſt. Hiſpaniam verò vt videre, Hiſpalis portum fugientes, ne conſtituta à rege pœna plecterentur, quòd oras à Columbo repertas tentaſſent, nauẽ in Galleciã dirigunt. Attamen ſimulac in litus exiere, nauales ſocii aliquot eius prouinciæ Præfectum adeunt, Alphonſum inſimulant, nec tantùm ſpreto Regis edicto litora ab Almirante reperta circumuectum referunt, ſed peculatus quoq. criminibus vrgent, quòd fraudata Regis quinta, ingentem margaritarũ vim interuertiſſet. Præfectus corripi hominem & cuſtodia claudi iubet: ac tandem, vbi in carcere maximam vnionum ſuorum partem conſumſiſſet, vinctum eum ad Ferdinandum Regem mittit.

Variæ Indorum de peregrina gente opiniones.

ANTEQVAM vltrà progrediar, age hîc plenè exponere mihi libet, quænam eſſet earum gentium de Chriſtianis opinio, vbi primùm eos nouis illis terris appulſos videre. In primis ergo tenendum eſt, vbi principiò Hiſpani in Indiam nauigantes ad eas prouincias

ac

ac præſertim nouæ continentis oram appulerunt, quâ ſeptentrionali Oceano alluitur, Indos, quum ad eos velut ſimulacra verſi defixis præ admiratione animis ſtarent, vulgò dicere inter ſe conſueuiſſe: Vnde aut quibus è terris gens iſta barbata venit? Mox quum enſes, veſtis & cultus ſpeciem, inde nauigia ipſa, vela, rudentes, ancoras & cetera nauiũ armamenta, intuerentur, tum planè obſtupefacti, poſtquã inuſitatam rerum ſpeciẽ iterum atq. iterũ fixis oculis contemplando hauſiſſent, de illis pro ſe quiſq. alius aliter iudiciũ ferebant. Nõnulli dicebant tẽpeſtate aliqua eò fuiſſe eiectos: alij qui bombardarum fragorẽ audiiſſent, cientem tonitrua in nubibus gentem è cælo in terras deſcendiſſe credebant: alij denique obthurato ore incerti & cõfuſi reſtabãt, quum de tam nouo hominum genere nihil affirmare haberent. Quos quidem pleriſque locis æquis oculis indigenæ, velut rem nouam intuebantur: alij contrà haud ſatis libenter excipiebant, quum ex ipſo vultu gentem aſperam & ferocem eſſe coniectantes, amicitiã eorum detrimento ſibi potius quàm emolumento futuram iudicarent. Itaque ſæpenumerò vt appulſi & in litus egreſſi erant, eorũ locorum accolæ ſagittis obuios configebant, ſaxis etiam eos & miſſilibus violenter ſummouentes, naues repetere trepida fuga compellebant. At in eas oras quum incidiſſent Hiſpani, vbi aduentus & conſpectus eorum indigenis gratus eſſet, ſummiſſi & ſupplices vltro Reguli obuiam illis ad fineis exibant,

Barbari hoſpitales Hiſpanorum auaritiam inuitant.

rogabántq. per ſigna vt ſuas terras libentes inire vellẽt: nemo illic erat qui eos hoſpitaliter in mapalia ſua inuitatos appoſitis epulis ſumma cum lætitia nõ exciperet. Hiſpani verò cõiectis in vniones oculis quos Indi vulgò brachiis & collo geſtabãt, protinus cõcupiſcere & occulta cura incẽdi quomodo iis potirẽtur: quúmq. præterea Indis nares baccis onuſtas, cranis, ſmaragdis, & auro cernerent, petere tandem vltro audebant: & illi ſimplices ac parum aſtuti homines, quum & illa vilia haberent, libenter omnibus & magna copia dabant.

Splendida verba, ſi res & facta reſpondiſſent.

DVM hæc amica commercia & congreſſus vtrinque agitantur, alij alios, vt poterant, per ſigna & nutus variis de rebus percontabãtur. Indi ſcire volebant, vnde venirent Hiſpani, & qua gente orti eſſent. Illi adhæc ita reſpondebant, Se Chriſtianos eſſe, filios Dei creatoris cœli & terræ: in eas oras miſſos à ſummo viro Caſtellæ Rege & à Papa cæleſtis ſeruatoris vicario, vt res magnas & conſolationis plenas per orbem terrarum vulgarent: ac breui vnde veniſſent, reuerſuros. Indi quum dictis eorum fidẽ haberẽt, & reuera ita eſſe crederent, rati ſe eorum aſpectu vlterius nõ fruituros, ad eorum ſpectaculũ multi quotidie cõcurrebant, & qui eos cõtingere & aliquo munere donare poterant, felices ſe exiſtimabant. Mox verò Indi, vt digreſsis illis, venire alios, & iam ædificia moliri, commorari in ſuis finibus, & infanda in ſe ac ſuos facinora & cõtumelias edere, aurum, vniones & gemmas

Indi de arbore ex fructibus iudicium faciunt

inſa-

insatiabiliter flagitãtes, viderũt: tũ demũ queri & dicere inter se: Hæc facta verbis non respondere. quippe illos se filios Dei vocasse: sed apparere hauddubiè illis alium, & quidem malum, dominum ac principem esse: quando ab illis ipsius mandatu & priuarentur libertate, & in seruitutem redigerentur, & interficerentur: neque hæc esse opera eorum qui è cælis descendissent. Postremò non veros & bonos Dei filios esse, qui accepto beneficio maleficium redderent. Illos quidem bonis & commodis verbis vti, sed facinora fœda perpetrare.

Nomẽ Dei blasphematur inter Gentes, propter Hispanos.

ERANT etiam inter eos qui dicerent: Qualis, malùm, Deus iste est, qui tam impuros ex se filios & sceleratos homines progenuit? Si pater quidem ille filiorum similis est, minimè bonum eum esse oportet. Hæc & similia vulgò inter se colloquentes iactabant.

Homines non vi & malo, vt feræ, sed beneficio domandĩ sunt.

EQVIDEM si Hispani vbi primùm eas terras attigerunt, perinde vt crudelitate & auaritia grassati sunt, sic iam inde ab initio benignitate & clementia earum gentium animos sibi conciliassent, atque eodem tenore perseuerassent in iisdem exemplis: haud profectò dubitauerim futurum fuisse vt agreste illud hominum genus non tantùm cum ratione viuere disceret: sed etiam virtutis atque honoris studio, & Christiani nominis vtilitati animum adiungeret: neque sequenti tempore inde tot Hispanorum clades, nec tantæ Indicarum gentium vastitates accidissent, quantas postea memorabimus: sed vt nunc implacabili

odio alij ab aliis dissident, ita socialem inter se cum mutua reuerentia amicitiam colerent.

¶ *Quarta Columbi in Indiam nauigatio. Veraguam & Vrabam Indicæ continentis prouincias detegit. Hispanos rebelles prælio vincit. In Hispaniam reuersus moritur. Posteritas eius.*

CAP. XIIII.

NVnc ad Almirantem Columbum reuertimur. Is tres annos in Regia mãsit, Regi ipsi acceptissimus, & in præcipuo honore habitus. Tandẽ triennio exacto, Rex ipsius supplicatu atque arbitrio quatuor Celoces instruit, eúmque nouas alias terras vestigatum remittit, & fretum aliquod peruiũ, quod ad mare Australe pertineret. Id postea à Magellane quodam Portugallo repertum, Magellanicum dictum est. Itaque è Calicio portu soluens nona die Maij M. D. IIII. cum fratre suo, breui in Hispaniolam appulit. Memorant nonnulli eum à Bombadilla portus aditu prohibitum esse, & ea iniuria non mediocriter offensum Columbum dixisse: Falli Præfectum, si eum à Coloniæ ab se conditæ ingressu arcendo, gratum Regi obsequium præstare se existimaret.

Columbi quarta nauigatio.

ALII portum eum intrasse referunt. Vtcumque ea se res habeat, cursum in Occidentem dirigens, Guanaxiam insulam vicinam continenti reperit, ingenti prouinciæ quæ ab indigenis Iguera, ab Hispanis Caput-Fondurense,

Guanaxia insula.

rense, dicitur. Ibi exscensu facto, benignè à Regulis exceptus est: multæ ei gallinæ patriæ, panes & fructus oblati: nullū tamen ibi auri specimen aut indicium reperit, quamquā inuentis fodinis ditissimis, quarum nulla indigenis cura aut pretium erat. Almirans eos solitis minimi precij mercibus remuneratus, flexis retrò in Ortum proris, oram sequēs Veraguam reperit, & applicatis ad insulas Zorobari nauibus, haud procul continenti, ex Insularibus cognoscit, omnem eam Veraguæ prouinciam abundare auro. Inde præteruectus & litora legens vsque ad sinum Vrabæ peruenit: vbi in terram egressus, aliquot locis Australis Oceani notitiam habuit.

DVM hæc noua litora perlustrat, duas carauellas amisit: duæ supererant, multam & ipsæ aquam accipientes. itaque inde retrò abeundi signum dat. Regressus primò Cubam insulam, mox Iamaicam, tenuit, amissis aliquot Hispanis, quos ærumnæ & labores absumserant. reliquis etiam ferè omnibus ægris. Ibi Franciscus Poresius vnius carauellæ prætor, cum fratre, & maxima militum pars, cōmota in eum seditione & contractis aliquot Indorum lintribus, in Hispaniolam profugiunt. *Hispani in Columbum rebellant.* Insulares quum Christianos inter se discordes, & de toto exercitu quod roboris esset à Poresio abductū scirent, ceteros qui cū Almirāte māsissent propè omnes ægros & imbecilles esse: non solùm cōmeatus iis suppeditare nolle, sed de ipsis quoq. interimendis cōsilia inter se inibant.

ALMIRANS ob hæc ingēti animi ægritu-

dine anxius, quum hinc Indos nec gratia, nec prece, nec precio vllo adduci posse videret vt cibaria exercitui prębere͞t, nec armis ab se cogi propter infirmitate͞ suoru͞: alia via idem aggredi statuit. Atq. id cælesti quodam instinctu ei venisse in mentem, libe͞s equidem crediderim, prouidente videlicet Deo ne tantus vir fame interiret. Id porro ita factum est. Fortè in propinquo tugurium barbarorum erat: inde Columbus Indos foras euocans, monet ac prænunciat, ipsos, ni vitæ subsidia sibi ac suis suppeditarent, peste à Deo cælitus missa breui omnes perituros: Cuius rei id habituros signi, quòd duos intra dies Lunam sanguine fœdatam visuri essent. Id quum eadem die & hora qua Almirans prædixerat co͞spicarentur Indi, (Lunæ autem defectus is erat) subitò victi formidine, quæcumque ei ad victum necessaria fuerunt, quoad in ea Insula mansit, benignè præbuere, insuper veniam culpæ orantes, neu ipsis irasci pergeret. Ipse ęgros socios paupere illo & misero victu, vt potuit, recreauit.

Columbus astuto consilio commeatus à Barbaris impetrat.

INTER hæc Franciscus Poresius, quum tam exiguis lintribus impetum maris eluctari & traiicere frustra tentasset, in Insulam regressus est, rapturus alteram ex carauellis Almirantis, si facultas daretur, vt siqua noua ope posset in Hispaniolam transfugeret: sed vt portum attigit, vtramque depressam & mersam aqua reperit. Almirans audito eius aduentu, suos cum fratre in aciem educit: ventum est ad manus: cadunt nonnulli, multi vtrimque faucij: Franciscus Poresius cum fratre capitur.

Columbus Hispanos seditiosos vincit.

tur.

tur. Hæc prima pugna inter Hispanos in India commissa est.

Ea victoria auctus Almirans, quum nullæ ipsi naues superessent quibus inde solueret, postquam in ea Insula menses aliquot moratus, nulla ope, nisi contracta aliqua ex Hispaniola naue, abire se posse vidit: Didacum Mendez, œconomum suum & decem cum eo Indos lintre vno piscatorio mittit, è monoxylis illis quibus indigenæ vti solent. Ipse insulares illos spe ingentium præmiorum onerat, si Didacum incolumem eò perduceret: illi abeunt, & quò securitati consulerent periti locorum homines, circa scopulorum crepidines nauigium agendo notis sibi vadis traiiciunt. Quippe pusilli illi lintres, nisi summa tranquillitate, alto prouehi nequeunt, & vel minimum verberati fluctibus facillimè subuertuntur. Ergo ægrè emenso mari Indi, ex Hispaniola extemplo Iamaicam repetunt, & peruectum à se atque expositum Didacum Almiranti renunciant: ipsum pedestri itinere Dominicam petere. Almirans eo admodum lætus, multas illis gratias agit, & cultellis, crotalis & crepitaculis donatos dimittit. Illi, perinde hilares vt si ingens aliquod munus accepissent, domum abeunt.

Didacvs Mendez, vbi in Dominicam peruenit, "Commendatario maiori litteras ab Almirante reddidit. Ille carauellam vnam ad eum reuehendum instrui iubet. Mendez pecunia Almirantis alteram comparat: mox ambas onustas commeatu in Iamaicam traducit.

" Nicolao Ouando sc. Hispaniolæ tū Præfecto.

Vbi cæ appulerāt, Almirās conſcēſa naui breui in Dominicam tranſuectus eſt. Mox paucorum inde dierum quiete ſumta, quæ primæ naues ſoluerunt, iis cum fratre in Hiſpaniam traiecit, & Regi ſucceſſum itineris ſui & quæ nouæ ab ſe repertæ eſſent terræ, non ſine admiratione totius aulæ regiæ, expoſuit.

Chriſt. Columbi obitus, & poſteritas.

SED paucis poſt hæc diebus, Columbus, feſſo ægróque tot itinerum laboribus corpore, in morbum incidit, neque multo pòſt, graueſcente in dies eius valitudine, extinguitur. Quū ita honoratæ vitæ ſuæ curſum clauſiſſet, octaua die Maij, anno M. D. VI, corpus eius, vt teſtamento cauerat, Hiſpalim delatum, in cœnobio Fratrum Certoſinorum humatum eſt. Filium reliquit, Didacum Columbū, qui nobiliſſimam feminam, Mariam, filiam Ferdinandi de Toleto, magni Commendatarij Legionenſis, habere in matrimonio ſingulari virtute meruit. Ortus eſt Almirans Columbus Cucureo Genuenſis ciuitatis municipio: maiores eius oriundi Placentia erant Liguriæ vrbe, nobili ſtirpe Piliſtrellorum: ipſe prima iuuenta nauiculariam artem exercuit. Iuſta ſtatura homo, firma & habili membrorum compage, iudicio ſano, ingenio excelſo præditus, læto & ingenuo vultu fuit. Acres illi & vigentes oculi, ſubflaua cæſaries, os paulo patentius: in primis iuſtitiæ ſtudioſus erat: iracundiæ tamen pronus, ſiquando commoueretur.

CAP.

Monachi & sacerdotes in Indiam Occid. transgreßi cœnobia exstruunt. A Barbaris trucidantur. Didacus Ocampus trib. mil. Barbaros dolo circumuentos, supplicijs coercet. Toletum colonia.

CAP. XV.

FERDINANDVS rex (sicut antè retuli) quo tempore ab Almirante Insula Margaritarum reperta est, edicto prohibuerat nequis propius terras à Columbo repertas CC. millia pass. (id est leucas L.) naueis admoueret: sed quum in edictis atque imperiis suis parum momenti esse intelligeret, & quotidie multos concurrere: Quæstores & procuratores suos eò mittit, qui vectigalia regia colligerent. Hinc piscationis vnionum initium ductum est.

Eo tempore Monachi aliquot vt Indos Christiana fide imbuerẽt, in Indiæ continentẽ transgressi, quò etiam multi Hispani permutandarũ cum Indis merciũ causa cõmeauerãt, cœnobia ibidem exstruxerunt. Sed Indi, iam tum Hispanorum commercia & dura imperia pertæsi, à quibus nimirũ violẽter correpti fustibus & plagis asiduis ad piscandos vniones adigerẽtur, indignas cõtumelias & vim vi arcere statuũt. Itaq. manè cuiusdam diei prima aurora in Hispanos irruunt, & eorũ cruentam stragẽ faciũt: mox cum tripudiis & saltatu nõ laicos tantùm (vt vocant) sed Ecclesiasticos ipsos & Fratres mãdunt. Ex iis tamen aliquot, quum celocis ope quæ ad Cumanæ fluminis

Indi nec Hispanorũ tyrannidẽ ferunt, nec pro pastoribus lupos.

ripam deligata ſtabat, perniciem effugiſſent, Dominicam contendunt, & Bartholomæo inſulæ Præfecto Cumanenſium rebellionem enunciant. Ille trecentorum militum confeſtim manu ſcripta, Didacum Ocampum ducem illis præficit.

Hiſpanicū ſtrategema.

Hic cum ſuis è Dominicæ portu ſoluens, breui in Cumanam peruenit, & ad pelliciendos in naues Barbaros tali arte vſus eſt: ſuos omnes, exceptis ſociis naualibus, in aluum nauis conditos ſub tabulatis deliteſcere iubet: vt Indi, quum tam pauci Hiſpani apparerent, promtius ſubirent nauim, & perſuaſum haberent ipſos ex Hiſpania, non ex Dominica, venire. Indi, conſpecta naue, ad ripam fluminis obuiam effuſi, Hiſpanos interrogant vnde venirent. Illi ſe è Caſtella venire reſpondent: ſimul ſignis eos accedere ad nauim inuitant. Indis etſi tota res ſuſpecta eſſet, & Hiſpanos ex Hayti (id eſt Hiſpaniola) venire contenderent, nonnulli tamen eorum vt ſe eo errore exſoluerēt, hauddubij ex propinquo facillimè cognoſci poſſe vtrum ex Hiſpania an aliunde venirent, nauim vltro ſubeunt, margaritas ferentes per ſimulationem cōmercij. Ibi Chriſtianorum ab iſtis paucitas cōſpecta errorem fecit. itaque quum iam pro certo haberent, venire illos ex Hiſpania, non ex Hayti, neque ad eos perueniſſe famam ſuæ rebellionis, ac iſtis ſe perinde vſuros vt aliis vſi eſſent, ſibi pollicerentur, taciti ſecum ipſi gaudebant.

Dvx Hiſpanus ſubeuntes benignè excipit, fit permutatio vnionum inter eos: ille ſe

eorum

eorum quæ accidissent quidquam rescisse callidè dissimulat: per signa etiam rogat vt, si commercium cordi sit, plures vniones & ad maritimos vsus cibaria & commeatus afferant. Indi in litus regressi, paucos se in naui reperisse homines Cacico renuntiant: & omnes facillimè à se interfici posse. Itaq. multò plures quàm antea Indos nauē ingredi iubet: iis negotiū dat vt quampaucissimos Christianos in litus exire patiantur, quo facilius destinata exsequerentur. Simul Hispanorum duci renuncient, eius loci Regulum multos habere vniones, quos cum illo permutare cupiat. Cum his malè orsis & cœptis consiliis ad nauim regressi sunt. Hispanus dux quum prædam opimam in casibus, neque maturiorem occasionem vlterius exspectandam esse duceret, signum dat exeundi è latebris militibus: illi improuisò exorti Indos partim incautos capiunt, partim interficiunt: pauci in flumen desilientes discrimen effugere: quotquot captiuos in potestate habuit dux, suspendi ad nauis antennam iussit, quò ceteris terrorem incuteret, & his peractis in Cubaguam reuersus est. Insulanorum eo spectaculo fracta ferocia est, & attonitis animis hæserunt.

Mox verò Didacus in Cumanam reuersus, milites in terram exponit, & omni sęuitiæ genere grassatus, miseram illam gentem ac prope deletā, vltro pacem petere cogit. Quæ quum ab eo supplicantibus data esset, & fœderis conditiones transactæ, Indi vigintiquinque casas è storeis paleísve ad ripam fluminis,

Indi suis manibus compedes sibi fabricari coguntur.

ipſo iubente, ſuis ipſi manibus exſtruunt. Id Toletum vrbem vocat, vti iam antè dictũ eſt. Inde quidem rurſum frequentari Cubagua, & piſcatio margaritarum inſtaurari cœpit.

Toletum colonia.

INTER hæc appulſi eò octo fratres Dominicani, duo monaſteria, vnum in Cumana, alterum in Maracapana, exſtruunt. Mox inde Chriſtianam fidem per eas gentes promulgatum ibant, Regulorum & primorum filios legere & ſcribere docẽtes. Ex eo Indi cũ omnibus Hiſpanis amicè & pacatè viuere: ſinere etiã illos paſſim, quò ferret animus, ire: adeo vt ſine vllo metu per òram illam maritimam trecẽta amplius millia paſſuum, aurũ, vniones & alia quærentes, liberrimè vagarentur.

¶Doctor quidam è ſacerdote tribunus mil. factus, dum Indos piſcandis vnionibus conuertere nititur, ſemet ipſe & ſuos euertit. Iac. Caſtellio in Barbaros ſæuit. Lampugnanus Mediolan. in piſcatione vnionum naufragium fortunarum & vitæ facit.

CAP. XVI.

DVM hæ in Cumana viciſſitudines agitantur, Bartholomæus quidã de Caſis, ſacerdos idem & Doctor, quum fœcunditate vnionum & piſcatu nobilem Cubaguam eſſe accepiſſet, fertilitatis etiam earum terrarum & ſæuitiæ Hiſpanorum in eas gẽtes fama commotus, in Hiſpaniam traijcit, ad Regiam contendit. Hiſpaniæ regnorum heres, morte Ferdinandi Regis, tum erat princeps Carolus, qui poſtea Cæſar deſignatus Caroli

Doctor quidam & ſacerdos ſeruire ſimul Deo ac Mãmonæ volens, infelicem inceptorũ exitum habet.

Quinti

Quinti nomen aſciuit. Eum adit ſacerdos, docet nullũ eſſe ſceleris & auaritiæ genus quod Cumanę indigenę à militib. Hiſpanis paſſi nõ eſſent. ac propterea illos, quotidianis iniuriis ad rebellandum coactos, rupta fide, quoſcunque Hiſpanos in ſuis terris reperiſſent, interfeciſſe. Itaque eius prouinciæ adminiſtrationem ſibi dari poſtulat: quippe ſe, ſimulac eam attigiſſet, motus omnes breui compoſiturum: Indos verò etiã tam æquo & moderato imperio habiturũ vt omniũ laudem mereri poſſet: ſed inprimis reditus regios aucturũ, ſpõdere.

Optat ephippia bos, piger optat arare caballus.

DOCTOR Lodoicus Zappata, & alij qui rerum Indicarum curæ præerant, quum eum hominem vanũ, ineptũ, & tanto incepto minimè parem, nulliúſq. famæ & autoritatis eſſe iudicarent, adhæc imperitũ rerum, morúmq. illius gentis, tali eius propoſito obnixè intercedebant. Verùm, nequicquã contradicentib. tantis viris, Belgarum quorumdam procerum & aliorum fauore ſubnixus, in primis comitis Nanſouij, qui Cęſaris cubiculo præerat, quod petebat obtinuit: quòd Chriſtianæ religionis zelum præ ſe ferret, audacter denunciãs ſe, ſi quiſquã alius, Indos tum ad Dei ipſius cultũ, tum ad Regiæ maieſtatis obſequium verſurũ, & vnionum vim magnam miſſurum in Hiſpaniam. Mox trecentos ruſticos legit, qui piſcandis vnionibus operam darent, ne Indos fatigari opus eſſet: adhæc, quo libentius eam expeditionẽ ſuſciperẽt, Regiæ maieſtati ſupplicat vt eos Equeſtribus armis atque inſignibus in primis Cruce rubra, decoret, qualis equitũ

Calatrauæ ordinis esset. Cæsar hoc Doctoris studio & verbis commotus, ei quidquid peteret annuens, naues instrui, cõmeatus ceteráq; expeditioni necessaria prouideri iubet.

ILLE Hispali soluit, & in Cumanam appulsus, Didaco Ocampo ibi fortè reperto diploma regium exhibet. Is se verò obsequuturum libenter ait: sed inde decedere sibi non licere nisi commeatu ab Almirante accepto, à quo coercendis rebellibus & regendæ prouinciæ impositus esset, quoad mitteretur successor. Ita elusus sacerdos: ac ne ipsi quidem postea satis inter se concordes procacibus verbis alter alterum exasperabant. Tandem doctor vbi Regio mandato apud Ocampum parum momenti esse videt, & se vltro ludibrio esse, Dominicam petere intendit, & de Ocampi contumacia, qui regiis imperiis parere nollet, apud Almirantem conqueri. Antequam abiret, quòd Toleto vrbe ab Ocampo exclusus esset, ligneum ædificium raptim exstruit: atq. ibi depositis impedimentis & omni cõmeatu quẽ ex Hispania detulerat, Equites illos suos, quoad rediret, in præsidio relinquit. Inde abit: neque multo pòst Ocampus quoque cum maxima militum parte decedit, quòd spoliis Indorum onusti ac diuites, in præda & vnionibus diuidendis in dissensionem venissent.

CVMANAE reguli, quum Ocampum cum maxima exercitus parte abiisse cognoscerent, neque vllos superesse simul Christianos præter eos qui à Doctore præsidio relicti essent: ceteros palatos & dispersos per eas terras vagari

gari vnionibus inhiantes & feminarum stupris, aliáque fœda edentes facinora, sumtis armis rebellionem cœptant. Itaque omnes pariter Dominica quadam die manè Hispanos adorti, quoscunque in Amaracapana & omni illa ora maritima Occidentem versus repeриunt, trucidant. nullius vitæ parcitur: Fratres ipsi inter sacra mactati, Doctoris domus obsessa & capta: omnes propè Equites noui venenatis sagittis confossi miserabiliter periere. Pauci cum monachis aliquot scapha euasere, qui cum Sacramẽto (vt vocant) in Cubaguam raptim transgressi sunt.

Hispani quas seuere fruges, easdẽ mox metunt.

POSTQVAM exercendæ in homines iræ materia Barbaris defuit, ignem iniiciũt tectis, templa & monasteria diruunt, campanas frangunt, statuas solo allidũt: postremò Crucifixi simulacrum deiectum truncatúmque in viam abiiciunt ostentui & ludibrio. Gallinas quoque & canes Hispanorum abolent: ac ne Indis quidem ipsis pepercere, quos vel monachi vel alij Hispani in ministerio habuissent: terrã ipsam feriẽtes exsecrãtésque quòd tam dirum ac peruersũm hominũ genus ferre sustineret.

EA res tantum terroris ac trepidationis Hispanis iniecit, qui in Cubagua commorabantur, vt si continentis accolæ Indi vim paratam lintriũ habuissent, hauddubiè traiectu in Insulam facto, quæ non plus XXII. millibus pass. continenti auulsa est, omnes Hispanos qui in ea erant ad internecionem cæsuri fuerint. Sed quũ pauca nauigia essent, quãquã ingẽti animo moliri cuperent, inceptũ omisere.

Regii procuratores, phaſelo confeſtim in Dominicã miſſo, rem vti geſta erat ſignificant. Almirãs eo nuncio accepto, quadringentos milites ſcribit & iis Iacobũ Caſtellionem ducem attribuit: in Cumanam ſoluũt. Doctor audita ſuorũ Equitum cæde, ſubitò cucullam induens, in S. Dominici cœnobiũ ſe abdidit: quod eum facere, meo iudicio, præſtitit quàm piſcatum margaritas in Cubaguam reuerti.

Interea Caſtellio octauo die quàm ex Hiſpaniola ſoluerat, Cumanam tenuit, & ſtrenuè cum omnibus militibus in litus egreſſus, totos quadraginta dies cum Indis pugnauit, & magnam eorum ſtragem edidit. Illi, quamquam fortiter ſe defenderent, & Hiſpanorum aliquos interficerent, tandem tamen, quum neque animo, nec viribus, nec ingenio pares eſſent, & omnibus præliis victi diſcederent, pacem vltro ſupplices petere coacti ſunt & Hiſpani ducis poteſtati ſe permittere. Caſtellio in deditos acerbè ſæuiit: ſeptuaginta Cacicos ſuſpẽdi iuſſit qui rebellionis autores fuerant: vulgus in naues impoſuit, miſitque onuſtas Indis in Hiſpaniolam, vbi pro mancipiis venum darentur. Inde ad tutelam nauium vti dictum eſt ſuprà, arcem Cumanæ fluminis ripæ imponit: Toletum vrbem dirutam inſtaurat. Mox creſcente Hiſpanorum multitudine, ſeptuaginta domus laterculo coctili in Cubagua ædificat. Id puſilli municipij inſtar, nouum Calicium appellat.

Appellunt poſt hæc è Dominica quatuor Franciſcani, & exſtructo monaſterio in Inſula ſiſtunt, quum metu Indorum traii-

cere in continentem fugerent. Veriti ſcilicet ne à Barbaris, quod aliis eueniſſet, aliquando & ipſi manderentur. Ita de integro piſcatio vnionum ab Hiſpanis frequentari cœpta eſt, & magna vis eruta. Ceterum Cubagua inſula x.millia in circuitu patet, decem gradibus & dimidio ab Æquinoctiali linea diſtans, omni ſui parte plana, ſterilis, nuda arboribus, aquæ expers. Itaque tanta plerumque humoris penuria eſt, quũ propter contrarios ventos nihil è Cumana ſubuehatur, vt ſæpenumero cadus vini pari aquæ cado permutetur. Cuniculis, ſale & piſcibus abundat.

Franciſcani pelliculæ timentes, loco ſibi cauent.

QVO tempore piſcatio vnionum feruebat, Lodoicus Lampugnanus, eius Lãpugnani propinquus, qui Galeaciũ Mariã Sforciã, ducem Mediolani, interfecit, in eam Inſulã applicuit, Cæſareo diplomate & priuilegio fretus: quo ipſi per omnem illã Cubaguę orã tantam vim vnionũ, quantam viſum eſſet, piſcari abſq. vlla cõtradictione liceret. Hic homo ex Hiſpania quatuor carauellis profectus, omni cõmeatu ad eiuſcemodi cœptum neceſſario inſtructis, qui ei à mercatoribus quibuſdã Hiſpanis ſpe hauddubia quæſtus cõparatus & collatus fuerat: Raſtellũ ſeu euerriculũ quoddã ea forma fabricari curarat, vt in quãcumq. maris partẽ deiectũ eſſet, quidquid ferè concharum eſſet facillimè corraderet. Verũ Hiſpani Cubaguæ incolæ, omnes pariter ei obſiſtere, neque priuilegio velle obſequi: dicẽtes Cæſarẽ de alieno plus æquo liberalẽ eſſe. Si largiri quid vellet, de ſuo largus eſſet: ſe omnẽ eam prouinciã

Qui diteſcere volunt, in cupiditates damnoſas incidũt & ſeipſos transfigunt doloribus multis.

magnis laboribus & periculis ſubactã ad eam diem tenuiſſe. itaque ſe eorum laborum fructum colligere quàm peregrinum hominem, multo eſſe æquius. Lampugnanus, posteaquã priuilegium ſibi conceſſum nullius momenti eſſe intelligit, tum ne Hiſpaniam repeteret, partim pudore irritæ ſpei, partim ingenti ære alieno impeditus eſt, breui obruentibus eius animum curis in amentiam incidit. Denique quum ex eo vulgò pro fatuo & inſano habitus omnibus ludibrio eſſet, quinto demum anno in ea Inſula miſerabiliter obijt.

¶Indi Hiſpanorum mores pertæſi, amicitiam eorum reſpuunt. Contra ius gentium, vt inſanabiles & Euangelio minimè obſequentes duriſſimæ ſeruituti addicuntur.idque regio edicto, & ſuadentibus Monachis.

CAP. XVII.

PRIVSQVAM cetera exſequi pergam, res admonet expromere cauſas ob quas Indicæ cõtinentis indigenæ mãcipati & in ſeruitutẽ addicti ſunt. Principiò vt ab Almirante Columbo poſt inſulas noua continens inuenta eſt, eò ſtatim Hiſpani diuitiarum cupidine confluere, & è prouincia in prouinciam tranſcurrere, donec crebris itionibus & cõcurſationibus inquieti homines apud Indos tædium & odium ſui mouerũt. Itaque, quum eos aſsiduis laboribus fatigarent tractaréntque acerbius, aurum, argentum, vniones & ſmaragdos inſatiabiliter

Hiſpani tædium ſui apud Indos mouent.

flagitan-

flagitantes: neque illi tam graueis ærumnas tolerare diutius vellent aut possent: omnes vbique Hispanos tollere funditus atque exstirpare è finibus suis studebant, ipsi semet exsecrantes quòd non omnes initiò trucidassent.

HISPANI verò tum Ecclesiastici tum laici (vt vocant) quum morum eius gentis vsu & peritia, eos neque amicitiam Christianorum neque Christi fidem accipere velle cognoscerent: quinetiam hæc ab eis derideri dicendo, Eas fortè res Castellanis conuenire, sibi verò minimè: ob hæc transgreßi in Hispaniam Dominicani aliquot monachi, ad Regiam cõtendunt, & Ferdinando regi barbaræ illius ac brutæ gentis morem fœdáque instituta referunt. Deniq. multis rationibus, quarum exemplum infrà est, ei persuadẽt dignius æquiúsque esse istos homines pro mancipiis vendi quàm liberos viuere. Earum sententia hæc erat:

Hispani, postquam Indos fortunis spoliarunt, libertate quoq. exuere conantur.

INDI continentis incolæ idololatriæ & masculæ veneri dediti sunt, vani, mendaces, spurci, bruti, iudicij expertes, consilio vacui, rerum nouarum auidi, feroces, inhumani ac sæui: veneno sagittas perungunt, adeò noxio vt qui iis vulnerantur correpti rabie intereãt. Nudi incedunt, pudoris omnis exsortes: ne pubertatem quidem vllam aut barbam gerunt: « ac siqui fortè pili erumpant, volsellis radicitus « exstirpant. Humana carne, & animalium spurcißimis ranis, pediculis, lumbricis aliísque fœdis insectis, vesci apud illos suetum est. Summam voluptatem in ebrietate collocant: neq. « in matrimoniis fidem aut iura vlla sancta ha- «

» bent: neque ad mutandos mores peruicacem
» gentem vlla ratione adduxeris. Nulla aduer-
» ſum ægrotos ſuos miſericordia mouentur, &
» quamuis artiſsima cognatione coniunctos de
» ſerunt: aut ita vt ſunt ægros & ſemiuiuos, vt
» procul à conſpectu amoueant, in ſiluas & mõ
» tes deferunt & exponunt, vbi ferarum ritu mi
» ſerrima morte extinguantur. Poſtremò, vt in
» pauca conferam quod pluribus exponi poſſet,
» affirmo nullam deteriorem aut immaniorem
gentem ſub cælo viuere.

HIS Rex tam tetris barbaræ gentis moribus auditis, magnum Conſilium ſuum (vt vocant) conuocat, & in eo refert illa omnia quæ Monachorum relatione ipſum accepiſſe diximus: rogátque vt quid de tam importuna & agreſti barbarie ſtatuendum ſit, liberè ſentẽtiam dicãt. Ibi nõ rei certitudine vlterius quæſita neq. accuratiori conſideratione adhibita, decretum fit: Placere Indos continentis incolas in ſeruitutem addici, niſi equidem grauiſsimis erroribus abdicatis, Chriſtiani eſſe & ab Hiſpanis humanũ viuendi morem ediſcere vellent.

Hiſpanorũ in Occid. Indos iniuriæ, triſti S C. & Regia autoritate comprobantur.

HOC Senatuſconſultum ita factum Rex autoritate ſua confirmat, & obſignato diplomate ſancit: mox Didaco Niqueſæ & Alphonſo Hoiedæ, qui primi in eas prouincias titulo Gubernatorum miſsi ſunt (Niqueſa videlicet Veraguæ, Hoieda Carthaginis) tradidit: additis mandatis, vt priuſquam bellum illis gentibus & arma oſtenderent, ſacrũ Euangelium ante omnia annunciandum curarent: mox etiã admonerent vt fœdiſsimis moribus

flagitiisq.relictis, cum honestis viris compositè & pacatè viuere vellent, & Hispanorũ amicitiam sincerè colere. Quas si cõditiones acciperent, & mandata seruarent, Regẽ Castellæ non tantùm suã illis permissurũ libertatẽ: sed eos quoq. pro amicis & vassallis suis habiturũ. Sin minus, iubere eos capi & trahi in seruitutem: denique in eorum corpora, fortunas & vitã, ferro, flamma & omni belli clade sæuiri.

EQVIDEM, credo, si seruator & redemtor noster Iesus Christus, quũ sanctos suos Apostolos per Orbẽ ad promulgandum Euangelium dimitteret, talibus eos instruxisset mãdatis, numquam tot regna, tot gentes, tot potentissimos principatus humilitati crucis subiecisset, quæ alioquin vltro verbo eius se summittebant, & diuinam eius legẽ toto pectore adorabãt. Itaq. vel hinc existimare licet quantum sit discrimen inter Dei iudicium & sententias hominum.

¶ Didacus Niquesa & Alphonsus Hoieda primi ad Indicam continentem subigendam mittuntur. Monachi quod suaserant dissuadere coguntur & Indorum seruitutem damnare. Ea tandem Bulla pontificia & Cæsareo edicto abrogatur. Reclamant diuites Hispani. Monachi irritatos malis exemplis Barbarorum animos, frustra verbis mulcere conantur.

CAP. XVIII.

DVO isti Gubernatores, anno M.D.IX. è Calicio portu soluẽtes, prospero cursu Hispaniolã tenuere. Ibi Hoieda cõparatis sua impensa quatuor nauibus, & amplius CCCC. militib. scriptis, è Dominicę portu soluit. Prius tamen negotiũ dat Martino Anciso

baccalaureo (qui regio mandatu summus Iuridicialis Prætor amplissimæ illi prouinciæ impositus erat) vt cum reliquis militibus, equis, tormentis, & omni genere commeatus, quamocyssimè posset in subsidium veniret. Quum ad Carthaginem appulisset, in terram egressus, Regium edictum publicè Indis per interpretem enunciat, orans vt pacificè viuere & Christianorum amicitiam colere vellēt, & abiectis nefandis suis moribus Christi fidē susciperent. Id si facerent, Regem Castellæ illis clementer vsurum & pro amicis carissimis habiturum spondebat.

Indi Hispanorum amicitiam repudiant.

INDI paucis verbis respondent: Castellæ regis amicitia sibi nihil esse opus. Itaque reuerterentur Hispani vnde venerant. quippe se quidem in suis finibus bonos & mansuetos aduenas ferre posse: sed cum iis qui nihil nisi malè agere sciant, nec inferendis iniuriis vmquam satientur, nullum sibi esse commercium. Hoc tam absciſſo responso accepto, Gubernator milites omnes in litus exponit: illi omnem eam oram peruagati, quotquot Indos reperiunt obtruncant.

Duri concionatores Euang.

CETERVM promulgato per omnes eas prouincias Regio illo Edicto, ne cuiquam ignotum esset, omnes omissa & seposita Euangelij prædicatione, capiendis Indis quos minus obedientes deprehendissent, & mancipiis contrahendis intendere: ac quamquam ea lex solos Caribas, humanis vescentes carnibus, constringeret, promiscuè tamen in aliis Indiæ partibus, vbi feralibus illis moribus locus non

erat

erat, Hiſpani Indis ad metalla effodienda, ſeruiles operas & vſuum neceſſaria omnia pro mancipiis abutebantur. Inde gliſcere barbaris ſeruitus, & ea vſqueeò progreſſa eſt, vt niſi monachi aliquot obſtitiſſent, qui zelo ſtudióque charitatis incenſi infelicisſimæ gentis libertatem procurarunt, breui genus omne Indorum interiturum fuerit.

Monachi vulnus ab ſe illatum ſanare conantur, ſed ſeró.

MONACHI illi Dominicani erant, qui quum in noua Hiſpania commorantes, quàm acerbis & indignis modis Indi ab Hiſpanis aſsiduè haberentur, palàm ipſi cernerent, & tantas eorum iniurias tum pro concione tum priuatim vbique reprehenderent, monentes, venire aliquando ipſis in mentem debere, tãtæ immanitatis, quantam erga Indos exercerent, reddendam Deo eſſe rationem. Itaque imponerent modum ſæuitiæ, & Indos deinceps mitius tractarent, quo videlicet illi Euãgelij iugo libentius ſe ſubmitterent. Hæc (inquam) & talia quũ monachi Hiſpanis ſubiicerent, parum proficiebant, vltro irridentibus illis dicentibúſque, quum nihilo ſegnius in conſueto perſeuerarent, Barbaros iſtos eſſe indignos Chriſtianiſmo canes. Ita verba & monita odium, non fructum pariebant.

QVARE coniuncti iſti Patres, quum eorũ ſcelerum plenam & authenticam inquiſitionem egiſſent, eam Romam ad Pontificẽ mittunt per F. Rodericum Minaiam Dominicanum, eíque negotium dant vt expoſito Indicæ ſeruitutis præpoſtero & pudendo abuſu, quæque inde damna conſequuta eſſent, Bullam

à Papa edi procuraret, qua Indi pristinæ liber tati restituerentur. Apostolicam sedem tum regebat Papa Paulus III. Is causa & iniuriis Indorum auditis, veráq. iis de rebus inquisitione comperta, Bullam concessit qua Indos suæ libertati reddi iuberet. Eam secum in Hispaniam Rodericus referens, cum aliis monachis Regiæ maiestati earũ rerum initium, ordinem, finem, vt gestæ erant, exponit: docens, Indorum peccata ab ignorantia expressa & pura, non à malitia, proficisci: illos quidem creatos esse à Deo homines, non bestias: liberos, non seruos: & ad fidem Christianam adduci debere bonis exemplis, non sæuitia aut tyrannide. Itaque cogitaret regia maiestas, prouincias illas sub imperio & pedibus suis subiectas esse: ac proinde pium fore prouidere, ne intolerandis malis atq. iniuriis quas paterentur ab Hispanis, breui ad vastitatem & solitudinem redigerentur. Quippe nullum pudorẽ esse Hispanis, miseros illos homines sub oneribus gemere & exspirare cogere, terrã è fodinis assiduè egerere, aliísq. seruilibus & parũ honestis operibus illaborare: adeò vt multi eorum, tædium & miserias fugientes, dilapsi in siluas sibimet ipsi gulã desperati frangerẽt.

Indorum seruitus abrogatur.

CAESAR, ea relatione audita, doctorem Figueroam in Indiam mittit, eíque mandat vt ex monachis & præfectis sedulò verum inquirat. Ille abit, mandata exsequitur, quæ cognouerit refert. Cæsar extẽplo, nullo præterea adhibito consilio, Indos liberos esse iubet, grauissimis pœnis in eos constitutis qui illis deinceps pro seruis vterentur. Lex profectò

ſanctiſsima, & illuſtriſsima, ab optimo Imperatore & clementiſsimo profecta.

ANNO M. D. XLIIII. quum in Hiſpaniola eſſem, licentiatus Ceratus pro præſide in Inſulam venit, Edictum illud Cæſareũ afferens: ídq. mox per omnes indiæ Inſulas & prouincias, magno indigenarum ſolatio gaudióq. & ſummo Hiſpanorũ dolore, promulgatum eſt. Nec difficulter in Hiſpaniola, Cuba, Iamaica, San-Ioannis inſula, & in vniuerſum omni illa ora quæ vulgò à nauticis Terra firma dicitur à Nomine-dei vſque ad Parienſem ſinum edictũ illud obtinuit. Sed in Mexico haud perinde acceptũ eſt, ditiſsimis quibuſdam viris, quorũ omnes propè fortunæ in mancipiis ſitæ erant, ei legi parére abnuentibus. Quippe contrà afferebant, Indos à Ferdinando rege publicè ſeruituti addictos fuiſſe, ídq. poſteà à Cæſare confirmatum, & illis quintæ vectigal pẽſum eſſe: proinde ſi vellet Cæſarea maieſtas Indos libertati reſtituere, eadẽ opera ſibi nũmos redderet, quos in id merciũ genus erogaſſent. Hæc & ſimilia omnes vulgò querebãtur exſecrãtes monachos damni illius ſui autores.

EA in re tum Antonii Mendozzæ proregis ſingularis prudentia apparuit: qua niſi opportunè vſus eſſet, res haud ſatis feliciter caſuræ videbantur. quippe ſe quoq. ei legi aduerſari & ipſis aſſentiri ingenti ſollertia ſimulans, de ea abroganda ſcribere & ſupplicare eos Cæſari iubet: vero tamen eum officio functum exitus demonſtrauit. Neque enim Cæſar aut ſententiam mutare, aut eorum voluntati obſequi, voluit: ſed debere eos dicto ſuo audien-

Mendozzæ ſollerti conſilio Hiſpanorum auaritiam eludit.

tes eſſe reſcripſit. Itaque Prorex, Mexicanæ ciuitatis primoribus conuocatis, nouum Cæſaris edictum exhibet: ſed vbi locupletes dominos duriores, neque ſeruos manumittere velle animaduertit, ne turba inde aut tumult' oriretur, legis rigorem prudentia temperauit, eámque omnes tali forma acceperunt: nimirũ vt quicunque ſeruos haberent, quotannis pro rata portione, viginti ex omni numero manumitterent. Qua ex re factum eſt vt omnes Indi breui in libertatem vindicarentur. Equidẽ ſi Blaſcus Nunez Vela, quum Regiis illis mãdatis inſtructus, Peruanam prouinciam Prorex iniit, ad eum modum ſeſe agitaſſet: nec quẽ vitæ exitum nactus eſt, habuiſſet, nec, quot poſtea exponentur, inde eueniſſent mala.

Monachi Barbaros allicere ad fidem prædicatione conantur, ſed fruſtra, iam malis Hiſpanorũ exemplis exaſperatos.

RESTITVTIS in libertatem Indis, monachi ſupplicant Cæſari, & poteſtatem illò cõmeandi fieri ſibi poſtulant: vt quãdo Indicam linguã didiciſſent, eas gentes benignitate alliciendo, prædicationibus & concionibus conuerterent: ſibi enim quidem ſatis eſſe animi, vt iuuante gratia Spiritus ſancti eos ad fidem adducerent. Id conceſſum illis: quinetiam tum vetuit Cæſar vllas deinceps prouincias vi & armis ſubigi: ſed bonis potius operibus ad Chriſtianiſmum allici. Cum ea autoritate & mandatis octo monachi in Indiam profecti, ad Floridã appellunt: quatuor ex iis in terrã egreſsi concionari cœpere. Indi iam antè ab Hiſpanis malè habiti, monachos fuſtibus excipiunt, & interfectos pro ſuo more comedunt. Duo alii ad fineis Gattimalæ profecti

uinciæ appulſi, ad prędicandum exſcenderāt: ſed idem iſtos, qui & priores illos, exitus habuit. His experimentis deterriti ceteri, inceptum illud commodiori tempori reſeruarunt. Verùm equidem ſi iam inde ab initio pro turpitudine ac flagitio conciliandis eorũ animis adhibita eſſet benignitas, non dubito quin proſperè ceſſura fuerint omnia: quippe fœdas illas & atroces iniurias, veluti exempla ad male agendum non habuiſſent.

¶ Hoieda & Niqueſa Gubernatores ferro & flamma in Indos continentis incolas ſæuiunt. Hoieda vulneratur. & fame è prouincia eiectus, ex vulnere in Hiſpaniola moritur.

CAP. XIX.

DVM circa nouam Carthaginem moratur Hoieda cum Indis bellum gerens, ecce Niqueſa ſuperuenit liburnicæ vnius, ſeptem carauellarum, & duorum phaſelorum claſſe inſtructus, & cum amplius ſeptingentis militibus prouinciam ſuam petens. Is ſocium ſuum Hoiedam infauſto quodam caſu ictum & afflictum reperit. Ille paulo antè à Carthagine XII. millia in mediterranea progreſſus, ingentis prædæ ſpe & cupidine illectus, genti cuidam infeſta arma intulerat, quum Indis credidiſſet affirmantibus eo loco magnam vim auri reperturum. Sed ex ea expeditione nihil præter vulnera &

detrimentum ingens retulit. Eius enim populi Cacicus, haud dubius aduentare Hiſpanos, Indorum multitudine excita, paratus in armis hoſtium aduentum exſpectabat. Qui vt apparuere, tanta in eos vi irruerunt Barbari, vt Hoieda fugam capeſſere, amiſsis ſeptuaginta quinque militibus, & ad mare regredi coactus ſit.

His auditis qui ſuperuenerant, conſilium ineunt, & iunctis viribus in eius gentis fineis impetum facere ac ſuorum cædem vlciſci ſtatuunt. Itaque ſub veſperam maxima militum pars ſilentio è caſtris profecti, modico ac ſuſpenſo gradu medio itinere confecto, ſub auroram Indos ſecuros & ſomno torpidos opprimunt. Illi excitati vulneribus & ad necopinatum tumultum pauentes, inſuper etiam mapalium incendio perterriti, præcipiti fuga velut cæci euadunt: ſed obſeptis à milite itineribus incidentes in armatos cæduntur alij, alij incendio perire quàm Hiſpanorũ manib. præoptantes, in igneis ſemetipſi præcipitant. Erant ei populo centum fermè caſæ contextę arundinibus & folijs palmarum contectæ. Omnes ferro flammáque abſumti ſunt, præter paucos, quos dubiæ adhuc lucis obſcuro, fuga diſcrimini eripuit. Sex modò capti ſunt & Hoiedæ in ſeruitutem traditi: victores, quum frigefactis cineribus aurum quærentes perpauxillum inueniſſent, eluſa auaritia nec præda pro ſpe inuenta, male alacres Carthaginem regreſsi ſunt.

Inde ſoluens Niqueſa, & directo in Occidentem

cidentem cursu oram præterlegens, Prouinciam suam quærere institit. Hoieda quoque & ipse præter oram nouæ Carthaginis vectus, ducenta ferè millia à Carthagine sinum Vrabensem ingreditur, & ibi equis, machinis, omnique commeatu in litus exposito, ædificia moliri & crebris excursionibus eas gẽtes infestare cœpit. Indi satis gnari quid Christiani quærerent, rudis auri massas & monilia per vias spargebant: mox intentis arcubus abditi Hispanos, simul vt sese ad colligendum aurum demiserant, venenatis sagittis figebant.

Barbari Hispanorũ auaritiam eludunt.

Dvm eius prouinciæ fineis Hispani populantur, Indi cuiusdam reguli vxorem fortè inter ceteros captiuos abduxerant. Is Gubernatorem adit, aliquot amicis comitantibus, vxorem se redimere velle simulans, & dare quidquid ille peteret: sed vt in eius conspectum venit, magnificè exorsus, non eum tantùm contumeliosis verbis, sed re ipsa quoque violat, & sagitta venenata configit. Milites audito clamore accurrunt, & circumfusi Regulum cum coniuge & sociis obtruncant. Gubernatoris femur saucium, [1] igni (vt fieri consueuit) medicatum est, & veneno non satis valido vtcumque sanatum.

Magnanimi viri exemplum & minimè barbaræ virtutis

Hispani tantam in hostibus animi magnitudinem demirantes, & ab illis dum animosè libertatẽ suam defenderent, multos iam ex suis interfectos: alios ex intemperie cæli vulgatis morbis quotidie interire, de Guber-

natore conqueri incipiunt: Se videlicet ab eo
in eum locum deductos, vbi propter impedi-
tos ſaltus & denſiſsimas ſiluas nequicquam
arma & vires experirentur.

PER eos fortè dies ex Hiſpaniola nauis
viris & commeatu onuſta eò appellens, re-
creandis omnibus plurimùm profuit: nec pro
pterea tamen fremitus militum & ſeditioſi
clamores leniebantur. Quinetiam quum ve-
hementius quàm antea ardeſcerent, Guber-
nator circumiens omnium vicem conſolaba-
tur, bono animo eos eſſe iubens: breui Anci-
ſum baccalaureum ex Hiſpaniola cum ſubſi-
diis & commeatu adfuturum. Sed verba fru-
ſtrà erant, & ſurdis hæc canebantur, metuen-
tibus videlicet ne tandem Indos paſcerent. Ita
que maxima eorum pars phaſelis inde fugere
clanculum moliebantur.

HIS auditis Gubernator, tum vt ſeditioni
obuiam iret, tum ne irrito incepto ditiſsimã
prouinciam relinquere cogeretur, nauem quę
venerat conſcendens, legatum in ſui vicem
Franciſcum Pizarrum reliquit: pollicitus bre-
ui ſe ex Hiſpaniola cum commeatu & recen-
tium militum ſupplemento reuerſurum: ac ni
ſi quinquageſimum intra diem rediſſet, pote-
ſtatem ſociis faciens vt quomodocumque vi-
ſum eſſet rebus ſuis conſulerent. Is fuit [2] Pi-
zarrus, qui poſtea cũ Didaco Almagro ampliſ
ſimum ditiſsimúmque regnum Peruanum re-
perit & ſubegit. [3] Hoieda multis conflictatus
laboribus vix tandem Hiſpaniolam tenuit,
vulnere nuper accepto admodũ grauis: vnde
paucos

paucos intra dies summo cũ dolore moritur.

1 De *venenatis Indorum sagittis: & remedio vulnerum, vide suprà hoc libro cap.3.pag.14.*

2 Hic *fuit Pizarrus, qui postea Carolo* V. *imperium noui eius orbis Peruanis prouincijs ampliauit, Attabaliba Rege capto & interemto: mox Marchionis titulo auctus & consortis impatiens, Didacum Almagrum, quicum fortunarum & periculorum societas ei erat, Ferdinandi Pizarri fratris sui opera, de medio sustulit: ac vicissim ipse ab Almagri filio, Ioannis Radæ & aliorum coniuratorum opera, Limæ domi suæ interfectus est, Anno* M D.XLI. *De eo fusius lib. 3.*

3 Hoieda *iste, postquam in Hispaniolam peruenit, seu dolore vulneris retentus, seu deficientibus ad reditum necessarijs: tandem, abiecta & prouinciæ & vitæ spe, Franciscanorum ordinem subiisse (velut vltimum desperatorum perfugium) & in eo cultu mortuus, fertur.*

¶Franciscus Pizarrus Hoiedæ legatus, è continenti Indiæ cum suis fame expellitur. Ab Anciso Prætore reuerti cogitur. Ancisus, victoria aduersum Indos potitus, coloniam condit. Valboa, tractis in partes Hispanis aliquot, ab Anciso secedit.

CAP. XX.

IAm duo præterierant menses, nec redibat Hoieda. Itaque Pizarrus, subigẽte fame, cum LXX. Hispanis (qui ex trecentis reliqui erant) duobus inde nauigiis soluit. Sed quum circa eius oræ litora erraret, sicunde alimenta expedire pos- *Hispani fame ex Indiæ continenti expelluntur.*

ſet, mox repetendæ Hiſpaniolæ propoſito, ingruente procelloſo ventorum turbine, è duobus phaſelis alter, cum omnibus qui in eo erant, id eſt, dimidia ſociorum parte, hauſtus aquis periit. Nonnulli ab inuſitatæ magnitudinis piſce eius gubernaculum frangi & excuti viderunt.

Fortis, inſula. INDE Pizarrus in Inſulam Fortem eiectus eſt, in cuius litus quum aquatum egredi vellet, etſi pacis amicitiæque ſigna ederet, ab Inſulanis prohibitus eſt. Itaque deſperabundus, quum ſuper omnia ſæua atque aſpera, cælo ac terra infeſtis, fatigatos etiam ſitis exureret, litus aliquod tutum quò exſcenderet quærebat.

SED iam mitiore & mutata in melius fortuna, ecce in baccalaureum Anciſum incidunt, qui liburnicam vnam & phaſelum viris commeatúque onuſta Hoiedæ ſubſidium ducebat. Pizarrus eo occurſu mirificè lætus, ei primum ſuos caſus, deinde vt quò ire vellent permiſiſſet Gubernator, exponit. Anciſus primò non credere, iſtos ob maleficium profugiſſe ab Hoieda ſuſpicans: mox vt ea vera eſſe comperit, ingemuit, & illos ponè ſubſequi iuſsit. Pizarrus ad hæc ſupplex orare vt has infelicis exercitus reliquias afflictas & ægras in Hiſpaniolam perduci à ſe ſineret. Quod quum Anciſus abnueret, tum infirmi milites idem precari, & L. auri libras offerre: quas haud grauatè accepiſſet, ni crimini id ſibi verti metueret. Ergo gratias agens munus repulit: ipſos

ipsos vtique consolatus, breui redituras illis vires & pristinam valitudinem, noui sui commeatus ope: quum non aliunde morbos contraxissent quàm ex miseriis & fame. Ita haud procul Carthagine naueis applicans, in Comagræ litus ad aquandum egreditur.

INDI quum nec Niquesæ nec Hoiedæ eas naues esse agnoscerent, aquari Hispanos, ceteráque inde sumere quæ necessaria essent, multum mirantibus omnibus, permittunt. Mox inde soluens Ancisus in Vrabam venit, vbi quum in eundem locum appulisset, in quem antè Hoïeda exscenderat, Naucleri imperitia, nauis prætoria scopulo illisa est, & ea mox aquis hausta, equi ceteráque animalia periere: milites ipsi ægrè, nulla propè re præter vitam incolumi, euaserunt, quam & ipsam ne breui fame amitterent, omnes metuebant.

Hoc nimirum nesciebant Indi. Ex vno nosce omnes.

IPSE Ancisus, naue amissa & haustis commeatibus, quum iam milites herbis & agrestibus pomis, quæ in maritima ora reperiebant, vescentes cerneret, in mediterranea progredi statuit, satius fortiter pugnando occumbere dictitans, quàm turpiter fame tabescentes mortem expectare. Itaque cum centum Hispanis profectus est: sed vix quatuor millia pass. progressi erant, quum occurrens sagittatorum agmen Hispanos audacter inuadere & sagittis configere incipit. Itaque illi subacti terga vertere, & terram ipsam & gentem, tam lethales sagittas mittentem,

exſecrantes, trepida fuga litus repetunt.

Mox quum nulla inde alimenta expediri poſſe Anciſus videret, cognouiſſétque è captiuis ex aduerſo, non procul ſinu, campeſtrem eſſe planiciem, frugibus, fructibus aliíſque vitæ ſubſidiis abundantem, cum centum Hiſpanis & duobus phaſelis in aduerſam ſinus partem traiecit. Indi primò aliquandiu nouam gentem & eorum conſilij euentum quieti ſpectabant. Mox verò vt apparuit illos ibi ſedib. locum legere & ædificia moliri, ad eos arcendos arma capiunt. Altera parte quoque Baccalaureus aciem inſtruit, nílque barbarorum audaciam & ſagittas metuens, impreſsionem facit, nuncupato prius voto, ſe ſacram ædem è Cacici domo facturum. Manus conſerunt, fit atrox pugna, vtriſque fortiter dimicantibus: tandem Indi, quum hoſtium vim ſuſtinere non poſſent, in fugam vertuntur. Ea res Hiſpanis iam fame cæcis robur & audaciam accendit: fuſos hoſtes perſequuntur & omnia cędibus complent.

Egregium votum ſc. quaſi Deus præda & manubijs delectetur.

Hispani ea victoria potiti, eius gentis pagos inuadunt: vbi panis, fructuum, radicum aliarúmque rerum copiam nacti, barbaricis cibariis corpora ſtrenuè reficiunt. Poſt hæc vicini fluminis ripam ſequentes, in arundineto lodices, ſtragulas, fictilia & lignea vaſa & amplius duo mille & quingenta pondo auri laborati reperiunt, quod Comaccus, eius populi Regulus, ne in manus Chriſtianorum veniret, abdiderat. Neque profectò ab illis

Auaritia ſagax.

reper-

repertum esset, nisi vbi lateret Indos tormentis fateri & prodere coegissent. Baccalaureus multas de victoria Deo gratias agens, locum [1]Antiquam Darienis appellat: mirificè quoq. lætis militibus ob tantam auri copiam repertam, quippe sine eo malè alacres & parum expleta cupidine reuertebantur.

Antiqua Darienis, colonia.

INTEREA Baccalaureus missis phaselis Hispanos, quos in aduersa sinus parte reliquerat, arcessit, qui vt venerãt, breui in factiones discessere: quum videretur Baccalaureus in diuidendo auro & spoliis partium magis & priuati emolumenti curam agere quàm Iudicem deceret. Itaque [2]Vascus Nuncz Valboa, procax homo & seditiosus, cum factionis suæ popularibus secesit in partes, ac se Hoiedæ iurisdictioni non vltra subiici dictitans, licere omnibus Præfectis esse contendebat: nec se Baccalaureo pariturum, qui in Iure dicendo priuato magis quæstui quàm communi omnium vtilitati consuleret, nihílque præter litterati nomen haberet, reipsa vulpem astutissimam referens.

Factiones inter Hispanos etiã in mediis calamitatibus.

DVM Ancisus & Valboa ita inter se altercando & iurgiis tempus terunt, ex Hispaniola soluit Rodericus Colmenares, duabus carauellis nouum hominum supplementum & commeatus subuehens, Hoiedæ militibus auxilium, quos in summis rerum omnium angustiis versari acceperat. Inde continentis oram tenuit ad prouinciam Carthaginis, & aquæ penuria laborans, ad fluminis ostium applicuit. Simul quinquaginta milites, qui nauticis

aquantibus præſidio eſſent, in litus exponit. Illi egreſsi in terram, vt ſi in tuto & pacato eſſent, veluti per iuuenilem laſciuiam ſaltare alacres & vitulari cœperunt. Sed Indi, qui carauellas fluminis oſtium ſubeuntes conſpexerant, frequẽtes cum arcubus & ſagittis, ſubire ſiluas, atque inde in Hiſpanos in litore ſecuros ac ſolutos de improuiſo impetum facere, tanta ac tam feſtinata vi, vt ne vni quidem ad euadendum quidquam ſpacij relinquerent. Eodem veſtigio ſcaphas confringunt, ferociter etiam aliis qui in carauellis erant minãtes, procul ſignificant, quantopere illis potiri cuperent.

Indi Hiſpanis formidabiles.

COLMENARES Indos adeo acres bellatores expertus, ſitim aliquamdiu pati quàm Barbarorum manibus interire præoptans, ſublatis ancoris, inde in Vrabam properè vela dat. Ibi, repertis tantùm quibuſdam coloniæ ab Hoieda poſitæ veſtigiis, multum obſtupefactus, ac ne omnes à barbaris laniati eſſent metuens: tandem ad naueis regreſſus, ſub noctem, vt ſi fortè aliò migraſſent, ſuum ipſis aduentum ſignificaret, tormentum vnum diſplodi iubet. Quo ſigno edito Hiſpani, qui in Antiqua erant, præfectum ſuum adeſſe rati, crebris & ipſi extemplo ignibus excitatis in montium & collium ſpeculis, ſe non procul abeſſe admonent.

ORTA luce Colmenares, quà fumum euolutum conſpexit, eò flectens ad Antiquam appellit. Tum inter eos ingenti lætitia conſalutatio facta, & mutuò alij alios amplexantur,

diuerſis

diuersis vtrinque cupidinibus, illi ciborum desiderio, hi auri fame ardentes: & (sicuti dictum est) Indi maximam colonorum partem trucidauerant: ceteri petere ab indigenis cibaria, aut procul quæritando victum expedire non audebant, tantus sagittarum timor incesserat. Itaque tegminibus laceris, seminudi, strictis arborum frondibus, agrestibus pomis, & herbarum radicibus, aliisq. similibus, ægrè inopiam sustentabant.

1 *Vouerat Ancisus Virginis simulacro, quod sub nomine B. Mariæ Antiquæ Hispali sacratum est, non tantùm aurea argenteaq; dona è manubiis: sed se ædem quoque illi sacram è Cacici domo, & Coloniam mox eo loco exstruendam ipsius nomine insignem, facturum. Ergo voti damnatus, impositam ripæ fluminis coloniam (quod Darien vocat) Antiquam Darienis nuncupat. Ea, quum Ancisi auspiciis Hispanis colonis frequentari cœpisset, paulo pòst pestifero paludum halitu & insalubrium aquarum potu infamis, ab incolis deserta est.*

2 *Hic postea Mare Australe (vulgò Mare del-Sur) primus reperit: móxq; eius oræ Præfectus designatus, à Petro Aria, socero suo, seditionis reus peractus, & capitali supplicio affectus est. Vide infrà hoc libro, cap. 24.*

¶ *Didacus Niquesa in Veraguam prouinciam suam tendens aberrat à cursu, & naufragium facit. Reuectus ad suos Veraguam, vt infaustam, relinquit.*

CAP. XXI.

Niquesæ errores.

PRIVSQVAM enarrandis istorum Hispanorum discordiis finem faciã, Didaci Niquesæ errores & casus exponere hîc me necesse est. Is quum Carthaginis ora soluens in prouinciam suam tenderet, carauella vna & duabus biremibus pręuectus ceteras naueis ponè subsequi iussit. Sed dum nauigat, noctu coorta tempestas biremes disiectas à carauella abripuit. Luce orta quum biremes in vnum coiissent, nec carauella in conspectu esset, & ignota regio, quò aut quà irent, incertum faceret: tandem retro proras vertere rectores statuunt. Ita terræ applicant naueis, & oram præterlegentes vsque ad os Ciagri fluminis, ceteram ibi classem & socios reperiunt. Vbi quum nihil certi de classis Præfecto cognouissent, eum tãdem se inuẽturos rati, omnes inde abeunt. Centum millia emensi, quum vlterius progredi non placeret, iaciunt ancoras, & explorandi aditus gratia & quà commodè terra prehẽdi posset, scapham ad litus & octo nauticos mittunt. Sed quum fortè cõmotum mare esset, & nautæ remis pertinacius euerberantes vndas superare contenderent, obruta gurgite scapha cum septem nautis demergitur. Octauus flu-

ctibus

ctibus sese strenuè euoluens, nando ad terram euasit. Nauium magistri, scapha in omnium oculis amissa, dum omnis pelagi furor caderet, exspectant: mox sequenti die, æstu posito, phaselis & biremibus, equos, machinas, & commeatum omnem, in litus exposuere.

Inde Lupo [a]Olando, dum Niquesa rediret, summam imperij deferũt. Is quò omnem sociis spem fugæ tolleret, naueis fluctuantes temerè ad litus ferri atque allidi sinit: mox, nimis festinati consilij errore animaduerso, è fractarum nauium tabulis carauellam vnam, ad subitos & necessarios vsus fabricari iubet. Inde casas moliri, Maizium seminare, & aliquot eius oræ loca peruagari, cœperunt: sed omnes fermè pagos incolarum fuga desertos reperiebant. Quippe Indi formidine in montes refugerant: & eæ profectò gentes, quum id sibi minus conducere arbitrentur, elici ad certamen nequeunt, neque cum nostris hominibus manum conserere curant: nuda videlicet ac sterili terra satis pro ipsis aduersus aduenas pugnãte, quibus nihil præter famem relinquunt.

[a] *Olanum alij vocãt.*

Indi famē quàm se aduersus Hispanos pugnare malunt.

Dum hæc Olandus agitat, ecce tres nautæ scapha eò appellũt, qui ab Niquesa præfecto aufugerant. Illi de Niquesa interrogati renunciant, illum, carauella amissa, in Zorobarensem quãdam insulam eiectum, & iam tertium mensem per montes siluosos, & solitudines auias sine vllo humani cultus vestigio, errantem, victu infelici, siluestribus pomis, & vulsis herbarum radicibus vitam trahere. Olandus

extemplo biremem ad eum aduehendum mittit: ea vbi Insulam attigit, nauim conscendit Niquesa cum paucis illis qui supererant militibus, & ad exercitum suum venit. Ibi plurimùm de Olando conquestus, proditionis eum insimulans; quòd neglecta præfecti sui salute & omissa eius vestigandi cura, naues litori illisisset, vt summum eius prouinciæ imperium inuaderet: mox se ex illis sedibus excedere velle militibus denunciat. Illi haud procul abesse maturitatem frugum quas seuerant monentes, paululum spatij ad metendum orabant: sed ipse frugum iacturam quàm vitæ facere malle respondit, neque diutius tam infelici terra considere velle.

Niquesa quum in Veragua pro thesauro carbones reperisset, inde excedit.

PLACET nonnullis ita loquutum Niquesam vt Olandi gloriam minueret: verùm opinor eiuscemodi scriptores, si eam prouinciam perambulassent, vt à Niquesa & aliis multis, & à meipso quoque, peragrata est, nunquam fuisse scripturos eam editam à Præfecto vocem, velle se inde excedere, vt alterius gloriæ officeret. Sed ne si velim nunc plenam horridæ illius & asperrimæ prouinciæ descriptionem edere, longius ab instituto abstrahar, eam commodiori loco reseruo. Quippe id mihi propositum, breuem hanc meam Historiam quàm accommodatè fieri poterit, pro exiguo ingenij mei modulo contexere, quò facilius res maximè memorabiles visas à me, aut quomodocumque cognitas, quæ illis in terris accidére, ordine exsequar: tum peregrinationis meæ casus & errores exponam, quæ

Lib. 2. cap. 10. & seq.

mihi

mihi quatuordecim annorum ſpatio per infrà ſcriptas prouincias exacta eſt. Primùm enim in Inſulam Vnionum appulſus, mox Parienſis ſinus tum orientalem tum occidentalem partem perluſtraui. Inde Inſulis Margarita, S. Ioannis, Hiſpaniola & Cuba peragratis, in continentem regreſſus, ad prouinciam Carthaginis applicui: & oram ſinus Vrabenſis præteruectus, in Achlam: vnde Auſtrali mari traiecto Panamam (quæ prouincia ab Hiſpanis *Caſtella aurea dicitur) & ex Nomine-dei Veraguam, & nouam Carthaginem, Coſtamriccam, Caput-Fondurenſe, Vallem Olanchiam, prouinciam Guattimalam, & Nicaraguam adij. Pòſt denuo in Panamam tranſgreſſus, regnum Peruanum ad extremum obij aliáſque præterea Inſulas, vt quouis loco planum faciam.

Summa Indicæ peregrinationis, à Benzone confectæ.

De eius nominis ratione, vide huius lib. cap. 23.

Niqueſa Veragua relicta, Nominis-dei coloniæ fundamenta ponit. A Darienenſibus colonis ad componendas rixas arceſſitur. Mox ob inconſultè iactas voces probroſè expellitur ab Anciſo & Valboa, factionum ducibus. Mors eius.

CAP. XXII.

POSTQVAM Niqueſæ ſententia ſtetit Veragua excedere, tanta militum & nautarum multitudine, quantam carauella noua & duæ biremes capere poterant, conſcendere iuſſa,

ceteros fortunæ arbitrio permisit, fide tamen illis data, se simulac idoneum coloniæ condendæ locũ nactus esset, illico ad eos arcessendos missurum. Sed postea rebus illi vndique improsperè cadentibus, id præstare non potuit.

Portus-bellus.

INDE soluens, portum tenuit, cui Bello, id est Pulcro, nomen est, sic antè ab Almirante Columbo nuncupatum, quòd amœno & opportuno situ pulcherrimæ condendæ vrbi sedem præbeat: sed Indi Niquesam eò appulsum, maxima militum parte amissa, regredi ad naues coegerunt. Itaque ad promontorium Marmoris prouectus, feliciorum sibi rerum cursum quàm antea promittens, In nomine Dei (inquit suis) egrediamur in terram. Inde nomen postea loco mansit: ipse quò se aduersus Indos infestantes defenderet, propugnaculum è ligno raptim exstruit.

Nominis-Dei coloniæ origo.

INTEREA dum Niquesa, circa ea loca variis ærumnis molestiísque conflictatur, inter Hispanos Darienis colonos discordiæ studiis accensæ in dies magis ac magis crescere, aliis ad Valboam, alijs ad Baccalaureum Ancisum imperium trahentibus. Alphonsi Hoiedæ milites omnia ita agitari miscerique ægrè ferentes, priusquam res ad vltimum discriminis certaminibus veniret, mittere in Veraguam ad arcessendum Niquesam statuunt, qui imperio suscepto, donec à Rege alius præficeretur, simultates Hispanorum & seditiones finiret. Itaque, quamquam ne id quidem nisi ægrè obtineri potuerit, intercedentibus aduersariis neq. assentiri volentibus, honestorum tamen

Niquesa finiendis Darienẽs. colonorum simultatib. arcessitur.

aliquot

aliquot virorum pacíſque ac quietis publicæ amantium interuentu effectum, miſſúſque ad Niqueſam arceſſendum Colmenares.

Is duobus phaſelis oram præterlegens, eum tandẽ debilem, ſqualidũ, ſeminudum & victus egentem ad Nomen-dei reperit. Niqueſa, qui quiduis ſibi potius euẽturum quàm illud auxiliũ ſperaſſet, magnã vim lacrymarũ profundens Colmenarem amplectitur, & tãti beneficij ingentes gratias agit: mox infelicem hactenus ſuam ſortem miſeratus, mala & ærumnas quîs conflictatus erat, expoſuit. Colmenares viciſſim ſui ad eum itineris cauſam & quibus moti Antiquenſes eum accirẽt, aperit: deinde ſpe eum ſolatur & bono animo eſſe iubet: quippe ditiſsimam eſſe prouinciam in quam vocaretur, ibíq. eum ſuperioris temporis damna & incommoda futuri prouentu facillimè ſarturum.

Itaqve Niqueſa cum ſeptuagintaquinque Hiſpanis, quos ex omni exercitu reliquos habebat, nauim conſcendit: & dum nauigant multa vana de Baccalaureo, de Valboa aliíſq. multis ſtolidè iacere cœpit, haud dubiè præ ſe ferens, ſimulac prouinciam attigiſſet, animaduerſurum in eos, alióſque abdicaturum dignitatibus, alios auro & pecuniis multaturum. quippe id habere ipſis nõ licere ſine ſuo vel Hoiedæ permiſſu, qui à Rege Gubernatorum titulum atque in vtramque prouinciam imperium accepiſſent. Multa præterea alia inconſultè effudit, quæ plurium auditu excepta, exitium ipſi attulere. Nam vt in Antiquam

Temerè iactæ voces Niqueſæ exitium afferunt.

appulerant, ſubitò egreſſi in terram aliquot Hiſpani ad Conſiliũ ciuitatis verba & minaces Niqueſæ in eos voces referunt. Inde maxima fermè omniũ aduerſus eũ indignatio coorta. itaque vix naui egreſſum, certatim minas probráque ingerentes pręcipitem Antiqua expellunt, & inhumaniſſimè cum ſuis LXXV. Hiſpanis, ſoluere cogunt. Ipſe multũ mœrens abiit, & eam oram præternauigans quum ad aquandum forte in littus exſcendiſſet,[1] ab indigenis cæſus cum omnib. ſociis & comeſtus eſt. Hũc Didacus Niqueſa vitę & ſuſceptę in Veraguã expeditionis cum exercitu exitum habuit.

Niqueſæ exitus.

1 NIQVESA *iſte, linguæ & iræ impotens, quam mala exaſperauerant, Dominicam rectà petere, atque ibi apud Regiæ curiæ Iudices Vaſcum & Anciſum de vi reos agere, in animo habebat. Creditur in itinere merſus fluctibus, cauſam omnẽ & ſua iuſta ſecum ad piſces tuliſſe. Prodidere alij, quum Veraguam iterum cogitaret, applicuiſſe ad quendam eius oræ fluuium: mox aduerſò flumine inuectum & in terrã egreſſum cum omnibus ſociis, à Barbaris mactatũ eſſe: atq. ex eo caſu inditũ flumini nomen, quod nõ procul Zorobarenſibus inſulis Fluuium Perditorum, vulgò Rio de los Perdidos, vocãt. Cui opinioni cauſam præbuit, quòd in huius fluuij ripa hæc verba arbori inſcripta reperta ſunt:*

HAC, MISERO ERRORE FESSVS, DIDAC. NIQVESA INFELIX TRANSIIT.

In tanta prodentium varietate, nihil habeo quod affirmẽ. Sed vtcumq; ea res ſit, iſte, cum collega ſuo Hoieda, infelici exitu inſigne documẽtum prodidit mortalibus, quantum malum ſit Auaritia.

Anciſus

¶ Ancisus à Valboa in vincula conijcitur. mox solutus in Hispaniam concedit. Valboa Australe pelagus detegit. Petrus Arias Gubernator ex Hispania in Antiquam mittitur. Is auarè & crudeliter habitos Indos aduersus Hispanos odio implacabili inflammat.

CAP. XXIII.

POST discessum Niquesæ, inter Antiquenses colonos renata subitò fœdior priore seditio est. Valboa satis gnarus se viribus Baccalaureo superiorem esse, vespera quadam in eius domum irrumpens, hominem corripi iubet, & pecunias eius fisco addicit, Prætoriam potestatem priuato cõsilio sine autoritate regia vsurpasse insimulans. Neque Baccalaureus Regij diplomatis & mandati exemplum proferre poterat: quippe amissum inter alia quum prætoria eius nauis in sinu Vrabensi frangeretur. Valboa verò postquam aliquãdiu Baccalaureum in custodia habuerat, tandem emisit: móxque discessum apparantem, summissis qui rogarent, oblata summi Prætoris iuridici dignitate, retinere conatus est. Ille verò remisso stomachosè beneficio, in Hispaniam concessit, libellum accusatorium plenum querelarum in Valboam secum ferens: quem quum Indico senatui obtulisset, atrox in Valboam sententia lata, sed cuius nulla exsequutio pòst sequuta est, propter mare Australe ab eo repertum.

Hispanorũ fœda inter se certamina.

BACCALAVREVS abierat: Valboa auri cupidine in mediterranea progreſſus, cum aliquot regulis amicitiam contraxit: in iis cum Panchiaco quodam, à quo [1] pelagi Auſtralis notitiam habuit, & ab eodem illò deductus eſt. Eum poſtea, quum baptiſandum curaſſet, Carolum nuncupauit. Is ipſe Cacicus quum Valboæ grandem auri vim dediſſet, ortæque fortè inter Hiſpanos in eo diuidendo rixæ eſſent, libram & lances pugno ita feriit vt omne aurum humi diſpergeret, ſimúlque addidit:

Barbari Hiſpanorũ auaritiam caſtigant.

» NON parum equidem vos miror, Chriſtiani,
» quòd de re adeo vili tanta inter vos oriantur
» certamina, perinde vt ſi ea res eſui aut potui
» eſſet vtilis. Verùm quando vilis metalli tanta
» cupido vos tenet, in eum locum deducere vos volo, vbi auri ſitim abundè expleatis. Secundum hæc dicta, eos ad mare Auſtrale deduxit. Valboa ingentes in ea prouincia opes nactus, Caſtellam auream ex eo nuncupauit, in qua nunc ſita eſt Panama ciuitas.

INDE varia eius prouinciæ loca perambulans, fèlici ſemper ſucceſſu, ſæpenumero per iuris ſpeciem ſæuitiam aduerſum Indos auri cupidine exercens, magna cum auri & vnionum vi Antiquam Darienis regreſſus eſt: ibíq. decretis ſupplicationibus, propter repertum ab eo ingentib. cum diuitiis Auſtrale pelagus, feſto apparatu & ſollenni pompa à colonis obuiam egreſſis exceptus. Mox naui in Hiſpaniam miſſa & ſcriptis ad Regem litteris, rerũ à ſe geſtarum ſucceſſum ſimul & præſentem ſtatum expoſuit: Auſtrale iam mare ab ſe apertum:

apertum: proinde ſuppliciter ab ipſius Maieſtate petere eius prouinciæ præfecturam ſibi concedi & mille homines mitti, quò facilius eas gentes ſubigere & regere poſsit: ceterum polliceri ſe breui ingentem vim opum reperturum, vt facilè ex ipſis initiis ac documentis colligi poſſet. In cuius rei ſpecimen vigintiquinque ingentis magnitudinis vniones ad eum mittit, & triginta millia ducatorum, collecti auri quintam Regi debitam, aliáque præterea munera: quum iam antea quoq. magnã pecuniæ vim miſiſſet, ſed nauis qua ea deferebatur, cum hominibus omnibus demerſa perierat.

Rex munus, & vectigal quintæ & Valboæ litteras, læto animo accepit, ex quibus quum intellexiſſet repertum ab eo Auſtralem Oceanum, ſententiam aduerſus eum latã antiquat, eíque attributa noui maris præfectura, mille Hiſpanos in ſupplementum mittit. Ceterum Antiquæ Darienis [2] Petrum Ariam Abulenſem præficit: epiſcopum verò deſignat fratrem ″ Gobatum, ordinis Franciſcanorum, cõcionatorem ſuum. Inter alia verò quæ Præfecto in mandatis dedit, diſertè edixit vt clementer ageret cum Indis, pacémque illis ante arma offerret. Deniq. ex præſcriptis Hoiedæ & Niqueſæ mandatis ageret: ſempérque prædam ac res quæſitas cum ſacerdotibus & monachis participaret, qui ad eas gentes conuertendas commeabant.

″ Io. Cabedum vocãt alij.

His mandatis atq. imperio inſtructus Petrus Arias, è portu S. Lucari, anno M. D. XIIII.

quatuor nauibus & carauellis vndecim ſoluit, cum mille & quingentis Hiſpanis. Ad Antiquam vt appulit, Valboa cum omnibus amicis obuiam egreſſus, eum ſumma alacritate excepit, & apud ſe in hoſpitio habuit. Mox quæcunque animo incepta deſtinabat ei penitus aperiens, ſimul qui prouinciarum ſtatus eſſet expoſuit. Lætiſſimo animo audiuit Gubernator, maximam earum gentium partem Hiſpanorum amicitiam colere: itaque in Tumanama ædificia moliri cœpit.

INDE Ioannem Coſtam cum quadringentis Hiſpanis in Comagram ad quærendum aurum duabus carauellis dimittit. Is non tantam copiam nactus, quantam inſatiabilis ipſius auaritia concupiſceret, quotquot regulos in poteſtate habuit, omni genere cruciatus vexare inſtitit: vt cogeret fateri vbinã aurum abdidiſſent. Quinetiam ne Pãchiaci quidem ſubditis pepercit: & ſpoliis ac manubiis in eos graſſatus, ſocij reguli animum adeo ab Hiſpanis alienauit, vt tantũ illis infenſus eſſet, & quidem meritò, quantum antè amicus fuerat. Præterea quum magnam eius clientium partem lapidibus obruiſſet, Indos rei indignitas adeò accendit vt concurſu facto & ingenti ſublato clamore in Hiſpanos irruerent, ſubinde iterantes, Impij iſti, ſcelerati, ac perfidi Christiani pereant, indigni quos terra viuos ſuſtineat. Simul Hiſpanos complures trucidant. Tribunus ipſe cum reliquis militibus & ſpoliis carauella vna imminentem peſtem effugiẽs, Antiquam repetit, non ſine maxima

Panchiaci humanitas indigna mercede ab Hiſpanis penſatur.

Chriſtianũ nomen ob Hiſpanos malè audit.

Guber-

Gubernatoris culpa, qui tanta scelera inulta atque impunita omitteret.

IPSE postea alios Tribunos militares & duces per diuersa eius oræ litora dimisit: in iis Bartholomæum Vrtadum in Achlam, qui egressus in terram, per simulationem pacis, quotcumque Indos assequi potuit, rapuit & pro mancipiis vendidit. Fernandus Valesius in Caribanam cum octoginta militibus profectus est: sed vix in litus exscenderat, quum ecce Indi audaciter impetu in Hispanos facto, quinquaginta interfectis, ceteros regredi ad nauim & inde excedere cogunt.

ITA Hispani, propter aduersam famam atque opinionem quam de se ipsi apud omnes commouerant, tanto vbique odio flagrabant, vt ne eorum quidem conspectum indigenæ ferre possent: & vtrinque quidem, dum Hispani Indis libertatem eripere student, Indi eam acriter defendunt, ad extremam propè perniciem atque internecionem ventum est. Ac, quamquam omnis eius fermè oræ accolæ humanis carnibus vesci consueuerint, ex iis tamen nonnulli, Hispanorum cadauera qui prælio ciciderant, ceteris mandentibus, à tali cibo abhorrebant[3]: veriti nempe, ne etiam tum eæ carnes corporibus suis aliquid damni adferrent.

QVOSCVNQVE capiebant viuos, militares præsertim duces, reuinctis manibus pedibúsque proiiciebant in terram: mox auro

Barbari Hiſpanis captis, cum fœda exprobratione auaritiæ, aurum in os infundunt.

in os iacentis infuſo, cum hac exprobratione auaritiæ, EDE, ede aurum Chriſtiane: ad maiorem cruciatum ac probrum cultellis lapideis alius brachium Hiſpani, alius humerum, alius crus, abſcindebant, & ſubiectis prunis torrentes cum cantu & tripudiis mandebant: oſſa verò ſuſpendebant in delubris & principum ac Regulorum domibus, tropæum & monumentum victoriæ.

1 *Auſtrale pelagus hîc intellige, non quo rectà in Auſtrum nauigatur, aut quod polo Antarctico ſubeſt: ſicut nec per Septentrionale intelligi debet mare Glaciale, & quod Arctico vertici ſubiectum eſt. Sed quum Indica continens duplici vtrinque alluatur oceano: qui in Meridiem & Occidentem vergit, Auſtralis, vulgò Mare del-Sur: qui in Orientem & Septentrionem, Septentrionalis appellatur, vulgò Mare di-Tramontana.*

2 *Hic Arias, Segouienſis ciuis, gladiator erat, ſeu (vt Petrus Martyr Mediolan. vocat) haſtiluſor. Itaque nihil mirum, ſi eo laniſta, ab eius legatis Indi crudeliſſimè vexati ſint, quando ne genero quidem ſuo pepercit.*

3 *Indi quum infinitos Hiſpanos trucidarint, eos tamen eſui ſatis aptos negant. quippe duriore & exſucca carne, niſi trucidati tres aut quatuor dies prius macerentur. Cuius rei epiſtola à milite quodam ad medicum Hiſpanum è Lima in Peru miſſa, anno M. D. LXVIII. teſtis eſt.*

Petrus

¶Petrus Arias & Valboa dissidentes, domestico fœdere conciliãtur. Mox male cohærens amicitia dissilit. Valboa criminibus à socero structis circumuentus, securi percutitur. Petro Ariæ imperium abrogatur.

CAP. XXIIII.

Ariæ & Valboæ dissidia pari efficaci fœdere conciliantur.

EX eo quum omnia Petri Ariæ incepta fœdum atque improsperum exitum haberent, Valboæ risui apertè & ludibrio esse: quæ res in eum Gubernatoris iram adeò accendit, vt mox in rixas & iurgia erumperet. Episcopus fœda inter eos dissidia ægrè ferens, ad reconciliandos eorum animos omne studium adhibet, tantúmque perficit, vt firmandæ concordiæ Gubernator filiam, Valboæ matrimonio iungeret. Eo connubij fœdere pacto, nemo erat qui pacem inter eos firmam ac stabilem fore non crederet.

PERFECTIS nuptiis, Valboa consensu soceri, cum dimidia parte Hispanorum quos ex Hispania adduxerat, ex Antiqua in suam prouinciam concessit: neque ei per quosdam improbos homines, gloriæ ipsius inuidentes, ea diu frui licuit. Illi enim falsis in eum structis criminibus Gubernatoris aures occupant, deferúntque Valboam occultè per amicos tentare animos militum, & partem exercitus Ariæ subductam in suam prouinciam pellicere. Id vbi Ariæ cognitum, literas ad Valboam componit, quarum hæc summa erat: Vt iis vi-

ſis, nulla interpoſita mora ad ſe veniret: conſultandum maximis ſuper negotiis, quæ ad vtroſque pertinerent.

Valboa, qui tum ad maris Auſtralis oram nauigiis moliendis intentus erat ad nouas veſtigandas terras, his litteris acceptis, cũ quinquaginta militibus in Antiquam feſtinat. eò vbi peruenit Gubernatoris ſoceri ſui iuſſu correptus in cuſtodiam traditur. Mox recitata accuſatio, & crimina eius morte quoque Niqueſæ & Baccalaurei Anciſi vinculis onerantur: ad hæc ſeditioſum, ſceleratum & aduerſus Indos immitem, eſſe obiicitur. denique reum peragit Gubernator & capitis damnat. Valboa contrà obiecta negare, ac deierare de pellectis ad ſeceſsionem militibus falſò & immeritò ſe accuſari. Itaque videret etiam atque etiam Gubernator, quid de ſe ſtatueret: ſe quidem, ſi eius rei tentatæ ſibi conſcius eſſet, numquam in eius conſpectum fuiſſe venturum. Cetera quoque crimina, vt poterat diluebat: ſed vbi vis plus poteſt, parum in iure & ratione præſidij eſt. Poſtremò audire vlterius hominem negat ſe velle Gubernator, & peracto iudicio abduci cum quinque aliis Hiſpanis ac ſecuri percuti iubet.

Socer generum, capite damnatũ, ſecuri percutit.

Finxere nonnulli Valboam magnum quendam & illuſtrem victoriis ducem fuiſſe, felicitate etiam armorum quolibet Romanorum imperatorum præſtantiorem, propterea quòd omnium quæ cum Indis geſsit bellorũ ſemper victor extiterit. Sed immodicæ illæ eius laudes riſum magis quàm admirationem merentur.

merentur. quippe Romani quondam cum bellicosissimis & ferocissimis Orientis gentibus bella gesserunt: Hispani verò in Occidente nihil præter bruta animalia & bestias subegere.

Quod quidem eques quidam Hispanus optimè intellexisse videtur. Is quum in Africa ad Argeriam Carolo Quinto Imperatori militaret, essétque vnà cum aliis aliquot equitibus, in iis Ferdinando Cortesio (is est qui regnum Mexicanum aperuit & subegit, quod ab indigenis dictum Themestitan, ipse nouam Hispaniam numcupauit) quum inquam vnà esset, ac fortè Maurorum globus hominum multitudine superior in eos irrueret, ipsi verò ad resistendum hosti se impares esse cognoscerent, dant sese in fugam. Ibi Cortesius clamore fugientes sistere, & hortari socios vt in hostem versi eum strenuè exciperent. Tum Hispanus ille eques, Belua istæc, inquit, putat sibi rem esse cum suis Indis, quorum vigintiquinque millibus fundendis decem equites suffecerint.

Ferd. Cortesii faciles de Indis victoriæ.

ALLATO in Hispaniam de Valboa nuncio, grauiter mortem eius Indicus senatus tulit propter præclara eius in se officia ac merita, & opes Regi ac Regno Castellę ab eo partas, reperto videlicet Australi Oceano, & inde ingenti auri & vnionum copia in Hispaniam missa. Quamobrē tum ob id, tū maximè quòd Antiquenses coloni præter hæc multa ad regē in Petrū Ariam scripsissent, abrogatū ei imperium est: etsi Nominis-dei & Panamæ

coloniis originis suæ initia dedisset,[1] patefacto ex altero loco ad alterum itinere.

1 *Etsi enim Niquesa primus Nominis-dei conditor fuerit, & Panamam Indi incolerent: tamen vtramque coloniam Arias Hispanis repleuit, & quinquaginta millium pass. spacio, à mari ad mare iter, antè siluis, lamis, rupibúsque inuijs obstructum, & leonibus, tigribus, vrsis & simijs infestum, primus aperuit.*

Hispanorum præfectorum in Indiæ continenti clades. Alfingeri & Georgij Germanorum cædes. Coloniæ ab Hispanis in Castella Aurea conditæ. Hispaniolenses Indi Hispanicam tyrannidem pertæsi, sibimet ipsi mortem consciscunt.

CAP. XXV.

Auaritia, vt meretur infelix.

MVLTI præterea alij Gubernatores & duces eas Indicæ continentis prouincias adiere, omnes vna quærendarum opum & diuitiarum cupidine incensi: sed eorũ nonnulli ab Indis comesti sunt, alij ab ipsis Hispanis trucidati, quòd ipsorũ aduersus Indos rapinis & latrociniis indulgere nollent. Non pauci quoque fluctibus hausti: & aliqui præterea longius à mari progressi auri fame, in mediterranea adeo sese immerserunt, vt in locis auiis & vastis terræ solitudinibus deprehensi, quum eius cæli naturam & tempestatum morem ac præsagia ignorarent, quæ illis in regionibus

cum

cum atrocissimis imbribus hieme ruere consueuerunt, neque verò progredi vlterius aut regredi possent, cum omni exercitu interierint.

Cetervm Hispani in ea ora continentis infrà scriptas vrbes condidere, Nomen-dei, Antiquam, Carthaginem, San-martham, Caput-veli, Valentiolam, ditissimæ prouinciæ oppidum, quam Cæsar anno M.D.XXVIII Velzaris mercatoribus Germanis oppignerauit. Illi primum in eam prouinciam Gubernatorem Ambrosium Alsingerum misere, qui auri reperiendi cupidine crebras in eas gentes excursiones, multa sæuitiæ exempla, edidit. Sed eo tandem ab Indis occiso, suffecére alterum stirpis suæ Præfectum, cui Georgio nomen erat. Hunc Hispani qui ei aderant, noctu per insidias incautum in lectulo adorti vulneribus confoderunt: mox excarnificatum & domo extractum, multis cum probris ac contumeliis per viam raptarunt: postremò eius cadauer in proximum saltum abiecere: donec orta luce humaretur. Verùm haud ita multo pòst, Cæsaris mandatu, noxij vt nouissima exempla meriti, exquisitissimis pœnis affecti sunt.

Hisp. sæuitia in Germanos in India peregrinantes.

Iam quum breuem hanc meam Historiam quamaccuratè & commodè fieri poterit contexere pollicitus sim, redeundum eò vnde deflexeram, & siquæ de Hispaniolæ & vicinarũ insularum rebus supersunt, exsequenda mihi hoc loco iudico. Almirante Columbo mortuo, Ferdinandus Rex Didacum filium eius,

eadem autoritate auctum qua patrem ornauerat, Proregis titulo Hiſpaniolę præfecit: ſed imperium ei haud diuturnum fuit. Quippe Hiſpani, quum ſibi imperari à peregrino pati non poſſent, multa in eum ad Regem ſcribunt. Itaque Rex exutum magiſtratu in Hiſpaniam reuocat. ibi de ſuis priuilegiis multos annos cum Rege litigans, tandem pendenti adhuc lite & incerto euẽtu iudicij moritur.

Hiſpanorũ in Chriſt. Columbi filium ingratitudo.

POST hæc alij Gubernatores, tum Eccleſiaſtici, tum laici, in Hiſpaniolam miſsi ſunt: ſed Inſulani, poſtquam ſe vndique perpetuis atque intolerandis laboribus opprimi ſentiũt, neque vllum finem adeſſe malis, aut ſpem recuperandæ libertatis; in planctus omnes & ſuſpiria effuſi crebris votis vltrò mortem optabant. Itaque multi abiecta omni ſpe, abeuntes in ſiluas ex arboribus ſemet ipſi ſuſpendebant, interfectis prius liberis, dicendo: Multo optabilius eſſe illis ſemel mori quàm adeo miſerè vitam trahere, eiuſcemodi latronibus teterrimis & ferociſsimis tyrannis ſeruientes. Feminæ, poſtquam herbæ cuiuſdam ſucco fœtus ſibi ipſæ abegerant, ne videlicet Hiſpanis mancipia parerent, virorum veſtigia ſequutæ laqueo vitam finibant. Denique quum per omnes leti vias mortem laceſſerent, alius ex edito monte iacto in præceps corpore, alius in mare, alius in profluentem demerſus: nonnulli etiam voluntaria inedia vitæ finem inuenere. Erant etiam qui acutiſsimis è ſilice cultellis, aut mucronatis vallis pectora & latera tranſfigerent.

Barbari Hiſp. tyrãnide oppreſſi, vim vitæ ſuæ afferunt.

QVIBVS

QVIBVS tandem malis effectum est vt ex duobus Indorum millionibus, id est vicies cẽtenis capitum millibus, quibus ea Insula incolebatur, alijs sua manu interemtis, aliis sæuitia Hispanorum & acerbitate operum enectis absumtisque, vix hodie centum quinquaginta supersint. Hoccine est barbaras gentes ad Christianam fidem conuertere? Nam ne quis putet cum aliarum Insularum incolis mitius actum esse quàm cum Hispaniolensib. idem planè in Cuba, Iamaica, Portu-ricco & aliis locis, contigit: immo quæcumque postea vindicandis ab solitudine insulis deportata sunt è continenti mancipia, quamquam incredibili multitudine, ad extremum tamen propè omnia ærumnis & miseriis confecta interiere. In summa hoc affirmo, quibuscumque locis Hispani vexilla sua & signa fixerunt, ibi ingentibus sæuitiæ exemplis editis, æterna implacabilis in se odij monumenta indigenis reliquisse.

¶ Indorum Occid. religio & ritus. Medendi mos. Matrimonij leges. Auaritia inde exulat.

CAP. XXVI.

QVOD ad Religionem earum gentium attinet, non solùm in ea insula, sed & in aliis omnibus noui illius Orbis prouinciis, adorabant atque

Indicarũ gentium pertinax idololatria.

etiamnunc plures & diuersos deos colunt, depictis simulacris signísque, quorum alia è creta, alia è ligno, nonnulla ex auro & argento, ficta sunt: & quibusdam Indiæ nouæ locis, maximè in Peruano regno, effigie auium, tigriũ, ceruorum aliorúmq. animalium expressa vidi: immo etiam quædam deformi specie, cauda ad pedes vsque promissa, quales vulgò apud nos pingi solent dæmones aut lemures nocturni. Ac quamquam sacerdotes & monachi omni ope conati sint & quotidie conentur ea idola abolere, multa tamen eorum sacrorum antistites defossa in specubus subterraneis asseruant. Quibus clam sacrificantes assiduè supplicant, petúntque qua ratione & via Christianos in perpetuum è suis finibus expellere possint.

QVINETIAM deorum suorum nomine quemque proprio inuocantes, singulis sua officia tribuunt, & huic huius rei, alteri alterius procurationem, assignant: vti olim factitatum Ethnicis, qui vulgò victoriis præesse terra Martem, mari Neptunum: Æsculapium medicinæ, Herculem diuitiarum atque opum arbitrum esse credebant, illíque decimam fortunarum suarum vouebant, quò cetera tueretur atque augeret. Ad eum modum nihil ferè à suis numinibus petunt hæ gentes præter largam ciborum & potus copiam, bonam valetudinem, & de hostibus victoriam. Sæpenumero illis illudit Satan & alia atque alia specie visendum se præbet, sacerdotibus nonnulla eorum quæ precibus exposcunt annuens ac

promittens

promittens. Ac si fortè promissis successus non responderit, illíque de eo conquerantur, continuò excipit: Mutasse se sententiam propter grauissimum aliquod peccatum ab ipsis commissum: ita fallaci excusatione miseros eludit pater ille mendacij.

Satanæ ludibria, quibus Barbaros fascinat.

QVVM Cacicorum Hispaniolæ aliquis præcipuo suo numini sacrum & festum diem celebrare institueret, omnibus subditis & clientibus suis, tam viris quàm feminis, diem ad conueniendum edicebat: illi vbi vndique ad sollenne illud, consueto loco, confluxissent omnes aptè in ordinem sese disponebant. Cacicus ipse agmen antegressus, princeps templum inibat, vbi sacerdotes adorando idolo intenti erant. Ingressus vt consederat, tympanum pulsabat: mox sequebatur vniuersa multitudo præeuntibus viris, qui nigro, rubro & flauo distincta corpora, versicoloribus etiam psittacorum & aliarum auium pennis ornauerant: colla, brachia, crura, coronis, torquibus atque armillis ex concharum marinarum testis redimiti: feminæ puro corpore & nullis pigmētis fucato, virgines quidē prorsus nudę: quibus viri erant, peplis aut castulis muliebria velatæ, sicut in sinu Pariensi & aliis continentis prouinciis fieri solet. Tali cultu habitúque saltantes & patria quædam carmina in laudem Idoli canentes templum subibant: Cacicus tympani sonitu ingredientes salutabat: mox demisso in guttur bacillo vomitum ciebant: vt Idolo palàm ostenderent, nihil

Sacrorum ritus apud Indos Occid.

ſe in pectore mali occultum gerere.

His tam abſurdis ceremoniis peractis, omnes complicatis pectinatim cruribus humi conſidentes, alios quoſdam hymnos cum murmure quodam lugubri concinebant: ac tum ſuperueniebat aliud feminarum agmen caniſtra geſtantium, popanis & panibus plena, & roſis floribúſque odoratis conſperſa: illæ ceteris canentibus circumfuſæ orationes quaſdam illis inſuſurrabant. Alij vt inuicem reſponderent, ſeſe erigebant: donec cantionibus illis peractis, mutato concentu nouam quandam in Reguli ſui laudem ordirentur: poſtremò panem Idolo offerebant[1]. Eum ſacerdotes acceptum & ritè ſacratum diuidebant inter omnes, velut ſanctum aliquid, & fauſti ominis reliquias. Peracto ſacro, omnes admodum alacres atq. hilares domos quiſque ſuas reuertebantur.

Abſurda de Solis & Lunæ origine opinio.

Credebant præterea Solem & Lunam è quodam antro prodiiſſe: & cucurbitam velut ſacrum monumentum habebant, vnde dicerent mare & piſces profluxiſſe: Duo ſimulacra lignea colebant, velut omnis abundantiæ largitores & præſides deos, quorum delubra quotannis Indi peregrinabundi frequentare conſueuerant.[2] Erat inſuper illis Idolum quadrupes inſtar canis, quod (vt fertur) quoties illi bilis commota erat, in ſaltus ac montes aufugeret: ipſi verò ſollenni pompa, ſolicitè quæſitum atque inuentum, humeris in fanum reportabant.

In

IN hac Insula, vt & aliis noui eius Orbis prouinciis, arbusta quædam nascuntur modicæ magnitudinis, arundinum fermè specie: folia vt nucis habent, aut paulo maiora; quæ ab indigenis (apud quos hic mos inoleuit) plurimi fiunt, & ab ipsis quoque mancipiis, quæ Hispani ex Africa eò deuexere. Vbi maturum est, ea folia stringunt & in fasciculos collecta ligatáque in fumario suspendunt, donec inaruerint: quúmque illis vti volunt, spicæ patriæ folium vnum eius herbæ vni folio innectunt, eáque simul fistulæ aut tubi instar compingunt: & eius capitum altero igni admoto, alterum ori inserunt, & spiritum flatúmque ad se retrahunt.

DENIQVE tantùm fumi sorbent, vt ora, guttura & capita impleant: tantam interea patientiam præstantes durantésque quoad voluptatis quam inde percipiunt non pæniteat: séque immiti illo fumo adeo inebriaut, vt penitus sopito omni sensu è mentis potestate exeant. *Fumus inebrians.* Reperiuntur etiam qui adeo auidè ac furenter eum hauriant, vt tamquam exanimes in terram concidant, ibíque maximam diei partem aut noctis, velut stupefactis sensibus & capti mente, iaceant. Nonnulli temperantius & hactenus tantùm sorbent, quoad vertigine capitis corripiantur: neque vlterius progrediuntur. Quàm pestiferum, obsecro, & noxium hoc Tartareum venenum est? Mihi quidem persæpe vsuuenit per Guatimalam & Nicaraguam prouincias iter facienti, vt domum Indi alicuius ingrederer,

qui eam herbam deguſtaſſet (quæ Mexicano idiomate *Tabacco* dicitur)& ſimulac fœtor acutus tetri illius & verè diabolici fumi nares meas cõtigiſſet, cogerer præproperè inde excedere, & aliò migrare.

Medici iidem & ſacerdotes apud Indos.

In Hiſpaniola atque aliis inſulis, quum eorum medici aliquem ægrotum curandum ſuſciperent, ad fumigandum, vti diximus, ingrediebantur. Quúmque eo ad ſatietatem inebriatus eſſet, tunc præcipua curatio fiebat: donec ad ſe reuerſus mille rerum ſpecies ſibi obiectas, & ſe ex concilio deorum rediiſſe referret. Deinde illi ægrotũ ter aut quater circumeuntes, corpus illius, maximè renes, manibus leniter demulcebant: multiplici interea oris habitu geſtúque, os lapidémve intra buccas tenentes. ea oſſa & lapillos feminæ, velut ſacras reliquias, ſtudioſè condebant, perſuaſæ iis amuletis adiuuari puerperia. Si æger medicum rogaret, quid ſe futurum eſſet, breui ægritudine liberatũ iri reſpondebat: ſi fortè ex eo morbo eum mori cõtingeret, non deerãt excuſationes, ſed hæc longè omnium optima, Mortalis nempe erat. Siquis medicus omiſsis illis rebus & conſuetis ceremoniis ægrotum inuiſeret, in eum grauiſsimè animaduertebatur. Quaſcunque prouincias adire mihi licuit, quantúmque intellexi, iidem medici ſunt & ſacerdotes: & in aliis earum terrarum oris ita ſe habere facilè equidem crediderim: eos patrio idiomate Bohitios appellant, maximæ vbique illos autoritatis: quorum tamen opera & arte nulli ferè, præter primores, vtuntur.

APVD illos vxorum indefinitus est numerus: quàm multas libuit, ducunt: vnam tamen præ ceteris eximiam habent, quæ in ceteras imperium obtinet. Quum Regulus aliquis sine liberis moritur, in principatum succedunt sororum filij non fratrum, quum sui sanguinis haud dubiam stirpem planiùs constet esse quos sorores peperere, quàm hos non satis certa origine genitos. Cuius rei causa est, quòd illis parua pudicitiæ cura & plerisque locis filiæ & sorores inuiolatam castitatem vix retinent, quum permixti virginibus pueri, vt galli gallinacei cum gallinis, nullo pudore tum humi, tum suspensis in aere cubilibus, iaceant. Feminæ partus enixæ, ad mare aut ad flumen deferunt, abluúntque, & deinceps sine vlla cura liberos educant. *Indorum Occid. polygamia.*

NONNVLLI istos maximè latrociniis deditos esse, ac minima furta legibus eorum suspendij pœna coerceri dicunt.[3] Verùm quis credat istos furari, quando neque auari sunt, neque diuites, nihílque vilius ducunt quàm argentum & aurum? quibúsque si habere libitum esset, liceret quantum vellent è fodinis, velut aquam è fonte, nullo impediente petere. Quod ad cultum attinet, nudi omnes incedunt: quod ad victum, nemo est qui petenti & domum suam ineunti vltro non det. In sollennibus verò ac festis quibus conuenire illis mos est, cibaria vulgò conferunt, simúlque omnes & promiscuè epulantur, cantant, & saltant ad ebrietatem & lassitudinem vsque. Ita dum liberi essent, inuicem se his ludicris *Indi neq. auaritiæ, neq. furto deditj.*

oblectabant. Quamobrem inducere in animum non possum vt credam vlla inter eos esse latrocinia, nisi fortè furari didicerunt à primis, secundis & tertiis Hispanis, qui principiò eas terras coloniis occuparunt. Vtinam à Deo nobis concessum esset, ne magis bonis temporalibus affixi essemus quàm illi sunt: equidem Christianum nomen per omnes terras celebre & cæleste esset, si à nobis exularet Auaritia.

1 VETERIS & purioris religionis fugientia veluti quædam vestigia & imitamenta. Iussit Deus in lege offerri sibi panes, vt eo symbolo admoneret Patres alimenta quibus sustinetur hominum vita, sacra esse ipsi Deo. Exod. 25. Atque ita primi homines, tradito diuinitus ritu, è fructibus suis sacrificia Deo obtulerunt, vt profiterentur se eius esse, & omnia illi sua accepta ferrent. Genes. 4. Cuius rei mox adulterina imitatio etiam inter barbaras Gentes propagata est. Sed, præterquam quòd illæ erant inanes absque fide ceremoniæ, longè aliud est Deo viuo, aliud idolis sacrificia offerre.

2 REGVLVS quidam, Gamaretus nomine, Zemis idolum bombycinum habuisse fertur (Corocottum appellabāt.) Hic Corocottus è summo domus culmine, vbi vinctus asseruabatur, sæpenumero exire atque inter feminas regij pagi ac totius circa viciniæ, Satyri aut Incubi instar, oberrare, & cum ijs etiam ludere familiariter, epulari & coire, consueuerat. Mox quum ab eo congressu feminæ partus gemina corona aut alia illustri nota insignes eniterentur, nemo ex Corocotti stirpe ortos

tos

eos esse dubitabat. Interdum etiam indignabundum delitescere ferebāt, quòd à Cacico aliquid ex quotidiano eius cultu & sacris prætermissum esset. Alteri præterea cuidam Cacico (vt ferè singuli peculiaria numina habebant) Zemen fuisse ligneū memorant, quadrupedem (Epilguanitam appellabant) qui subinde, quoties irritaretur, in siluas se proriperet. Móxque vt eum abesse senserat Cacicus, multos è suis mittebat qui eum studiose conquisitum & placatum venerabundi humeris referrent. Ita nimirum inter miseras illas Gentes delicias faciebat Satan. Donec Christianis in Insulam aduentantibus, & iste & ceteri Zemes aufugerent, nec quæsiti reperirentur. Quibus rebus mutationem status & peregrinæ gentis dominatum portendi auguratos fuisse Insulares, scribit Petrus Martyr Mediolanens. Decad. 1. lib. 9.

3 Gonz. Ouiedus Histor. Ind. lib. 5. cap. 3. *ita scribit: Grauissimum peccatum, & à quo huius Insulæ (de Hispaniola loquitur) indigenæ vehementius abhorrerent, quódque acerbius vindicarent, furtum erat. Itaque vel minimo in furto deprehensus, adacto per medium corpus stipite (familiari Turcis supplicio) ibi affixus tandiu relinquebatur, quoad inter cruciatus vitam finiret. Hactenus Ouiedus, cui suffragatur Gomar. Hist. gener. lib. 1.*

¶Indorum Occid. fruges. Panis faciendi mos. Potus. Pomorum & fructuum variæ species.

CAP. XXVII.

HÆ GENTES frugem suam vulgò *Maiz* vocant (quæ ab Insula Hispaniola, prima à Christianis reperta, conuehitur) vt vinũ Chichia: lintres Canoas: enses Macanas: regulos Caçicos, nominant. Ad sementes faciendas terram non arant: sed modicæ altitudinis scrobibus effossis, tria quatuórve grana in vnam demittunt, terráque operiunt. Singuli culmi tribus quatuórve paniculis onusti adolescũt, quarum singulæ grana centum & amplius fundunt. Maizij scapus hominis altitudinem exsuperat, & quibusdam in prouinciis bis in anno colligitur.

Sementis faciendæ in India ratio.

Panis faciendi mos.

FEMINAE pistrices, quæ Maizij coquendi curam habent, prius sub vesperam frigidã eius frugis quantæ visum est mensuræ affundunt: ita maceratam, manè sequentis diei duobus silicibus paulatim tundunt & frangunt, quædam erectæ in pedes, quædam flexis humi genibus: sedulò interea cauentes nequid pilorum aut pediculorum in opus decidat. Massa confecta, postquam aqua paulatim consperserunt, panes modicos aut longa aut rotunda figura vt libet faciunt, & foliis arun-

dinum

dinum inuolutos, rursúsque leuiter aspersos, coquunt. Hic vulgaris panis est,& post duos dies mucescit.

NOBILES verò ita parato vescuntur: Maizij grana in pilis feminæ tundunt & frangunt: mox aqua calida macerata ita folliculis deglubunt vt solus farinæ flos remaneat. Eam quoad fieri potest subigunt, pinsúntque, & massa confecta atque in pastillos distributa, liba aut farracea modica conficiunt: quæ testo rotundo imposita lento igne percoquunt. Genus id testuacei panis operosum est, quum recenti subinde sit opus: atque vt calidus, ita vetus & frigidior, parum vtilis sit: medio verò temperamento salubris, quum neque nimium recens neç vetus est. Quum per earum terrarum inculta & deserta iter facerẽ, necessitate magistra pinsere id frugis genus didici, ne illud videlicet crudum aut tostum deuorare cogerer. Sed durissimi eius grani pistura molituráque immensi laboris est: ac quum sæpe ad satietatem mihi non superesset, Indorum nobilium more corticem non eximebam, neque verò ad illud multùm pinsendum lacerti mei fame debilitati pares esse poterant.

ALIVD etiam genus panis habent, quod Cazabi vulgò appellant. Id ex Iucca conficitur: radix est napi crassitudine, quæ nullum ex se semen fundit, sed cannas tantùm quasdam nodosas & solidas, viridibus foliis, vt cãnabis. Eas cannas, vbi maturitas adest, in taleas duos palmos longas exsecãt, quas in tumulos quosdam (Conuchos appellant) digestas, terra

Cazabi, secundarius panis Indorum.

obruunt. Ex illis intra biennium radices miræ amplitudinis creſcunt: quoties verò id genus panis conficere volunt, earum radicum quantum viſum eſt eruunt, paucas tamen vnaquaque vulſione, quia breui corrumpuntur. Mox purgatas, acutis ſilicibus, quos ad litus maritimum legunt, velut cultellis, exſecant: ac ex iis ſegmentis panno inuolutis ſuccum exprimunt (id præſentaneum venenum eſt, ſi bibatur) deinde Iuccam ita ſubactam inferentes foco, ingenti teſtæ fictili, velut libum farraceum, impoſitam igni tamdiu torrent quoad omnia cohæreant. Poſtremò inde ſublatam maſſam ad ſolem exſiccant, eámque in modicos & maiores veluti paſtillos diſtribuunt.

Id cibi genus, meo iudicio, admodum aſperum atque infelix eſt: ſi loco ſicco & ſudo recondatur, tres quatuórve annos incorruptum durat. Sed ferè quum eſtur, guttur humore aliquo collui neceſſe eſt: alioqui propter aſperitatem fauces angit atque ægrè deglutitur. Mihi quidem quum eo ſicco & minimè humecto vterer, videbar terram mandere: ſi iure carnium diluatur, iucundius eſt, ſed ne ita quidem multò melius. Omnes naues quæ ex Hiſpania in eas oras traiiciunt, rediture eius panis commeatu onerantur, præter eas quę à Vera-cruce, nouæ Hiſpaniæ portu, ſoluunt: ſiquidem in omnibus "Septentrionalis Oceani oris, inſulis & prouinciis quæ ab Hiſpanis incoluntur, ne vnum quidem frumenti granum colligitur. Nauigia verò farina

" *De eo mari vide ſuprà pag. 104.*

&

& biſcoctis ſeu nauticis panibus inſtructa è Mexico veniunt: atque inde ducentorum fermè millium ſpacio mulis & carris varias in partes exportantur.

Dvo præterea radicum genera illis ſunt, quarum alias Battatas alteras Haias vocant, indiſcreta propè ſpecie ſimiles, niſi quòd Haiæ minores & ſapidiores ſunt alteris. Porro plantantur, & ſextum intra menſem fructum edunt: ceterùm ſapore quidem aliquantulum dulci, ſed ſatietatem mox & faſtidium inducente, exigui etiam admodum ſucci ſunt, ventóſque ac ſuperuacuos flatus gignunt: & vulgò ſub prunis coctæ edi ſolent. Sunt qui dicant eas radices panem ſacchariten (vulgò Martium ſeu Marzapanem vocant) aut caſtaneas ſaccharo condítas guſtu repræſentare: verùm mei palati iudicio, vel ſine ſaccharo meliores ſunt caſtaneæ.

Battatæ et Haiæ radicum ſpecies.

Gomara 2. lib. Hiſt. Gen.

Qvando in eum ſermonem de Indico pane incidi, haud alienum erit de eorum quoque vino agere, ac præſertim de eo potu quem ex Maizio moliũtur. Feminæ illæ panificæ, de quibus antè, eius frugis quãtum viſum eſt pro modo vini quod facere inſtituerunt, capiunt. Id vbi triuere & pinſuere, in ampla quædam vaſa aquę plena demergũt: tum illę quæ potus eius faciendi curam habent grana aliquot depromũt, & in ollã infuſa aliquantulũ macerãt atque emolliunt: mox aliis feminis quibus id muneris cõmiſſum eſt, tradũt. Illæ ea grana in os accepta, paulatim conficiunt, cõminuúntq. deinde vi quadam & veluti tuſsiendo excuſſa

Indici potus conficiendi ratio.

folio ad id comparato aut fortè ſcutella excipiũt: tum in amplũ vas coniecta reliquo humori admiſcent, nempe ꝗ ſine hoc velut fermẽto nulla ei cæliæ vis inſit, & tres quatuórve horas igni ſufferuefaciunt: poſtremò inde ſublatum liquorem poſtquam deferbuit, refrixítque, linteolo colatum in vaſa infundũt, ita perfectum ac temperatum vt non minus ſuccus ille quàm verum vinum inebriet.

Vuæ agreſtes apud Indos.

ALIA præterea potus genera excogitarũt ex melle, pomis, radicibus, ſed quæ, vt hoc, non inebrient. Magnam etiam arborum vim habent eæ terræ, quæ vuas quaſdam agreſtes ferant. earũ acini, prunorum ſilueſtrium ſpecie quæ è ſpinis & arbuſtis naſcuntur, nigro folliculo veſtiuntur: ſed quia multum illis ligni, parum pulpæ, ineſt, ex iis indigenæ vinum non faciunt. Sunt & ibi arbores oliuarum feraces, ſed quæ inſuaui odore, tum ſapore etiam peiore ſunt.

Variæ pomorum & fructuum ſpecies.

VARIAS fructuum ſpecies, & eas abundè habent: quales ſunt Houi, Platani, Pineæ, Guaiauæ, Mamei, Guanauanæ. Houi prunorum damaſcenorum craſſitudine, pauca carne, grandiore ligno: vbi maturuere flaueſcunt, ſubacidi ſaporis. Arbor eum fructum ferens, magna eſt, folia verò modica. Platani longiores quàm craſſiores ſunt: minores multùm maioribus præſtant. Arbor ipſa folia ſeſquipalmi latitudine, quatuor palmorum longitudine porrigit: inter quæ ramus enaſcitur, qui centum ac plures platanos minores fundit: ſin verò maiores, viginti quinque aut

paulo

paulo amplius. Tenera est hæc arbor, nec nisi semel fructũ fert qui annuo spacio perficitur: & ex ipsis radicibus alij stolones fruticãt. Vbi maturuit fructus, legunt: immaturũ adhuc & acerbum non decerpunt, sed exscissam arborem loco calido reponunt: ibi platani celeriter maturescunt flauescúntq. Corio vestiuntur obtusa cultelli partis crassitudine: quod superest, pulpa est, sapore in dulcedinem vergens. [1] Pineæ arbusculis quibusdam proueniunt, flaui coloris vbi maturuerunt, iucundi odoris, & saporis longè optimi. Itaque in deliciis sunt: mihi certè contigit, sicut & multis aliis, vt æger ceteros omnes cibos fastidirem præter hunc: &, mea quidem sententia, haud quisquam fructus alius per omnes terras hoc amabilior suauiórque est. Demto cortice, quidquid subest pulpa est: dulcis in vniuersum sapor, subaustero aliquantulo temperatus.

GVAIAVVS arbor Persici aut Armenij specie, foliis vt lauri, sed crassis & lõgioribus, celerrimè senescit: fructus eius, mespili similitudine, sed multo crassior, pendens in arbore maturescit: nisi maturus decerpatur, vermes gignit. Hi fructus multa semina & grana clausa habent: purpurei candidis præstant & optimi saporis sunt. Mamei arbor est mediocris nucis magnitudine, lõgiore quàm latiore folio. fructus eius in insula Hispaniola rotundi: in continenti verò longi & crassiores, & gustu iucundiore, sunt tres quatuórve acinos, seu interiora ligna, habent, pulpa in spadiceum *Arbores frugiferæ Indicæ, nobis ignotæ.*

colorem vergente, tenui tunica, ſapore aliquantulum dulci.

GVANAVANVS arbor modica & gracilis, fructum fert cordis effigie, corio viridi & ſubtili ſquamarum in morem veſtitum, introrſus candidum. Exſtant etiam, paulo diuerſæ ab his formæ, orbiculares eius arboris fructus, crocei coloris & prioribus illis longè meliores, omnes verò intus acinos exiles ſpadicei coloris gerunt.

1 PINEA, *fructus Indici genus, ſpecie, odore, & ſapore omnium longè nobiliſſimum: cardui altilis, aut nucis pineæ figura, vnde nomen accepit: mediocris melonis craſſitudine. Odorem ex ſe fragrantiſſimum fundit: guſtum mali cotonei, perſici, & pyri muſchati, ſimul referens. Eſtur ſublato illo, quo, veluti ſtrobili, ſquamatim compacto, (quamquam non ligneo) cortice includitur. Gonzall. Ouiedus Hiſtoriæ Indicæ lib. 7. cap. 13. Eundem planè fructum eſſe puto cum eo quem Braſilienſes Indi* Ananas *vocant, quantum ex deſcriptione D. Ioannis Lery, amici mei, colligo. Hiſtoriæ Nauig. Braſilienſis, nuper ab eo Gallicè editæ, capite 13.*

Indiæ

¶Indiæ Occid. peculiaria insecta. Hispaniolæ breuis descriptio. Cur vino & tritico propè inepta sit. Sacchari ferax est. Mercaturæ, quæ hodie ibi exercentur.

CAP. XXVIII.

IN omnibus suprà memoratis insulis nullum quadrupedum animalium genus repertum est, præter exiguos quosdam cuniculos, canibus haud absimiles. Sed pestiferis insectis maximè infestantur: inter alia Niguæ, magnitudine pulicis, citra vllum sensum inter carnem & vngues, præsertim pedum, sese immergunt, aluntúrq. in puluere. Sæpenumero accidit vt nullus ex iis dolor sentiatur, donec in magnitudinem cicerum aut lentium excreuerint: ac tum iam ingenti lendium copia fruticante, acu aut spina ægrè euelluntur: atque id mali cineribus calidis sanatur. Porro Numidica mancipia, quæ Hispani in familiis habent, quòd non habeant vnde calceis pedes muniant, ea pestis peruicacissimè infestat: tantáque copia eorum pedes appetit, vt nulla cura aut arte, præterquam igni aut ferro, arceri queant. Itaque multi ex eo digitis pedum aut pedibus integris mutilatis superfuere. Ego verò etiam in ea Peruani regni prouincia, quam Portum-veterem appellant, præterquam quod, propter immodicos labores terra marique perpessos, totum corpus & crura fœda porrigine obsessa ægrè trahebam, sæpe intra pedes meos tantam vim

Indici pulices, infesti & noxij.

Niguarum iſtarum reperi, vt necopinata ea res non parum formidinis mihi incuteret. Ac certè, niſi ſumma ſollicitudine abluendo corpori flumina ſubinde adiiſſem, malè haud dubiè rebus meis proſpexiſſem: quemadmodum pleriſque Hiſpanis vſuuenit, qui ter quatérve in die abluendi aqua corporis & eluendæ eius peſtis pigritia, exeſa mox & truncata membra circumtulere.

Hiſpaniolæ deſcriptio. IAM à me ſuprà dictum eſt, inſulam Haytin ab Almirante Columbo Hiſpaniolam dictam fuiſſe: quæ mille & ducenta millia paſſuum in circuitu patet. Ea portubus, fluminibus, piſcibus & ſale abundat: ſed in ea duo celeberrimi lacus, vnus ſalſas, alter dulces aquas egerens. Ceterum omnium fluminum quæ ab Hiſpanis in ea inſula reperta ſunt, vnus maximè auro abũdat Cibaus. Præcipua inſulæ vrbs San-dominica eſt, à Bartholomæo Columbo condita, & ab eodem ita appellata, quòd quum litora inſulæ perluſtrãs tutum aliquem & commodum portum appulſis eò ex Hiſpania nauibus quæreret, ad eum fortè locum S. Dominici die applicuit: atque ex eo tota etiam inſula San-dominici nomen retinet. Sita eſt ea vrbs in planicie maritima, & meo tempore quingentis focis & domibus conſtabat. Ædificia ibi bene ſtructa neque aliter quàm in Hiſpania ſunt. Ad Occidentalem eius partem "Ozonea fluuius in mare delabitur, atque ibidem bonus & tutus portus eſt, ac multarum nauium capax: ibidem profundiſſimæ & latiſſimæ ſiluæ: in circuitu mille & ducenta paſſuum

"Ozamam alij vocãt.

paſſuum millia excedẽs, latitudine ducenta & viginti implet. Arcticus polus ei gradus XXII. & dimidium: Antarcticus vndeuiginti & paulo ampliùs, eleuatur. Longitudo eius ab ortu in occaſum porrecta ſexcẽta circiter paſſuum millia patet: & totius in vniuerſum inſulæ forma folij caſtaneæ figuram exprimit.

NONNVLLI dicunt in ea inſula frumentum facilè naſci, parum tamen colligi propter nimis luxuriantem vbertatem ſoli: deinde abundantia Maizij & indigenarum frugum fieri vt de ſeminando tritico non multum laborẽt Hiſpani. Verùm ego dico, ibi nec parũ nec multum frumenti colligi. Atque huius rei cauſam quum ex Hiſpanis quibuſdam natu grandibus ſciſcitatus eſſem, reſponderunt mihi, Immodicis caloribus fieri vt generandis noſtris frugibus illud ſolum ineptum ſit. atque id toti inſulæ commune eſt. Principiò quidem, quum primùm ab Hiſpanis incoli cœpta eſt, coloni aliquot in montibus Cibao vicinis paululum frumenti ſeminarunt. Inde, quòd planis locis montana frigidiora ſunt, circiter medimnos quatuor retulere: ſed quia in aſperis illis & mõtoſis ſaxetis agricolarum cultus cum vberrimo prouẽtu elaborare non poterat, in iis ſementem facere deinceps cura non fuit. Itaq. ex Hiſpania farinæ annonã ſibi prouidẽt, quæ folliculis & cadis cõuehitur. ác ſi fortè tardãtibus nauib. panis defecerit, Çazabi Indico pane veſci Hiſpanos colonos neceſſe eſt, quum non multã Maizij copiã ſeminare ſoleant ob aduectitiæ illius farinæ ſpem.

Gomara Hiſt. Gen. lib. 1. ca. 35.

Cur Indicum ſolum frugibus noſtris ineptum ſit.

Vites in Hispaniola ægrè coalescunt.

Earvm arborum quæ ex Hispania eò transportatæ sunt, paucæ coaluerunt: Malus Punica videlicet, Aurantia, Citria, Medica, & aliquot fici duntaxat. Vites ibi plantatæ exiguas quasdam vuas malignè fundunt, quarum libra dimidio ducato æstimatur. Ipse Didaci Equitis secretarij vineam vidi multis vitibus & palmitibus consitam: quam quum vel optimè coleret, vix ad XL. vuarum libras colligebat. Ac ne ipsi quidem botri admodum iucundi saporis sunt, & ferè Februario & Martio vindemiari solent. Æstatis enim initium à Ianuario vsque ad exitum Aprilis: Hiems incipit à mense Maio, Decembri desinit. Neque ea tempestas anni Hiems dicitur, quia tum frigus ingruat: sed propter imbres continuos. alioqui enim æstate ipsa calidior est. Quippe tum remittentibus ventis, terra humidi calidíq. vapores exhalant, & multos morbos afferunt. Æstate contrà insulam Aquilones continuè perflant, perpetuáque cæli serenitas conspicitur.

Qualis hiĕs in Hispaniola.

Hortensia olera, quales brassicæ vulgares & capitatæ, raphani, lactucæ, cucurbitæ, & melones, magna copia ibi luxuriant: sed cepæ & allia vix vnquam bona euadunt. Itaque eorum olerum vim magnam naues ex Hispania deuehunt, cum aliarum rerum commeatu, id est fabis, ciceribus, lentibus, amygdalis, nucibus, ficis, vuis passis, oleo, oryza, melle, caseo, ampullis, catinis, scutellis, aromatîs, pannis, sericeis, aluta, vino, pane biscocto, aliísque eiuscemodi rebus quæ ea tellus

tellus non fert.

IBIDEM omne genus quadrupedum, pecudúmque ex Hiſpania tranſuectum ad propagandam ſtirpem, magno prouentu ſoboleſcit: & Hiſpani nonnulli ſex octóve millia animalium in pecuariis atque armentis poſsident. Quàm multa viſum eſt eorum cuilibet in ſuum vſum mactare licitum eſt, modò pelles ad dominum referat.

IN ea præterea inſula magna Sacchari copia fit, ac dum ibi commorarer triginta quatuor machinæ ſiue torcularia eliciendo ſaccharo occupabantur. Duæ quidem hæ res Saccharum videlicet & Coria, ſeu pelles, præcipuæ ſunt eius inſulæ merces: ac mercatores qui hodie ex Hiſpania eò nauigant, redeuntes nihil ferè præter hæc inde reuehunt. Quippe Hiſpani effodiendis metallis, argento & auro, adeo feruidè incubuerunt, vt vix iam granum vnum reperiatur, & maximi precij moneta, quæ hodie in San-dominici oppido percutitur, quatuor tantùm marauedis valet, id eſt ſolidum noſtratem. Itaque ſi mercatoribus aurum & argentum comparare libeat, ex eo licet quod nũc tantùm è Peruana & Capfondurenſi prouinciis, aduehitur à negotiatorib. qui ad equorum, mancipiorum, & mulorum mercatum in Hiſpaniolam veniunt: ex eo, inquam, auro poſsint emere, niſi intertrimentum ingens & iactura eos à tali mercatu deterreret. quippe 2 ducatus ex auro puro putóque duorum alterius monetæ precium æquat. Itaque non aliis ferè mercibus quàm

Hiſpaniola ſacchari ferax.

Negotiatorum in Hiſpaniola mercaturæ.

Aurũ iam rarum in Hiſpaniola

coriis, saccharo, casia, & [3] Guaiacano, id est ligno sancto, naueis onustas reuehunt.

1 HOBVS, *seu Houus, procera & pulcra arbor: vmbræ quidem salubritate adeo commendata, vt quoties Indi in militiam aut peregrè euntes, aut greges in pecuariis pascētes, cubare sub dio necesse habent, Hobum semper, vmbræ tantùm gratia, expetant & quærant. quippe sub ea dormientibus caput nunquam grauari, vt aliarum arborum vmbraculis, ferunt. Mirum præterea de hac arbore proditur. Si fortè in squalidis siccitate cāpis, aquarum penuria peregrè euntibus sitim accenderit: atque illi casu in Hobum inciderint, ablaqueato arboris pede, è radicibus eius taleam exscindunt. Mox alterum taleæ caput ori inserentes, velut gutti aut ampullæ epistomium, altero manu elato, tantam inde humoris vim exsugunt, vt facillimè sitim restinguant. Guttatim videlicet primò inde stillante aqua, mox tractim & continuo veluti filo defluente, vt quamuis sitibundos expleat. Id se expertum scribit Ouiedus Hist. Ind. lib. 8. cap. 2.*

2 AVRI, *etiam in illis terris, raritatem hodiernam & precium his verbis designat. Quum enim aurum primæ notæ (quale illud Peruanum est) ignobilioris notæ monetæ (qualis est nostra) non pari precio, sed ferè duplo contrà rependatur, nihil lucri aduentitij facere possunt mercatores ex auro illo promercali, carius videlicet emto, sicut ex aliis mercibus.*

3 GVAIACAN, *à nostris* lignum Indicum, *seu* lignum Sanctum, *ob mirabiles effectus, dictum: magna est arbor, Ilicis magnitudine,*

ramosa,

ramosa, matrice magna, nigricante, materie quàm Ebenum duriore: cortice crasso, gummoso seu pingui, & quum siccum est lignum, facilè decidente: foliis exiguis & duris, flore luteo, quem subsequitur fructus rotundus, solidus, semina in se continens Mespili modo. Frequens in insula Sancti dominici. Eius usus primùm ea ratione innotuit. Magnis doloribus luis Indicæ (malo enim sic vocare quàm, ut nonnulli, Morbum Gallicum: quãdo hæc lues primùm ex cõsuetudine Hispanorum cum Indicis mulieribus, mox Italorum cum Hispanis, orta est: unde mox in Germanos quoque & Gallos mali contagione serpsit) eo ergo morbo, quem ab Indica concubina contraxerat, Hispanus quidam torquebatur. Eius famulus Indus, in Hispaniola medicum agens, aquam Gayaci illi propinauit, qua non solùm magnis illis cruciatibus liberauit: sed pristinæ etiam sanitati restituit: eius exemplo, plurimi alij Hispani simili morbo infecti, curati sunt. Eius morbi cura Hispali statim euulgata est, ab iis qui ex ea insula redierunt. Hinc per totam Hispaniam, & inde per uniuersum orbem quem hæc scabies occuparat. Hodie passim in pratulis & viridariis Cœnobiorum cùm virilium tum muliebrium plantatur, ob frequentia iis in locis pruriginis & porriginis veneræ contagia, ex voto perpetuæ castitatis.

SECVNDI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

SVPERIORE *libro repertam à Columbo Hispaniolā aliásq. Indiæ Occid. insulas sæuitiæq́ & auaritiæ exēpla ab Hispanis in iis edita, Benzo exposuit. Nunc vt ex Insulis in Continentem gradum sibi fecerint, cœptum iam priore libro opus, pertexit. Interea obiter, quomodo non tantùm auarè & superbè imperium in Barbaros, sed etiam crudeliter in Nigritas seruos suos, exercuerint: & ipsi vicissim, alienarum fortunarū raptores, aliis raptoribus, Gallis videlicet, prædæ interdum fuerint, exponit. Multas præterea in varias Indicæ continentis prouincias expeditiones ab Hispanis susceptas exsequitur (verbo, vt Christiani nominis fineis propagarent: reipsa, vt inexplebilem auri sitim, qua ardebant, explerent) atque inde pœnas in eos humanitus & cælitus congestas. Postremò nihil tot Hispanorum laboribus profectum esse perspicuè docet: nisi vt Barbari splendida verba & doctrinam cum rebus ipsis & vita Hispanorum, & ipsorum quidem Ecclesiasticorum, componentes, Christianos omnes, & fidem adeò ipsam, summo Diuinæ maiestatis & Christi gloriæ ludibrio, vel rideant, vel oderint.*

NOVAE

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

LIBER SECVNDVS.

¶ Hispani Indicis mancipijs consumtis, alia ex Aethiopia inde vsque adsciscunt. Seruiles tumultus in Hispanoila ex sæuitia Hispanorum oriuntur.

CAP. I.

EX quo eius insulæ indigenæ, nimiis enecti laboribus, ad miserandam cladem & paucitatem labi cœperunt, Hispani è Nigritarum prouincia quondam à Rege Portugalliæ subacta (vulgò Guineam vocant) mancipia sibi prospexere. Ergo magna inde seruorum multitudine aduecta, quum exercerentur adhuc fodinæ, illis ad aurum & argentum elaborandum operis vtebantur. Verùm vbi illæ finem inuenere, ad multiplicandas sacchari fabricas artificiáque se conuerterunt. In eo hodie sese exercent, tum in armentis ac pecuarijs curandis aliisque necessariis ministeriis operam heris suis præbent.

Hisp. seruis, non minus quàm liberis hominibus, crudelissimè abutuntur.

PORRO quando inter Hispanos non crudeles tantùm sed crudelissimi quoque nonnulli reperiũtur, quũ eiuscemodi fortè aliquis

Auaritiæ comes crudelitas.

in ſeruum animaduertere vellet ſiue ob admiſſum maleficium, ſiue ob non lucrifactum & redditum diarium, vel quacunque alia de cauſa bilem illi mouiſſet, vel ob penſum non peractum, nec eam auri aut argenti vim effoſſam, quantam ſolebat: veſperi domum reuertentem, loco cœnæ, exuere induſium iubebat, ſiquo fortè eſſet amictus: & in terram proſtratum, manibus pedibúſq. reuinctis tranſuerſo ligno alligabat (id ab Hiſpanis Lex Baionæ appellatur, quam equidem legem ab immani aliquo dæmone ſcriptam crediderim) mox reſte aut ſcutica tantiſper cædebat, donec ſanguis ex omni corporis parte deflueret. Sub hæc libram vnam picis feruefactę aut olei feruentis ſcutellã vnã guttatim in vniuerſum miſeri corpus inſtillabat. inde pipere patrio, ſale & aqua temperato, perfuſus infelix maſtigia, tabulæ alicui ſuperiacens, & linteo aut ſtragulo inuolutus, tamdiu relinquebatur quoad ipſi hero reddi laboribus poſſe videretur.

Alii ſcrobe effoſſa, mancipium eò tam altè demittunt vt ſolo capite ab terra exſtet, & totam ibi noctem conſiſtere cogunt. ceterum ea ſe medicina vti dicunt Hiſpani, quòd terra liuidum & corruptum ſanguinem exſugens, verberum vulnera & vibices obliterat, carnémque conſeruans nequa plaga vlceretur, celerius perſanat. Attamen ſiquis vehementia doloris fortè moriatur (vt ſæpenumero accidit) non alia pœna multatur eius herus ex legibus Hiſpaniæ quàm vt pro eo alterum Regi perſoluat.

Ob

Ob tam immanem Hispanorum sæuitiam Nigritæ serui aliquot principiò è potestate dominorum elapsi, insulam peruagari, velut desperabundi, cœperunt. Mox eandem ob causam affluentibus vndique aliis, in tantam multitudinem excreuerunt, vt Hispanis colonis terrorem & multa negotia facesserent. Ac quia reges & populi Æthiopiæ assiduis inuicem certaminibus hostiles inimicitias exercent, quales sunt Quinei, Manicongri, Gialopi, Zapi, Berbesi, & belli iure captos mutuò alij alios Lusitanis vendunt: idcirco in illis etiam terris intestino aliquo odio alteri ab alteris dissident, non ita tamen vt ipsi se aliqua iniuria mutuò violent: immò si fortè ab Hispanis vis inferatur, inuicem sese auxilio subleuent & alij pro aliis propugnent. Attamen singulæ gentes Reges suos aut gubernatores habent, qui secretos ab aliis populos suos continent: qua ex re fit vt non tantum damni Hispanis inferant, quantum possent, si consociatis in vnum animis viribúsque pugnarent. *Domestici hostes aduersus Hispanos coorti.*

At Præsides & Adsessores insulæ quum in dies magis ac magis Maurorum fugitiuorum manum multiplicari intelligerent, & quotcumque Hispanorum in eorum manus inciderent, omni cruciatus genere ab iis lacerari atque interfici, exercitum conscribere instituunt, pérque omnes insulæ partes, quacumque isti commorabantur, militē spargere. Ac primò Hispanis incepta feliciter procedere: quippe Mauros aliquot, spe libertatis ac pro-

miſsis illectos, qui fugitiuorum ſtatiua & receptacula noſſent, ducendo ſecum in agmine noctu incautos adoriebantur: quúmque ſine vllo metu hoſtium dormientes & humi velut pecora fuſos ac ſolutos opprimerent, multos vel capiebant vel trucidabant. Verùm poſteaquam periculis moniti excubias agere & vigili ſtatione caſtra tueri cœperunt, omnibus ferè excurſionibus ac præliis Hiſpani inferiores abiere: atque exinde aucto in immenſum numero feri iſti homines adeo multiplicati ſunt, vt quum in ea Inſula morarer, pro certo fama ferret eorum agmen plus VII. millibus hominum conſtare.

ANNO quidem XLV. quum in continenti eſſem, auditum eſt Cimaronos (ſic ab Hiſpanis alienigenæ illic vocantur) vniuerſos ſumtis armis excitos rebellaſſe, raptímq. omnem Inſulam peruagantes nullum iniuriæ aut ſceleris genus, quod edere poſſent, prætermittere. Itaque [a]Lodoicus Columbus Almirans & Præſides Adſeſſoréſque Dominicæ, legatos vltro ad eos miſerunt, oratum ac ſupplicatum vt pacificè viuere vellent: Se quidem idem pro ſe præſtituros polliceri, neque ipſis vlterius moleſtiam exhibituros: imò amicitiam eorum ſe vltro appetere, ac ſi vellent ſacerdotes aut monachos ad ſe mitti, à quibus Chriſtianæ doctrinæ capitibus erudirentur, ſe verò multo libentiſsimè miſſuros. Ad hæc poſtulata ab alienigenis reſponſum eſt, Sibi quidem hæc placere, & ſe Chriſti legi credere: ſed eorum amicitiam nolle, quum in eorum

[a] Chriſt. Columbi nepos.

eorum promiſsis nihil fidei collocarent.

MVLTI quidem ibi ſunt Hiſpani, qui eam Inſulam breui ab iſtis Mauris & Nigritis occupatum iri pro certo habeant. Quamobrem eius Gubernatores, quum naues aliquæ inde ſoluere & in alias Indiæ prouincias vela dare paratæ ſunt, ſumma cura & vigilantia cauent nequis Hiſpanus, ſine ſuo permiſſu, inſula exeat, etiāſi ſit mercator. Attamen quū licentiatus Ceratus Præſes in eam Inſulam miſſus eſt, Edictum regium de aſſerendis in libertatem Indis ſecum in Indiam ferens: omnibus iter apertum eſt, & cuilibet liberè commeandi poteſtas facta quocumque ſui quemque vſus ferrent. Quúmque ipſe ea de re à nonnullis Dominicæ ciuibus reprehenderetur, ira incenſus, « Quando, inquit, Cæſarea maieſtas Indos libertati reſtituit, æquum mihi non videtur vt Hiſpani præter Cæſaris voluntatem eos pro ſeruis porrò detineant. Itaque ex eo mandata eius omnes exſequi, & ipſe in ea ſententia eſſe vt bene factum crederet, ſi Indi liberè, quocumque vellent, abirent.

Hiſpani iure metuunt ne inde à ſeruis expellantur, vnde ipſi libertatem eiecerunt.

VERVM poſtquam intellexit Inſulam paulatim redigi in ſolitudinē ac deſeri, in tantum imminuto Hiſpanorum numero vt vix mille & centum ſupereſſent: peregrinorum verò multitudinem ac vires adeo in dies augeri, vt ſi aliquis fortè motus aut tumultus ingrueret, non ſatis Hiſpanorum foret quantum ad propulſandam vim eſſet opus: ac periculum haud dubium eſſe ne ſimul & Inſulam & vitam amitterent: Hæc, inquam, poſtquam ei

Hiſp. paulatim terras deſerūt vbi ſolitudinem fecerunt.

ſubiecta ſunt, ſemet ipſe repreſsit, & velut occluſa porta ſolutam illam licentiam compeſcuit. Verùm hodie ex omnibus Hiſpanis, qui ab Hiſpania in Indiam haud ſatis certo & explorato curſu nauigant & ad eam fortè inſulam applicant, perpauci omnino reperiuntur qui in ea æquo animo permaneant. ſiquidem plerique omnes qui eò traiiciunt, diuitiarum ſpe iter ſuſcipiunt: neque in ea inſula eius rei copia hodie aut facultas eſt, ſicuti olim fuit.

¶Galli piratæ Hiſpanas naues ex India redeuntes excipiunt. Hiſpanorum in armandis nauibus parcimonia & negligentia.

CAP. II.

VANDO in certaminum, quibus Mauri Hiſpanos in India exercuerunt, mentionem incidi, non alienum videtur huic loco ingentia damna, Hiſpanis ibidem à Gallis terra maríque illata, exponere. Non multo pòſt quàm hæ terræ primùm inuentæ ſunt, ingenti diuitiarum fama exciti Galli piratæ complures, belli tempore Oceanum infeſtare aggreſsi ſunt, & naues ab India remeantes excipere. Neque illis incaſſum labor: plurimas cepere, & inter ceteras quas ditiſsimas deprædati ſunt, quo tempore inæſtimabilis Peruanæ regiæ gaza

Indiæ opũ fama Gallos piratas inuitat.

gaza in Hispaniam deportabatur, vnam abduxere tanta auri vi onustam vt vel singulis nauium calonibus & caculis octingenti aurei ducati cuique in partem venirent.

SED præcipua causa, cur Galli tot Hispanas naues inuaserint, nulli rei magis quàm ipsorum Hispanorum auaritiæ assignari debet. Quum enim ab Hispania soluerent, tanta & tam præceps erat magistrorum seu patronorum nauium festinatio, cupidè de mercibus & vectoribus in naues imponendis satagentium, vt bellicis tormentis, quantum satis esset ad propulsandum hostium impetum, siqui fortè occurrerent, munire eas non curarent aut meminissent: imò ne ea quidem saltem copia quanta Indici senatus consulto iubebantur. Is enim edixerat, ne naues nisi duobus æneis tormentis, sex ferreis maioribus vt minimum, tum aliis minoribus, ad eam expeditionem instructæ soluerent: deinde pulueris tormentarij cadorum numerum & aliarum machinarum definiuerat. Præterea certos huic muneri Commissarios siue Inspectores præfecerat, quorum ea procuratio esset vt paratas ad soluendum è portu San-lucari naues inspicerent, viderentque an præscriptis munimentis commeatúque iusso instructæ & perarmatæ essent.

Auaritia caeca & improuida Hisp.

SED magistri nauium, iniectis in manum aureis aliquot nummis, Commissariorum fidem redimebant, perficiebántque vt testificarentur omnia rectè atque ordine esse instructa. Quippe Commissarij Hispalim reuersi,

in domo Indicæ contractationis [1]apud regios magistratus per Dei nomen iurabant, naues omnibus rebus abundè atque ita vti deceret munitas esse, adeo vt quælibet earum sola quatuor Gallicis [1]nauigiis ad certamen par esset. Ad hunc modum comparatæ Hispanæ naues tres, interdum quatuor, simul soluebant: & quæ earum instructissima erat, duo triáve tormenta ferrea portabat, dimidia ferè ex parte rubigine exesa, & cadiscum vnum pulueris pyrij non valde boni.

In reditu aliqua earum fortè incurrerat in celocem vel myoparonem Gallicum egregiè armatum. Piratæ Galli, iam satis gnari quàm malè & negligenter instructi nauigarent Hispani, etiamsi obuia nauis mille ac quingentorum aut duûm millium doliorum capax esset, intrepidè tamen eam adoriebantur: ac primùm per altum bombardæ globum vnum » mittentes clamabant, Adduc adduc pro rege » Galliæ. Verùm si illi in demittendis suppliciter velis longiorem morã facerẽt, tum piratæ maioribus tormentis in mediam ipsam nauim fulminabant. Quo terrore perculsi Hispani, quum nullam propugnandi sui viam cernerent, & omnes vitæ suæ metuerent, Gallorum fidei ac potestati semet permittebant. Gallus extemplò Magistrum nauis demittere in mare scapham, eúmque ipsum cum Nauarcho & Scriba venire ad se iubebat. Mox exactis ab eo rationibus auri, argenti, vnionum, smaragdorum aliorúmque pretiorum, quæ naues illę exportare solent: è suis mittebat qui ea omnia

conuerre-

conuerreret: deinde ſuis quoque in captiuam nauim tranſiliendi poteſtatem faciebat, ſiquid fortè, præter eam quæ redacta eſſet, reſiduæ prædæ inuenirent. Illi vt auidè tranſgreſsi erant, vectores nautáſque ipſos ſpoliare, & ſiqua illi meliore veſte amicti erant, eam laceris ſuis & detritis tegminibus commutare, ac dicere, Hoc aptum eſt tibi, & iſtud mihi: parúmque ibi aut virtus Hiſpana, aut militaris ſcientia proderat. Quippe iſti omnia ferre atque agere, ſcrinia mouere ac reuoluere: deniq. omnes angulos ſcrutabantur & foraminum abdita, ſiquid fortè ibi auri deliteſceret. *Piratarum comitas.*

NONNVLLI Archipiratæ ſatis habuere ſi merces manubiáſque Hiſpanis eriperent: naues ipſas relinquebant. Sed pleriq. eas quoque in Galliam captiuas abduxerunt, & expoſitis in terram Hiſpanis, ac velut miſerti illorum, erogatis in viaticum aliquot nummis, eos in patriam remiſere. Neque vlli ferè ſunt Patroni, Præfectíque nauium & Scribæ claſſiarij, ex iis quidem qui in Indiam nauigant, qui eo quo diximus modo, à Gallis vt minimum ſemel aut bis capti ac ſpoliati non fuerint.

MITTO loqui de aliquot pagis & populis, quos iidem Galli in Inſulis Canariis fortunis ſpoliatos atque euerſos in vaſtitatem redegerunt: mitto etiam de nauibus quas pannis ſaccharo, vino & aliis mercibus onuſtas inuolarunt. Sed ea poſtquam ad Senatum Indicum relata ſunt, apparuítque ſecordiam ſuam malámque adminiſtrationem tam licenter præ- *Canariæ inſulæ direptæ à Gallis.*

dandi Gallis audaciam facere: is Senatuſcon-ſultum eiuſcemodi facit, Placere vti omnes naues quæ toto anno pluribus commeatibus ex Hiſpania in Indiam nauigarent (erant autem eæ cùm minores tum grandiores circiter ſexaginta) vbi onuſtæ inſtructæque eſſent aliæ alias exſpectantes omnes vnâ ſoluerent: tum vt mercatores ipſi tres aut quatuor bellicas naues armarent, quæ claſſem vſque ad Canarias Inſulas proſequerentur, quia vſque ad eum locum ex Hiſpania in Indiam commeantibus periculum eſt. Id ſi ita ſedulò atque ordine curaretur, hauddubiè Gallos prædandi finem facturos.

Hiſpani ipſi Gallis ad prædandum viam ſternunt.

CETERVM quod ad ea damna attinet quæ Galli Indicis quoque populis intulere, non aliis eius rei culpa aſſignanda eſt quàm Hiſpanorum quibuſdam, eius nauigationis peritis, qui Gallos eò ipſi deduxerunt, vel ſola malitia, vel inuidia impulſi, vel iniuriæ vlciſcendæ cupidine. Galli quidem, primò Hiſpanis ducibus vſi, eos curſus ex eo adeò exactè perdidicerunt, vt Hiſpanis ipſis nihil cederent: quúmque initio circa Hiſpaniolæ & S. Ioannis inſularum tantùm litora vagarentur, vbi ex iis locis non tantum prouehiebat prædæ quantum ſolebat, progredi vlterius, & ad alias vſque inſulas, ipſáſque adeò continentis prouincias excurrere auſi ſunt. Ergo non mare tantùm latrociniis infeſtarunt, ſed infrà ſcripta quoque oppida & Hiſpanorum colonias populati ſunt. Primùm in Hiſpaniola Portum-argenteum, Azuam, Iaquannam

&

& Maquannam diripuerunt exinanierúntque multis inde abductis nauibus: feciſſéntque idem ipſi San-dominici ciuitati, niſi arx munitiſsima ripæ fluminis impoſita & æneis tormentis validiſsimis munita, eorum conatus repreſsiſſet: vt eam tentare auſi non fuerint, quamquam duces aliqui Galli id etiam comminarentur. Itaque Hiſpani metuentes ne alia aliqua parte in vrbem Galli aliquando irrumpant, quippe nullis cinctam muris, ſemper tempore belli diligentes excubias agunt: imò quum ibi morarer, ciues aggere aut ceſpitibus circumdare inſtituiſſe eam pro certò ferebatur: quod tamen Maurorũ & Nigritarũ fugitiuorum potius quàm Gallorum metu facere velle videbantur.

1 *Quum inuentis nouis Inſulis & mox continenti, facilè appareret rem operoſam & magnæ molis ſuo proprio egere Conſilio & magiſtratu, cui regiorum vectigalium & redituum cura, cui prouincialium cauſarum arbitrium, omnium denique expeditionum rerúmque Indicarum regimen & cognitio ſubijceretur: iam inde ab initio Ferdinandus & Iſabella Catholici reges, Cameram ſeu collegium Hiſpali delectorum hominũ inſtituere, quorum opera & autoritate colonorum & militum ſupplementa, commeatus, ceteráque ad claſſes inſtruendas neceſſaria, Præfectis ac Prætoribus, regijs auſpicijs in Indiam Occid. nauigantibus, ſuppeditarentur. Tum etiam apud eos negotiatores omnes, mercium, quas ex Hiſpania in Indiam portabant, genus & ſummam profeſſi: inde quoque*

reuersi, auri aduecti, vnionum ceterarúmque rerum quas ex India reportarent, rationem redderent. Eam Cameram, Indicæ contractationis domum vulgò vocabant. Postea anno M. D. XXIIII. *Carolus* V. *Cæsar Indicum senatum, statum & sollennem, publica scriptura & sigillo regio instructum, constituit: atque omnium Indicarum causarum supremam cognitionem, criminum animaduersionem, pœnarum & veniæ discrimen, denique omnium rerum quæ ex India in Hispaniam deferrentur, ius atque arbitrium sub eius magistratus ditione esse voluit.*

¶ Anzulles Hispanus prælio nauali à Gallis funditur. Galli ab Hispanis capti. Auana Cubæ insulæ colonia à Gallis diripitur.

CAP. III.

ANNO M. D. XLIII. Petrus Anzulles tribun. mil. è colonia Nominis-dei duabus nauibus & carauella vna vela in Dominicam fecit, cum opibus quæ centum millium ducatorum preciũ æquarent. In itinere quum ad Iaquannam applicuisset, comperit vix sex antè horis inde Gallicam nauim soluisse, quæ depopulata ciuitate ignem tectis iniecerat. Petrus qui, gloriæ impensè auidus esset, omni auro & argento in eo portu deposito, sublatis dolonibus altum petere intendit, & Gallicam nauim quære

Hispani à Gallis fusi.

rere

rere. Quam vbi adeptus est, expediere arma vtrique, & magna vi infestis rostris concurrére. Æquo marte & paribus vtrinque animis per quadrantem horæ pugnabatur, quum ecce in medio æstu certaminis Petrus cum nauticis aliquot ictu tormenti percutitur. Hispani, fractis duce ipso cæso animis, fugam arripiunt, breuíque in Dominicæ portum se condunt. Gallicæ nauis Prætor insequi fusos negligens, cœptum iter peragere instititt.

ANNO supradicto, Gallicæ naues duæ vsque ad Dominicæ viciniam prouectæ; carauella vna capta, quæ onusta mercibus ad Caput-veli tendebat, ad orientale Monæ insulæ latus ancoras iecere, prædam aliquam exspectantes. In earum vna Cantabri aliquot (Biscaynos vulgò vocant) vehebantur. Postquam eius rei certus nuncius ad regios Præsides, qui iuri dicundo in Dominica præerant, allatus est, liburnicas duas, quæ in portu stãtes onera & discessum in Hispaniam parabant, celoces duas, & myoparonem vnum armant, eique classiculæ Carionem Trianam præficiunt. Ille soluit: Galli sequenti die Prætoriam nauim, cum celoce vna ceteræ classi præeuntem, prospectantes, ratíque nauim aliquam onerariam esse quæ in Hispaniam commearet, læti admodum sese ad pugnam comparant. *Hispani, Galli ducis secordia Gallos vincunt.*

Verùm vbi mox propinquior conspectus duas alias naueis & myoparonem aperuit, viderúntque eas naueis rectà ad se tendere:

tum Cantabri, qui in Gallicarum altera erant, veriti ne de ſe captis, tanquam ſubditis Regis Hiſpaniæ & perduellionis proditioníſque manifeſtis, graue ſupplicium ſumeretur: quòd milliari amplius adhuc ab hoſte abeſſent & commodiore nauigationis curſu vterentur, omiſſo omni ſociorum reſpectu curáque, vela ſubrigunt & fugiunt.

ALTERIVS nauis Prætor vbi ſe deſertũ ab ſociis videt, & iamiam ſibi imminere Hiſpanam nauim prætoriam cum celoce, neque alias ſuperuenientes procul, neque vllam fugę viam patere, penitus conſternatus deditionem facere inſtituit. Itaque milites ponere arma iubet: quippe amentiæ fore non prudentiæ dimicare velle: quando nulla ſpes eſſet, ſe ſolum aduerſus quintuplicem hoſtium aciem pugnantem poſſe vincere: deditis verò (ſicut ipſi, quum vincerent, ſolerent) Hiſpanos clementer vſuros ex mutuis belli commerciis. Hæc Prætoris verba iracundè repulit Tormentarius quidam, Enimuero ſibi quidem, inquiens, deditionem non eſſe faciendam ſed pugnandum videri: & eundem, ſuo iudicio, ceteris eſſe animũ. equidem malle fortiter dimicando mortem honeſtè oppetere, quàm tradentem ſe vltro in manus inimicorum vitam inglorium trahere. Si paueret Prætor, cur ad bellum iret? etiãſi quintuplices hoſtes eſſent, & ipſe ſolus, ſe tamen ipſos ne pili quidem facere. quippe Hiſpanos in iis oris militarium artium, maximè in naualibus præliis, planè rudes atque imperitos eſſe: in primis tractandarum

darum machinarum haud ſatis gnaros. Itaque fidenter ſpondere ſe quatuor tormentorum ictibus Prætoriam eorum nauim perfractam demerſurum : neq. dubium quin, ea depreſſa, ceteræ fugam caperent. Certè ſi Prætor huic Tormentario fidei atque autoritatis aliquantum præſtare ſuſtinuiſſet, ipſorum rebus melius conſultum foret. Quum enim iudicaſſent omnes magnifica hæc eius verba rebus ipſis & factis comprobanda eſſe, iámque Gallicæ naui imminens Hiſpana, diſploſo tormento, clamaret, Adduc adduc pro Imperatore, velu-« ti iam captæ inſultans: illi extemplò tam horrendo tormenti fulmine reſponſum eſt, vt parum abfuerit quin perfringeretur.

GALLICAE prætor, à pugnandi animo alienus, confeſtim è foris deſiliens, ignem è tormentarij manu abripit, alterum fulmen iam diſplodere parantis. Equidem ſi tum ignem tormento ille immiſiſſet, globúmque perinde periculoſo hoſtilis nauis loco, vt primum, intuliſſet, Hiſpana prætoria, vti dixeram, hauddubiè demergebatur. Immò niſi & ipſe Hiſpanus præfectus mouendis ſcrinijs aliíſque oneribus intentus, foramen à globo factum ſtipare atque explere properaſſet, credo vel vno eo ictu perituram fuiſſe, multa iam accepta aqua. Itaq. ſine certamine capitur nauis Gallica, & Dominicam abducitur, tam effuſa ciuitatis lætitia vt ſi ipſa Gallia capta eſſet. Galli in cuſtodiam traduntur, maximè qui rerum maritimarum periti erant: Prætor ipſe in Almirantis domo propè aſſiduus erat : nauim-

Hiſpani de captis aliquot Gallis triumphant.

tormentis, rudentibus, velis, ancoris ceteríſque armamentis ſpoliatam & prouectam in altum, Hiſpani iniecto igni cremarunt. Ipſi mihi, quum amicum quendam meum qui in vinculis erat inuiſerem, cum Gallis illis ſæpe ſermo erat. Illi verò Prætorem ſuum probris & diris lacerabant, qui turpem adeo deditionem feciſſet: vnde duriter & inclementer habiti grauiſsima incommoda paterentur. Paulo pòſt diuiſi in naueis quæ ex India ſoluebant, in Hiſpaniam miſsi ſunt: in itinere quinque eorum qui carauella vna vehebantur coniurant in Hiſpanos, eóſque de improuiſo adorti in altum præcipitant. Ita potiti carauella, onuſta ſaccharo & quindecim millibus ducatorum ex vectigalibus regiis, cum tam opima præda in Galliam aufugiunt.

Hiſpani coloniarum ſuarum incolumitatē à Gallis pecunia redimunt.

ANNO M. D. XXXVI. in Cuba inſula, portum Auanæ inuectus myoparo vnus Gallicus perexiguus (à Gallis vulgò dicitur *Patax*) qui tempeſtate à Prætoria naui diſiectus & eò delatus fuerat, oppidum ipſum cepit. Hiſpani quòd eius oppidi domus ferè ligneæ & palea tantùm tectæ eſſent, metuentes ne id Galli incenderent, ſeptingentis aureis ducatis, incolumitatem municipij ab illis pacti ſunt. Galli eo precio contenti, abeunt. Poſtridie quum tres maiores naues è noua Hiſpania profectæ eò appuliſſent, Ioannes de Roias Præfectus eius oppidi eas aurum, argentum & quæcumque alicuius precij eſſent, in terram exponere, Gallorúmque veſtigia ſubſequi, iubet. Illæ confeſtim ſingulæ ordine portu egreſſæ, præeunte Prætoria, ſcaphis ad pup-

pes religatis, haud procul oppido, in flexu promontorij cuiusdam, ad ostium vicini fluminis Gallos assequuntur. Prætoria nauis in Gallicum myoparonem sola inuehi non ausa, impetum sustinebat donec ceteræ naues adessent. Galli vbi hostem cunctari vident, neque illi satis esse ad lacessendam pugnam animi, aliquot tormentorum globos displodere incipiunt. Inde Hispanis tantus terror iniici, vt nulla defensione tentata, turpiter in fugam versi, & scapha etiam amissa, milites permisti nautis ingenti cum tumultu in terram euaderent. Aliarum nauium vna, quæ non procul sequebatur, vbi à Prætoriæ nauis militib. effusam fugam fieri videt, proram vertit & ipsa, & qui in vltima erãt deinceps fugiendi exemplum sequuti sunt. Ita Galli primò territi ac propè certi captiuitatis, repentè fusis præter spem Hispanis, summa cum voluptate tres eorum naues corripiunt: ac denuo ad Auanam regressi, quum nummorum alterum tantum, quantum prius, vt parcerent oppido, à ciuibus extorsissent, inde porrò abiere.

Ex eo Hispani domus è lapide struere cœperunt, arcémq. imponere portus litori, aduersus incursiones Gallorum bombardis & machinis ingentibus munitã. Situm est id oppidũ in planicie mari vicina quâ orientem spectat: domus instar, cuius porta optimè clausa cetera omnia circum nuda atque aperta sint, nullis cinctum muris, vt cuilibet quacumque velit eò pateat aditus. Itaque eius arcis quam Hispani in ore ipsius portus immoliti erant, Auanæ situs.

certiores facti Galli, ad ostium Chioreræ fluminis (id sex millibus pass. ab vrbe abest) applicant: & circiter mediam noctem in terram egressi, de improuiso sub primam auroram magno tumultu vrbem inuadunt. Hispani nec opinato hostium aduentu & fremitu excitati, desilire è cubilibus & quà quisque poterat alius alia porta in siluas diffugere. Ita Galli ædificatam ab Hispanis in ea insula coloniam diripuerunt.

1 MONA *insula inter Hispaniolam & insulam S. Ioannis-de Portu-diuite, 17. gradibus ab Æquinoctiali linea Septentrionem versus, abest: exigua, depressa & plana: sex millibus pass. id est tribus leucis, circiter in circuitu patet. Paucis Christianis & Indis habitatur. Piscinis abundat, aqua dulci & cancris optimis. Est & alia Mona insula Britanniæ proxima.*

2 *Auana, Cubæ insulæ colonia & portus, in septentrionali eius litore sita.*

¶*Hispani per speciem colloquij Gallos circumuentos trucidant. Galli eorum perfidiam grauissimè vlciscuntur, & Hispanicas colonias in Cuba, San-Ioannis & Iamaica insulis diripiunt.*

CAP. IIII.

ANNO LIV. flagrantibus inter Carolum v. & Henricũ Galliæ regem bellis Gallica vna nauis ad San-iacobum, Cubæ insulæ, caput cum octoginta militibus, appel-

appellens, ciuitatem diripuit & exinaniit. Atque inde euestigio ad Auanam tendens, expositis ad Chioreram militibus, hora vna antè lucem oppidum ingressi Galli, aliquot Hispanos spoliarunt: alij fuga se proripuere. Galli singulas municipij domus irrumpentes, opimam se prædam inuenturos rati, manibus propè vacuis reuersi sunt. Quippe Hispani quum sæpius iam Gallorum populationibus vexati essent, veriti ne idem quoque deinceps accideret, facultates omnes suas in prædiis & villis habebant. Interea verò, dum Galli scrutandis & exhauriendis domibus intenti sunt, duo Hispani à senatu Coloniæ ad eorum Prætorem mittuntur: primùm qui quàm multi illi essent, per speciem legationis propiùs explorarent: deinde pretio cum illis paciscerentur ne oppido ignem iniicerent. Quum de redimenda colonia & captiuis qui in Gallorum manus venerant inter eos ageretur, Gallus prætor sex millia ducatorum pretium statuit & flagitat. Hispani se inopes esse dicere, & omnes suas facultates eius summæ pretium æquare non posse. Itaque ea de re sibi adeundos & docendos esse magistratus, sine quorum & senatus ipsius sententia nihil transigere ipsis per se licitum esset. Quare potestate abeundi à Prætore impetrata, fidéque data se postera die cum certo responso reuersuros, vrbe excedunt.

Hispani per simulatione͂ compositionis Gallos circu͂ueniunt.

LEGATI ad suos reuersi, rem ad Ioannem d'Ories ceterósque ciuitatis gubernatores referunt. Illi multitudine hostium cognita, &

quantam pecuniæ ſummam peterent, in diuerſas ſentẽtias abiere. Maior pars, enimuero pactionem omnem cum eo hoſte abnuere: Gallos ferro potius quàm auro arcendos: nec pecunia, ſed haſtarum & tormentorum ictibus explendos eſſe prædones iſtos pridem nouiſſima exempla meritos, qui latrociniis tantùm & rapto viuerent. Neque multitudine formidabiles eſſe, neq. vt altero tanto plures eſſent, vel teruncio eſſe æſtimandos: ac vel paucos illos equos, qui ſibi ſupereſſent, ad eos proterendos ſufficere. Alij contrà ſentiebãt, Tutius videlicet eſſe, ſæuienti neceſſitati ſummittere animos & ſeruire tempori, quàm ſeſe ac ſua omnia fortunæ arbitrio permittere: qui aliter cenſerent, facilè eo imprudentiam ſuam prodere, quòd hoſtẽ contemnerẽt. Quamobrem placere iterum mitti legatos ad Gallum prætorem, qui certiùs de pecunia ipſius voluntatem explorent: quòd ſi de pecuniæ impetratæ ſumma nihil prorſus remittere velit, attamen obligatæ fidei liberatione vtique illi ſatisfactum iri. Poſtremò vbi hæc ita præſtitiſſent, niſi conditiones placerent, tum alio conſilio, quodcumque optimum viſum eſſet, non intempeſtiuè vſuros. Sed multorum inconſulta opinio plus quàm paucorum prudens conſilium valuit. Itaque aciem inſtruunt, & familias, id eſt Numidica ſeruitia, armant Hiſpani, centúmque & quinquaginta circiter militum manu collecta, noctu apud Gallos omnia ſoluta & ſopita inuenturos rati, in vrbem irrumpunt, vociferantes San-iacobus,

San-

San-iacobus, & emiſſis pilulis plumbeis quatuor Gallos interimunt, in iis Prætoris ipſius nepotem. At ceteri Galli, nihil defixis aut perculſis pauore animis, ſtratis excuſſi pedibus ſeſe excipiunt, & raptis confeſtim armis animoſè propugnant. Nec tulere impreſsionem ex aduerſo factam Hiſpani, ſed ad primum glandium plumbearum nimbum, quem Galli effudere, turbati vertunt terga & ſiluarum latebris ſeſe ſepiunt.

Galli perfidiam Hiſpanorum atrociſsimè vlciſcuntur.

PRAETOR ipſe Gallus totam eam noctem, ſtatione circa vrbem diſpoſita, in excubiis pernoctauit, ira ſupra modum incenſus propter cædem ſuorum ac ſui maximè nepotis, ſemet ipſe vltro incuſans, quòd Hiſpanorum fidei & promiſſis crediſſet. Vt illuxit, à militum ſuorũ parte, quidquid picis reperiri poſſet, colligi iubet (erant autem in oppido multæ picis capſulæ eò ex Hiſpania conuectæ ad ferruminandos nauium textus) eáq. inungi domuum portas, feneſtras, laquearia, denique vbicunque materiæ & lignei operis aliquid eſſet: mox ignem tectis iniici, & parietes ipſos ſolo æquari, atq. à fundamentis erui. Iámque domus conflagrare cœperant, quum ipſe ad templum profectus, ne ei quidem pepercit. Id ſpectaculum flagrantis vrbis eminus è propinqua ſilua Hiſpanus quidam conſpicatus, equo vtique fretus, Gallorum ducem ſuppliciter ac demiſsè adiens, Fortiſſime Prætor, « inquit, non te ſatis habuiſſe ad explendum ani- « mum tuum vniuerſam ciuitatem ſolo ęquaſſe, « niſi templo Dei etiam ignem iniiceres? Ad «

Frustra pietatem venditat, qui fide si-ciali caret. hæc verba Prætor arroganter respondit, Homines, inquit, quibus nulla fides est, ne templo quidem indigent. Tandem verò dirutis domibus omnibus, arcem quoque ipsam direptam solo tenus deiiciunt: & dux, nauem portum inuehi, omnémque egestam ex vrbe prædam eò stipari iubens, ferocitérque Hispanis pestem minitans, inde excessit. Paucos post dies quàm hæc acciderant, ipse eum portum ingressus, deformeis adeo ruinas illas conspexi, vt vix vlla tectorum vestigia & situs dignosci posset.

SAN-GERMANVM colonia est in insulà S.Ioãnis de portu-diuite exstructa. eam quum mari vicinam Galli sæpe diripuissent, Hispani translatam ex eo loco in siluam quandam sex mill. pass. procul à litore introrsus in mediterranea retraxerunt. ita se nimirum tutiores & extra periculum futuros rati. Sed ne sic quidem ipsi satis delituerunt. Id enim vbi resciuissent Galli, ad siluestrem vsque illum nidum progressi sunt. In [2] Iamaica insula Hispalim seu Seuilliam, viginti quatuor fermè tectorum oppidum, octo passuum mill. distantem à mari, diripuerunt.

Carthago noua, Hispano duce præeunte, à Gallis diripitur. PER eadem hæc tempora Carthagine (ea est vrbs & prouincia Indicæ cõtinentis) Iudex quidam fortè nautam, cui aliqua de causa infensus esset, virgis cædi iussit. Ille mox liberatus in Hispaniam atque inde in Galliam transgressus, contractis quinque nauibus postmodum Indiam repetiit. Iactísque in Carthaginiensis portus ostio ancoris, centum milites

in

in ſcaphas nauium tranſgreſſos in litus expo-
nit. Illi vna ante lucem hora egreſſi in terram,
Hiſpanos omnes ſopitos opprimunt, domóſ-
que vi irrumpentes, quæ partim ligneæ, par-
tim ex arundinibus contextæ ſunt, omnes pal-
marum foliis contectæ, omnia tumultu & cla
more miſcent. Nauta cum aliquot Gallis Iu-
dicis domum ingreſſus, qui ipſum virgis cædi
iuſſerat, eum repetitis ſicæ ictibus confodit:
alij aliò ad prædam diſcurrunt. Hiſpanorum
maxima pars fuga ſeſe proripuit, nonnulli in-
teremti, alij captiui facti ſunt. Ita direpta eſt
& incenſa Carthago noua, vnde Galli ex ma-
nubiis & pretiis captiuorum amplius cen-
tum & quinquaginta millia ducatorum tu-
lerunt.

ALIAE naues Gallicæ ante & poſt hæc
omnem illam oram præterlegentes San-
Marthæ & Capitis-veli colonias, & alia loca,
diripuerunt. Poſtremò, vt aliquando de his
Gallorum geſtis agere deſinam, quo tempore
in Cubagua vnionum piſcatus florebat, Gal- *Hiſpanicũ*
lica vna nauis eò fortè applicuit. Hiſpani, ea *ſtratege-*
proſpecta & agnita, lintres duos patrios quin *ma in Gal-*
quaginta Indis onerant, eóſque arcubus & ſa- *los.*
gittis armatos, aduerſus eam nauim mittunt,
perſuadéntq. qui in ea erant pædicones eſſe,
quos niſi perdere occuparēt, egreſſuros in ter-
ram multíſq. eorum captis, tamquam feminis,
ad nefandam venerem abuſuros. Indi prorſus
ita eſſe rati, nihil intermittunt donec nauim
aſſequantur.

GALLI ſine vlla periculi ſuſpicione aut

metu, nudos homines otiosè contuebantur, rati fortè, opinor, illos spectatum eò & sui visendi gratia confluere, aut ad commercium vnionum. Sed vt naui propinquarunt barbari, pro margaritis sagittas in Gallos emittere, & eorum aliquos transfigere. Galli qui vnionum, qui ibi capiũtur, peritiores essent quàm venenatæ illius herbæ, cuius succo Indi sagittarum aculeos tingunt, postquam se saucios & letales esse eas sagittas animaduertũt, nulla interposita mora, sublatis velis, abeunt. Neque deinceps, quantum intelligere potui, nauis vlla Gallica eò applicuit. Ea arte atque astu Hispani iam pleni formidinis infestas Gallorum manus effugerunt.

1 SAN-IACOBVS, *primaria Cubæ insulæ colonia & Episcopatus sedes: tuto & tranquillo portu nobilis.*

2 IAMAICA *insula, ad Orientem Hispaniolæ,* XXV. *ab ea leucarum interuallo discreta,* XVII. *gradibus ab Aequinoctiali limite distat. Eius caput noua Hispalis, & titulo Abbatiæ primaria sedes: cuius primus Abbas fuit Petrus Martyr Mediolanensis, is cuius exstant tres de rebus Oceanicis Decades.*

Cartha-

¶ Carthaginensium & San-Marthensium Indorum mores, & commercia. Hispani smaragdos & aurum ab illis extorquent: & pro beneficio, bella, seruitutem & rapinas reponunt.

CAP. V.

VNDECIMO post aduentum meum in Hispaniolam mense, nauim in Indicam continentem vela facere parantem conscendēs, è San-dominici vrbe solui. Sexto post discessum die,[1] niuosi San-marthæ montes nobis sese aperuere, breuíque inde ad Carthaginem appulimus, quam[2] quòd insulam ipsis portus faucibus obiectam habeat, vt Carthago noua in Hispania, ita Hispani nuncuparũt. Hæc insula, octo millia pass. in lõgitudinem, tria in latitudinem patens, quo primùm tempore Hispani eas prouincias attigerunt, tota Indicis piscatoribus habitabatur: nunc verò vix vlla mapalium reliqua vestigia exstant. Neque id mirum vlli esse debet: quando & aliis omnibus in prouinciis tum maritimis tum mediterraneis, quas Hispani transcurrerunt, vix miseræ vllæ Indicarum gentium reliquiæ reperiuntur. Tanti mali causa est, quòd illi populi, quandiu vires suppeditarunt, Hispanorum amicitiam accipere numquam sustinuere, propter intolerabilem eorum sæuitiam atque atroces iniurias in se ac suos ab istis editas. *Indi Hispanorum amicitiam respuunt.*

FRVCTVVM, piscium, rerúmque aliarum vitæ tuendæ necessariarum copiam ha-

bent. Pudenda bombycino velo contegunt. In bellis nõ minus feminæ [3] quàm viri præliantur: ſagittæ venenatæ, tela ſunt: hoſtes captos & cæſos mandunt, & multos quidem Hiſpanos eo modo carnes & fruſta fecere, ceteríſque omnibus ita, ſi poſſint, vtantur. Sollennia ſua olim celebrantes, quammaximè feſto & pulcherrimo cultu poterant corpus ornantes, bullis armillíſque ex auro, vnionibus & ſmaragdis, brachia, crura, faciem, reliquáſque omnes corporis partes impediebant.

PRAECIPVAE eorum merces, ſal, piſces, piper [4], quæ in ea continentis loca deferunt, vbi ea deficiunt, & aliis rebus permutant. Proſperis ſuis quondam temporibus pulcerrimos & nobiliſſimos frugum, fructuũ, bombycis ſeu goſſipij, pennarum, monilium, auri, multiplicium vnionum, ſmaragdorum, mancipiorum, aliarúmque ſuæ terræ commodorum, mercatus inſtituebant: ac mutuo inter ſe commercio quibus quiſque egebat ea capiebat ſine vlla cupiditate aut auaritia, &, Cape, aiebat alteri, hoc, & tu inuicem mihi iſtuc dato. Neque quidquam ferè magis apud eos in pretio eſt quàm eſculenta & cibi. quamquam hodie maior pars earũ gentium, quod à nobis hauſit, iam temporalia quoque hæc bona cariſſima habere & venerari didicit. Sed vel in hac corruptela non pauci reperiuntur, [5] qui non ea tanti nunc, quanti paulo antè, faciant.

Indica in mutuis cõmercijs ſimplicitas.

HIC quod mihi aliquando vſuuenit referam. Quum fortè eſuriens in domum cuiuſdam Indi incidiſſem, petiiſſémque ab eo an

pullum gallinaceum venalem haberet: respondit ille, Se verò habere, sed quid vellem cōtrà ipsi dare, petiit. Ego monetæ nummum vnum offero (Regalem seu Realem vulgò vocant) ille nummo è manu mea sumto, quærit quid pullo facere vellem: Comedere, inquam. Indus me contrà in faciem intuens, Regalémque inter dentes tenens, velut demorsurus, Christiane (inquit) si tu me vis dare tibi quod edas, præbe tu mihi vicissim quo ipse vescar. nam quod tu hîc mihi das, nullius vsus est. Quòd si nolis, recipe tuum Regalem, ego verò pullum meum comedam. Ita elusus ab isto, alterius domum me contuli, qui mihi pullum dedit.

Pecuniarũ contemtus apud Indos.

INTER Carthaginem & S. Martham ingens & rapidum flumen occurrit, quod tanto impetu instar torrentis in mare deuoluitur, hieme præsertim, vt retroacto æstu præterlabentes illac naues, facilè inde aquam dulcem capere possint. Gonzallus Ximenez doctor, Petri Lugi eius prouinciæ præfecti legatus, quum ditescere cuperet, cum XLV. Hispanis & myoparonibus duobus flumen illud subire aduersum aggressus, dum per circumiectas ripæ gentes vagatur, smaragdos aliquos reperit: quúmque ex ipsis intellexisset vnde illos sumerent, progredi vlterius statuit, neq. prius finem facere quàm cautes aut fodinas reperisset, quæ eas opes gignerent. Tandem quum aliquot prouincias peragrando emensus, in Bagottam principē ditissimum (ex falso vulgi Hispanorũ iudicio) incidisset Doctor, partim

Smaragdi apud Indos Occid. inuenti nouam auaritiæ Hisp. materiem & flãmam subdunt.

gratia, partim rapina magnam auri vim ab eo extorsit, mox petiit vnde smaragdos sumerent. Bagotta Christianorum immodicam auaritiam deprehendens, vt eos suis finibus expelleret, illósque à se amoliretur, in valle Tunia effodi eas respondit. Hoc audito Doctor cum suis ab eo digressus, superatis montibus quibusdam quos Indi obtinebant, in vallem Tessucam peruenit. Eius prouinciæ regulus erat Simandoca. is quum Hispanos modestè & sine vllo detrimẽto per fineis suos iter faciẽtes videret (quippe vetuerat Doctor seuerè nequis quidquam sine permissu indigenarum capere aut attingere auderet, ídque vt gratiam & bonam famam inter eas gentes sibi conciliaret) ille, inquam, eos nihil transitu prohibere conatus, hospitaliter etiam & comiter excepit. In primis verò Doctor ab eo de smaragdorum fodinis sciscitatus est. Regulus peramicè eum ad locum deduxit. Vigintiquinque circiter millia pass. ab ipsius ditione aberat tumulus editus, arido & nudo herbis atque arboribus solo. Ibi magnam vim gemmarum à suis subditis effodi iubet, cásque cum aliis opibus atque auro Doctori largitur, nempe qui ea parui faceret, plurísque duceret salis lancem vnam quàm aurum omne & totum illum smaragdorum montem.

Fraus fidẽ in paruis sibi præstruit, vt quum operæprecium sit, cũ mercede magna fallat.

Barbari necessaria pulcris anteponunt.

Cvm hoc pulcerrimo & ditissimo munere ad San-marthanam coloniam Doctor reuersus, nuper inuentæ prouinciæ famam spargit, quæ

quæ adeo auro & ſmaragdis abundaret. Omnes viſendi cupido inceſſit: in primis Petrus Lugus ceteris auidior, arma, nauigia, equos, ceteráque ad eam expeditionem neceſſaria comparat: quúmq. paucos circa ſe haberet milites, Carthaginem ad delectum habendum mittit. Vt libitum inſtructus, quum ad Bagottæ finium limites perueniſſet, & ad illum vicinóſque regulos Chriſtianorum aduentus fama perlata eſſet, ſcelerúmque ac facinorum quæ vbique nefanda ederent, ſumtis armis illi arcere vim aduenarum & libertatem ſuam propugnare properant. Sed vbi ventum ad manus, barbari omnibus ferè præliis vincebantur. Itaque quum & iam multis ipſorum cæſis res ad internecionem gentis ſpectare videretur: Chriſtianis verò noua ſubinde auxilia Carthagine & San-martha ſummitterentur, feſsíſque ac ſauciis recentes ſuccederent: ſpem omnem pellendi eos à ſuis finibus exuunt, victíque metu ne cladibus attriti ad vaſtitatem tandem redigerentur, abiiciũt arma & pacem expoſcunt. His artibus Hiſpani maximam eius prouinciæ partem ſubegere.

Diuitiarũ admiratio auaritiã, auaritia bella & cædes gignit.

PETRVS Lugus leuibus aliquot præliis Indos expertus, & tranſcurſis gentibus multis omnia igni, ferro, latrociniis, quacumque ibat infeſta faciẽdo, cũ magna auri & ſmaragdorũ copia San-martham reuerſus eſt. Hæc prouincia ab Hiſpanis Granatæ-nouæ regnum dicta eſt, & Georgius Robledus Trib. mil. quum

ibi coloniam condidisset, Carthaginem eam nuncupauit, propterea quòd omnes ferè eius oræ perdomitores ac coloni, qui ibi erant quum ipse eò applicuit, Carthagine noua Hispaniæ vrbe orti erant. Illi magnam inde smaragdorum copiam effoderunt & porrò etiamnunc effodiunt.

1 SAN-MARTHAE *portus in continenti Indiæ, vndecim tantùm gradibus ab Aequinoctiali linea in Septentrionem distat, sub altissimis montibus, qui, mirum dictu, inter tantos ardores, opaci sidique niuibus, primi nautis ex alto prospectantibus ea litora aperiunt.*

2 MOX *sub finem huius capitis aliam eius nuncupationis rationem videtur reddere. Sed hîc loquitur de ipso portu seu tota ea ora, quam obiectu insulæ situ Carthaginis nouæ, quæ in Hispania est, referentem, sic vel Columbus vel primi Hispani nominarũt. Illic verò agit de colonia, quæ à Carthaginis Hispanicæ ciuibus, in nouæ Granatæ prouincia* XL. *pass. millibus à San-marthensi portu, condita est. Porro obiectam Carthag. portui insulam Barbari indigenæ vocant Codego, vti Carthaginienses Hispani suam Scombriam appellant. De cuius situ vide T. Liuium Annal. lib.26.*

3 ANNO M.D.IX. *Martinus Ancisus aduersus Zenuenses eiusdem oræ accolas bellum gerens, vnam cepit 20. annos natam, quæ viginti octo Christianos sua manu interfecerat. Gomara Hist. Gen. lib.2.*

4 TOTO *continentis tractu in quo Nauta,*

Carthago,

Carthago, etiam in Nouo regno, magnus est vsus piperis cuiusdam oblongi, quod maiore acrimonia præditum Orientali, magisque aromaticum & iucundiore odorem spirat quàm Axi seu Capsicum, id est Piper Indicum vulgare. Nic. Monard. de simpl. medicam. Indiæ Occid.

4 QVO *liquidiùs appareat quanto in contemtu diuitiarum viuãt Occidentales Indi, hîc ex Ioannis Lery, amici mei, libro quem nuper Gallicè de suis peregrinationibus edidit, bona fide transcribam ipsius cum Brasiliensi barbaro colloquium: Mirantur* (inquit) *non mediocriter nostri Tououpinambaultij (de quadam Brasiliæ gente agit quicum Gallis societas erat) quum vident Gallos aliósque aduenas è procul remotis terris venientes, tantum laboris sumere vt Araboutano suo (id est Brasilio seu coccineo ligneo) naueis onustas reuehant. Itaque magno natu quidam ex barbaris hunc in modum me super ea re aliquando interrogauit: Quid sibi vult, inquit, quòd vos* Mair *&* Peros *(id est Galli & Portugalli) tam procul petitum ligna veniatis? Nulláne vobis ligna ad focum tellus vestra suppeditat? Tum ego: Suppeditat, verò, inquam, & quidem magna copia: sed non ex eo genere arborum quales vestræ sunt: Brasilium in primis, quod hinc nostri non ad vrendum, vt tu existimas, sed ad tingendum exportant: sicuti & vos eo funiculos vestros bombycinos, pennas, aliáque rerum inficitis. Hîc ille protinus excipiẽs: Verùm tantáne eius ligni copia vobis opus est? Enimuero inquam. quum enim (vt hominis animum admiratione suspenderem) apud nos vel vnus*

» mercator plures coccineos pannos, plures cultellos,
» & forfices (nota ipsi & familiaria exẽpla subiiciẽs)
» plura specula possideat, quàm quanta huc ad vos
» vmquã allata sunt: solus ille omne Brasiliũ coemet,
» quo plures hinc naues onustæ redeunt. Ah! (inquit
» Barbarus) mira planè mihi narras. Mox eorum
» quæ audiuerat memor, percontari vltrà perrexit:
» At, inquit, vir ille adeo locuples, quem tu refers,
» non moritur? Moritur, moritur (inquam) vt &
» alij homines. Ibi tum ille (vt isti Barbari commen-
» tari amãt, & cœptũ sermonem nullis interruptum
» diuerticulis, ad finem vsque haud absurdè perte-
» xunt) quærere ex me: Ergo, inquit, eorum quæ iste
» moriens bona relinquit, quis heres est? Liberi
» eius, inquam, si habet: si non habet, fratres, sorores,
» aut proximi eius adgnati. Quum hæc dixissem,
» Equidem (inquit meus ille haud sanè ineptus se-
» nex) facilè hinc animaduerto vos Mair (id est
» Gallos) esse insigniter fatuos. Nam quid traijcien-
» do mari tantopere vos fatigari necesse est, in quo
» superando (sicuti nobis quidem huc appulsi dicitis)
» tantum malorum exhauritis? Nempe vt liberis ve-
» stris, aut superstitibus cognatis, opes quæratis. Tel-
» lus quæ vos aluit, non illis quoque alendis sufficiet?
» Nos quidem, & liberos & propinquos habemus,
» eósque, vt tu vides, summa caritate amplectimur:
» sed quum confidamus fore vt post mortem nostram
» terra quæ nos aluit, eadem & illos quoque enutriat,
» in eo acquiescimus. Hactenus ille.

Germani

¶Germani aliquot, Hispanorum exemplis edocti, Indos vexant. Illi iniuriarum pertæsi, quæsita morte intereunt. Valle-tuniensum religio, arma & mores.

CAP. VI.

VELZARI (id est Velzarorum, ij Germani mercatores sunt, procuratores seu mancipes) audito tam ingenti lucro oblato, è Valentiola profecti & ipsi, ac terrestri itinere asperrima loca & niuosos San-marthæ montes, ducibus Indis gnaris locorum prætergressi, tandem in Smaragdorum prouinciam perueniunt. Inde excursionibus factis & direptis aliquot gẽtibus, spoliis onusti in suam prouinciam remeant. Sed Indi vbi se assiduis iniuriis vexari & vndique opprimi à peregrina gente animaduertunt, pertæsi tot laborum & miseriarum, diris exsecrantes & blasphemantes Christianũ nomen, vulgò siluas ingressi informem exitum deligebant. Feminæ pariter ac viri certatim eò confluentes suspendia quærebant, & quibus frangendæ gulæ laquei deerant, vt in gente plerumque nuda, alij alios adiuuantes, deligatis ad ramos arborum comis, iactóque in præceps corpore, acerbissimis lamentis horrendo cum stridore atque vlulatu cælum ac terras implebant, donec miserrimæ vitæ finem tandem inuenirent.

Supr. huius lib. cap. 5.

Indi vitam fugere, quàm Hispanicã tyrãnidem perferre malunt.

Barbari etiam clarorum virorū exēplis ad virtutem accenduntur.

VALLIS Tuniæ & finitimorum locorum incolæ [1] Solem vt præcipuum numen, colunt. In bellicis expeditionibus, pro vexillis & ſignis, clarorum hominum & bellico aliquo facinore illuſtrium oſſa arundinibus alligata circumferunt, quo ceteri ad eorum virtutem imitandam, & pugnam cum hoſte alacriter capeſſendam, accendantur. Arma eorum & tela, lanceæ è ramis palmarum, & enſes lapidei. Regulos ſuos cum aureis monilibus, ſmaragdis, pane & vino ſepeliunt: & in multa eiuſcemodi ditiſſima ſepulcra incidére Hiſpani. Accolæ ingentis illius ſuprà memorati fluminis [2] Caribes ſunt, ſicut & San-marthenſis oræ indigenæ. Herbarum ſucco venenato ſagittas inficiunt: & ante aduentum Hiſpanorum capitales cum Bagotta inimicitias & aſſidua bella exercebāt. Strenui ſunt, feroces, vltionis cupidi: ad bella ſecum Chiappem numen ſuum, velut victoriæ arbitrum, ſecum deferebant. eíque priuſquam expeditionem inirent, lectas humanas victimas vel ex captiuæ alicuius feminæ liberis, vel ex hoſtibus captis, mactantes, pluribus ſacrificiis litabant: totúmque ipſius ſimulacrum ſanguine oblinentes, carnes inter ſe ipſi epulabantur.

Humanis victimis litare ſibi cogit Barbaros Princeps huius mundi.

SI victoriam domum referrēt, effuſa cum lætitia cantantes, ſaltantes, & ſeſe ad ebrietatem vſque potu inuitantes, hoſtium ſanguine quos bello captos adducerent, Idolum ſimiliter vngebant. Victi verò, mæſti & confuſi nouis ſacrificiis Chiappem placare ſtudebant,

vt

vt deinceps propitius ac volens adesset ipsis & victoriam daret. Multa præterea alia à me de earum gentium moribus referri possent: sed ne fastidium legentibus pariam, ad sequentia propero.

1 SOLEM *vsqueadeo venerantur, vt eum contrà intueri non audeant. Lunæ verò etiam, vt Soli, diuinos honores tribuunt. Gomara Hist. gen. lib.2.cap.72.*

2 *Caribes propriè dicebantur quondam, Boriquenæ, Dominicæ, Matitini, Cibucheiræ (hodie S.Crucis) insularum incolæ: qui canois, id est lintribus monoxylis, vecti, Hispaniolensibus Indis bellũ inferebant. Creduntur Caribes illi insulares originem duxisse è Caribana, Vrabensis sinus orientali ora, in continenti Indiæ Occid.* Caribes *autẽ homines strenui & fortes, Indico idiomate appellantur. Vulgò hodie omnes arcu & sagittis infestos Barbaros Indicæ continentis accolas, ita nuncupant.* Caraibes *verò apud Brasilienses, sacerdotes seu vates, dicuntur.*

¶ Indiæ continens multis locis desolatur. Indi Hispanicam seruitutem præsidio & difficultate locorum effugiunt. Hispanis ægrè commeatus præbent. Pecuniam aspernantur.

CAP. VII.

IAM, vt ad meam peregrinationem reuertar, quum ad Carthaginem applicuissem: quòd nauis qua vectus eram, multam aquam accipe-

ret, nec inde ſoluere maturè poſſet, neceſſe me fuit aliam opportunitatem ad traiiciendum exſpectare. Quadrageſimo quarto demum die myoparonem ad Nomen-dei tendentem conſcendi. Nos oram ſemper prætereuntes primùm in Vrabenſem ſinum, mox in portum Achlæ inuecti ſumus. Oppidum id eſt, tantum à mari remotum quantum balliſtæ telo bis adigi poteſt: ac tum ibi fortè octo erant domus Hiſpanis habitatæ: quamquam initio quum ibi condita colonia eſt, plures viginti erant: ſed vt res eorum ſemper in peius lapſæ ſunt, atque etiamnum labuntur, quòd mutuis cladibus & Indos & ſeipſos attriuerint: maior ferè pars ad meliores ſedes quærendas alius aliò dilapſi ſunt. Ac propè idem Antiquæ Darienis & aliis eius oræ coloniis accidit, vnde ab Hiſpanis vulgò demigratum eſt.

Achla, portus & colonia.

Vide ſup. pag. 91.

Octo antequam portum illum Achlenſem attingerem, diebus, eò appulerat vna nauis, quæ onuſta mulabus San-dominica ad Nomen-dei vela fecerat. Ea quum ad oram continentis applicuiſſet, nec regionem calleret nauis Gubernator, pro certo habens ſe inferiùs ad fines Veraguæ eſſe, ſignum ſoluendi dedit. Quúmque ratus ſe Nomen-dei verſus nauigare Carthaginem tenderet, ad os portus Achlenſis applicuit. Gubernator quum nec quò iret neque vbi eſſet ſciret, & ſuſpenſus animi terram proſpectaret, fortè accidit vt Hiſpanus quidam illac propter litus inambulans, nauímque in portus faucibus ſtantem

conſpi-

conſpicatus, aberraſſe eam à curſu regionis ignorantia ſuſpectaret. Itaque confeſtim domum recurrens arreptum mantile haſtæque alligatum è litore ſublimè erigit. Qui in naui erant, ſigno conſpecto, portum intrant mulásque in litus exponunt.

CETERVM mercatores, ſi eas rurſum in nauim imponerent, penuria pabuli & incultu hauddubiè perituras rati, nauem ad Nomen-dei mittere, & ipſi mulas terreſtri itinere Panamam deducere, inſtituunt. Ergo ſeſe comparant, commeatus prouident quantum ad iter ſufficere videbantur. Interea me rogant vt comitari ſe vellem: diſcedimus, præeunte nobis Hiſpano quodam non admodum perito duce itineris, & viginti Æthiopicis mancipiis quæ ex mercatorum familia erant. Singulis ſecuris in manu aperiendo itineri erat: quippe abſque eo nulla tranſeundi ſpes, quum denſarum arborum rami alius alio implicati & coëuntes vt perpetuam ſepem obiicerent.

IAM XIV. dierum ſpatium emenſi eramus, vixdũ dimidia itineris parte & paulo amplius confecta, neq. vlla earum gentium veſtigia cõparebant quibus eæ terræ antea frequentibus habitari conſueuerant, quum proſperis rebus vterentur. Iámq. mercatores, deficiente annona, mulam vnam ad veſcendum mactare cõſtituerant, quum ecce veſperi ſub occaſum ſolis è vertice montis cuiuſdam, ſumma cum omnium voluptate, ingentem fumum euolui proſpicimus: dux viæ Indici alicuius mapalis id ſignum eſſe monuit: ſibi tamen haud feſtinandum videri: ſed ſecundam noctis

Hiſpani cõmeatus & hoſpitia nõ reperiunt, vbi ipſi ſolitudinem fecere.

vigiliam exſpectandam eſſe, qua Barbari nec opinantes & ſopiti opprimi poſſent. quippe (aiebat, optima ratione quod dixerat confirmans) ſi nos eveſtigio rectà ad illos iter capeſſimus, ſimulac nos conſpexerint, nihil vlterius cogitantes quàm nos eò veniſſe vt ipſos in ſeruitutem redigamus (vti fieri ſolebat priuſquã ex Hiſpania Edictum Cæſaris de eorum libertate allatum eſſet) fuga ſe proripient in ſiluas: nos verò vnde commeatus inopiam ſubleuemus ad peragendum iter non habebimus. Sic dictum, ſic factum: atque vt tutius lateremus, degreſsi è ſummis iugis vſque ad medium montis, magnam ibi noctis partem ſubſtitimus. Mox egreſsi latebris ad mapalia tendimus. Quatuor erant, & quidem permodica: quæ vt ingreſsi ſumus, & Indi tumultu irrumpentium excitati nos agnouerunt, horribili cum vlulatu vociferari incipiunt, *Guacci Guacci.*[1] Id genus quadrupedis eſt apud eos, quod noctu illic vagari & rapto viuere aſſueuit. Eo nomine Chriſtianos ſcilicet vocant.

Hiſpani Chriſtianũ nomen in tantum cõtemptum adduxerunt apud Indos, vt feris comparentur.

Nos interea ingreſsi omnes ferè qui in mapalibus erant comprehendimus, & ibidem perpetem eam noctem pernoctauimus. Id verò mihi affirmare licet, numquam me talem planctum vidiſſe aut audiiſſe, qualis ea nocte ab illis, maximè à feminis, editus eſt. Quum enim pro certo haberent nos eò veniſſe vt omnes in ſeruitutem abduceremus, deſperabundos caput Mænadum ritu agitantes cerneres, tum inter ſe flebiles voces & queſtus miſcentes: mox capita terræ allidere, ferire

Seruitus etiam barbaris odioſa.

manibus

manibus: dentibus etiam,inſtar ferarum frendentes morſu pannos appetere,ac deſpuere in faciem. Denique, niſi furorem eorum cohibuiſſemus,haud dubiè nonnulli ſibi vim attuliſſent.

TANDEM luce orta & finitis horrendis illis clamoribus, quamcommodiſsimè fieri potuit ſpiritus eorum mitigauimus, ſigníſque & nutibus docuimus, non aliam ob cauſam ad eorum mapalia veniſſe, quàm vt alimentis repertis ad alterum mare cum mulis perueniremus. Neque verò etiam in poſterum illis de ſeruitute eſſe metuendum. ſiquidem Edicto vetuiſſe Caſtellæ regem, ne vlterius pro mancipiis abducerentur. His aliíſque multis eiuſcemodi à nobis auditis recreati aliquantulum & acquieſcere viſi ſunt,fraudem tamen ſubeſſe aliquam ſemper vtiq. ſuſpectātes. Itaque ab illis pane,piſcibus, fructibus,& aprugna carne (Apri autem illi Indici,[2]ſeu agreſtes ſues,vmbilicum in dorſo gerunt) donati, viciſsim illos cultellis aliquot, & ſalis paululo, remunerati ſumus: quúmque inſuper illis nummos aliquot, ex eorum ſpecie quos regales vulgò vocant,dare vellemus,noluerunt accipere, dicentes eos ſibi nulli vſui fore.

Indi magno animo pecuniam ſpernunt.

INDE, quum dierum quatuor quiete recreati eſſemus, abeuntes nos Indus vnus vltro comitatus,tamdiu proſequutus eſt,quoad nos in rectam viam ſiſteret. Quum ab eo percontati eſſemus, numquæ Indorum præterea mapalia aut pagi in itinere nobis occurrerent,

Guacci feræ.

Nulli prorsus, respondit. quippe Guacci, inquit, partim populationibus, partim cædibus omnia hæc vasta fecerunt. Hoc edito responso Indus domum suam repetit: nos octauo demum die maximis cum laboribus Panamam peruenimus.

Tecoani fera ab Indis culta.

1 EANDEM *esse hanc feram puto cum ea quam in Noua Hispania* Tecoani *appellant, quam tamen illius prouinciæ indigenæ vsqueadeo non expauescunt, vt noctu ingredientem domos nil auersati, nihilque timidiùs ad eius conspectum eloquuti, quàm Tecoani, Tecoani, deligere etiam ex omni familia, quem velit, ad pastum sinant, felicémque eum existiment quem illa corripuerit. Opimum autem maximè quemque illa & pinguissimum ferè pignerari consueuit. Id ex Hispano quodam olim in Mexicana prouincia episcopo, postea verò ad veram religionem conuerso, auditum à præstantissimo viro accepi.*

2 *Idem confirmant, qui in Noua Hispania agrestes sues videre. Idem de Nicaraguensibus apris scribit Gomara Hist. gener. lib. 5. cap. 204. Neque dispares Brasilienses sunt, quos Barbari* Taiassou *vocant, de quibus Lerius Nauig. Brasil. cap. 10. agit.*

¶*Panamensis & Veneti emporij collatio. Quæ mercaturæ ab Hispanis in Indiæ continenti exerceantur. Hispanorum cum Italis duellum.*

CAP. VIII.

DICVNT

DICVNT nonnulli eius vrbis, Panamæ videlicet, emporium & negotiationes penè tantas esse quantæ sunt inclytæ ciuitatis Venetiarum. Absurdè id adeò, vt ab istis scriptoribus illustrissimam & magnificam ciuitatem Venetiam numquã visam esse existimem: quæ quidem neque opibus, neque imperij maiestate, neque mercatu, neque diuitiis, neque iustitiæ splendore vlla earum ciuitatum quascumque sol ambit, inferior est. Atque hauddubiè decem tantùm mercatores Veneti mercibus omnibus quotcumque toto anno Panamam importantur coemendis, ipsáque adeò solida etiam ciuitate, facilè sufficerint. Porro nequis me id eleuandæ gloriæ Hispanorum dicere ac per inuidiam putet, eius emporij integram descriptionem, simúlque Nominis-dei prodere volo. Sita est hæc ciuitas in " septentrionalis Oceani litore, vulgò mare Tramontanæ nominant.

Panamensis & Veneti emporij impar collatio.

De eo vide sup. pag. 104.

PORRO quotannis ferè quatuordecim aut quindecim naues, maiores & minores, ex Hispania ad Nomen-dei commeare solent. quarum maxima mille & octingentarum amphorarum est. Aliæ aliis onustæ mercibus, quales ferè hæ sunt: vinum, farina, panis biscoctus, oleum, panni, sericum, denique aliæ res quascumque tum ad vsum domesticum, tum ad tuendam vitam, ferre solet Hispania. Ac nonnumquam vsuuenit tantam earum copiam eò importari, vt vel maior in ipsa Hispania non reperiatur. Ipse quidẽ vidi nonnullos

Nominis-dei emporium.

qui conuectas eò merces vt oliuas, ficus, vuas passas & alia eiusdemmodi, quum nullum earum pretium reperirent, pro naulo & vectura Magistro nauis relinquerent. Sæpenumero contrà tantam rerum omnium penuriam ibidem esse accidit, quòd naues à commeando metu Gallorum impedirentur, vt omnia contrà auro æstimarentur & venderentur, vt vulgò dici solet.

CETERVM appulsis ad Nomen-dei nauibus, Mercatores onera & merces per flumen Chiaram exiguis lintribus mittunt in locum cui Crux nomen est (is xv. millibus Panama abest) ibíque omnia Hispano cuidam consignant, qui rerum aduectarum custodiæ præest, donec à mulionibus Panamam deuehantur. Atque inde aliis nauibus ad alterius illius maris oram stantibus, maior pars merces in Peruanam prouinciam, atque in omnes ingẽtis illius regni ciuitates Hispanis hodie habitatas, dimittunt. Si verò Panamæ simul & Nominis-dei ciuium & inquilinorum censum agere numerúmque inire libeat, vix, vel vt quum maximè abundarunt multitudine, quatuor millia capitum vnquam habuere. Ex quo Lectoribus facillimè colligere est, an meritò Panama emporij & mercatus amplitudine ditissimæ & illustrissimæ ciuitati Venetiæ æquare se possit.

Australis ad cuius litus sita est Panama.

SED in iis prouinciis Hispani reperiuntur nõnulli adeo vaniloqui & gloriosi, vt suimet laudandi nullum finem faciant, ij præsertim qui Italiam viderunt. Nonnulli dictitant se hanc

Hispanicæ iactantiæ censura.

hanc aut talem arcem expugnasse: se singulari certamine congressos ex hoste victo semper decus tulisse. Alij, sollertia sua atque astu ingentem & celebrem ciuitatem captam ac direptam fuisse: Vnum Hispanum quatuor Germanis, tribus Gallis, duobus Italis, contrà valere. Quingenti certè illorum hauddubiè, Venetiæ depictæ capiendæ facillimè suffecerint, perinde vt si ea casale aliquod esset è stipulis aut lignis compactum, vigintiquinque aut triginta fortè casas seu mapalia continens, quales ferè sunt maximam partem ciuitates & coloniæ ab illis in India ædificatæ. Præter hæc plerique eorum, ex Hispania transgressi non modò in has Indiæ oras sed & in alias prouincias quascumque sub imperio tenent, vento tumidi iactant se ex stirpe Gotthorum, Gusmannorum, & Manricorum, originem ducere: mox verò vt patuit veritas, deprehenduntur in Hispania aut [1]subulci aut opiliones fuisse.

Hispanis militaris virtutis laudem nūquam cripiam. vtinam cetera ad hunc modum.

Hic locus admonet vt Hispani cuiusdam (Montanesio nomen erat) insignem historiam referam. Hic quum paulo ante memorabile ad Rauennam commissum prælium, Senis, magnifica Hetruriæ ciuitate, esset, ac fortè in circulum multorum inter se cōfabulantium, cùm nobilium tum ex plebe hominum, incidisset, magnificè superbéque virtutem efferre Hispanorum, ac ceteros præ illis despicere atque obterere cœpit: inter alias quidem raras eorum dotes, non alios mortalium rotandi ensis peritia ante Hispanos esse. Hæc

verba paulò arrogantius iacta adoleſcẽs quidam Romanus (Iulianum vocabant) Parionẽſi vrbis regione, in medium progreſſus, excepit, &, Si libet, inquit, tibi ô Montaneſi, ſingulari certaminé & paribus armis mecum congredi, faciam vt cognoſcas nullum externum militem, nec bello meliorem nec valentiorem Italo eſſe. Hoc reſponſum generoſum & modeſtè factum omnes qui aderant vna voce approbant.

Hiſpanorũ cum Italis duellum.

Conuenit inter eos vt ſuccenturiatum ſibi quiſque militem & ſocium legeret, & ad certamen ſolo gladio Hiſpanico, & chlamyde vice clypei vterentur. Montaneſius ſocium ſibi adlegit iuuenem quendam Cordubenſem ſibi notum, qui gladiatoriæ artis & tractandi enſis peritiſsimus erat. Romano non defuit Tiracoſcia Caſtellanus, adoptatus ab eo & amicè inuitatus ad participandum Italici nominis decus. Vbi dies dicta aderat, ad præclarum illud ſpectaculum tota propè Hetruria concurrit. Senenſis magiſtratus liberum certamini locum conceſsit, celeberrimum vrbis campum, ei rei aptum & ad Theatri ſimilitudinem factum. Ibi tantis vtrimque animis concurſum eſt, tantiſque huic vel illi parti fauentium ſtudiis res celebrata, vt publicum decus ita præproperè ac temere in priuatorũ manibus collocaſſe propemodum pæniteret. Hiſpani tandem, veterum gladiatorum ritu dimicantes, priores defatigati & victos ſe faſſi ſunt, iam decem & ſeptem ingentibus vulneribus tum in facie, tum aliis corporis

partibus

partibus acceptis exſangues : quum Italis nouem duntaxat impoſuiſſent. Hæc ludicra pugna non lætis tantùm paſsim vulgi ſermonibus celebrata, ſed & doctè à Poetis decantata eſt, quorum ſemper in Hetruria magna copia eſt.

1 FRANCISCVS *Pizarrus, qui ditiſſimũ Peruanum regnum ſubegit, & Marchio fuit, primùm pro ſpurio expoſitus, ac vix tandem à patre agnitus, ſues puer quondã in Hiſpania pauit. Almagri verò, eius ſocij, natales adeo obſcuri fuere, vt eius adhuc ignoretur pater. An autem hîc Benzo falſò vanitatem ementiendæ ſtirpis & nobilitatis in Hiſpanis reprehendat, teſtari poſſunt, qui in regno Siculo & Neapolitano primùm aduentantes Hiſpanos vidêre, cum calceis, aut ſculponeis, è ſparto, reticulato opere conſutis, ſentos, ſqualidos, & planè albis, vt inquit ille, pedibus. Poſtquam enim deguſtatis Italiæ delicijs & veſtiti ſerico, repentè velut Circæo poculo in alios mutati, ſe ſubulcos aut opiliones fuiſſe obliti ſunt, quæſitis titulis,* Dom-Diego & Dom-Fernando *vocari ſe iubent.*

*

¶Panamæ & Nominis-dei Hiſpanicarum coloniarum ſitus, Æthiopes fugitiui, Hiſpanorum negotiationes infeſtant.

CAP. IX.

VNC vt Panamam, vnde deflexerã, reuertar, ſita eſt ea ciuitas in planicie permodica ad Auſtralis Oceani oram, mari adeo vicina, vt pleniluniis æſtus in domos quæ in eam partem verſæ ſunt facillimè reſtagnet. Eæ ferè partim arundinibus, partim materia compactæ & propè omnes tegulis contectæ, quum ibi eſſem centum & viginti numerum non ſuperabant. Cõmodum & tutum portum habet, ſed exiguũ: æſtu affluente, naues portum ingrediuntur: remeante exeunt, leuius tamen onuſtæ, ne videlicet tenuiori aqua deſtitutæ in vadis hæreant. Ceterum ita mare reciprocat, aquis in ſuum fretum recurrentibus, vt duorum amplius milliarium ſpatio paulo antè profundo ſalo merſa æſtuaria reddat detegátque, & crebras tantùm alluuies & ſtagna relinquat. Paulo longiùs naues tutæ in ancoris ſtant, & ſcapharum miniſterio ad merces accipiendas aut exonerandas vtuntur.

Panamæ ſitus.

ILLO autem mari ea ferè Panamam aduehuntur: Maizium, farinæ nonnihil, quod ex Peruanis prouinciis eò deportatur: gallinæ & mel. Vaccarum verò, ſuum, aurantiorum malorum, limonum, braſsicarum, ceparum, lactuca-

lactucarum, melonum, aliarûmq. hortensium herbarum ibi summa copia est. Hæc prouincia Panamensis multis Indicis populis habitari & frequentari quondam solebat, eiúsque omnia flumina aureas arenas voluebant: sed omnia ab Hispanis exhausta & consumta sunt.

E Panama ad Nomen-dei vsque terrestri itinere L. milliarium spatium est. Primo die iter satis facile & commodum reperias: mox verò excipiunt siluæ, quæ vsque ad Nomen-dei pertinent. Medio fermè viæ interuallo flumen intercedit, quod propter multiplices mæandros & tortuosos flexus vix trium horarum spatio traiicitur. Hispanis verò etiam aliquot euenit vt hiberno tempore deprehensi in medio eius fluminis alueo, quum repentè fuso ingentibus procellis imbre excreuisset, neque illi locum opportunum quò se reciperent haberent, aquis haurirentur. Hispanum quendam ipse cognoui, qui in traiectu illius amnis, quum iam imbre auctus intumesceret, neque illi quidquam ad traiiciendum superesset præter vltimum euripum, seu brachium fluminis, mulam inequitans & auro monilibúsque quatuor millium ducatorum precij onustus, prærapida profluentis celeritate abreptus est. Fortè tamẽ quum ad ramum arboris adhæsisset, ipse incolumis ad terram euasit, rebus omnibus amissis, & solo thorace vestitus Nomen-dei venit.

HAEC ciuitas, porrecta ab ortu in occasum longitudine, ad mare posita est, in vmbi-

lico ingentis ſiluæ: inſalubri & peſtilenti ſolo, hieme præſertim, tum ob ingentem calorem & humorem terræ, tum ob paludem qua ab occidentali parte cingitur. Ergo colonorum ibi crebra funera: domus quales Panamæ, quúmque in ea prouincia eſſem, in ea vrbe habitabant quindecim aut viginti negotiatores magnarij, qui mercimonia in ſolidum vendebant: ceteræ domus & tabernæ propolis, aromatariis, nauticis, cauponibus aliarúmque aliquot artium neceſſariarum opificibus, occupabantur. Omnes mercatores qui Nomine-dei domum habent, habent etiam Panamæ, ibíque tandiu commorantur quoad diuites euaſerint.

Nomen-dei cælo & ſolo graui colonia.

In Septentrionali eius vrbis parte portus eſt multarum nauium capax. E rebus ex Hiſpania eò tranſlatis peſtilens illud ſolum has producit: limones videlicet paucos, aurantia mala, raphanos caudæ muris craſsitudine, braſsicas, lactucas, ſed eas perexiguas, perpaucas, nec admodum bonas. Cetera ex Hiſpaniola, è Cuba, Nicaraguæ prouincia, eò importantur, Maizium nempe, Cazabi panis, caro ſalita, porci, battatæ radices: è Panama vaccæ, quum non ferè aliunde carnis recentis illis copia ſit. cetera, vti antè dixi, ab Hiſpania ſubuehuntur.

Vt Hiſpani ſeruos ſic ſerui Hiſpanos vexãt.

Non procul Nomine-dei, ad Orientem, ſiluas tenent aliquot fugitiuorum Æthiopum populi[1], qui multos Hiſpanos à Præfectis prouinciæ in ſuam perniciem miſſos trucidarunt. Illi quum ad ripas fluminum, quæ ſiluas illas

interflu

interfluunt mapalia Indis habitata fortè reperissent, cum illis fœdus atque amicitiam pepigere. Veneno tinctis & ipsi sagittis vtuntur, multíque eorum iter quod Panamam fert obsidentes, quoscumque Hispanos capere possunt, omnes barbarum in morem lacerant & necant. Adhæc quum hiberno tempore propter reflantes ventos, lintres quibus merces per flumen Chiaram deuehi solent, ad "Crucis stationem tardiùs sæpe perueniant, mercatores moram pertæsi, terrestr itinere mercimonia aliqua mittunt: vbi si obtigerit (vt sæpe fit) agasones in Æthiopas illos fugitiuos incidere, tum illi mercibus omnibus ereptis, Numidas seruos qui mulas agunt, intactos abire sinunt, si sese ipsis adiungere noluerint. Hæc in summa negotiatio est, hoc commercium emporij Panamæ & Nominis-dei.

"Supr. pag. 176.

IAM verò quum "superius asperrimi & sæuissimi soli Veraguæ prouinciæ descriptionem exsequi promiserim, reddi commodè hoc loco puto: idque vt iudicent Lectores quantum intersit aliqua de re ex ore & iudicio alieno, an propria experientia, disserere.

"Lib. I. cap. 21.

1 ÆTHIOPICOS *seruos designat, quos Hispani è Nigritarum prouincia in Indiam deuexere. Ii enim iniquis laboribus & intoleranda Hispanorum sæuitia oppressi, tum in Hispaniola aliisque insulis, tum in Continenti tumultus aduersus Hispanos mouent. Nonnulli etiam Barbaris iuncti, in totum Hispanicum iugum excussere. Vide sup. huius lib. cap. 1.*

Veraguæ asperrimæ prouinciæ descriptio. Did. Gotierez Præfectus eam inire audet. Eius regulos beneficijs demulcet. A militibus famelicis deseritur: alios Nomine-dei arcessi curat.

CAP. X.

ANNO Salutis nostræ M. D. XL. Didacus Gottierez Mãtuæ Carpetanæ ciuis (Madritium vulgò vocant) à Cæsare Carthaginis nouæ, prouinciæ ditissimæ, Gubernator dictus, ex Hispania soluit. Appulsus ad Nomen-dei, phaselo per [1] emissarium seu alueum lacus Nicaraguã petit ad delectum militum habendum, quibus stipatus prouinciam suam iniret. Eius orę Præfectus erat Rodericus quidam Contreras: ibi propter simultates inter eos exortas Didacus duos circiter annos tempus frustrà terit. Tandem interuentu Episcopi reconciliata inter eos amicitia, quum Roderico sermo apud Didacum institutus esset de ipsius Præfectura, monet horribilem illam regionẽ propter asperrimas siluas & inaccessos mõtes nulla ratione posse subigi: neq. equis tantùm imperuiam esse, sed pedites quoque ipsos intolerabili cum labore vix eâ iter facere posse. Omnes porro duces ac præfectos, qui eam intrare ausi essent, partim fame absumtos, partim ab Indis trucidatos[2] omnes ferè Hispanos qui eorum auspicia sequuti essent destituisse. Itaq. si eò ire sentẽtia ipsi staret, cõsulere se vt c. Hispani statiuis ad mare positis ter quatér ve in anno per æstatẽ modò in hanc modò in illam

Veragua, asperrima regio.

illā partem populabundi excurrerēt, prędásq. agerent ex iis populis qui omnes auro abundarent. Se verò fidem suam iureiurando obligare, si in manubiarum partem veniret, ipsi exercituíque eius res omnes ad victum necessarias suppeditaturum, qualis in India institui solet. Ad hæc verba Didacus respondet, Enimuero eam prouinciam à Cæsare non ea lege sibi attributam, vt eam exinaniret latrociniis, sed vt coloniis impleret: quòd si aliis fortuna aduersa fuisset, sperare, Deo fauente, eam sibi fore propitiam: inceptum quidem omittere non esse sui animi, multo verò etiam minus cum quoquam labores participare aut societatem coire velle.

His ita constitutis, iter apparat: Maizium, salem, suillas carnes, mel, gallinas, & alia coemit: rebúsque omnibus satis instructus cum sexaginta Hispanis, duabus myoparonibus Granata soluit, & secundo emissarij lacus alueo per quem venerat defluens, breui ad mare peruenit. Inde L. millium spatio oram prætervectus ad orientem, Suerę flumine aduerso subiens, prouinciam suam ingreditur. Sex millia progressus inde à mari, ad eius ripam fluminis mapalia aliquot desolata & semiruta prospiciens in terram egreditur, & vt eius loci ac temporis necessitas ferebat, præsidium & hospitium sibi molitur.

Hvc obuiam ei progressi Indorum reguli, ignobilioris notæ aurum quod septingentorum ducatorum pretium æquaret, offerunt. Gubernator eos multa cum comitate & be-

nigno vultu excipit: quúmque neutri alteros intelligerent, variis nutibus significat, se eò venisse vt Salutis animarum iter rationémque ipsos doceret. Mox illos sphærularum precatoriarum ex vitro linea vna seu serto, crotalis, tintinnabulis, & aliis eiuscemodi minutiis, muneratur. Inde sciscitando exsequitur vnde aurum peterent: illi longinquis è regionibus sibi peti respondent, ibíque inter arenas fluminum ex asperrimis montibus decurrẽtium legi. Hoc edito responso dimissi & ad suos reuersi, subditorum aliquos interdum cum piscibus, fructibus, carne aprugna fumo durata, ad Gubernatorem mittebant.

Hisp. initio à salute animarum facto in aurum desinit.

IPSE multis iam diebus elapsis, quum propter incommodum anni tempus (hiems enim erat) vlterius progredi non posset, & Nicaragua subuecti commeatus iam deficerent, cœpit à Cacicis illis petere, vt se Maizio ad dies paucos iuuare vellent: se enim propediem vlterius progressurum. Illi quamquam nihil vehementius cuperent, quum cogitarent non alia re magis Christianos quàm alimentorum penuria & fame è suis finibus eiici posse: amicitiam tamen Gubernatoris sibi cordi esse simulantes, Maizium, sed quamparcissimè, ei summittebant. At milites quibus suo arbitrio vesci non licebat, tam anxiæ & miseræ vitæ pertæsi, noctu omnes ex composito fugiunt, quúmq. terrestri itinere propter litus ad emissarium lacus Nicaraguensis peruenissent, post biduum phaselos fortè repertos, qui à Nomine-dei veniebant, conscendunt, & Nicaraguam repetunt.

Milites Hisp. præfectum deserunt.

GV-

GVBERNATOR desertus à suis militibus, nec quoquam comitatus præterquã vno suo nepote, quatuor famulis & remige vno, cauo in terram facto, defossa ibi vasa salis & mellis plena superaggesta humo obruit. Mox phaselum conscendens ad mare peruenit, Nicaraguam petendi animo: iámque oram soluebat, quum ecce trib. Barientus myoparone vno commeatu virísque onusto inuehitur, qui è Nicaragua in ipsius subsidiũ veniebat. Hoc nouo supplemẽto auctus Gubernator restitit: myoparonem verò Nomen-dei petere iubẽs, ei Alphonsum Pisanum nepotem suum præficit: cui traditis muneribus quæ à Cacicis acceperat, mandat vt quammaximè multos milites conscribat & adducat.

ILLE, vt ad Nomen-dei peruenit, de eius prouinciæ diuitiis dispersa illico fama, viginti septem milites conscribit: quúmque per eos dies fortè in ea vrbe essem, eorum vnus esse volui, quamquam ab Hispano quodam iam prouectæ ætatis viro ea de re correptus. Is quum Carthaginẽsem prouinciã, S.Martham & alia eius oræ loca permẽsus quindecim annorum vsu calleret, monebat ne ad eam expeditionem vllo modo abduci me sinerem: neq. ipsius adeò Præfecti verbis ac pollicitis persuaderi: quippe illis mẽtiri & fallere nihil pẽsi esse dũ res suas agãt. Sin mihi eundi staret animus, saltẽ in aliud tẽpus differrẽ: interea rebus ipsis patefactũ iri, quorsũ ea incepta euaderẽt. Apud me, qui tũ iuuenis & viuido ingẽtis animi vigore plenus essem, tũ ditescẽdi cupidus,

Salubre & senile consilium.

Spes diuitiarũ cæca.

parum fidei atque autoritatis ea verba habuere: itaque proficiſci ſtatui. Abimus,& quarto inde die ad oſtium Sueris fluminis appellimus. Sed quum mare intumeſcens ſubire nos alueum fluuij ſine præſenti periculo non ſineret,retrorſum vela dantes Zorobarenſes inſulas perlegimus, quæ in confiniis Carthaginis nouæ & Veraguæ prouinciæ iacent. Quum verò illa prouincia informis & aſpera ſolo ſit, hæc multo etiam peior eſt. Hæ inſulæ exiguæ ſunt & deſertæ ab Indis incolis, qui in montes ex aduerſo in Continenti ſitos profugerunt.

IBI propter contrarios ventos (quippe tum menſis erat Iunius, iis locis initium hiemis) ſeptuaginta duos dies morati, toto illo tempore vix quatuor horas Solem conſpeximus:quum aſſidui ferè & maximi imbres,tonitrua, fulgura, aerem adeo perturbarent, vt cælum ac terras miſceri ac ruere crederes. Fulgetri radius in myoparonem delapſus, Æthiopem vnum & duos Hiſpanos exanimauit,ceteri afflati & attoniti reſtitere. Prætor myoparone ad continentis littus applicari iuſſo,tantiſper progredi ſtatuit,quoad in loca Indis culta & habitata perueniſſet, vnde alimenta expediri poſſent.Sed quum totos octo dies per ſiluas, paludes & montes adeo præruptos, vt vel ſolo aſpectu horrorem incuterent, abſumſiſſet, peractum iam ſpatium relegens, terreſtri itinere propter litus ipſum ire inſtituit. Ea via ſummis cum laboribus (quum nullo cibo propè veſceremur,præter-

quam

quam cochleis, & agreſtibus pomis, quibus cercopitheci aluntur, aſsiduè in illis ſiluis ex arbore in arborem deſultantes) tandem nos ad eum locum tulit vbi erat Gubernator.

VIGESIMO die poſtquam eò veneramus, myoparo noſter portum ſubit: cum Gubernator illico in Nomen-dei remittit ad plures milites aduehendos: nos interea aliquot dierum quiete corpora refecimus. Inter hæc multas teſtudines inuſitatæ magnitudinis cepimus, quarum ingens copia quatuor menſium ſpatio per ea litora diffuſa eſt. quippe illæ in terram egreſſæ in arenis pariunt oua, vt crocodili ſolent: quæ mox vehementi ſolis calore maturantur. Nos detracto earum cortice & ſublato adipe, quum eo ingentia fictilia vaſa impleſſemus, carnis quoque aliquantulum ſaliuimus: ſed ea breui corrumpebatur: quum recens quidem ſaluberrima & eſui iucundiſſima eſſet. *Teſtudines inuſitatæ magnitudinis*

1 NICARAGVENSIS *lacus ab Auſtrali oceano* X. *aut* XII. *tantùm paſſ. millibus diſtans, in mare Septentrionale, à quo* C. *leucarum ſpatio abeſt, nauigabili alueo ſeſe exonerat. Quidam ex voce Hiſpanica* Deſaguadero, *quæ Emiſſarium ſonat, fluuium vel ſolo nomine terribilem,* Xaguatorem, *fecit.*

2 NIQVESA *primus infeliciter eam tentauit, de quo lib.* I. *Philippus Guttierez Madricienſis, quum eam prouinciam cum quadringentis amplius militibus iniſſet, anno* M. D. XXXVI, *omnes partim fame, partim venenatis herbarum ſuccis,*

consumtos amisit. In quibus ægri & semiuiui duo à sociis, fame in rabiem versis, mactati & comesti sunt. Anno M. D. XLVI. *Christophorus Pega à Lod. Columbo Almirante, ad deducendas colonias eôdem missus, nihilo mitiorem exitum habuit. Itaque Hispani eam prouiciam vt infaustam & indomitam reliquère. Gomar. Histor. gen. lib.2. cap.56.*

¶Did.Gottierez regulos Suerensis prouinciæ primò verbis delinit, mox vinculis onerat, & aurum ab iis extorquere nititur. Cacicus vnus custodia elabitur.

CAP. XI.

QVo primùm die portum ingressi sumus, Gubernator benignè me mēsæ suæ adhibuit: quúmque summa cum voluptate mecum confabularetur, maxima pars ipsius sermonum de auro & argento erat: tum de bellis ac cladibus quibus misera Italia attrita fuerat, ac Mediolanensis ciuitas maximè: sed quum deprehendisset me haud satis libenter hæc audire, ex eo me adeo abhorruit, vt conspectum meum ferre non posset. Ceterum his quæ antè dixi prouisis, Gubernator inde soluēs cum omnib. militib. phaselo suo, & quatuor Indicis lintrib. aduerso flumine subuectus, circiter xxx. millia procul à portu, breui in Sueri fluminis fines progressus est. Hospitium ei præbuit casa, quam eius

eius prouinciæ Regulus amœnitati dicauerat, quum piscatum ad illud flumen ventitaret. Hæc casa oui figuram referens, longitudine in XL. passus patebat, circumplexa arundinib. & palmarum foliis contecta, quę singulari opere nodis in semetipsos implicatis intexta erant. Erant & alia ibi mapalia, verum haud sanè à vilioribus vulgatísque abhorrentia. Gubernator hunc locum Ciuitatem S. Francisci nominat, quod eo die fortè illò appulisset.

Mox ei obuiam venere Sueræ & Chiuppæ Cacicus, aliíque minores reguli, & fructus tantùm nonnullos ei obtulerunt. Ipse comiter eos excipit, multùm tamen demiratus quòd nihil auri attulissent: ac per interpretem Hispanum, qui cum Indis aliquamdiu versatus erat, & eorum linguam mediocriter didicerat, significat se eò venisse vt rem summæ ipsis consolationi futuram aperiret. Porro quum prandij hora adesset, eósque vesci secum vellet, mensæ adhibentur cum sacerdote & interprete. Sed quum ibi nihil appositum esset præter gallinas & suillam salitam, neque Indorum regulis is cibus satis gratus esset, parcè admodum comederunt: ac plerique eorum cibaria, vt adposita erant, seruis suis humi recubantibus porrigentes aspernari: quæ mox & ipsi per ludibrium obiiciebant canibus.

Peracto conuiuio, Gubernator sermonem de fidei rebus iniiciens, in hunc ferè modum exorsus est: In has terras vestras, « fratres & amici mihi carissimi, veni, vt «

Egregia verba, nisi Auaritia omnia fœdaret, quæ & ipsa Idololatria est.

Idololatriam expellerem, qua ad hoc vſque tempus blandis dæmonum illecebris vincti ac conſtricti fuiſtis. Deinde vt verum & ad ſalutem animarum veſtrarum ferens iter perſpicuè vobis exponerem. Nempe Ieſum Chriſtum Dei Filium deſcendiſſe è cælis in terras vt genus humanum redimeret. Neque » aliam ob cauſam equidem ſacerdos hic me- » cum vſque ab Hiſpania profectus eſt, niſi vt » vos Chriſtianæ religionis rudimentis imbue- » ret. Quamobrem vt Diuinæ legis obſequium, » & Caroli Quinti Cæſaris, Hiſpaniæ regis ac » totius orbis Monarchæ, imperium ſubeatis, » animos & ſtudia parate. Indici Reguli hac oratione audita, ne verbum quidem reſpondere, ſed demittere caput, quaſi ad omnia tacitè ſe aſſentiri annuerent. Ita è menſa conſurgentes, domos quiſque ſuas repetunt.

SEQVENTI die Gubernator Hiſpanum vnum duobus ſtipatum Indis mittit ad duos Cacicos, qui in aduerſa fluminis ripa manebant, vt illico fide ipſius freti, ſine vlla formidine ad ſe venirent. Vt illi, quamquam ægrè, venerant, Gubernator in cellam penariam intromiſſos, catena quemque propria onerat: mox in cubiculum deductos ad lectum ſuum properè alligari iubet: vbi humo ſubſtratis foliis cubile, ligneo trunco puluini vſum præbente, vt ipſis mos eſt, ſomnum caperent. Hi duo Cacici, illi ipſi erant, qui quo tempore primùm Gubernator prouinciã inierat, ſeptingentos ducatos aureos ipſi obtulerant, vti ſuperiùs diximus. Inde ab illis ſciſcitando

Hoc ſcilicet erat Indos conuertere.

exſequitur

exſequitur, vbi eſſent ea ſalis & mellis vaſa quæ ad mare deſcendens defoſſa reliquerat. Quippe quum miſiſſet qui quærerēt, vacuum locum repererat. Illi ſe neſcire reſpondent, neque iis certè indigere quibus ipſi abundarent. Sed Gubernator hoc reſponſo nequaquam acquieſcere, immo vtrique minari malum, ni prorſus ipſi ſatisfacerent. Itaque iunior (Camachiren vocabant) ei amplius duo millia ducatorum, nempe auri maſſas, quamquam ignobilioris notæ, in formam ſuum, tigrium, piſcium, auium, & aliorum animalium elaboratas dedit.

GVBERNATOR paruam auri copiam cernens præ ea quam ſpe ac cupiditate præceperat, ingentem ignem accendi iubet, adductóque in conſpectum ſolo Camachire, grandem ciſtam ante pedes poni. Mox illi ſeuerè interminatus, ni quatuor intra dies tantum auri adferret, quantum ſexies implendæ ciſtæ ſufficeret, fore vt igni cremaretur: à miſero illo regulo, oblato præſentis mortis metu, promiſſum extorquet. Is ergo quum id ſe facturum recepiſſet, ſeruos ſuos ad comparandum pretium dimittit. Ceterum per omnem Indiam indigenis bis térve in die ablui aqua mos eſt: quem morem quum quotidie ſeruaret Regulus captiuus, fortè accidit vt Gubernatoris famulus, cui deducendi illius ad flumen lotum cura incumbebat, domum reductum non ſatis fideli cuſtodia includeret. itaque noctu quæ eum diem ſequuta eſt, euadit. Hinc Gubernator doloris vehementia ægri-

Auaritia inexplebilis.

tudinem contrahit:& quoties ciſtam illam videbat dicere conſueuerat,vice auri,quod ſperarat, ſtercore implendam & percacandam eſſe.

ALII Cacici Sueræ & Chiuppæ, quum captiuos ſocios ita malè accipi à Gubernatore intelligunt,mapalibus ignem iniiciunt,frugiferas arbores fruticéſque cædunt, fruges & grana è campis in tuta loca deferunt,& vaſtatis agris vt hoſti ſolitudinem facerent,in montes perfugiunt.

Auaritia ne malis quidem minuitur.

IN hoc rerum ſtatu, Gubernator,etſi morbo aliquantum impediretur,nihil tamen propterea intermittere quominus alterum Cacicum, qui adhuc in vinculis ſupererat, flagitando vrgeret, dictitans ſe ab illo certam auri ſummam exſpectare. Sed quamuis illum diu multúmque omnibus machinis oppugnaſſet, minaretúrque ſæpenumero ſe occiſurum, ni ab eo aurum acciperet, Cacicus tamen quum ſibi aurum non eſſe affirmaſſet,in eo ad extremum vſque conſtanter perſeuerauit. Tandem Gubernator ira incenſus, niſi aurum adferri ſibi maturè procuraret, raptari ſe illum & canibus obiici iuſſurum, apertè denunciat. Ad hæc Cacicus intrepidè, Mirari ſe,ait,Gubernatorem adeo vaniloquum & mendacem: quando toties cædem ipſi minatus, re ipſa nondum patraſſet. Sibi quidem mori optabilius eſſe, quàm ita in vinculis anxiam vitam trahere. Se fidei eius credentem,vltro in poteſtatem eius veniſſe, quum ab eo comiter ſe acceptum iri,nihil verò minus quàm ita fœdè

Ingenuæ & magnanimæ libertatis in Barbaro exemplum.

cruciari,

cruciari, ſperaret. Ad vltimum addidit, ſe non poſſe imaginari quod genus hominum Chriſtiani iſti eſſent, qui tot ac tam nefanda ſcelera per omnia quæcunque adiiſſent loca ederent. mirari ſe, quomodo tellus adeo patienter tam immanes beluas alere & ferre ſuſtineret. His verbis Gubernator perculſus, & ab ingenti iracundia defixus in ſilentium, nihil reſpondit niſi, Iure captum illum à ſe cuſtodia attineri, vt, ſublato ſale & melle, furti compertum.

¶Did. Gotierez, rebus parum ex voto fluentibus, paulatim contabeſcit. A Barbaris interficitur. Indis equitatus formidabilis.

CAP. XII.

INTER has rerum vices Gubernator ſex Indos ſcapham ad mare miſerat ad quendam ſuum clientem, vt ab eo balliſtas, clypeos, aliáſque ſarcinas acceptas adueherent. Illi rebus omnibus acceptis & ſcaphæ impoſitis, curſum auertunt, neque poſtea aut viſi, aut de iis nuntius vllus ad Gubernatorem allatus eſt. Ipſe ſcapha amiſſa, Cacicis fuga ereptis, myoparone non remeante, quum etiam penuria commeatus maior pars militum fugam ſpectaret, anxius mœrore & triſtitia contabeſcebat. Poſtremò quum nihil iam

Indi toties ab Hiſpanis decepti eos aliquando fallunt.

melioris ſpei aut remedij ſupereſſet, velut amens & conſilij inops in mediterranea progredi ſtatuit. Itaque quum militibus iter pronunciari iuſſiſſet, & quidquid frugum ſupererat, quod exiguum erat, inter omnes diuiſiſſet, infirmos & ægros ad mare dimiſit, ac cum iis vnum ex domeſticis ſuis, qui Alphonſum Piſanum moneret, vt ſimulàc ad portum myoparone applicuiſſet, ipſum ſequi maturaret. Se verò, vt ille præeuntem veſtigiis con ſectari poſſet, crucibus per interualla diſpoſitis itinera ſignaturum.

IAM verò omnibus ad expeditionem accinctis, Cacicus vbi intellexit ſe cum aliis ſuis Indis & impedimentorum parte à Gubernatore abduci onuſtum ludibrio atque oſtentui: tantum ex ea re mærorem animo accepit, vt puerilem in modum crebros gemitus & planctus ederet. Tandem à Gubernatore precium pro libertate paciſcens, ſi ſolueretur, intra quatriduum magnam auri copiam pollicetur. Gubernator ei libenter vincula exemiſſet, niſi à familiaribus quibuſdam prohibitus eſſet: quum illi dicerent eum ab Indo deludi & pollicitationibus vanis lactari. ac ſi quatuor præterea dies diſceſſum differret, cõmeatus ad iter defore. Semper illi fore ſui redimendi copiam, in præſentia verò præſtare expeditos milites, hac ipſa nocte ad diripiendum eius populum mittere, quàm promiſſorum eius fidem opperiri. quippe ita & alimenta exercitui prouiſurum, & Indica

man cipia

mancipia ministeriis apta capturum. Id consilium Gubernatori displicuit, metuenti videlicet ne Hispani, siquos mitteret, eo deserto aufugerent.

ERGO iter ingredimur, vixque è tabernaculis egressi eramus quum præsagiens ego, quid nobis tandem fieret, Hispanum quendam his verbis affatus sum: Nos ad « lanienam proficiscimur. Ille verò mihi respon- « dens: Tu, inquit, vnus eorum es, qui vole- « bamus isti vel inuito Principatum vnum ac- « quirere. « Quum quinque aut sex dierum iter emensi per siluas & montes essemus, nullo humani cultus vestigio nec tugurio reperto: atque inter ceteros montem vnum superassemus xv. millia pass. admodum in altitudinem in descensu abruptum, adeo iniquis & arrectis saxis, vt virgulta & radices arborum circà eminentes sæpe retinere necesse esset, ne fallente instabili gradu in præceps deuoluеremur: tandem ad ingentem amnem peruenimus, & ad eius ripam casas aliquot desertas inuenimus, quas venatoribus hospitium præbere consueuisse, repertis intus ossibus & capitibus ceruorum, tigrium aliorúmque animalium, cõiecimus. Ibi Gubernator biduum moratus, ac reperta magna copia eorum fructuum quos vulgò Mamei vocant, & propter exiguum flumen multis eiuscemodi radicibus quales sunt in Hispaniola eæ, ex quibus conficitur secundarius ille panis quem Cazabi vocant: optimi tamen illis saporis & quæ sub prunis incoctæ stomachum non læderent:

De hoc fructu suprà pag. 125.

his, inquam, alimentis repertis ſtrenuè famem expulimus.

VLTERIVS progreſsi, poſt triduum in biuium incidimus: quúmque Gubernator in eo viarum diuortio hęreret vtram eligeret dubius, Indum vnum ex iis quos ſecum captiuos ducebat interrogat, Vtra certius rectiúſque ad aliquem Indorum pagum ferret. Is quum ſe neſcire reſpondiſſet, Gubernator eum ab Æthiopicis ſuis mancipiis abſtrahi ad capitale ſupplicium iubet. Illi eum, vt erat imperatum, iugulant, dicendo, Malos homines hunc in modum tractari. Quum idem à Cacico percontatus eſſet, dixiſſétque & ille ſe neſcire: ab Æthiopibus corripi hominem, & alterius exemplo interfici iubet. Ille vbi eos tendere ad ſe videt, depoſito quod ferebat onere, caput mirabili cum tolerantia ad mortem inclinat. Barbari hominis conſtantia victus Gubernator, pœnam ei ſe remittere & vitam concedere, dixit.

Indi in tormẽtis mori quàm ſuos prodere malunt.

EO loco tres Hiſpani fame adeo debilitati vt ſtare non poſſent, relicti: poſtea ab Indis trucidati ſunt. Sub eius diei veſperam Gubernator animaduerſo nobis nihil ad veſcendum ſupereſſe, quum eorum alimentorum quæ ipſe reliqua haberet, nihil cuiquam impertiri vellet, canes mactari & inter omnes diuidi iubet. Ego tamen partem meam paulo pòſt alteri dedi, quòd ex illis carnibus vermes efferueſcerent. Inde Gubernatorem adij, ſperans fore vt aliquid ab eo obtinerem:

ſed

ſed ille me ad radices arborum delegans, iis me veſci iuſsit. Itaque Hiſpanus quidam eo reſponſo cum aliis audito, Domine Gubernator, inquit, quando proſperæ & aduerſæ fortunæ ſortem nobiſcum ſubire non vis, ſolus bellum gerito. His verbis Gubernator, ſimul Tribunorum precibus, permotus, etſi malè libenter, caſei trilibrem quadram in triginta quatuor partes diſſectam inter omnes diſtribuit: ita veſperam illam vtcumque tranſegimus.

Hiſp. militis libera vox.

Eadem illa nocte Gubernator coquo ſuo mandauerat vt fruſtum vnum ſuillæ carnis coqueret: quúmque excubiarum agendarum circa gallicinium meæ vices eſſent, illac fortè præteriens, ad ignem accedo. vbi quum dormientes omnes & ſopitos offendiſſem, arreptum confeſtim lignum cultello exacuo, demerſúmque in ollam veruculum illud ligneum in ſuillam defigo: extraho, & in peram meam recondo. Mox ad ſtationem meam & vigilias reuertor, multo lætior quàm ſi in ingentem aliquem theſaurum incidiſſem. Gubernator vt reſciuit, quanquam admodum iratus, nihil tamen grauius eloquutus eſt quàm, Scilicet id tempus eſſe ollæ ſine cuſtodia relinquendæ: ego verò, valedicens radicibus arborum, ſuillam comedi, etſi paulo ſalſior eſſet.

Fames ſagax.

Bidvo inde quum ad ſiluam quandam perueniſſemus, in ipſo ingreſſu Indum repentè conſpicimus ponè arborem ſtantem:

Speculator is erat, qui ſimul vt nos animaduertit, mirabili pedum pernicitate ceruum æquans, ad prouinciæ regulum aduentum nõſtrum ſignificatum abiit. Itaque ſequentis diei ſummo manè Indorum agmen repẽtè in nos ingruit. Fortè Gubernator illa hora naturæ requiſitis parens, ab ea parte erat quâ hoſtes aduenere: itaque primus ab illis interfectus eſt. Illi facto vlterius gradu, horrendis cum clamoribus, ſimul terribili ſtrepitu buccinis & tympanis excitato, omnes purpureo & nigro diſtincti corpora, penníſq. coruſcantibus inſignes, & monilibus ac torquibus colla circumdati (qui mos bella ineuntibus Indis eſt) tumultuosè in nos irrumpunt.

Hiſp. Indos vexantium præmia.

Ego quum enſem & clypeum arripere vellem, ad galeam cuiuſdam commilitonis mei offendi, quam ſub foliis latentem ille accipere non meminerat: eam caſu ita repertam capiti meo impono: atque eius quidem præſidio, per Dei gratiam, illius prælij diſcrimini ereptus ſum. Quum enim nos Indi lapidum nimbo obruerent, eam galeam crebris ictibus adeo ſignarunt, vt fabrili malleo contuſam diceres. Quum vtrinque ſemiquadrantis horæ ſpatio æquo ferè marte pugnatum eſſet, tandem multis interfectis Indis, ceteri terga vertére. Sed quum recentes alij ſubſidio feſſis venirent, nouus de integro labos nobis obiici: & noſtrûm magna pars inedia magis quàm prælij labore confecti, furentiúmque hoſtium tantæ multitudini impares, breui

Indorum de Hiſpanis victoria.

ſaxis

saxis sudibúsque mactati, & palmeis contis in vtrumque latus transuerberati sunt. Ipse quum Tribuni nostri lateri hærens, eum saxo percussum extra siluam & moribundum ad terram collabentem vidissem, iam solus post arborem delitui. Ibi quum recenti clade confusus & consilij planè inops starem, duo Hispani cruore oppleti ad me veniunt, &, Quid hîc facis Mediolane, aiunt: quando nostri omnes occubuerunt, quin iter quâ venimus retexentes vitæ nostræ consulimus? Progredior ipse & alij, ac per medium vigintiquinq. amplius Indorum agmen erumpimus. Omnes ij reguli aut primores erant, quibus lancea tantùm in manu erat, amictus nodo ex humeris dependens: corpora, vt ceteris, nullis coloribus picta. Eorum vnus telum mihi in guttur adigit: sed irrito ictu ob thoracem bõbyce suffultum quo indutus erã. Tandem euadimus, nec procul inde in vertice montis sacerdotem nostrum reperimus, qui eò cum duobus militibus sub initium pugnæ aufugerat.

Dvabvs inde pòst horis Alphonsum Pisanum trib. mil. obuium habemus, qui cum vigintiquatuor Hispanis Gubernatorem vestigiis persequebatur. Inter hæc amplius centum Indi necopinantibus nobis superuen, unt, gladiis, clypeis & ballistis, quas nostris eripuerant, armati: circumfusique saltando ac tripudiando ex iis nonnulli Hispanica lingua clamabant, Accipe aurum, Christiane, accipe aurum. Vbi tamen nos haud spernendo numero esse viderunt, terga vertêre.

Indi Hispanis auaritiam exprobrant.

Nos inde intolerandis cum laboribus & periculis vix tandem ad mare erepſimus: duo illi Hiſpani, qui mecum prælio exceſſerant, quum propter vulnera viæ laborem ferre non poſſent, feſsi ad radices montis cuiuſdam ſubſtitere. Venere poſtea duo adoleſcentes, qui in iis ſiluis, vbi prælium commiſſum fuerat, tamdiu delituerant, donec Indi abiiſſent. Egreſsi referebant ſe rei præſentis intuitu comperiſſe, Indos caput, pedes & manus Gubernatoris truncatas, ſimúlque duorum Æthiopum, extuliſſe: ceteros ſpoliatos nudatóſque in præterlabens illac fluentum abieciſſe: atque omnes manubias & ſpolia legiſſe præter ſaponẽ & oleũ. E noſtris XXXIIII. Hiſpani & duo Æthiopes cecidere, ſex tantùm ſuperfuimus: ex hoſtibus multò plures cæſi ſunt. Quatuor fermè millia Indorum erant in acie, quantum æſtimari potuit: ignaui tamen illi & timidi adeo, vt ſi quatuor tantùm equos habuiſſemus, numquam nos illi aggredi auſi eſſent. Indi enim ferociſsimum illud animal vehementius formidant quàm omnia Hiſpanorum arma: neque illud occultum habent, imò palam dicunt non Chriſtianorum virtute, non armis, tormentis, haſtis, gladiis aut balliſtis, ſe victos & ſubactos eſſe, ſed equorum ferocia & furore perterritos. Idque adeò experientia ipſa & præſens rerum effectus docet. Quæcumque enim loca pedeſtres adiere Hiſpani, quò equi penetrare non potuerunt, in iis ſemper ab Indis victi ſunt. In Mexico quidem, quũ primùm ea prouincia ab Hiſpanis tentata eſt, hominẽ

Hiſp. de Indis victoriæ, equis magis quàm ipſis debentur.

equo

equo insidentem vnicum & indiscretum animal esse Indi vulgò credebant.

1 INDIS *Occid. vsqueadeo formidabiles sunt equi, vt & molossi, quum videlicet metuant ne ab illis vorentur, vt mille eorum pedites à tribus equitibus in fugam vertantur. Relat. Nun. Gusman. sect. 7. Vide sup. lib. 1. cap. 24. Itaq. multo pòst occupatam à Ferdinando Cortesio Mexicanam prouinciam, Barbari quum prætereuntes illac Hispanos equites honorificè exciperent, tum maximam curandis eorum equis diligentiam studiúmq; adhibebant. Primùm enim, ingenti hydria plena aquæ equo adposita, nō vulgari pabulo sed Maizio cùm viridi tum sicco implebant præsepe: mox equili multa herba constrato, rosas desuper & alios flores spargebant: ídque non tam beneuolentia quàm metu, quem iam inde ab initio conceperant, quum à Cortesio domiti iugum accipere coacti fuerant: cuius rei ipsi præcipuam causam equis magis quàm Hispanis tribuerent.*

¶ *Hispani quo consilio expeditiones in Indiam susceperint. Ferdin. Sotti & Pamph. Naruaez. infaustæ expeditiones. Ferdin. Cortesii in Mexicanos sæuitia & perfidia.*

CAP. X.

IAM ex iis quę diximus colligere possunt Lectores quo animo consilióve Indicas eas gentes subactas Hispani sub imperium egerint. Etsi enim ferè in Historiis quas edidere, virtutes suas laudibus in cælum ferant scribántque se asiduè in illis terris pro Christiana fide pugnasse: res tamen ipsa perspicuè

demonstrat eos, in illis maximè prouinciis, sola auaritia incensos tot expeditiones & bella suscepisse. Id verum esse argumento est Præfectorum & Gubernatorum, qui cò traiecerunt, varietas. Vbicumque enim aurum & opes non inuenere, ibi morari noluerunt. Eius rei exempla aliquot afferam.

Ant. Sedegni expeditio infausta.

PRIMVM Antonius Sedegnus sinum Pariensem inuectus cum amplius septingentis Hispanis, & auri famam sequutus, postquam diuersas prouincias per triennium peruagatus, diuitias pro spe ac cupiditate sua non reperit, ibi habitare noluit. Ad extremum aduersa valetudine correptus, breui desperatione magis quàm morbo extinctus est: & ex tanto militum numero quos secum circumduxerat quinquaginta quinque tantùm ad sinum regressi sunt.

Ferd. Sotti in Floridã expeditio.

FERDINANDVS Sottus cum quingentis Hispanis in Floridam cum imperio & Gubernatoris titulo missus est. Hæc prouincia à Ioanne Pontio Legionensi primùm inuenta erat: eóque nomine ab eo insignita, quòd eò Resurrectionis die appulisset, quem vulgò Pascha floridum appellant. At Sottus simul vt prouinciam attigit, per varia loca discurrere, & incertis vagari sedibus, quum pro certo haberet se ingentes gazas & thesauros reperturum. Ita oberranti quum aliquot Indi aureis fortè bullis redimiti occurrissent, sciscitatúsque esset vnde aurum sumerent: responderunt illi se ex longinquis regionibus petere. Ille ratus eos ita dicere vt eum finibus

suis

ſuis arcerent, iam ſatis gnaros quid Chriſtiani per eas oras quæſitum irent: cruciare aliquos cœpit, & tormentis fateri ſubigere vbinam aurariæ eſſent. Inter alia ſæuitiæ exempla ab eo edita hoc vnum inſigne eſt. Quindecim Cacicos captos iam in poteſtate habebat: niſi locum vnde aurum ſumerent, indicarent, minatur ſe omnes crematurum: miſeri illi metu mortis oblato conſternati, ſecuri de facilitate credentis, nec quid dicerent ſatis ſcientes, promittunt ſe intra octiduum in eum locum deducturos vnde aurum magna copia ſumeret. Iam duodecim dierum iter peregerant, nec vllum auri veſtigium aut indicium exſtabat. Itaque eluſus Gubernator & multùm indignatus, truncatos manibus dimittit. *Auaritiæ crudelis exemplum.*

HAVD ita multo pòſt quum vnus ex principibus eius prouinciæ regulis ad Gubernatorem viſendum veniſſet, munera ei Pſittacos duos & criſtas pennatas afferens, ſciſcitatus ex eo eſt, quis eſſet, vnde domo, quidve quærens veniſſet in eas terras, tot ac tam fœda facinora perpetrans. Gubernator per interpretem reſpondet, id quod ferè alij omnes duces & Præfecti, Se Chriſtianum eſſe, Filium Dei, creatoris cæli & terræ: veniſſe eò vt diuinæ ipſius legis notitia eas gentes imbueret. Ad hæc regulus: Si Deus tuus (inquit) iubet vt alienas terras latrocinando, vrendo, trucidando, nec vllum ſceleris genus prætermittendo, perambules, tibi maturè denunciamus, fieri non poſſe vt vel ei vel ipſius legi credamus. Hoc reſponſo repercuſſus Gubernator abiit, & modò in hanc modò in eam partem errans, *Indi à Chriſt. religione ob Hiſpanorũ ſcelera abhorrent.*

ſpe ditiſsimæ alicuius fodinæ reperiendæ, o-
Auaritiæ merces. miſſa condendæ coloniæ cura, quinto demum anno ſanguinis profluuio periit. Ita miſer vitam pariter & auri ſitim amiſit, & quidquid è regia Attabalipæ Perũani principis gaza manubiarum collegerat.

Pamph. Naruaez expeditio ad Fl. Palmarum. [2]PAMPHILVS Naruaez cum ſexcentis Hiſpanis ad fluuium Palmarum tendens (qui in eadem Floridæ ora, centum millibus paſſ. ſeptentrionalior Panuco eſt) cum dimidia parte exercitus in litus ignotum egreſſus: poſtquã aliò ſe appulſum, periti alicuius naucleri penuria, quàm quò ſperabat, intellexit, neque ibi vllũ auri ſpecimen inuenit: Coloniã inſtituere neglexit. Interea quũ ad veſtigandũ fluuium Palmarum naues & alterã militũ partẽ miſiſſet, ingenti infortunio ictus eſt. Naues tẽpeſtate ad prominentia litorũ eliſæ: Hiſpani propè omnes, hauſti fluctibus: pauci aliquot eiecti in litus, aliquot annos per eas oras latitabundi oberrarunt. Ad extremum[3] duodecim ex iis fame in rabiem verſi, alij alios morſu dilacerarunt. Denique è ſexcentis illis Hiſpanis quos duxerat, vix decem reduces annotati ſunt. Iſti quum Mexicum per-
Hiſp. mortuos à ſe in India ſuſcitatos vẽditant. ueniſſent, publicè dicebant ſe in ægrorum tantùm ora inſufflantes, plurimos ſanaſſe, &, quod maius, [4]tres mortuos reuocaſſe ad vitam. Sed mihi, quæſo, ignoſcat eorum ſanctitas: ego facilius crediderim necatos ab illis quatuor viuos quàm vel dimidium mortuum ſuſcitatum.

IAM quid dicemus de Ferdinando Corteſio? qui quum nouam Hiſpaniam ſubigeret,

vbi Mexicum regis ipſius Montezumæ ſponte ac voluntate ingreſſus eſt: atque inde frangendis Pamphili Naruaez conatibus obuiam ire neceſſe haberet (qui cum nongentis Hiſpanis ad Veræ-crucis coloniam appulerat: Didaci Velaſquis Cubæ inſulæ præfecti miſſu & mandato, vt eum opprimeret vel expelleret è prouincia, quòd Velaſqui rerum à ſe ipſius auſpiciis geſtarum & nuper inuentæ operæ rationem non reddidiſſet, vt legatum par erat à ſummo Præfecto ad eam ipſam rem ſuſcipiendam miſſum) quum, inquam, ipſum Corteſium Pamphilo aduentanti occurrere oporteret, Mexico egrediens Petro Aluarado trib. mil. cum ducentis & quinquaginta Hiſpanis, præſidium ciuitatis & collectarum manubiarum cuſtodiam committit.

Fer. Corteſii perfidia in ſuos, ſæuitia in Barbaros.

Qvvm fortè incidiſſet, vt plures Indi & plebeiis permiſti nobiles, feſto quodam ipſis die, canentes carmina cum tripudiis & ſollẽni ſaltatu per vrbem irent, accurrunt ad pompæ celebris ſpectaculum Hiſpani. Ibi ſimulac auro & variis monilibus fulgentes ciues conſpicati ſunt, victi effreni auaritia milites, victus & ipſe Aluaradus, pudore omni peſſũdato, hoſtili rabie in pompam irruunt & turbam inermem promiſcuè cædentes, multis vulneratis, multis interfectis, omnes omnibus illis ornamentis ſpoliant. Sed mox ab Indis tã indigno facinore ad rebellionem & vltionẽ accenſis, maxima pars eorum Hiſpanorum cæſa eſt.

Impudentis & effrenis auaritiæ exemplum.

Hic parũ lætus nuncius ad Corteſiũ allatus, eũ, debellato Pamphilo, Mexicũ properè

reuerti coegit: vnde breui, non ſine maxima Hiſpanorum clade, ab Indis eiectus eſt. Illi poſtquam Montezumam regem ipſi ſuum, qui Corteſij partes fouebat, lapide grauiter ictum interfeciſſent, regẽ alium nomine Qualtimoc creant. Corteſius poſtea multis exhauſtis laboribus, multíſque ſubactis populis, nouo Hiſpanorum ſubſidio auctus, & ingens Indorum agmen ſecum trahens, Mexicum obſidione cingit, & tertio demum menſe vrbe potitur. Eminebat inter cetera ſumma militum alacritas, pro certo habentium ſe ingentibus theſauris diutinam auri famem abundè expleturos. Sed hiantes eorum cupiditates Barbari eluſere. Illi enim omne aurum argentúmque ex publico priuatóque collatum, deſperata vrbis tutela, in lacum, in quo vrbs ſita eſt, proiecerant. Itaque Hiſpani ſpe irrita confuſi & frendentes, pleroſque ciuium, ira in rabiem verſa, torquere crudeliter incipiunt, ſubinde quærentes vbinam aurum eſſet. Sed illos, non verbera, non ignes (quamquam multi inter dolores exſpirarent, aut diſſolutis membris mutilarentur) peruicére quin conſtanter ſe ſcire negarent.

Auaritia Hiſp. ab Indis eluſa.

CORTESIVS ipſe, nihil auri argentíve ac ceterarum rerum quas vrbe excedens reliquerat, comparére vehementer miratus: nec ipſam adeò regiam Montezumæ gazam, quã ingentem eſſe fama tulerat, nec quæ ad ornatum templorum & cultum deorum dicata fulſerant: poſtquam ea vbi eſſent, nulla vi exprimi à plebeiis nobilibúſve indigenarũ poſſe

comperit

comperit: Regem ipsum & regium scribam corripi, ratúsque impares dolori aliquid de thesauris certiùs fassuros, tormentis subiici iubet. Sed illi quoque tortorum manus constantia fatigauere, nec quidquam ab iis extorqueri potuit. donec ipse Scriba, quum lento igni ambureretur, Christianorum sæuitiam increpans, miserabili cum gemitu sex intra horas vitam inter cruciatus finiret.

Indi constanter mori malunt quàm Hisp. auaritiam explere.

CORTESIVS quum regem quoq. ipsum obstinato animo & superante patientia dolores mortem potius oppetiturum quàm quidquam proditurum cerneret, tormenta remoueri iussit. Verùm haud ita multo pòst, quum catenis onustum per varias prouincias aliquandiu velut ad spectaculum circumduxisset ei laqueo gulam frangi iussit. Proditum fama est indicio Indi cuiusdam atque accusatum, clam sollicitasse regulos quosdam vt manu facta Cortesium & Hispanos omnes necopinantes trucidarent. Tradunt alij Cortesium vt se eius custodiendi sollicitudine liberaret, iussisse interimi: quúmque is apud Cortesium tanti criminis argueretur, ille reum læsæ regiæ maiestatis videri eum dixit & iudicauit, quòd suos ad cædem ipsius atq. Hispanorum clanculum conciuisset. De tormentis verò sic apud eum excusauit, id nimirum à se præter morem ac naturam suam, Quæstorum regiorum postulatu, factum, quòd intellexisset ei cognitum esse vbi Montezumæ gaza asseruaretur. Et Quæstor ipse regius qui aderat, adiecit, Id non à se alio consilio factum quàm vt

Perfidia Cortesii sæuitia & ludibrijs cumulata.

regia vectigalia augeret.

IAM, vtrum hæc quæ nunc edidi & innumera eiusmodi alia quæ à me proferri possunt sint hominum pro fide Christiana pugnantium officia & facinora, an non, nemo adeo hebes est quin facillimè iudicet.

1 FLORIDAM *primus inuenit Ioannes Pontius Legionensis, eámque hoc nomine insignẽ fecit. De cuius expeditione vide infr. in nostro De Gallorum in Floridam nauigatione libello, cap.* I.

2 *Pamph. Naruaez, is est quem Didacus Velasquez, Cubæ præfectus, cum nongentis circiter Hispanis in nouam Hispaniam misit, vt inde Cortesium vel viuum vel mortuum expelleret. Anno* M. D. XX. *Sed is vt prouinciam attigit, fallacibus verbis à Cortesio circumuentus, & præter spem in Cempoala vrbe captus: dum resisteret ac se manu defenderet, alterum oculum, & mox exercitum, amisit. Diu in custodia habitus, ac tandem liberatus, anno* M.D.XXVII. *ad Fluuij palmarum prouinciam expeditionem instituit, infelici exitu.*

3 *Fortè in ea ora adeo fœda tempestas & intoleranda vis frigoris inciderat, vt Indi quibus Hispani ad radices eruendas & piscandum vtebantur cibaria expedire non possent. Itaq. Hispani fame ad tantas angustias redigi, vt quinque eorum in Xamo eius ore litore, consumtis omnibus alimentis alij alios manderent. Neque ex ijs vllus, præter vnum, superfuit, quum non haberet à quo manderetur. Digni visi scriptoribus quorum nomina proderentur: Sierra, Didacus Lopez, Gonzallus Ruiz, Corral & Palacios: quamquam, vt tam horren-*

horrendum nefas premat Gomara, suo more, ab ipsis Indis comestos scripserit. Eo quidem adeò conturbatos offensósque ipsos Barbaros fuisse constat, vt si id maturè cognouissent, quotquot ibi erant Hispanorum cæde tam execrabile facinus expiaturi fuerint. Relat. Aluar. Nun.

4 *Id scribit de seipso Aluarus Nunez in sua Relatione: Indum videlicet quendam, quem multis signis verè mortuum esse constaret, ab se & socijs suscitatum. Penes autorem fides esto.*

5 *Didacus Velasquez, Cubæ Gubernator, Ferdinandum Cortesium ad nouam Hispaniam, à Grisalua nepote suo nuper repertam, occupandam miserat. Cortesius, iam continentis parte subacta, muneris sibi commissi Velasqui rationem reddere neglexit: sed rectà ad Cæsarem Relationem seu Commentarium prouinciæ repertæ & rerum ab se gestarum cum multis & preciosis muneribus misit. Id vbi renunciatum Velasqui, Cortesio, perduellionis damnato, magistratum abrogat & Naruaen ad eum prouincia expellendum mittit.*

*

¶Oua Crocodilorum edulia. Iguannæ lacertarum genus. Manati pisces. Suerensium mores. Animal gemino vtero insigne. Vespertilionum dirum genus.

CAP. XIII.

CARTHAGINEM nouã redeo, vnde in hæc oratio diuerterat. Postquam ad mare, eo quo suprà dixi modo, peruenimus, ibi nos aliquot dies aduersa tempestas & tumidum mare detinuit. Sed dum ibi moramur, parua res sed iucunda auditu, mihi cum milite quodam intercessit. Ille canem fortè ad mare relictum, quum Gubernatorem in mediterranea progredientem sequeremur, inedia subactus mactauerat: quúmque eius partem igni torruisset, me ad prandium inuitauit, quòd ipsi de quadra casei (quam ab Alphonso Pisano trib. mil. emeram) desectam particulam liberaliter paulo antè elargitus eram. Sed quum accubuissem eóque cibo ita iucundè vescerer, vt nihil vmquam suauius edisse viderer in vita, ille repentè quæ ante me posita erant tollere & dicere, Frater mi, tu nimiùm comedis: ego » vetulus sum & infirmus, tu iuuenis & ætate » integra. Abi hinc, sodes: oh nolo te meo ca» ne vlterius vesci. Hîc ego, quamquam non sa» tis æquo animo, patienter tamen demissis auriculis abij.

Fames pudore caret.

TRANQVILLATO tandẽ mari, soluimus & ad emissarium Nicaraguensis lacus vela fecimus

mus, ibi Lusitanũ quendã assequuturi (Francisco Calato nomen erat) quem Gubernator noster, ob acceptos ab eo mutuò ter mille & quingentos ducatos aureos, legatum suum & Proprætorem designauerat. Sed per contrarios ventos, qui ad Nomen-dei nauigantibus afflabant, ibi vltra bimestre spatium summis omnium rerum angustiis & fame obsessi substitimus: ac nisi oua Crocodilorum nobis summa copia suppeditassent, quæ ad ea litora in arenis reperiebamus, certè maxima pars nostrûm inedia miserè contabuisset. Ea oua, anserum ouis magnitudine paria, si saxis allidantur cõtunduntur quidem, nec tamen franguntur. Itaque cultello ea recludi necesse est. Sapor eorum qualis muschi semiputridi, & principiò quum ab eorum esu abhorrerem, necessitas & penuria me ad aliorum exemplũ imitandum adegit. *Oua Crocodilorum.*

ANIMALIVM præterea genus quoddam quadrupes venabamur. [1] *Iguannas* vocant, lacertulis nostris forma haud absimiles: quibus palea quędam è mento velut barba dependet, vertice etiam capitis crista, instar gallinaceæ, insigni: in dorso eminentes pinnas quasdam, velut spinas, subrigunt. Feminæ masculis præstant: oua earum carnium saporem vincunt: & ancipiti victu non magis terræ quàm aquæ assueuerunt. *Iguanna, serpens.*

IN eo Nicaraguensis lacus alueo multi & grandes pisces sunt: in iis vnum eorum genus qui ab Hispaniolæ indigenis vulgò [2] *Manati* appellantur. Neque enim dicere possim quo *Manati pisces.*

nomine eum notent eius quondam loci accolæ Indi. omnes enim propter nefandas iniurias quas ab Hiſpanis perpetiebantur, in vicinas ſiluas ſe abdiderunt. Hic piſcis Lutræ propè formam referens, XXV. pedes longus, XII. craſſus eſt: capite & cauda bouem referens: exiguis oculis, pelle dura & piloſa, coloris veneti, pedes duos elephantinis ſimiles habet. feminæ eius generis, vt vaccæ, catulos pariunt, eóſque gemino vbere alunt. Eorum piſcium aliquot ipſe vidi in perexiguis quibuſdam inſulis, tum etiam in carectis ingentis huius fluuij: in vrbe verò Nominis-dei ſępe eorum carnibus vſus ſum, ſalitis videlicet: earum ſapor vt ſuillæ eſt. Scribunt nonnulli carnē eius piſcis guſtu vitulinę quamſimillimā eſſe, vnde è duobus alterum exiſtere neceſſe eſſe colligo: nempe aut Hiſpanum iſtum eam carnē tam auidè appetiiſſe vt multò ſuauior quàm eſſet videretur: aut certè vitulinam numquam deguſtaſſe.

Gomara Hiſt.nat. lib.1.cap. 31.

Suerenſiū mores.

QVOD ad mores Suerenſium Indorum attinet, à ſupradictis parum differunt, niſi quòd humana carne non veſcuntur: eorum lingua diſcentibus facilis: Terrā *Iſcha*: homines *Cici*: morbum *Staſa*: aurum *Chiaruchla*, vocant. In ea prouincia aprorum montanorū, & ferociſſimorum tigrium ingens copia reperitur: leones etiam, ſed timidi, qui viſo homine fugiūt. Serpētibus quoq. abundat inuſitatæ magnitudinis, ſed veneno carentibus: & cercopithecis.

Caſcuij animal.

Aliud quoque ibi eſt animal (quod ab indigenis [3] *Caſcuij* dicitur) nigri porci ſpecie, piloſum, duriſsimo corio, exiguis oculis, auribus

bus patulis, vngulis fiſsis, breui promuſcide munitum, vt elephas: barritu adeo terribili vt homines obſurdefaciat: ceterũ carne ad eſum ſuaui.

PRODIGIOSVM præter ea ibi aliud animal viuit, cuius ventri natura alterum ventrẽ marſupij inſtar affinxit. quoties demigrat, catulos in eum loculum recondit & geſtat. Id animal corpus & roſtrum vulpis: manus ac pedes cercopitheci: aures veſpertilionis habet. Ibi etiam pauones, phaſiani, perdices & alia auiũ genera varia viſuntur, ſed longè à noſtris diſcrepantia. *Animal gemino vtero inſigne.*

VESPERTILIONVM quoq. dirum genus eam prouinciam infeſtat, qui noctu dormientium corpora morſu appetunt & roſtro pertundunt: neque vſquam alibi, per omnem eam oram quàm longè patet vſque ad ſinum Parienſem, infeſtiores ſunt eæ volucres quàm in ea prouincia. Mihi quidem aliquibus eius oræ locis, Nomine-dei præſertim, vſu uenit, vt eiuſcemodi ſtriges nocturnæ dormientis pedum digitos adeo leniter pungerent vt nihil perſentiſcerem: mane verò culcitã & toralia ſanguine fœdata perinde mirarer vt ſi ingens aliquod vulnus accepiſſem: ſed in hac prouincia, numquam me roſtris foderunt, quin ſenſu vulneris excitarer, & duabus tribuſve pòſt horis grauiter ex plaga dolerẽ. Quin etiam alis ſæpe ora euerberãtes, ſi pedibus calceatis quieſcerẽ, manus ipſas roſtro feriebant. Itaq. quũ arcendę illi peſti nullã cõmodiorem opẽ reperirẽ, parata ſemper in cubili ligamẽta *Veſpertiliones diri.*

& fascias vulneribus habebam: & simulac rostrum defigi in me senseram, vulneratum locum fascia inuoluebam: is nullo præterea adhibito remedio triduo aut quatriduo sanabatur. Atque hæc hactenus de Didaci Gottieris gubernatione.

1 IGVANNA *seu Iuanna, commune terræ & aquis animal, non tantùm immergit se fluuiis, sed etiam in arbores erepit. Horribile visu, iis qui eius naturam non norunt: sed adeo mite ac tacitum, vt nec stridens, nec ingemiscens, nec vinctum strepitum vllum aut clamorem edens: decem imò viginti dies, sine vllo cibo permaneat. Carne gustu & esu suauissima, ac propterea in deliciis: nisi quòd qui lue Indica laborarunt, si ea vescantur, recrudescentes & rebellantes pristini morbi dolores sentiunt. Serrata ei in dorso pinna inest: cauda prælonga, in tenuitatem desinens, & implicans se viperinis orbibus. Oua quadragena aut quinquagena singulis fœtibus edit, rotunda & nucis crassitudine, luteo albóque intus varia, qualia sunt gallinarum, eáque edulia: sed quæ in sartagine non oleo aut butyro, verùm sola infusa aqua vice olei, frigantur. Lacerti speciem habet hoc animal: itaque serpentibus annumeratur, sed innoxiis. Ouiedus Histor. natur. Indic. libro tertiodecimo, capite tertio.*

2 *Manati piscis, ab Hispanis, sic in Hispaniola numcupatus, quòd pinnas ad caput & veluti binas manus habet. Animal id gemino in terris & aquis victu, & amicum hominis, vt tali experimento patuit. Caramataxius Cacicus paruulum*

vnum

vnum quondam captum XXVI. annos in Guainabo lacu suis ædibus vicino, velut in viuario, panis fragmentis aluit. His allectus piscis adeo cicur euasit, vt Delphinas veterum scriptis celebratos vinceret. Nam quocumque diei tempore inclamatus ab reguli domesticis, Matto, Matto, (ea vox Indis magnificum aut generosum sonat) velut ad familiare signum ex imo aduolabat, pastúsque è manu præbebat ascensuro dorsum: adeò vt egressus in ripam pastum in ædes ventitaret, & cum pueris colluderet. Siqui fortè animi gratia lacum transmittere vellēt, decem nonnumquam dorso exceptos indefessus transuehebat. Eo ludicro diu oblectati sunt Indi: donec iniuria fugatus, per aliquot dies hominum conspectu caruit. Quum enim Hispanus quidam, experiri volens an corio tā duro esset quàm vulgò fama ferret, seu per lasciuiā, iaculum in eum intorsit. Piscis etsi ab ictu imperfossus mansit, infestam tamen sensit cuspidem: & ex eo simulac barbatos homines aut vestitos more nostro animaduerterat, frustra vocasses: nec vocatus, nec inuocatus veniebat. Tandem quum fortè Attibunicus fluuius in insolitam altitudinem creuisset, & extra ripas effusus Guainabo lacui sese immiscuisset, eius alueum sequutus facetus ille & sociabilis Matto mare & natales aquas repetijt. Martyr Ocean. dec. 3. lib. 8.

3 De vtroque hoc animali agit Pet. Mart. Ocean. decad. 1. lib. 9. & 2. lib. 9.

¶ *Franc. Fernandis & Franc. Montegij in Iucatanam expeditiones. Iucatanensium de Hispanorum dominatu querelæ. Fondurensis prouinciæ desolatio, & indigenarum implacabile aduersus Hispanos odium.*

CAP. XV.

NOS è Nicaraguensis lacus alueo egressi, duabus præterea comitati celocibus quæ è Nicaragua onustæ commeatu decurrebant, decimoquinto die ad Nomen-dei appulimus. Ex ea ciuitate in occidentem nauigantibus & eam oram præterlegentibus, quæ tota deserta est, mille fermè milliarium spatio, prouincia Fondurensis occurrit: & trecentis millibus vlteriùs, in eadem illa ipsa ora, Iucatana prouincia aperitur. Eam Hispanorum ducum primus reperit Franciscus Fernandez Cordubensis, qui vixdum in terram egressus pessimè ab indigenis acceptus est. Ergo viginti duobus vulneribus persossus, & multis Hispanis amissis, ad San-iacobum Cubæ metropolin spe irrita reuersus est.

Fr. Montegij in Iucatanam expeditio. NON ita multo pòst, anno videlicet M. D. XXVII. Franciscus Montegius, audito Iucatanam ditissimam & quæstuosissimam esse prouinciam, è noua Hispania soluit, cum titulo Gubernatoris. Is vbi primum suæ prouinciæ litus attigit, cum quingentis amplius Hispanis, multis equis & copioso commeatu: conuenere eò velut ad eum visendum aliquot Reguli. Illi quum amicitiam ipsius appetere simula-

ſimularent, diu apud eum manſerunt: donec occaſione exſequẽdi facinoris oblata, eorum vnus dereptum è latere armigeri Æthiopis acinacem in Gubernatorem ſtrinxit. Interfeciſſétque ni ille rapto properè ferro ſtrenuè vim propuliſſet. illi nullo alio neque accepto neque illato damno ad ſuos ſeſe proripiunt. Ab eo Gubernator inſtructa ſuorũ acie, pluréſq. in manus diſperſa, Indos pluribus ſimul locis aggredi; & quæcumq. caperet igni ferróq. vaſtare. Indi quoque & ipſi fortiter pro focis pugnabant. Sed ad extremum, poſtquam continuis nouem annorum cladibus attriti, iam propè omnes regulos & duces amiſerant, fractæque cum animis vires erant, tandem arbitrio & poteſtati Hiſpanorum ſemet permittunt. Itaque Montegius prouinciam perdomitam & pacatã, iuxta mandata regia, inter ſuos diſtribuit, & vnicuique eorum quorum ope Indos debellauerat, Indicæ vnius gentis ius ac ditionem aſsignat. Inde ad condendas colonias conuerſus, Hiſpalim, Emeritam, Salmanticam & alias vrbes, exſtruit, quarum maxima vigintiquinque aut triginta fermè domibus habitatur.

His ita compoſitis, partim ſua, partim militum opera, Gubernator quum fortè cum Cacico eius prouinciæ quodam congreſſus (Alquinotep is erat cẽtum amplius ac decem annos vitæ egreſſus, qui tametſi baptiſatus eſſet, ſæpe tamen crebris ſuſpiriis & planctu teſtabatur quantũ ex eo dolorem caperet quòd patriã Hiſpanorum armis ſubactam cerneret)

» Is ergo in familiari ſermone cum Gubernato-
» re inſtituto: Montegi, inquit, quondam, me
» iuuene, peſtifera quędam lues has terras inua-
» ſit adeo ſæua vt vulgò homines incredibilem vim lumbricorum euomerent. atque eam calamitatem tanta peſtilentia excepit, vt neminem noſtrûm cladi ſuperfuturum crederemus. Præterea non multo ante aduentum tuum tempore, nos cum Mexicanis cruenta duo prælia commiſimus. quibus amplius CL. millia hominum cecidere. Sed hæc leuia fuerunt præ intolerandis ſæuitiæ & auaritiæ exemplis, quæ tu ac tui milites in nos ediſtis.

Hiſpanorum dominatio Indis quauis alia calamitate grauior.

EA regio aſpera & ferè ſaxoſa eſt, fertilis tamen, & piſcibus, fructibus Maizióque abundans. Humanis victimis litant, earum tamen carnibus non veſcuntur: apud eos nullæ auri aut argenti fodinæ repertæ ſunt: vulgò magna apum examina alunt: bombycis ſeu goſſipij copiam habent: eo penulas ſindonum aut linteorum inſtar texunt, & ſubuculas ſine manicis. Id præcipuum vectigal patronis & principibus ſuis pendunt: eiúſque generis merces Hiſpani in Mexicum, Cubam inſulam, Fondurenſem prouinciam, aliáſque Indiæ regiones diſtrahendas diſpertiunt.

Hiſpani, abſumtis, aut exactis incolis terras inanes in India obtinent.

PORRO prouincia Fondurenſis (vt paucis eam abſoluam) quum primùm Hiſpanorum armis tentata eſt, quadringentis amplius Indorum millibus habitabatur: quum verò ibi ego eſſem vix octo mille ſupererant. Nam ab Hiſpanis partim cæſi in præliis, partim in

ſerui-

ſeruitutem abducti & venditi, & intolerandis laboribus in fodinis exhauriendis conſumti, & propè in ſolitudinem redacti ſunt. Pauci quoque illi qui hodie ſuperſunt (vt & ab aliis gentibus quæ Hiſpanis ſeruiunt ferè fit) vbicumque locum aliquem aſperum, ad habitandum vtcumque commodum, inuenerunt, tametſi ægrè, eò trãſlatis rebus ſuis omnes commigrauere, vt Hiſpanorum declinato conſpectu quamminimum ipſis oculi doleant: tantam illi earum gentium gratiam & beneuolentiam ſibi conciliarunt.

In ea prouincia quinque coloniæ ab Hiſpanis conditæ ſunt, quæ omnes ſimul vix centum & viginti domus continent, eáſque maximam partem compactas arundinibus, ſtorea & palea contectas, maléque & infrequenter habitatas, iam videlicet propè exinanitis aurifodinis, quæ colonos allicerent. Caput earum Trugilium ſeu Turris-Iulia eſt, epiſcopatus ſedes, colli modico impoſita, vicino mari quâ Septentrionem ſpectat. Centum millibus inferiùs Portus eſt, quem vulgò Porto de Caualli appellant. Ab eo portu diei vnius itinere abeſt San-Petri ciuitas in plano ſita, montibus vicino, nec procul inde flumen Vllua, & lacus, in cuius medio tumuli quidam terrei, inſularum inſtar, herbis & virgultis conſiti, ſpirantium ventorũ arbitrio modò huc modò illuc vagi & inſtabiles feruntur.

Octoginta millia paſſ. vlterius Comaiaga & Gratia-dei occurrunt, duæ coloniæ à ſe inuicem amplius centum mill. interuallò

diſcretæ. Is ager frigore aliquantum temperatus, frumenti mediocriter ferax eſt. Inde pulcherrima & amœniſſima, ſed iam deſolata, vallis Olanchiana ſequitur: in qua Hiſpani San-iacobū vrbem condiderūt. ea viginti circiter domus eáſq. male habitatas cōplectitur.

Hic vt legentium animis cogitandum ſubiiciam, quàm æquis oculis eæ gentes nos intueantur, hîc rem quæ mihi cum Indis quibuſdam interuenit, lubens referā. Comaiagua fortè comite vno Hiſpano egreſſus, ad modò dictam ciuitatem tendebam: iámq. quatridui iter cōfeceramus, nullo humanæ habitationis aut cultus reperto veſtigio: quum conſumtis cibariis omnibus quæ ferebamus, ad exiguum quendam Indorum pagum peruenimus. Ibi quamamiciſſimè fieri poteſt eos rogamus vt commeatu aliquo nos iuuarent: ſed neq. precibus, neque gratia, neque pecunia ab illis impetrari potuit, vt hoſpitaliter quidquā nobis facerēt aut darent: ſed diras imprecātes nobis, quum etiam velut conſpectum noſtrum abominati in terram deſpuerent, vt abiremus denunciabant. Ita excepti, diſceſſimus, & eadem die ſub veſperam in vrbem peruenimus. Vbi quum nullum diuerſorium eſſet, in ipſius coloniæ ingreſſu caſam deſertam nacti eò ſuccedimus, & incœnati ſubſtratis pro cubili arundinibus ad capeſſendam quietem vertimur.

Indi Chriſtianos vt inteſtabiles, abominantur.

Mos habebatur in illis regionibus (quo tempore Hiſpani pro arbitrio, vel potius ſine arbitrio & ratione, viuerent, priuſquam Indis ſua reddita Edicto eſſet libertas) Hiſpanos co-

lonos

lonos triumphantes atque exultantes gaudio, quum videlicet perpetuam eam tēporum ac rerum felicitatem ſibi deſponderent, obuiam vltro egreſſos viatorum aduētum opperiri: ſimúlque vt peregrinum aliquem aduentātem proſpexerant, concurrere omnes ad eum certatim, & de eo excipiendo pugnare. Nemo erat quin eum comiter ſalutatum, ſexcentis beneuolentiæ ſignis editis, in domum ſuam deducere & hoſpitio accipere cuperet. Nunc verò, longè alia rerũ & hominum facies, quoniam non is eſt Indiæ ſtatus qui eſſe conſueuerat. Vbi aliquem peregrè venientem conſpexerint, abdunt ſe in propinquas ſiluas: aut certè iubent dici, Se domi non eſſe.

Hiſp. primò de alieno liberales, mores cum fortuna mutāt.

ENIMVERO Hiſpanos quidem etiam reperias, non tantùm in ea vrbe, ſed & in pleriſque aliis, qui quamquam clientes & vaſſallos ſibi habeant ſubiectos, ad eas tamen anguſtias redacti ſunt vt vix vel panem ad veſcendum habeant. Quum enim Indi nullum vectigal pendant patronis & ſenioribus ſuis, niſi ex earum rerum genere quas poſſident: ſiquis fortè Hiſpanus populum ſuum cogere vellet, vt aliud aliquid præter ea pendat, aut ſubditos duriter haberet, illico à Gubernatoribus, ſubditis illis ſuis & omni in eos iure priuaretur.

1 IDEM *ſcribit Gomara Hiſtor. gen. lib. 1. cap. 54. niſi quòd pro Alquinotep Alquimpechum vocat, & quidem eius pagi Antiſtitem, in quem poſtea ab Hiſpanis Emerita colonia deducta eſt. Porro peſtiferam eam luem, octoginta ante aduentum Hiſpanorum annis, per eas terras in homines*

grassatam, tanta vi exundantibus lumbricis vt viscera ventrémque ad exitum rumperent. Bella autem hæc quadraginta antè annis accidisse: atque ob id maximè leues illis eas calamitates visas præ Hispanorum imperio, quòd eos è suis finibus aliquando excessuros minimè sperarent.

¶Indus quidam mores Hispanorum depingit. Cur Hispanicum iugum Indi acceperint. Nicaraguensis prouinciæ descriptio. Eius incolarum potus. Saltandi ratio. Mons flammiuomus.

CAP. XVI.

EGRESSIS è prouincia Fondurensi, & ea via peragratis Chiuluteccæ fodinis, subit prouincia Nicaraguæ, ad Australis Oceani oram versa. Eam regionem quum primum peregrinabundus obij, apud vnum è primoribus eius oræ regulis in hospitio fui. Gõzallus is vocabatur, annos iam septuaginta natus, & Hispanicam linguam apprimè callens. Is matutino quodam, quum ipsi fortè assiderem, defixis in meum os oculis, his me verbis affatus est: *Indorum de Hispanis sententia.* CHRISTIANE, quidnã rei sunt Christiani? Flagitãt Maizium, mel, bombycem, penulam, Indicam mulierem ad concubitum: aurum,
» argentũ petunt. Christiani operari nolunt, lu-
» dificatores sunt, aleatores, praui & blasphemi.
» Quum ad Missam audiendam tẽplum ineunt,
» de absentibus detrahunt: & alij aliis plagas &

vulnera

vulnera imponunt. Ad extremum eò euasit, vt concluderet Christianos minimè esse bonos. Qúmque excepissem, malos, non autem bonos, ea facere: tum ille, Vbinam sunt illi boni? inquit. quippe ipse quidem nondum vllos, nisi malos, cognoui.

Indi ex Hisp. malis exemplis, de omnib. Christianis iudicant.

TANDEM finito ea de re sermone, sciscitari cœpi ex eo quomodo & quamobrem Christianos in suos fines ingredi passi essent. Is mihi in hanc sententiam respondit: VIR « bone (inquit) de eo sic habeto: Quum sparsa « de Christianorum sæuitia, per has prouincias « fama, qui quæcumque adissent loca cædibus, « incendiis & latrociniis infesta facerent, ad nos « quoque peruenisset, & eos in fines nostros ir- « rumpere velle audiuissemus: conuocato o- « mnium amicorum nostrorum & sociorum « concilio, sociatísq. consiliis omnes vna voce « decreuimus, potius mortem strenuè pugnãdo « oppetere, quàm pati nos à Christianis sub iu- « gum mitti. Eo constituto, hastas, lapides, sa- « gittas & quæcumque alia possumus, compa- « ramus. Qúmque iam Christiani finium no- « strorum limites pulsarent, vltro illis armati « obuiam imus, & bonam diei partem fortiter » pugnamus. Ad extremum tamen plerique no- « strûm impetu equorum perterriti, in fugam « vertuntur. Itaq. legatos duos ad Christianorũ » ducem mittimus veniã & pacem orantes: ne- « que id tamen alio consilio, nisi vt instaurandis « viribus quies & otium suppeteret. Ille nos in « amicitiã accipit: nostrûm inde cõplures, dissi- « mulato vero animo, cũ cantu & tripudiis, pro «

» iure amicitiæ Christianis familiariter assuef-
» cere,inuisere,& multa auri aliarúmque rerum
» munera illis ferre incipimus. Inde, iis ita ine-
» scatis, domos nostras regressi, intra triduum
» manu facta in Christianos de improuiso ir-
» ruimus. Sed breui, vt primò,nostri terga ver-
» têre.

» ITA deintegro, eadem mente & consilio
» quo prius,pacem denuò petimus. Qua impe-
» trata, gentium omnium nostrarum indicto
» conuentu, communi consilio decernimus,
» Prius occumbendum esse omnibus quàm vt
» Christianos dominos acciperemus: eiúsque
» sine vlla veniæ aut gratiæ spe caput morti de-
» uouemus,qui ex acie fugeret.In huius consilij
» effectum rursum arma & tela aduersus Chri-
» stianos comparamus & acuimus. Verùm con-
» iuges nostræ, hoc nostro proposito audito,
» lacrymis perfusæ ad nos veniunt,supplicésque
» rogant vt Christianis seruire mallemus,quàm
» ita fœdè occumbere. Sin nobis sententia sta-
» ret, consilia nostra in rem vertere, vt ipsas
» primùm cum paruulis suis liberis interficere-
» mus, ne orbatæ viris in barbatorum istorum
& crudelium hominum potestatem incide-
rent. Hæ vxorum nostrarum mixtæ lacrymis
preces fregere omnium animos. Itaque victi
vltrò arma ponimus, & rapacissimis Chri-
» stianorum manibus nos nostráque permit-
» timus.

Cur Indi Hispanicũ iugũ subierint.

» MOX tamen propter iniurias & indigna
» exempla quę in nos quotidie edebant,aliquot
» populi in eos rebellionem moliri ausi sunt:
sed

ſed tam graues eius pœnas Chriſtiani ab ipſis expetiuerunt, vt ne infantium quidem ætati parcerent. Neque eo contenti, alios etiam, quamquam inſontes, captiuos factos, prætexentes nimirum illos quoque aduerſus ſe rebellionem cœptare, cruciabant & pro mancipiis ſub haſta vendebant. Nos per ea tempora neq. coniugum noſtrarum, neque liberorum, neque vllius rei noſtræ domini ac poſſeſſores eramus. Itaque multi rerum tædio, filios ipſi necare, alij laqueis ſemet ſuffocare, alij abſtinentia cibi vltro vitam fugere. Donec Edictum à rege Caſtellæ factum, quo nos in libertatem reſtituti ſumus, tot ac tam intolerandis miſeriis ærumníſque finem tandem imponeret. Hîc Cacicus ille inſtitutum ſermonem clauſit.

Hiſp. acerbus in Indos domi-natus.

NICARAGVAE regio non ita ampla, ſed fertilis & amœna eſt: ceterum intolerabili æſtu adeo flagrans, vt æſtate, feruido & ſabuloſo exurente veſtigia ſolo, nemo niſi noctu iter facere poſſit. Sex ibi continui menſes pluuij, à Maio pluuiarum initio facto: reliqui ſex menſes planè ſicci ſunt, diéſque æquales noctibus. Mellis, ceræ, [1] balſami, goſſipij, ſatis ferax tellus, & ſuorum fructuum: in quibus pomi quoddam genus ei regioni peculiare eſt, neque Hiſpaniolæ, neque vlli alteri Indiæ parti conceſſum. Pyri noſtri ſpecie fermè eſt: ligno interiore rotundo, nucis craſsitudine, & dimidio amplius: optimi & iucũdiſſimi ſaporis. Arbor eius generis procera, exiguis foliis

Nicarag. prouinciæ dotes.

vestitur. Paucæ vaccæ & suum copia est, ex iis quæ ex Hispania propagandæ stirpi trãsuectæ sunt. Multi ibi Indorum pagi sed exigui, casas arundineas stipula opertas, modicæ amplitudinis habẽt. Nullius illic metalli fodinæ sunt: quamquam sub primum aduentum Hispanorum indigenæ auro, sed eo ignobilioris notæ & aliis è prouinciis allato, abundarent. Incredibilis ibi multitudo Psittacorum, seminibus infesta: ac ni Priapeia quædam terricula quæ Indi ex arundinibus fabricantur, & excussi fundis lapides absterrerent eas aues, multo plus detrimenti adferrent.

Psittaci satis infesti.

HISPANI quum primùm eam prouinciam subegerũt, propter vberrimam omnium rerum ibi repertam copiam, eam Paradisum Mahumetis nuncuparunt. Duo inter cetera fert hæc tellus, nulli præterea Indiæ regioni concessa, exceptis Guattimalæ, Fondurensis prouinciæ & Mexici finibus totóque Nouæ Hispaniæ tractu. Vnum, Pauonum quoddam genus est, qui in Europam translati, vulgò Gallinæ Indicæ vocantur. Alterum, id quod *Cacauate* vulgò vocant, quod monetæ vsum illis præbet. Id fert arbor modicæ magnitudinis, nec nisi calido loco & opaco viuit. Simulac sole tactum est, contabescit. itaque ferè in siluis vmbroso & humido loco seritur: neque id satis, sed iuxta eius generis arborem, aliam editiorem plantant: quæ simulac adolescere cœpit, eius cacumen ita concinnant aptántq. vt adulta ea arbor Cacauatam inumbret defendátque ita ab æstu vt solis radiis lædi non possit.

Cacauate fructus, moneta Nicaraguẽsium.

poſsit. Fructus amygdalorũ ſpeciem referẽs, ſiliquis quibuſdã, velut cucurbitis, includitur, craſsitudine & latitudine cucumeris: annuo ſpatio matureſcit. Maturas eas vbi legêre, ex cuſſum folliculis fructum ſuper ſtoreis expaſſum ad Solem exponunt, donec humorem exſudauerit.

POTVM ex eo confecturi, in teſta fictili ad focum exſiccant: mox lapidibus quibus pinſitur panis contuſum & cõmolitum, fuſúmq. in pateras (quæ cucurbitæ ſpecie è certis arboribus per omnem Indiam enaſcuntur) paulatim aqua temperant, atq. interdum paululo pipere, quali vulgò vtuntur, condiunt, eóque in potu vtuntur. Porcorum ea veriùs colluuies quàm hominum potio. Quum eam prouinciã peragrarem, pluſquàm integrum annum ab tali lora abhorrui: & quum pagum aliquem prętereũtem Indus me fortè aliquis ad bibendum inuitaret, ego verò aſpernarer, multùm mirans, ridénſque abibat. Sed quum mihi vini copia non eſſet, ne ſemper aquam bibere cogerer, alios imitari didici. Ea cælia ſapore aliquantũ amaro, ſatiat & refrigerat corpus, minimè tamen inebriat. Hæc præcipua & cariſsima merx earum regionum eſt: neque quidquam aliud Indi maiore in pretio habent, vbi quidem in vſu eſt. *Potio Nicaraguenſium.*

HARVM gentium mores à Mexicanis nihil propemodum differunt: humana carne veſcuntur: penulis & ſubuculis ſine manicis veſtiuntur: duorum lignorum mutuo attritu ignem accendunt, & hic mos per vniuerſam *Nicaraguẽſium mores*

Indiam inoleuit. Etsi illis ceræ copia esset, nullius tamen ad rei ministerium ea vti nouerant: & ad nocturnum lumen tedas è pinu agresti recisas vrebant. Quatuor earum prouinciarum sunt idiomata: sed Mexicanum in primis elegans, cuius vsus amplius mille & quingentorum mill. spatio patet, & facillimè omniũ discitur. Regulos & principes *Tutruane* appellant, Panem *Tascal*: Gallinas *Totoli*: & *Occomaia*, valet, Exspecta paulisper: Morbum, *Mococoua*: Saltare, *Mitote*.

Saltandi ritus apud Nicaraguenses.

SALTANDI porro hic illis ritus & ratio est. Confluunt in vnum ducenti, trecenti: nonnunquam etiam ter & quater mille homines, pro modo & amplitudine prouinciæ, & pro indigenarum vel modico vel magno numero: tum vt conuenere, campum in quo saltaturi sunt, verrunt & quammundissimè perpurgant. Mox vnus eorum progreditur & chorum ductare incipit, plerumq. retrorsum corpus inflectens: interdum circumagens: ceteri omnes, inconditos illos motus imitantes, præsultorem ordine terni & quaterni sequuntur. Choraulæ qui tympanorum sonitu interim ludum incendunt, carmina quædam & cantus patrios ordiuntur: choragus primus respondet, mox exceptum ab aliis carmen per omnes in orbem decurrit. Alium, flabellum manu gestantem, alium cucurbitam lapillis plenam, alium caput cristis & pennis decorũ, alium brachia cruráq. concharum lineis & corollis redimita cerneres. Illi hoc, alij alio modo corpus variè circumagũt: nõnulli crura

attollunt, aliqui brachia: alius cæcum, alius surdum effingit: rident alij, alij plangũt. Cum his aliisque variis gestibus & motibus corporis, interea sese illo suo Cacauate largè irrigantes, totum diem & sæpe noctis partem tripudiantes, sollennes illos choros exercent.

Naves quæ per mare Australe Nicaraguam petunt, angustum fluminis cuiusdam alueum inuectæ spatio xxv. mill. pass. ad quendam pagũ appellunt (Realegio ei nomen est.) Ibi duodecim circiter mapalia sunt, ex cannis contexta, & Hispanis habitata: eò autem diuertũt naues, propter opportunam stationem & lignationem commodissimam. Ab eo loco in Orientem diei vnius itinere abest ciuitas Legionẽsis, Episcopatus sedes, ad lacus ripam posita. [2] Franciscus Fernandes eam condidit, sicuti & Granatam, quæ L. vlterius millia ad eiusdem lacus ripam sita est, non procul ab illius emissario seu alueo, quo se lacus in Septentrionalem oceanum exonerat. Hæ duæ vrbes simul vix octoginta domibus constant, quæ partim materia, partim laterculo coctili exstructæ sunt.

Legio, & Granata, coloniæ.

De hoc alueo, pa. 189

Triginta quinque mill. interuallo abest Legione [3] mons flammiuomus, qui per ingentem craterem tantos sæpe flammarum globos eructat, vt noctu latissimè vltra centũ millia pass. incendia reluceant. Nonnullis fuit opinio intus liquefactũ aurũ esse, perpetuam ignib. materiem. Itaq. Dominicanus quidã monachus, quum eius rei periculũ facere vellet, aënum & catenam ferream fabricari curat:

Mons flammiuomus.

Empedocles Dominicanus.

móxque in montis iugum cum quatuor aliis Hiſpanis aſcendens, catenam cum aëno in caminum demittit. ibi ignis feruore aënum cum parte catenæ liquefactum eſt. Monachus non leuiter iratus Legionem recurrit, fabrum vehementer incuſans, qui catenam tenuiorem multò quàm iuſſiſſet ipſe, eſſet fabricatus. Faber aliam multò craſſiorem excudit: Monachus montem repetit: catenam & lebetem demittit, res priori incepto ſimilem exitum habuit: nec tantùm reſolutus lebes euanuit, verumetiam flammæ globus repente è profundo exiliens, propemodum & Fratrem & ſocios abſumſit. Omnes quidem adeo perculſi, in vrbem reuerſi ſunt, vt de eo incepto exſequendo numquam deinceps cogitarent.

Sacerdos metallarius.

In ea ipſa ciuitate cognoui ſacerdotem, qui Quæſtoris regij interuentu à rege Hiſpaniæ per literas petiit vt ſibi ducentos ſeruos dari iuberet: pollicitus perfoſſo illorum opera aureo illo monte, ingentes ſe inde diuitias eruturum. Iſti Rex reſcripſit, montem, ſi vellet, ſuo ſumtu aperiret. ſibi enim non eſſe mancipia quæ ad eas fodinas mitteret. Ita inceptum illud omiſſum eſt.

1 Balsamvm (*vt inquit Plinius lib.*12. *cap.*25.) *vni terræ Iudææ conceſſum, pridem periiſſe creditur. Nunc verò, quod ex India Occid. adfertur, primùm in Hiſpaniola inuentum eſt, Indicæ mulieris indicio. Arbor vnde hic liquor elicitur,* Goaconax *ab indigenis vocatur. Ouie. Hiſt. nat.*

nat. Ind. lib. 10. *cap.* 3. *Elicitur quoque hodie in Noua Hispania ex arbore Punica malo maiore, cuius folia vrticæ similia serrata & tenuia sunt. Indi* Xilo *vocant. Elicitur autem duobus modis. Primùm multis incisuris vulneratò arboris cortice. Altero ramis & truncis eius arboris assulatim & minutim concisis, & in lebete amplissimo feruefactis: mox oleo supernatante collecto. Id priore ignobilius est. Monar. de simpl. medic. Indic.*

2 *Is est qui Iucatanam primus aperuit. Suprà huius lib. cap.* 10. *Quem postea Petrus Arias Abulensis, post Castellæ aureæ imperium abrogatum ob Valboæ mortem, Nicaraguæ Gubernator, capitali supplicio affecit, quòd clandestino fœdere cum Fer. Cortesio inito, occupatam, sponte ipsius, prouinciam armis retinere vellet, Sed oblato falsò crimine insontem oppressisse visus est, sicuti & generum suum antea, vt sublato æmulo, vacua prouincia solus potiretur.*

3 *Montis illius flammiuomi nomen Gomara Masaiam, Dominicani F. Blasium de Ynnesta, edidit: scribítque nouum istum Empedoclem & præterea duos Hispanos sciendæ eius rei causa auidos semetipsos tribus corbibus in Vulcanium illum crateram demisisse, quoad eius fieri potuit: atque inde lebetem, catena ferrea reuinctum, ad* CXL. *vlnas deiectum, tandem vbi ad flammã peruenit liquefactũ esse cũ aliquot catenæ annulis. Illos stupefactos tali naturæ miraculo, irrito labore inde prosiliisse. Ceterum anno* M. D. LI. *Ioanni Aluarez Doctori & Decano à Rege concessum esse vt recluso eo mõte metallum erueret. Gom. Histor. gen. libro* 5. *capite* 203.

¶Petri Aluaradi in Peruanum regnum expeditio. Eius mors, & conscientiæ in morte dolor. Vxor eius Deum ipsum increpans, miro eius iudicio absumitur.

CAP. XVII.

Pet. Aluarado, iam partis opibus, per auaritiam & ambitionem frui non licet.

Nicaragua in occasum tendentibus, tercentum mill. à Legione, numquã longius ab ora maritima abscedendo quàm vt ipsum mare conspici posſit, peruenitur ad Guattimalam. Eam vrbem Petrus Aluaradus, postquam eam prouinciam subegerat, inter duos montes condidit, è quibus semper fumus euoluitur: ac duas prę terea, San-michaelem videlicet & San-saluatorem, quæ centum mill. paſſ. inter se distant. Iámque hic Aluaradus, perdomita & diuisa ea prouincia, eáque vrbe condita, cum magna pace ac tranquillitate in constituta à se ditione partis opibus fruebatur, quum nuncium accipit, Franciscum Pizarrum & Didacum Almagrum, in Peruanum regnum transgreſſos, incredibiles ibi diuitias reperiſſe. His permotus, per amicos literas à Cæsare & potestatem transmittendi in illud Regnum, ac cuiuscumque vellet eius partis, quam modò alij Hispani non insediſſent, in ditionem redigendæ coloniísq. occupandæ, impetrat.

De his lib. 3. cap. 1.

INDE anno M. D. XXXIIII. septem nauium armata claſſe è prouincia sua soluens, septuagesimo quarto die ad oram Peruanam appellit. Mox in litus Mantæ egreſſus, ad eam oram quæ ab Hispanis pòst Portus-vetus dicta est, ducibus Indis regionis peritis aſſumtis, vlterius

riùs in mediterranea progreditur. Tandẽ ſuperatis montium quorumdam frigidiſsimis iugis & perpetua niue obrutis (vbi multi Hiſpani frigore diriguerunt, alij penuria victus cæſis equis famem tolerauere) in prouinciam Quiton peruenit.

ID vbi Franciſco Pizarro allatũ, extemplo Didacũ Almagrum cum CL. Hiſpanis aduerſus eum mittit: qui ſi poſſet, vel eum aditu prohiberet, vel exercitũ quem ille adduceret, precio ab eo licitaretur. Almagrus Tombeſiũ peruenerat: ibi audito Aluaradum numero militum multò ſe eſſe ſuperiorem, hoſtiliter eum inuadere nõ auſus eſt. Ambo ad Liribambam flumen conueniunt: ibi licentiatus Caldera pacem inter eos & amicitiã concilians, iubet Aluaradum tradere quas adduxiſſet copias Pizarro & Almagro: illos verò viciſsim dare Aluarado centũ millia aureorum ducatorum, ea lege ac conditione vt ipſe ex eo regno excedens, numquã deinceps eò regrederetur. Hæc pactus Aluaradus cum quatuor famulis Peruo decedit, & ſucceſſu lętus Guattimalã reuertitur. Paulo pòſt perluſtrandæ eius oræ in Occidentem, & nouas terras quærendi conſilium capit: & eò decem liburnicas, myoparones quatuor, inſtruit.

EODEM ipſo tempore quo Aluaradus claſſem adornabat, venere Mexicum Dominicani quidam monachi, peragratis ad Occidentem terris mille amplius milliarium ſpatiò: qui vt ex longinquo reuenerant, de illis regionibus mira narrabant. Vulgarunt inter alia, Sibollam prouinciam aliáſque terras

Fr. Marcus de Niza cum alijs, anno 1539. eam peregrinationem obijt.

fertiles, diuites, auro, cyanis, vulgò Turquinis, gosſipio, aliiſque dotibus, abundare. Ea relatione moti Antonius Mendozza Nouæ Hiſpaniæ prorex, & Ferdinandus Corteſius eodem in regno ſummus Præfectus militiæ, ſuſcipiendæ per ſe aut per legatos eius expeditionis conſilia inter ſe agitant: ſed diſcordibus inuicem animis, quum neuter alteri ſatis fideret, diuerſi alius aliò abiere. Corteſius Hiſpaniam petiit: Prorex Petrum Aluaradum è Gattimala arceſſens, quamcelerrimè poſſet, cum ſuis copiis venire ad ſe iubet. Is breui ſoluens ad Trinitatis portum appellit: & terreſtri itinere Mexicum profectus, de ſuſcipienda in Sibollam expeditione cum Prorege trãſigit. Inde, ſeptingentis militibus conſcriptis, armíſque, equis, & aliis ad iter neceſſariis rebus prouiſis, Mexico ad naues tendit.

In itinere nuncius ei affertur, Indos Xaliſci prouinciæ incolas aduerſus Hiſpanos rebellaſſe: itaque inde cum maxima copiarum parte ad ferendam ſuis opem feſtinat. Vt venit *Petrum Zunicam Hiſpanorum complurium cæde recenti confuſum & triſtem ibi nactus, ambo ad collem editum, quem Indi munitũ manu inſederant, obſidendum properant. Munimentum id erat eiuſmodi: totas arbores ramis inuicem implicatis & coeuntibus cum ingentib. ſaxis colligatas, quodam veluti nexu continenti opere iuncto, perpetuam ſepem hoſti obiecerant. Simúlque vt Hiſpani erigere agmen in collem & ferociter diſcurrere cœperunt, Indi horribili clamore ſublato, cæſis

*Didacum Lopez de Zunigua, vocat Comara.

arborum

arborũ ramis, compagẽ operis ſoluunt. Tum verò prorutis arborũ & lapidũ cumulis, omnia ingenti cum fragore in præceps deferri, & ingentis magnitudinis ſaxa per montis prona deuolui tanto impetu vt maximam ſubeuntium Hiſpanorũ partẽ obtererent. Aluaradus prouoluto in eum equo præceps datus, duos intra dies vita conceſsit. Petentib. à decũbente quid ei maximè doleret, Anima, inquit, vehemẽter mihi dolet. Mediocri homo ſtatura fuit, loquax, perfidus, ſæuus aduerſum Indos, beneficiorum immemor atque ingratus vſqueadeo vt vulgò etiam de eo ſui dicant, Eum nulli amicorum fidem vmquam præſtitiſſe. Poſtremò inceſtis nuptiis infamis, quum duas ſimul ſorores in matrimonio habuerit.[1]

Ambitioſæ & auaræ animæ cruciatus.

Gomara Hiſt. gene. lib. 5.

ALVARADO mortuo, breui, Proregis miſſu, Mexico ad eam expeditionem abiit Franciſcus Velaſques Coronatus cum octingentis militibus, iiſque equitibus pleriſque quum nauibus ad eam prouinciam ſubigendã & habitandam ire abnueret. Vt eò peruenit, pro omnibus diuitiis niuis copiam & commeatus penuriam reperit. Itaque multi equi, & Indicorum ſeruitiorum plerique fame abſumti ſunt. Dux ipſe, quum ſe maiores opes inuenturum ſperaret, progredi vlterius ſtatuit Iámque CL. milia paſſ. emenſus, animalium genus quoddam mediocris magnitudinis, vaccæ forma reperit. Hiſpani in eorum animalium armenta irruentes, multa mactant & famem expellunt. Inde Velaſques, multo fruſtra eius oræ peragrato ſpatio, poſtquam leuibus ali-

Velaſques in Sibollẽ. ſi expeditione pro theſauro carbones reperit.

quot prælíis indigenas expertus esset, libertatem suam acriter propugnantes, eorũ aliquot incensis ac direptis pagis: tandem spe irrita fatigatus, probráque ac diras in monachos illos iaciens, qui de eius prouinciæ opulentia tã lætam famã vulgassent; multis amissis Hispanis, pauper & nudus Mexicum regressus est.

Diuini iudicij in superbam & blasphemam viduam exemplum.

NVNC, vt ad Aluaradum redeam, postquam eius mortis nuncius Cuattimalam allatus est, Beatrix de Cueua vxor eius, femina equidem animi impotens, vana & superba, quũ Dei opt. max. omnipotentiam cum gratiarum actione agnoscere, & immensam eius bonitatem laudare deberet, in blasphemas voces erupit, dicens, Nihil peius grauiúsque à Deo mali inferri sibi potuisse, quàm quod viro orbata esset. Simul atrari ædes & nigro pingi iubens, non cibum, non somnũ capere, non solatia vlla admittere, sustinuit. Adhæc laceratis crinibus humi corpus abiicere, multáque alia dicere & facere quæ mentis compotem non decerent. Inter hæc tamen magnificas & pompæ plenas exsequias viro duxit: neque luctu aut funebribus lamentis impedita est quominus primorum ciuitatis cœtu conuocato, se eorum suffragiis Gubernatricem prouinciæ designari curaret, omnésque sacramento in verba sua adigeret.

Ambitione luctu quidem minuitur.

SED paulo pòst quàm ea gesta erant, ecce die VIII. Septembris, qui Virgini vulgò sacer est, anno M.D.XLI. imber ingentibus procellis effundi incipit: adeo vt circiter secundam noctis horam quæ alterum ab eo diem sequuta

est,

eſt,Indi quidam Epiſcopum prouinciæ adeuntes (Franciſcus Maroquin is vocabatur) ei ſignificarent, ſe ad radicem eius montis qui vrbi proximè immineret, terribilem quendã ſonum & inſolitum fragorem auribus acce-piſſe. Epiſcopus obiurgat eos, Non vos ſæpe " (inquit) monui, ne eiuſcemodi rebus aures " præberetis? Iam paulo vltra medium nox proceſſerat, quum repentè magna vis aquarum ex eo monte tanto impetu & violentia, torrentium inſtar erupit, vt ſaxa ingentis magnitudinis deuolueret, quæ mox incuſſa ſubacentibus petris, maiore vi quidquid obuium eſſet proterebant. Simul audiebantur per aërem lugubres vlulatus & ſtridores horrendi: & furuam quandam vaccam multa inferentem damna, & ea loca peruagantem, ſuperſunt qui viderunt.

Inter multas ædificiorum ſtrages, quas ea eluuio aquarum dedit, primam Gubernatoris domum rapuit: & ea clade periit Beatrix ipſa gubernatrix cum iis omnibus quæ cum illa orandi cauſa (vt fertur) in abditum conclaue ſeu ſacrarium aliquod penetrale, cõceſſerant. Ad eum modum breui ſubmerſa & concuſſa repentina vi tota propè illa ciuitas, proſtrata eſt. Centum circiter ac viginti Hiſpani vtriuſque ſexus eo caſu periere: nonnulli qui ſub initium ruentis tempeſtatis vrbe ceſſerant, perniciem effugerunt. Luce orta, poſtquam procella conquieuerat, vicinis vrbi campis Hiſpani nonnulli debilitati, plerique obtriti, alij brachiis, alij cruribus fractis,

iacentes reperti ſunt: inter ceteros puellula quædam illæſa & ſine vlla noxa, ſublata eſt, quã ex Indica muliere Aluaradus ſuſceperat. Neque ex ea ſtirpe quiſquam, præter iſtam, remanſit. Poſt eã ruinã Gattimala in modica planicie, vbi nũc ſita eſt, inſtauratur, triũ mill. ſpatio à veteri diſsita, ad Ortum: conſtátq. ſeptuaginta quinque aut octoginta domibus laterculo coctili exſtructis, quæ magnam partem tegulis contectæ ſunt.

Gattimala inſtauratur.

IN ea prouincia frequentes exiſtere terræmotus experientia ipſa didici. Quum enim fortè aliquando eſſem in cœnobio, veteri Guattimalæ vicino (locus is vulgò Almolonga di-Baſſo appellatur) & cum monacho colloquerer, ſuper exiguo quodam tumulo, terra adeo contremuit, vt campanæ ſua ſponte ſonitum dederint: maceriæ quibus circumſeptus erat cœnobij hortus magna ex parte corruerint: ſubterranei tubi, per quos aqua ad fontẽ deducebatur effracti: ſacellũ maius duobus locis fiſſum hiaret, & aliquot tegulæ in terram deciderent: terrámque ipſam omnes hiatu profundo diſceſſuram crederent. Durauit hic terror quantum recitando Symbolo Apoſt. temporis ſatis eſt.

CETERVM ea prouincia, quia cælo miti ac temperato ſubeſt, frumenti ſatis patiens eſt: ſed omnium arborum quæ eò ex Hiſpania tranſlatæ ſunt, nulla coaluit præter ficos & Armeniacas malos: verùm & ipſarum quoque fructus quum matureſcere incipiunt, ſub initium videlicet hiemis, tum inſipidi exiſtũt.

Duorum

Duorum à Gattimala dierum itineris ſpatio, loco maritimo quem vulgò Izalchi appellant, magna vis Cacauatarum colligitur. Et hæ hodie ferè ſunt Hiſpanorum qui eam prouinciã incolunt, opes: earúmque maximam partem per Nouæ Hiſpaniæ prouincias diſtribuunt, in quibus, quòd id regnum frigidioris quàm calidioris temperamenti ſit, id genus fructus non ſufficienti copia colligitur.

Guattimalenſium mores.

PORRO iſti Guattimalenſes Nicaraguenſibus & Mexicanis moribus ex æquo ferè participant. Itaq. negotiantur mercatúſque & contractus inuicem exercent. Ac plerique eorum artes etiam mechanicas didicere. ſunt enim inter eos fabri materiarij, carpentarij, pictores, aurifices, aliarúmque opifices artium: & hos Hiſpani quondam in ſeruitiis habebant, eóſq. ære emtos varia opificia docuerant: ſed quum heri ipſi aliquod laboris ſui præmium & fructum ex eorum opera decerpere vellent, tum in libertatem reſtituti ſunt. Quotidie venalitia ſua fora & mercatus exercere conſueuerunt. merces, ferè ſunt eſculenta & poculenta, qualia ſal, piſces, fructus, cucurbitæ, battatæ, incocti cũ ramis ficus indi genæ, & ex iis facta potio ita ſcitè & honeſtè miſta, vt ſolus eius conſpectus nauſeam mihi cieret. Præterea goſsipio, penulis, interulis, criſtis pennaceis aliíſque eiuſcemodi, commercia inter ſe agitant.

1 PETRVS *Aluaradus, vt Franciſci de los-Couos, qui à ſecretis & intimus conſiliorum*

Cæsari erat, gratiam & fauorem quæreret, duarum simul sororũ incesto matrimonio semet polluit, idque permissu & indulgentia Papæ. Gomara Hist.gen.lib.5.cap.209.

Indicarum gentium color. Vinum & Ferrum in precio habent. Legendi & scribendi in nostris peritiam mirantur. Hispanicum iugum excutere cupiunt.

CAP. XVII.

QVOD ad colorem Indicarum gentiũ attinet, in vniuersum ferè cereo aut buxeo, & fusco seu rauo quàm cuiquam alteri propior est: omniúmque quoscumque in amplissimis illis prouinciis videre mihi licuit, pulcherrimi sunt Pariensis sinus accolæ & Valentiolæ prouinciæ indigenæ: ij nempe qui in mediterraneis opaca montium incolunt. Cuius rei causam eam esse arbitror quòd ea loca minus solis vapore torreantur quàm plana: siquidem maritimæ oræ accolæ subfusco, & velut carnis sole flagranti ambustæ, colore sunt.

Vinum & Ferrum apud Indos rara & cara.

CETERVM omnium rerum quas Hispani in Indiam transtulerunt, nulla Indis gratior acceptiórque extitit quàm vinum: & quamquam ipsi è Maizio atque aliis rebus factitia vina & potus moliantur, vti suprà diximus

ximus, vulgò tamen dicunt non ita iis quæ ipsi faciunt, villis ali vires vigorémque animi, recreari spiritus, ventrem excalefieri, nec somnos ita dulces suauésque conciliari, vt illo Castellæ. Ferrum præterea ad ipsos inlatum carum habuerunt: quum nihil ferè olim fabricarentur præter æneas secures, & cultellos è silice. Sed super omnia noster legendi & scribendi vsus, Indis miraculo fuit. Itaque quum Hispani literas Indis ad aliquem perferendas dabant, nusquam cogitando assequi poterant qua ratione charta alba nigro distincta eloqui posset. *Indi legendi & scribendi vsum mirantur.*

CETERVM omnium gentium ac prouinciarum in quas Hispani subactas hodie imperium obtinent, frequentissimæ & hominum multitudine abundantissimæ, hæ sunt, Noua Hispania, & ab ea Iucatan, Guattimala, Nicaragua, & nonnulli Peruani regni tractus.

PORRO quum nouum illum orbem quatuordecim annorum spatio, vt suprà dixi, perlustrauerim, ac legerim Historias quas Hispani de rebus à se in illis regionibus gestis & suis aduersus Indos victoriis scripserunt: plerisque in rebus illos laudibus suis enarrandis modum egressos fuisse exploratum ac compertum habeo. Atque in eo maximè, quum iactant se summa laude esse dignos, quòd omnes à se subiectos in India populos conuerterint, & Christianos fecerint. quod quum dicunt, illos nēpe populos à se factos esse Christianos, perinde esse videtur ac siquis, exempli *Hispani laudū suarum immodici prædicatores.* *Gom. lib. 5. Hist. gen. cap. vlt.*

gratia, dicat, Panem à pistore bene esse coctũ. Attamen quum Christi Domini nostri & seruatoris doctrinam attentè considero: equidẽ comperio plurimùm interesse inter nudum nomen, & rem ipsam: id est, Christiani tantùm nomen gerere, & Christianum reipsa esse, latè inter se differre.

Peruani Hispanos pro Christianis & filijs Dei agnoscere nolunt.

QVO magis id credamus, vel Barbaros ipsos ea de re sententiam ferentes audire operæpretium est. Nam in Peruano regno aliisq. multis locis, quantumuis Hispani passim vulgarint se Christianos esse, Dei ipsius & parentis cælestis filios: tamen ob intolerãda sæuitiæ exempla quæ aduersus Indos ediderunt, nulla ratione vmquam effici aut extorqueri potuit vt id nomen Hispanis tribuere & agnoscere vellent. Ea nimirum gens multò acriore ac sollertiore iudicio quàm quælibet aliæ Hispanis subiectæ dotata est. Mexicani quidem & finitimi alij populi, ex quo Hispani primùm in eas terras transgressi Christianos se esse dixerunt, eos quoque & ipsi semper ex eo illos hoc nomine numcuparunt. Id verò vt faterentur & dicerent, numquam adduci potuere Peruani, sicuti antè dictum, & suo loco fusius exponetur.

Indi Hispanicum iugum excutere cupiunt.

QVARE, quum extra controuersiam sit quamlibet nationem peregrinæ gentis imperio subiectam, si semet in libertatem vindicare possit, id verò cupidissimè & sine vlla dubitatione facturam: ita Indi hauddubiè, Mexicani præsertim, assiduè dissimulantes excubant

cubant

cubant, sedulò semper aspectantes an solitæ naues ex Hispania veniant. Ac siquid casu Hispaniæ infortunij accideret, sicuti fieri potest (quippe Imperia omnia quantumuis magna & potentia, omnes gentes, populi, ciuitates & regna, humanorum casuum varietati atque inconstantiæ, quam vulgò Fortunam vocant, obnoxia esse in perspicuo est) si clades inquam aliqua memorabilis Hispaniam affligeret, nec naues commeare in Indiã possent, vt solent: vniuersa quàm latè patet India, iugo excusso, rebellaret, atque omnibus Hispanis mactatis sollenne agitaret epulum: atque, vt à quibusdam monachis accepi, illi ipsi Fratres primi omnium funebre istud conuiuium suo sanguine imbuerent, quòd peruersis indigenarum moribus perpetuò aduersentur.

ID verum esse vnius rei exemplo probasse sufficiet. Anno M. D. LIII. quum Guattimalæ essem, eo ipso tempore quo Galli cum Hispanis bellum gerebant: nec, ob metum piratarum, per omnem eam oram spatio quatuordecim mensium appulissent vllæ naues, præter phaselos duos (Galeones vulgò vocitant) Aluari Bazani, quorum alter ad Nomen-dei, alter ad Villam-riccam, Nouæ Hispaniæ portum, applicuerat: iam Hispanorum animos vehemens formido incesserat, ne Indi ad res nouandas spectarent, quòd iam ex Mauris audiuissent Gallos cum Hispanis bellum gerere, multáque iam illis damna intulisse. Ipse quidem per eosdem hosce dies, quum in eo loco quem Almolongam vocant, paulo

infra Guattimalam, vbi quondam sita erat vetus Guattimala, cum quibusdam Indis colloquerer: sciscitari ex me vnus cœpit, An Galli haberent equos, & ea quæ faciunt Tau Tau, quũ vellet quærere an Gallis essent bõbardæ, nec posset. Tum ego excipiens, Habent verò, inquam. Ibi ille suspirium ex imo pectore petitum ducere: & Deo notum est quid tum haberet in votis. Certè, tametsi monachorum assiduis vocibus illorum aures circumsonent, monentium nequid nouare aut mouere aggrediantur, quia videlicet Cæsar è Castella innumeram vim Christianorum aduersus ipsos emissurus esset, à quibus multo inclemẽtius, quàm antea vmquam, haberentur: attamen ne his quidem toties iteratis & inculcatis minis impediantur, si idonea & opportuna occasio sese obtulerit, quominus omnes Hispanos è suis finibus si possint, exterminent.

Indi Gallorum in Indiam expeditionem peroptant, vt ab Hispanis liberentur.

1 Indis *principiò persuasio erat, epistolas quas Hispani mutuò ad amicos mitterent, animatas esse & loqui. Cuius rei lepidam historiam narrat Gomara. Mittebat Hispanus quidam ad amicum duodecim Hutias (id est, cuniculos Indiæ Occid. peculiares) assos, ne æstu corrumperentur. Indum qui deferebat, quum vel obdormiisset fessus de via, vel interquiesset, diutius morantem in itinere fames corripit: tres Hutias absumit. Reuertitur, litteras ab amico illo ad herum referens, quibus ille de nouem Hutiis ad se missis gratias amico agebat. Hispanus perlectis literis irascitur seruo: ille duodecim reddidisse se affirmat. Sed* quum

quum epistolæ indicio proderetur, rubore perfusus verum aperit: & suos ea de re populares commonefacit, vt sibi à folijs & chartis eiuscemodi loquacibus cauerent.

NEC *dispar est quod de Brasiliensibus scribit Lerius: Quum primò (inquit) in eas terras venissem, verba & sententias aliquas, vt sermoni eorum assuescerem, scribebam, eásque mox coram ipsis legebam. Illi, præstigias id esse rati, inuicem his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum! istum qui heri ne vnum quidem verbum idiomatis nostri callebat, nunc vi & ope huius chartæ, quæ illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare vt à nobis intelligatur? Nauig. Brasil. cap. 16.*

Ceterum apud aliquos Indorum Occid. populos literarum vsum esse, allati inde libri prodidere. Iurisperitus quidam, Corales, Darienẽsium prætor vrbanus, ad Regem Catholicum scribens, inter alia retulit, Ad se adductum Indum quendam, qui ab hero fugerat ex interioribus Continentis terris versus Occidentem. Is legentem aliquando litteras Prætorem conspicatus, mirabundus accurrit vt videret: dixítque Patronum suum & populares etiam libros habere, sed è folijs arborum simul consutis compactos. cuiusmodi à Cortesio è Colluacana in Hispaniam missi sunt. Petr. Mart. Mediol. Ocean. dec. 3. lib. 10.

¶Indi Christianorum iudices. Sacerdotes & monachi in India Occid. auaritiæ dediti. Indi Hispanorum consuetudine deteriores fiunt, & Christ. religionem ludibrio habent.

CAP. XVIII.

MNIVM eius gentis rerum, quas maximè in India laboraui vt ſcirem, id inprimis intelligere conatus ſum, quid nimirum de Fide noſtra illi ſentiant. Itaque quæcumque ea de re tum ex publicis Monachorum & ſacerdotum quorumdam ſermonibus didici, tum ex iis quæ ipſe vidi & ab ipſiſmet Indis audiui, ea nunc exponere operæprecium duco: vt Lectores inde ſibi ſubiiciant, quantum mala noſtra opera exempláque ſcandalorum apud illos pariant. Prudentes verò ac ſobrios Lectores ante omnia rogo vt æquum huc & attentum animum afferant, ſciántque ſe verè aurea dicta ſententiáſque in primis memorabiles ſummáque admiratione dignas hîc audituros.

Barbari ſurgent in Iudicio aduerſus Chriſtianos multos, & condemnabunt eos.

INDORVM pleriq. ac potiſsimum Regulorum & principũ filij, qui legere & ſcribere didicerunt, atq. adeò Præcepta ipſa Dei, quæ bona eſſe fatentur, idcirco plurimùm mirantur nos ipſos à quibus hæc habent, ea non obſeruare, & vulgò ita loquuntur: HEVS tu Chriſtiane. Vetat Deus ne quis per nomen ſuum in vanum iuret: at tu omni & quidem leuiſsima de cauſa, aſsiduè iuras & peieras. » Iubet Deus ne falſum teſtimonium dicamus: vos » verò Chriſtiani nihil ferè aliud facitis, & alij » aliis detrahitis & maledicitis. Iubet Deus vt » proximum tuum tamquam teipſum diligas: » eíque ſua debita remittas, vt tua tibimetipſi » cõdonari vis: vos verò planè cõtrà facitis. nam » & à vobis malè tractantur qui minus opi- » bus valent, & ſiquis quid debeat vobis, vos

eum

eum in vincula trahendum & coniiciendum «
curatis : ac quanquam facultatibus careat, ta- «
men vt perſoluat vrgetis, & rigidè æs veſtrum «
exigitis. Si inter vos ſit pauper aliquis Chri- «
ſtianus, ne de veſtris facultatibus illi erogetis, «
remittitis eum ad caſas noſtras, vt ei eleemo- «
ſynam largiamur. «

SVNT præterea etiam Indi, qui immodicam auaritiam noſtram & furioſam cupiditatem pertæſi, aureum numiſma aut bracteam in manus capiant & dicant: EN Deum Chriſtianorum : propter hoc è Caſtella in terras

Barbari auaritiam Christianorum grauiſſimè notãt.

noſtras venere : propter hoc nos ſubegerunt, «
vexarunt, pro mancipiis vendiderunt, & mul- «
ta in nos nefanda ediderunt: propter hoc bel- «
la & prȩlia inter ſe agitant, & alij alios mutuò «
interimunt : propter hoc perpetuò inquieti, «
alea ludunt, blaſphemant, diris ſe deuouent, «
litigant, furantur, alij aliorum vxores rapiunt. «
denique huius gratia nullum ſceleris aut libi- «
dinis genus prætermittunt. «

IPSE ſacerdotem cognoui, Guattimalenſi epiſcopo in primis acceptum, qui per illos Indiæ pagos venale vinum circumferens (quanquam id Præſidum & Gubernatorum edictis prohibitum eſſet) breuiore quàm ſex mẽſium ſpatio vigintiquinque millia Regalium lucratus eſſet. Sunt præterea monachi qui palam & interdiu ea flagitia committunt, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. De vitioſis, non de probis hîc loquor: quamquam etiam Franciſcanus quidam publicè clamaret, nec ſacerdotem, nec monachum, neque epiſcopum in

Monachorum nefandæ libidines in India.

tota India vllum existere viri boni nomine dignum. Quippe omnes se dedere auaritiæ, atque vbi Indos diuitiis abundare intelligerent, eò omnes confluere certatim: vbi verò inopes essent, ea loca omnes fugere. Monachus ille, quum San-petri esset, Capitis-Fondurensis vrbe, proximum nauium traiectum exspectans, vt in Hispaniam transmitteret: propter hæc verba, Superioris sui mandato, captus & Guattimalam abductus est. Ipse quoque sacerdotes inter se confabulantes & profitentes audiuisse me memini, Se ad quæstum faciendum, non aliam ob causam, ex Hispania in Indiam traiecisse.

Veritas odium parit.

Nvnc quod ex Monacho quodam, quum Comaiaguæ essem, auditum habeo, referam. Is mihi retulit cognitum à se Indum reguli cuiusdam filium, acutissimi ingenij hominem, qui quum adolescens in ludum itaret, ibíque legere ac scribere disceret, nemo erat qui non existimaret eum ita virtute ac doctrina præstantem inde euasurum, vt ceteris vitæ exemplo præiret. Sed vt trigesimum ætatis annum attigit, contra quàm omnes exspectarent, inde impurus, nequam & sceleratus, rediit. Interrogatus cur è bono improbus euasisset:
» Ex quo (inquit) Christianus sum factus, per
» Dei nomen iurare, & per Crucem, & per ver-
» ba sancti Euangelij: ac per Dei vitam blasphe
» mare didici: eúmque abnego, nec credo. Alea-
» ri præterea didici, & verum numquam elo-
» qui: ensem insuper mihi cōparaui ad ciendas
rixas:

Indi Hispanorum consuetudine corrumpuntur.

rixas: denique, vt planè ritu Christianorum «
viuam, nihil iam mihi præter concubinam «
deest, quam breui me domum ducturum «
spero. «

Qvod mihi ipsi vsuuenit, commemorabo. Reprehenderam fortè Indum aleæ & blasphemiis deditum. Ille mihi confestim: Nos, «
inquit, ex vobis ipsis hæc exempla didicimus. «
Ac certè qui ita flagitiosè viuunt Indi, ex iis ferè sunt, qui apud nonnullos Hispanos educati, quibus nullum studium est, præterquam alea ludere, blasphemare, & eiuscemodi alia facere, domestica consuetudine eorum moribus facillimè assueuerunt. Atque hæc ferè sunt miracula & prodigia, quæ Hispani apud Indos edidere.

Mvlti præterea Indi alij reperiuntur, quos si interroges, An Christiani sint: Respondent, se esse: quippe Episcopum signaculo Crucis eorum faciem signasse, & benedictionem suam ipsis impertiuisse: se templum ædificasse, atque intus B. Mariæ imaginem collocasse, postremò campanam comparasse. Fortè aliquando ipse quum ab Indo sciscitatus essem, An Christianus esset: tum ille, Num tu «
vis me, inquit, per decem aut duodecim an- «
nos seruum esse Episcopi, & curare suam «
mulam?

Christianismum in frigidis ceremoniis sitũ etiam Barbari ipsi rident.

Alii eadem de re interrogati dicunt, Sibi quater aut quinquies caput aqua à sacerdote conspersum. Isti tales, simul vt sacerdotem aliquem aut monachum venientem conspiciunt, tum confestim obuiam accurrentes,

" Pater, inquiunt, irrorate mihi caput aqua, " quia volo esse Christianus, etiamsi iam aliàs " baptizatus fuero. Ita initio ab vno facto, cetera plebs quò pergat ignara, vniuersa concurrit. Id ferè vsuuenit iis locis vbi Indi pauci & pauperes sunt, & inter quos nulli nec sacerdotes nec Fratres resident. Ceterum inter monachos nonnulli etiam reperti sunt, qui istos baptisare nollent, quum dicerent, Perinde esse Indũ baptisare, vt brutum aliquod animal. Alij è Castella in Indiam transgressi, ibíq. moribus & exemplis tum Hispanorum tum Indorum inspectis, vtrosque pariter miserantes, retro in Hispaniam ad sua cœnobia reuersi sunt.

1 QVOD *facilè inter omnes constat, omnium propè Indorum Occid. maximè ab humanitate alieni sunt Brasilienses barbari. Quæ tamen sit eorum de Deo notio, quæ laudum & præceptorum Dei admiratio, ex Lerio nostro cognoscere operæpretium est. Is ergo de Tououpinambaultiis Americæ gente agens, ita scribit:* INTER *cetera,* (inquit) *dicebamus illis nos credere in vnum Deum, creatorem cæli & terræ, qui vt orbem & quæcumque in eo sunt, condidit, ita omnia pro arbitrio gubernat. Illi vbi hæc audierant, alij alios intuentes, & in hanc vocem (quæ admirationis nota ipsis familiaris est) erumpentes,* Teh! *defixi & stupefacti hærebant.* Et paulo pòst: *Quum fortè aliquando* inquit, *cum aliis Gallis aliquot in quodam barbarorum pago essem,* (Okarentin *ipsi appellant) & in aperto ac propatulo cœnaremus: confluentes*

Nauig. Brasil. cap. 16.

Barbari

Barbari eius vici incolæ, maiores natu præsertim, cum multis beneuolentiæ signis, circumfusi, neque vel minimo vèrbo dicentes interfati, nos attentè & tacitè intuebantur. Donec peracto conuiuio, magno natu quidam, quum obseruasset nos ab hymno cibum auspicatos, hymno quoque cœnam clausisse, accedens, ita infit: Quid sibi vult hic ritus quo vos modò vsi estis, quum sublatis pileis omnes, præter vnum qui loqueretur, silentiũ tenuistis? Ad quem pertinebat ea oratio quam ille habuit? Vestrûmne præsentium ad aliquem: an ad absentium? IBI *ego opportunè oblatam eam occasionem arripiẽs, vt apud eos de vero Dei cultu loquerer: quum præter eius pagi amplitudinem & frequentiam, Barbaros etiam solito attentiores animaduerterem: rogare Interpretem nostrum vt suis verbis, meum illis sermonẽ, quoad capere ipsi possent, explicaret. Tum à quæstione senis exorsus, Preces nostras ad Deum dirigi respondi: eúmque, etsi sub ipsius conspectum non caderet, non tantùm liquidè audiuisse nos, sed etiam quidquid pectore occultum haberemus, id perspicuè cognoscere. Inde ad Creationem mundi delapsus, in primis laboraui vt docerem, hominem nobilissimum inter creaturas à Deo esse conditum, vt eo magis celebrandæ opificis sui gloriæ studeat. Ac nos quidem, quòd ipsum coleremus, eius manu infinitis periculis longissimæ nauigationis in tam vasto mari eripi: eiúsdémque ope fretos, ab omni prorsus* Aignan *metu (Dæmonem ita appellant, à quo subinde vexantur) tum in hac tum in ventura vita esse liberos. Quare si Caraibum suorum imposturas, & barbarum mandendæ humanæ carnis morem, abijcere vellent, eadem prorsus Dei dona*

» *consequuturos, quæ nos habere cernerent. Multa*
» *præterea de humani generis labe ac ruina, vt eo-*
» *rum animos ad Christum prępararemus, subieci-*
» *mus: quoad eius fieri potuit accommodatis ad eo-*
» *rum captum rationibus & exemplis, quæ in præ-*
» *sens fusius exsequi supersedeo. Illi quum nos in-*
» *genti cum admiratione duas amplius horas per-*
» *attentè auscultassent: tum vnus ex ijs autoritate &*
» *ætate grauis, in hunc modum disseruit:* MIRA,
» *equidem, optima & nobis non antè audita, hîc di-*
» *xistis. Ac vestra quidem oratio mihi in memo-*
» *riam redigit, quæ nobis sæpe auos nostros narrantes*
» *audiuimus: Nempe iam inde à priscis temporibus*
» *& tam multis abhinc Lunis quot iam meminisse*
» *non possumus (quippe illi Lunarum numero aut*
» *vicibus, non mensibus atque annis, temporum spa-*
» *tia definiũt) venisse in has terras quemdam* Mair
» *(id est Gallum, seu qualibet alia è gente aduenam)*
» *vestro more vestitum & barbatum. Atque eum,*
» *vt ipsos sub Dei vestri obsequium duceret, eadem*
» *oratione apud eos esse vsum, qua nos hodie affami-*
» *ni. Sed, vt nobis quoque à Patribus per manus tra*
» *ditum est, eos illius verbis fidem adhibere noluisse.*
» *Itaq. mox successisse alium, qui Ensem, symbolum*
» *maledictionis, illis traderet. Inde sequuta inter*
» *nos bella, neque ex eo mutuis cædibus alij in alios*
» *sæuire destitimus. Nunc verò, postquam diuturno*
» *vsu his assueuimus, si nunc repentè auitum morem*
» *exueremus, apud vicinas gentes ludibrio & deri-*
» *sui essemus.*
» HIC *nos summa contentione ac vehementia*
» *testari, tantum abesse, vt finitimorum ludibriis mo-*
» *ueri eos oporteret, vt contrà, si summum illum cæli*

&

& terræ opificem seriò colerent, de omnibus, qui ob id vltro molesti essent, victoriam referrent. Postremò eam verbis nostris efficaciã addidit Dominus, vt non multi tantùm Barbarorum, ad eam quam ex nobis didicissent legem, deinceps vitam composituros, nec cæsorum hostium carnes vltrà esturos, se promitterent: sed secundùm hoc Colloquium, positis humi genibus, nobiscum Deo gratias agerent. Ea oratio, quæ ab vno è nostris clara voce in medio eorum cœtu ad Deum concepta fuerat, mox illis per interpretem exposita est: nos ab illis in pensilia è bombyce cubilia, dormitum deducimur. Sed nondum nos somnus corripuerat, quum ecce istos cantantes & conclamantes audimus, Sumendam de hostibus vltionem, & plures quàm antea esse mandendos. En inconstantiam miseri huius populi, & humanæ naturæ triste exemplar. Mihi tamen equidem persuadeo, si Villagagno numquam à vera Religione desciuisset, & nos diutius in illis terris morati essemus, fore vt aliqui tãdem Christo lucrifierent. Hactenus ille.

Unde perspicuè apparet, semen aliquod Religionis inesse illis gentibus, sed eas à Principijs illis naturalibus ad absurdissima commenta & fœdos mores partim insita vanitate, partim malis Christianorum exemplis, facillimè deficere.

¶*Indorum pertinax Idololatria. Didaci Lopez epistola, Ecclesiasticorum & Iuridicorum Hispanorum in India Occid. mores ac vitia graphicè depingens.*

CAP. XIX.

QVVM Guattimalæ essem, ac sæpe in S.Francisci monasterium commearem, amicitiam cum quodam monacho contraxi (Franciscus Betanzus is vocabatur, experiens homo, & multo omnium earum prouinciarum vsu, tum Guattimalæ tum Nouæ Hispaniæ, peritissimus, qui etiam duo Indica idiomata apprimè calleret & loqueretur.) Quum ab eo aliquando suam ea de gente opinionem percontarer, præsertim in iis quæ ad Fidem nostram spectarent: mihi respondit, Eorum ferè tum natu grandes, veteri suæ Idololatriæ pertinacissimè esse affixos, tum maximè Sacerdotes: ac sæpenumero se suósque collegas superuenisse illis victimas & sacrificia diis suis facientibus. Itaque necessariò eorum filios, vt temporis spatio Religionem nostram imbiberent, à parentibus atque auis suis segregandos esse, & ab eorum consuetudine quamdiutissimè remouendos: ne illos postquam ex ephebis excesserint, præposteris moribus suis imbuant. Postremò addidit, eos quoque qui baptizati essent, nihil ferè habere Christiani præter nudum nomen.

Indorum pertinax Idololatria malis Hispanorum exemplis alitur.

Ex-

Exinde quum inter commentandum (vt fit) in penitiores de ſpecialibus rebus ſermones paulatim delapſi eſſemus, & ex eo multa tum de moribus Hiſpanorum, tum de earum prouinciarum regimine percontarer: atque ille me in rebus Indicis inueſtigandis curioſum animaduerteret: epiſtolæ cuiuſdam exemplar, legendum mihi tradidit. Eam Baccalaureus quidam ipſius familiaris, Didacus Lopez de Zunega, ad Epiſcopum, Præſidem & Aſſeſſores Guattimalæ cõſcripſerat, durius nimirum ab iſtis coercitus & malè habitus; quòd eorum vitia & flagitioſos mores verbis liberiùs perſtrinxiſſet. Quum verò eam apertam miſiſſet, deſcripſerat ex autographo monachus, à quo & exẽplum infrà ſcriptum deſumpſi. Eius autem ſententia hæc erat:

Hiſpanus, Hiſpanorũ præſertim Eccleſiaſticorum, in India mores depingit.

Ex quo me fortuna per orbem terrarum agitare cœpit, Regna aliquot & prouincias peragrando emenſus ſum, & nuſquam non noui aliquid & inuſitati conſpexi. Verùm ex quo ſors mea permiſit vt in has Indiæ regiones, quæ Aureæ appellantur, & virtutis omnis expertes ſunt, traiicerem: tot tantáque
" nequitiæ exempla vidi, vt neque eis enarran-
" dis lingua mea, nec cogitatione comple-
" ctendis animus meus, par eſſe poſſit. In iis
" ferè peſſimum hoc animaduerti, quòd inter
" vos nulla iuſtitia, nulla virtus, nulla boni-
" tas, nulla caſtitas, ſupereſt: quin omne æuum
" veſtrum ſtudiis partium, ſimultatibus, perfi-
" dia, vanitate, rapinis, diſſidiis, inuidentia,
" odiis, aleis, luſtris, blaſphemiis, inteſtinis

» bellis,luxu,auaritia aliísque peſſimis libidini-
» bus, miſerè conſumitis. denique qui veſtrûm
» optimus habetur,quanto ſe is ceteris prestare
» putat,tanto eſt omnium deterrimus. Summa
» quidem cura notaui ac comperi maximam
» partem veſtrûm, quotcumque in Indiam ve-
» niſtis, tales eſſe vt,non dico cælum atque An-
» geli, ſed terra & dæmones ipſi vos exoſos in-
» uiſóſq. habeant. Ac pro certo habete, quem-
» admodum tyrannica multa facta per vim per-
» petraſtis, ita Chriſtum permiſſurum vt ſerui
» omnium per ius euadatis.

» EIVS rei exempla & clara documenta ſi
» quæritis,hiſtorias Græcas Latináſque euolui-
» te, Romam caput & decus orbis conſiderate:
» Athenas & Spartam, bonarũ omnium legum
» ac morum lumina,intuemini,multáſque alias
» ciuitates & regna, quorum vix hodie veſti-
» gium vllum, ac ne memoria quidem ipſa ſu-
» pereſt. Si tantæ ciuitates periere, tot opibus
» dotibúſque florentes, ac tantorum Princi-
» pum mentibus viribúſque adminiſtratæ, vo-
» bis ſcilicet talibus,velut eximiis, Deus peper-
» cerit? An putatis Dei bonitatem ac patien-
» tiam paſſuram vt per omne æui tempus tantis
» induti vitiis,& tot ſceleribus demerſi perma-
» neatis? Nonne iudiciis admodum obtuſis &
» occæcati eſtis? Scilicet creditis Indos Chri-
ſtianos futuros, ſi vos ipſi non eſtis, niſi fortè nomine ac titulo tenus? Fruſtra id quidem. Nam multo efficacior (mihi credite Domini mei)ad brutas illas gentes fuerit vel vnius diei honeſta vita & bonum exemplum, quàm conti-

Barbari bonis exẽplis quàm commodis verbis, magis mouentur.

continuæ integri anni lectiones & doctrinæ. quid enim refert odoriferas roſas ad plebem ore & lingua ſpargere, ſi mox ſpinoſis malorum operum aculeis illam pungitis & vexatis?

Nonnulli dicunt quod veſtra Sanctitas domine Epiſcope, ſatis boni facit: ſed videte vt bene etiam illud faciatis. quippe reperiuntur qui & quod alioqui bonum eſt malè faciant: & veſtra Sanctitas ex eo grege eſt. Nam quos veſtire debebatis, eos ſpoliatis: quod amarum eſt dulce, quod dulce eſt, amarum dicitis: mendaces & falſos diligitis: eos qui vera loquũtur, odio habetis. aſpernamini bonos, & turpes probroſóſque honore afficitis: vitioſis fauetis, & vexatis honeſtos. Denique de alieno valdè liberales eſtis, de veſtro parciſſimi. Quid dicam amplius? Nempe hoc, vos multò ad remigandum in triremi aliqua, quàm ad id munus gerendum, aptiores eſſe: ídque affirmare auſim, veſtræ Sanctitati plus eſſe virium ad tractandum remum quàm virtutis ad gubernandum Epiſcopatum.

Alii dicunt, quòd veſtra Dominatio multo honore decorata atque honeſtata eſt. Sed mementote Senecam dicere, Stultorum laudem, à ſapientibus haberi pro argumento infamiæ: quia quidquid ſtulti cogitant, vanum eſt: quidquid loquuntur, falſum: quidquid damnant, laudabile: quidquid approbant, malum: & quidquid laudant, infame.

denique quidquid agunt & moliuntur, nihil nisi amentia est. Sed laudari & honestari ab iis qui ipsi honore digni sunt, is demum verus honos est: summum verò & præcipuum decus, placere Iesu Christo.

CETERVM accepi à nonnullis patientiam quam in tolerandis ærumnis meis adhibui, vestræ Dominationi plurimùm admirabilem fuisse: sed, vt ingenuè dicam, vestra admiratio mihi plurimùm admirationi fuit. Nam rerum perperam gestarum pænitentia & dolor è sapientia oritur: sed benè & honestè factorum immodica admiratio, non aliunde manat, quàm ab exiguo iudicio & minore vsu. Quippe vos id fugit, Nos cum Christo crucifigi oportere, quantum ad hunc mundum attinet, si velimus in futuro vnâ cum eo æterna gloria perfrui. Vos ignoratis luculentam illam Pauli Apostoli sententiam in posteriore ad Timotheum epistola, Omnes qui piè viuere volunt in Christo Iesu, in hoc seculo persequutionem passuros. Nescitis, quod corpori damnosum est, id animæ esse vtile: nescitis, regnum cælorũ non acquiri cursu taurorum, non lusu arundinũ, non arca inclusorum nummûm & auri copia, non seruorum fodinas exercentium ingentibus familiis (quales vestra dominatio multos adhuc habet) non dolis, non astu, non mendaciis: verùm persequutione, infirmitate, carcere, vinculis, paupertate, fame, siti, infamia, ingratiis, exiliis, tormẽtis, variísq. ærumnis, quæ assiduè vitam mortalium obsident & exercent, eò perueniri. Eas verò res si

Episcopi hodie in Papatu quiduis aliud sciunt & agũt quàm quod sui muneris est.

2.Tim.3.12

vestra

vestra Dominatio ignorat, quod facilè equidem credo, annumerare vosmet potiùs bestiis quàm hominibus potestis.

MVLTA præterea sunt quæ à me dici possent, tum de vestra Dominatione, tum de ipsis etiam Præsidibus. Sed eiuscemodi rerum tãta est copia, vt verear, ne me de iis scribere aggressum tempus ipsum & charta deficerent. Quare verbum non amplius addam. Data Trugillij, xx. die Maij. Anno M.D.LII.

Didacus Lopez de Zunegua.

¶ *Ceratum, integrum Iudicem, Hispanorum flagitiis obuiam ire studentem, mors intercipit. Iudicum onerosum munus.*

CAP. XX.

QVVM primò iui Guattimalam, ibi tum Præses erat licẽtiatus Ceratus. Is ille erat Ceratus qui in Dominicã Edictum regium de libertate Indorum tulerat, vti superiùs diximus. Eum tunc Cæsar amotum Insula regendæ illi prouinciæ imposuerat: de quo verè hoc possum testificari, numquam in vniuersa India eo meliorem nec sanctiorem fuisse Iudicem: nec qui iusta edicta mãdatáq. regia rectius obseruaret, semper procurãdo ne Indi ab quoquã Hispano iniuria vlla violarentur, aut haberentur duriùs.

Ceratum Hispanum iudicem, Hispanorũ contumaciæ tædet.

SAEPENVMERO suorum contumaciam arrogantiámque expertus quòd indigenarum salutem procuraret, pertæsúsque, optare solebat vt Deus eum à tam peruerso hominũ genere liberaret. Dicebátq. si Deus traiicere in Hispaniam ipsi concederet, se Regem monere velle, ne deinceps sacerdotem vllum transmittere in Indiam pateretur, propter flagitia eorum & intemperantissimas libidines. Sed morte preuentus, quod in animo habebat præstare non potuit.

ITAQVE successor ei alter Mexico missus est, Doctor Chesada: qui duobus pòst mensibus, quàm Guattimalam venerat, vita concessit. Quúmque ægrotantem monachi aliquot » consolarentur, dicendo, Domine Præsidens esto bono & hilari animo: aliáque eiuscemodi pro tempore subijcerent: ille excipiens, Ah quî fieri potest, inquit, vt is hilari animo sit, cui tot rerum ratio ipsi Deo reddenda est?

Iudicibus muneris administrati ratio Deo reddenda.

HOC dictum memorabile, huic loco inserere operæpretiũ visum est, vt inde sibi exemplum sumant Iudices & Magistratus: id est, vt perinde iudicent de aliis, qualiter à Deo de se iudicium ferri volent: atq. ita bene subductis sui muneris rationibus ex hàc vita exeant, [1] vt in futura æternùm non plangant.

1 INSIGNE *Ludouici, cognomento Diui, Galliæ Regis, exemplum in eam sententiam exstat. Is enim quum fortè aliquãdo ex Psalmis Dauidis preces ad Deum conciperet, interuenit aliquis, qui pro reo quodam capitalis criminis gratiam peteret. Rex, quasi aliud agens, annuit. Mox verò quum*

incidisset in versic. Psal. 106. *ibi*, Beati qui faciunt iustitiam in omni tempore. *tum protinus reuocari iussit eum cui gratiam concesserat, eámque irritam fecit: memorabili edita sententia, Principem qui punire potest crimen, nec punit, non minus coram Deo reum esse quàm si id ipse perpetrasset. Pietatis esse opus, non sæuitiæ, iustitiam facere. Annal. Gall. Sed in primis memorabilis Oliuarij Galliæ Cancellarij casus & exitus, Iudicibus documento esse debet. Is quum tristem in pios viros, qui Cabrerijs & Merindolij Prouinciæ oppidis puram religionem exercerent, sententiam latam suffragio suo contra conscientiæ iudicium, approbasset: ac postea veritatis cognitione imbutus sæpenumero fassus esset cũ lacrymis, se meritò ob id à Deo reiectũ: tamen in tumultu Ambosiano præcipuus inter eos Iudices sedit, qui multos pios ac strenuos viros, tyrannico peregrinorũ iugo & Regẽ ipsum & populum Galliæ liberare fortius quàm feliciùs molitos: velut perduelles, reluctante conscientia, damnarunt. In iis quũ Petrus Campagnacus, litteratus adolescens, ad causam dicendam productus esset: Cancellarius, eo neque audito neque interrogato, Suspendite, inquit, suspendite hunc hominem. Quid? suspendite, ait Campagnacus. Facilè tibi quidem id dictu est. At si tu, ex quo id factis es promeritus, suspensus esses, iam ante triginta annos pauisses coruos, nec tot scelerũ minister fuisses. Recordare mecũ, quid admiseris quũ Pictauij Iuri ciuili operã dares. Nũ te eo tempore vnum è contubernalib. tuis sceleratè interfecisse meministi? atq; inde in tantum patris odiũ venisse, vt ex eo te in conspectũ suum venire vetuerit? Ac reipsa quidẽ*

Arquinuillerius quidam, Oliuarij tum socius, perditus nebulo, propter hoc facinus Lutetiæ suspensus fuerat. Ad hæc verba adeo perculsum memoria facinoris Oliuarium fuisse cõstat, vt obruto mærore & insania animo, & inde graui morbo implicitus, horribiliter aduersus Deum ipsum fremeret. Tanta interea ægritudinis & horroris vehementia, vt quamquam defecto corpore & assiduis morbis debilitato: phrenetici tamẽ instar aut robusti alicuius adolescentis, totum cubile concuteret. Ita ægrotantem inuisit Cardinalis Lotharingus: sed Oliuarius, quum suos eius aduentu cruciatus augeri sentiret, facessere properè cubiculo iubens, ne ipsius quidem conspectum pati potuit. Vt verò paulò longius semotum animaduertit, tum altiùs ingemiscẽs in has voces erupit, AH, Ah, Cardinalis, tu nos omnes in æternum exitium trahis. Tum accedere ad ægrum Cardinalis, & consolando vltrò spiritus eius mitigare: Eum videlicet tentari, inquiens, ab immundo spiritu, sed in fide perstandum esse. Egregiè, inquit Cancellarius, egregiè, scilicet quasi hæc tu credas. Inde aspectum eius auersatus, & nihil eloquutus vltrà, paulo pòst vita concessit. Inter lentos cruciatus, Annæ Burgij senatoris integerrimi (cuius iudicio, Cardinalis præcipiti iussu rogatúq. victus, subscripserat) mortem præcipuè deflebat. Hæc est merces Iudicum, quibus Aulicæ gratiæ fumus, sua conscientia potior est.

TER-

TERTII LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

*

HISPANI, *subactis, aut certè tentatis, Indicæ continentis oris aliquot, Castella Aurea, Noua Hispania, Nicaragua, Iucatana, aliísque quæ Septentrionem spectant: nunc quoque versas in austros prouincias affectãtes, Peruanum inprimis regnum ditissimum, Pizarro & Almagro ducibus, occupãt, & legitimo rege præter fas interemto, in prouinciæ formã redigunt. Mox inter eos, vbi hostis defuit, fœda de principatu coorta dissidia, bella ciuilia accendunt: ne sublatis quidem partium ducibus exstincta.*

INTEREA *graui cum tyrannide seruitus gliscit aduersus Indos: cui tollendæ, & simul componendis prouinciæ motibus, mittitur à Cæsare vnus & alter. Mota in vtrumque contumaciter arma: sed in vltimum, Proregem videlicet, præcipuè, ab omnibus ferè colonis sæuitia Edictorum offensis, Gonzallo Pizarro duce, publicum bellum suscipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæsar quando vi aperta non processerat, astu rem aggrediendam ratus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gascam. Is, precio & præmiorum spe pellectis in se hostium ducib. ac copiis, Pizarrum viribus exutum & facilè victum morte adficit: atque ægrè compositis Peruanis rebus in Hispaniam reuertitur.*

His exactis, Benzo in describendam Peruanorum religionem, mores & instituta excurrit: docétq. quam Hispani non tantùm de se, sed de omnibus quoque Christianis, opinionem apud eas gentes conciuerint: Nimirum non esse homines ex hominum stirpe genitos, sed immanes quasdam beluas ex barbari elementi spuma concretas ad humani generis perniciem. Vsque adeo barbariem inter Barbaros ipsos exercuimus. Postremò librum suo ex India in patriam reditu claudit.

NOVÆ

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

LIBER TERTIVS.

¶ Fr. Pizarrus, Did. Almagrus & Fern. Luques, inita societate, expeditionem in Peruanas regiones suscipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos post labores in speratas opes incidunt.

CAPVT I.

IAM Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques sacerdos, Panamæ, certis partísque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram Meridiem versus auro, argento, eranis, & smaragdis abundare. Itaq. tres isti simul societatem ineunt, quúmque inter eos re communi consilio deliberata, sententia stetisset, nouas terras ire vestigatum, fide inuicem accepta & data promittunt pro se quisq. fidelem ad id operam collaturos: partásque opes, terras & gentes subactas, ex æquo inter se fraternè diuisuros.

Auaritia inquies, & medias inter opes inops.

HIS vbi conditionibus res inter eos transacta est, naues, arma, commeatus, omnia classi ornandæ necessaria, comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naues impositis, Pizarrus & Almagrus anno

M.D.XXVI. paucis alius poſt aliũ dieb. Panama ſoluunt: ſacerdote ibi relicto, vt quæ ad expeditionem neceſſe eſſent, curaret. Pizarrus ea ora tercentum millium ſpatio pernauigata, tandem litus tenens in terram egreditur. Ibi obuiam Indi progreſsi ad litus, terræ aditu Hiſpanos prohibent, multíſque interemtis, Pizarrum ipſum cum aliis aliquot ſaucium prælio excedere cogunt. Ipſe tam inauſpicato principio deterritus, Panamã reuertitur, iam ſuſcepti conſilij pænitens. Diuerſa in parte Almagrus flumine aduerſo ſubiens, quod ipſe S. Ioannis numcupauit, benignè ab indigenis exceptus eſt, & ab iis tria amplius aureorum ducatorum millia dono data retulit. Inde ad mare ſecundo amne defluens, & oræ aliquantum prætervectus, in eundem fortè incurrit locum vbi ſocium eius malè acceptum fuiſſe diximus. Ergo Almagrum quoque ibi egreſſum Indi ferociter adorti, alterum eius oculum lapide grauiter feriunt, quem paulo pòſt amiſit: maximámque militum eius partem fœdè trucidant. Itaque multis amiſsis Panamam quoque & ipſe regredi cogitur.

POSTQVAM eò peruenit, Pizarrum ibi nactus, ei ſignificat terram ab ſe detectam ditiſsimam auri eſſe. itaque ſibi videri de integro inſtaurandam claſſem, & denuò ad eam ſubigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus & multis Indicis mancipiis, duabus nauibus, & lintribus aliquot patriis quibus Indi ſingulis arboribus cauatis nauigant, portu ſoluunt: qúmque

maximis

maximis laboribus per altum eandem illam quam priùs oram tenerent: non tamen eodẽ quo primùm loco, in litus egrediuntur. Indigenæ, quum gentem illam barbatam haud satis probam esse iudicarent, strenuè in Hispanos impressionem faciunt, multisque eorum cæsis, ceteros ad naues fundunt fugántq. Hispani appulsu litoris prohibiti in Gorgonem secedunt, perexiguam & desertam insulam, quæ sex tantùm mill. freto à continenti discreta est.

Mira in Barbaris iudicij sagacitas, qui ignotos tam bene nossent.

IBI quum ea prouincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum specimen, nec ad id perficiendum satis militum haberent, Almagrum ad supplementum arcessendum ire placuit. Ipse eius rei causa Panamam regressus, quanquam paulo tardius ibi moratus, cum octoginta quinq. Hispanis reuersus est, & Pizarrumcum omnibus suis propè exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biscocto aliisque cibariis quæ Panama subuecta erant, refectis corporibus, inde soluentes, viginti millia pass. longius appulsi, ingenti diuitiarum spe in litus desiliunt. Sed vix egressis Indi lanceis saxísque armati superueniunt, & in Hispanos animosè gradum inferentes, interemtis aliquot, ceteros è finibus suis arcent. Hispani rem haud satis obuiam & paratam experti, in insulam desertã concedunt, quam quòd galli gallinacei effigie promontorium haberet, insulam Galli numcuparunt.

PIZARRVS ira & dolore in eam gentem incensus, ob tot interfectos ab ea milites, vlcisci suorum cædem cupiens, socium Panamã

remittit, eíq. negotium dat vt quammaximè multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hiſpani ſequi volebant, ſuæ cupidini infenſi, terrámque ipſam & ſperatas eius diuitias exſecrantes : ſed quum illis duces ipſi poteſtatem abeundi, imò etiam ſcribēdi ad ſuos, dare abnuerent; ne fortè aduerſam de ea ora ſpargerent famam, & nouum ſubſidium impedirent, remāſere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quominus Hiſpanorum clades & miſerias vulgaret: ſcripſere nonnulli Hiſpani clanculum ad amicos de morte ſuorum, de laboribus intolerandis ærumníſque in quas incidiſſent: quàm miſero ſtatu res eſſent, poſtremò de aſperitate ipſius regionis : plurimùm de Almagro & Pizarro querentes, quòd plerique ipſorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum commeatū ab iis impetrare non potuiſſent.

Hiſpani milites vota ſua exſecrantur.

FORTE paulo antè quàm Almagrus Panamam appelleret, ei prouinciæ Petrus Flumineus (vulgò *de-los-Rios*) impoſitus fuerat. Is tali de Hiſpanis nuncio accepto, ſubitò domeſticum quendam ſuum ad inſulam Galli ex pedite ire iubet, ac Pizarro edicere, graui conſtituta pœna, ne quemquam Hiſpanum inuitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem : quum maxima pars Hiſpanorum qui cum eo erant, inſula excederet. Ceteris qui remanſerunt, (quatuordecim erant, omnes ferè ſodales nautici) plurimas gratias agit, ac ſpe ingenti ſplendi-

ſplendidiſque promiſsis onuſtos rogat vt patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum nouo ſubſidio rediret. Ergo dies aliquot in inſula tolerant, oſtreis, cancris & piſcibus veſcentes: donec tandem ab Almagro nauis commeatus ſubuehẽs venit: ſed ſine militum ſupplemento, propter improſperam famam quæ de ea ora Panamæ increbruerat.

Dura militia, niſi quòd inter omnia aurî fames durissima eſt.

In ea inſula Pizarrus aliquamdiu moratus & cum eo pauci illi, in ſumma rerum omniũ anguſtia, ſine vlla auxilij ſpe, poſtquam diu multúmque inter ſe conſultaſſent quid facto eſſet opus, tandem communi conſilio oram eam præterlegendam eſſe ſtatuunt, ſiquæ fortè ipſis diues & proſpera regio occurreret. Quingentûm millium ſpatium emenſi, quum Chiræ Peruani regni prouinciæ litus tenerent: ibi exſcenſu in terram facto, pauca indigenarum pecora & Indos adoleſcentes aliquot excipiunt, qui linguam Hiſpanicam diſcerent.

Inde Tumbeſiam regreſsi, de magnis videlicet eius populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non ſatis animi Hiſpano cuiquam eſſet, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne ſpatium litoris effuſi conſpiciebantur: Petrus quidam, Creta inſula ortus, periculum vltrò ipſe facere ſtatuit. Itaque machæra oblonga, ex iis quæ ambabus manibus tractantur, armatus, in litus egreditur. Non parum admirationis incuſsit indigenis barbati

hominis tunc primùm à se visi species: ille intrepidè per medios progressus, ab eius oræ Præfecto comiter & honorificè excipitur. Mox ab eo in turrim præsidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, postquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatúmque conspexit, in admirationem adeo defixus stupefactúsque hæsit, vt ea per somnium intueri se duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam specie leonum & duos tigres, sed innoxios, reperit. Qúumque abeuntem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretensis, velut talia aspernaretur, abnuit, dissimulans se ea quærentem in eas terras venisse. Regressus ad nauim, quæ & quanta viderit refert.

Auarus callidè vitia sua dissimulans.

1 FRANC. *Pizarrus, is est quem Hoieda Vraba decedens, legatum suis militibus præfecerat. supr. lib.* 1. *cap.* 19. *Tum verò, quum fortunam sibi ipse laboribus, aut, vt maxima pars Hispanorum militum qui tum in India erant, rapinis, fecisset, Panamæ in re ampla & lauta erat. Fernandus Luques, scholæ cantorum primicerius (vt vocant) diues, ibi etiam manebat. Is postea exhaustis in quæsitu Peruani regni pecunijs, & eo inuento ab socijs exclusus,* Pazzo *vulgò vocatus est, id est, stultus, quòd fortuna bene vti & certis iam opibus frui nesciuisset. Gom. Hist. gen. lib.* 4. *cap.* 1.

¶*Pizar-*

¶ Pizarrus, miſſu ſociorum, in Hiſpaniam ad impetrandam repertæ prouinciæ ſubigendæ poteſtatem, nauigat. Sibi ſoli impetrat. Almagrum ab ſe alienat. Mox reconciliati, tertium ſocium extrudunt.

CAP. II.

INCREDIBILI gaudio Pizarrus perfuſus, quòd in tam diuitem oram incurriſſet, extemplò ſigno abeundi pronuntiato, in Panamam vela dat. Ibi ſociis Chiræ felicitatem & [1] Tumbeſiæ oræ diuitias, aperit. Illi quum ſuperfundenti ſe ſe lætitiæ, quantam vix animo caperent, temperare non poſſent: ambo, Almagrus videlicet & Fernandus Luquez, Franciſcum Pizarrum mittere in Hiſpaniam ſtatuunt, qui à Cæſare Tumbeſiæ ſubigendæ poteſtatem peteret. Verùm à pecunia imparati, conſumtis videlicet in earum terrarum quæſitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos ſumunt, & ad ſumtus illi erogant. Pizarrus in Hiſpaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à ſe nuper repertæ indicem & relationem exhibet: ſimul ſumtus à ſe in ea factos & labores exhauſtos referens, atque ingentes diuitias regiæ Caſtellæ coronę pollicitus, Tumbeſiæ potiundæ facultatem regiménque ſibi tantùm poſtulat, nulla ſociorum mentione addita. Quæcumque petierat obtinet. itaque diplomate in eam rem à ſenatu ſcripto, à Cæſare cõfirmato, inſtructus, contractis aliquot militibus, è portu San-lucari

Pizarrus ſocietatem fraudat.

de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonzallo, Ioanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

QVVM breui secundo vento vsus, ad Nomen-dei, atque inde Panamam peruenisset, magnificè à sociis exceptus est: sed mox vt illi resciuere sibi tantùm Pizarrum in Hispania negotiatum, suis priuatim rebus, non communiter societati, prospexisse, æquis oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præsertim, qui tot. sumtus à se & maiores quàm à Pizarro factos reputans, & exhaustas facultates, & tres totos annos in ea expeditione consumtos, & amissum oculum: & super hæc etiam vt pecunia ab semet mutuò accepta, Pizarro ad impensam præbita esset: vt is ad vniuersæ societatis vtilitatem, non suam vnius, procurãdam in Hispaniam missus fuisset, memori animo reuoluens, impatientissimè id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare vltrò eius spiritus conabatur. Se nihil videlicet à Cæsare impetrare potuisse causatus, præter Tumbesiæ subigendæ potestatem: bono tamen interea Almagrus animo esset. quippe fidem suam ipsi obstringere, daturum se operam vt & ipse aliud aliquod imperium in eadẽ prouincia obtineret. Adhæc quum esset inter eos societas: posse ipsum, tamquam summum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari secum iure statuere. Sed parua eius verbis apud Almagrum fides: imò etiam iste ob hæc nugarum ludibria multò aduersus eum indignatior, palam dicere, Pizarrum falsum & perfidum esse.

Dissidiorũ Pizarri & Almagri initia.

DENIQVE quum aliquot dies in his ſimultatibus & iurgiis conſumſiſſent, Pizarrus tandem neceſsitate magis quàm voluntate adductus: quum ſe videlicet ſumtibus exhauſtũ & pecuniis ac commeatu vacuum (quibus contrà abundare Almagrum, nec quidquam erogaturum ob diſcordias intelligebat) quum ſe inquam, niſi cum Almagro in concordiam rediret & ab eo nummis iuuaretur, prouinciam ſuam tardiùs initurum cogitaret: doctorem Gamam rogat vt inter ipſos concordiam reconciliet. Quid multa? iſtius interuentu in gratiam inuicem redeunt: iubet doctor Almagrum Franciſco Pizarro arma, equos, & quidquid commeatuũ prouiſum haberet, & pecuniæ inſuper certam ſummam, tradere. Pizarrum verò viciſsim quoſcumque honores & dignitatum ornamenta à Cæſare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, tertio ſocio Fernando Luque excluſo, pacem & concordiam denuo inter ſe ineunt: ac ſanciendis artius promiſsis conſecratam Hoſtiam[2] ſumentes, iureiurando firmant ſe integra fide mutuã amicitiam ad mortem vſque inuiolatam conſeruaturos.

Pizarrus & Almagrus iureiurando amicitiam confirmant, ſed quod mox violent.

His ita tranſactis, Franciſcus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto poſſet maximo ſubſidio quamocyſsimè ſubſequi iubet. Inde Colonchiam appellit prouinciæ Guancauilichiæ portum, vnde in Punam inſulam tranſgreſſus à Præfecto perami-

cè exceptus est. Verùm vt ille fœda nefandáque Christianorum facinora expertus est, per singulas domos aurum & argentum quærentium, feminas ad stuprum rapientium, ceteráque perpetrantium quæ à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hispanos ex tota insula expellere nititur. Sed quum impressionem ab hostibus ex aduerso factam ferre non posset, cum multa suorum iactura, siluas fuga petiit. Pizarrus crudelissimè victoria vsus, cum multis Hispanis in Tumbesiæ continentis oram L. mill. interuallo ab insula distantem traiicit.

Hispani præclaris factis Punensium animos ab se alienant.

SIMVLAC continentem attigit, indigenę auditis, quæ Hispani in Puna perpetrarant, in arcem aliquantum à mari distantem confugiunt. Pizarrus prouinciæ Gubernatorem per nuncios arcessit, eius amicitiam multùm se appetere testatus: is verò non tantùm ire abnuit, sed etiam hostiliter omnibus viribus insultãs ei quanta maxima damna potuit intulit. Itaque Pizarrus noctu flumen transgressus cũ parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum ducibus, spinas, saltus & asperrima quæque locorum penetrans, hostes incautos & somno solutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta, Tumbesiam reuertitur, vrbémque captam totam diripit, & omnibus ornamentis delubrum Solis spoliat.

1 *Tumbez, seu Tumbesia Peruani regni oræ maritimæ prouincia, non procul ab Æquinoctiali linea, Meridiem versus, & Indorum vrbs eiusdem nominis, mox Hispanorum colonia,* XII. *leucis à*

Puna

Puna insula distans: vnde Pizarrus Peruanarum opum primum specimen praecepit.

2 *Id ab illis, secundò rupta concordia, & denuò reconciliata, factum scribit Gomara: atque horribili iureiurando sancitum ab Almagro nouum illud fœdus, nempe: Vter prius fœdus rupisset, tum vt Deus illius corpus animámque ad inferos detruderet. Sed ambitio auaritiáque omnia sacra iuxtà ac profana proculcant.*

3 *Puna insula ex aduersò Tumbesiæ prouinciæ sita, duarum leucarum freto à Continenti discreta, XLVIII. mill. pass. in circuitu amplectitur. Hodie San-iacobi insula ab Hispanis vocatur.*

¶ Attabaliba Peruanus Rex, finibus suis Hispanos excedere iubet. Pontificem Rom. non agnoscit. Velut neglecti Euangelij reus, vi ab Hispanis capitur.

CAP. III.

PER eos dies Attabaliba,[1] Peruanæ prouinciæ rex Casiamalcæ erat. Is audito peregrinam gentem barbatam in suos fines ingressam, cum terribilibus quibusdã ac prodigiosis animalibus omnia loca percurrere, & cędibus ac latrociniis infesta facere: legatum ad Franciscum Pizarrum mittit, minitans nisi subditos suos tranquilla pace frui sineret, patriámque repeteret, breui infortuniũ inuenturum. Ad hæc Pizarrus respondit, Se non eò venisse cuiusquam offendendi animo, sed vt ope atq. opera eos iuuaret qui suam amicitiam expeterent: id sibi disertè ab Imperato-

re principe suo mandatum: neque se posse sine magno dedecore ad eum reuerti, nisi prius Regiam ipsius personam vidisset, eíque res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinẽtes exponeret. Sub hæc Pizarrus Casiamalcam versus contendit: & per Chiræ prouinciam iter faciens, à Regulis vltro de iungenda secum amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba suas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac quia eo fortè loco nauigabile flumen erat, quà tutò subire naues poterant, condendæ ibi coloniæ sedem eligit, cui San michaelis nomen fecit: & quò quisque suum diligentius asseruaret, manubias & prædam omnem inter socios partitur.

Pizarrus subdolum animum specie amicitiæ & pietatis tegit.

INTER hæc Attabaliba Christianos aduentare atq. vlterius tendere audiens: sed eos paucos, defatigatos & molles vsqueadeo vt non nisi ingentibus Pachis (sic illi equos nominant) iter ingredi possent, de barbatis illis ridere ipse, & remissis ad eos legatis denunciare si sua illis vita cara esset, ne longius progredi auderent. At Pizarrus, Enimuero sibi necesse esse respondet, Maiestatem ipsius coram cum debito honore visere: simul exercitũ procedere iubet: quúmq. Casiamalcã peruenisset præmittit legatos & magistros equitũ qui regis animum statúmq. explorarent, eíque indicarent, venisse Hispanum ducẽ adeundi eius cognoscendíq. auidum. Ille sub aduentũ Hispanorum duo fermè mill. interiùs secesserat. Legati, vt in conspectũ regij agminis venere, agitare equos & glomerato gressu solo insultantes huc atq. illuc circumflectere incipiunt.

Attabal. Hispanos nondum expertus contẽnit.

Indi verò ad noui huius monstri conspectum obstupescere. At ipse rex nihil eo spectaculo moueri,non mirari:interea tamen irasci,quòd parum reuerentiæ atque honoris sibi exhibitum à barbatis illis crederet.

FERDINANDVS Pizarrus per interpretem e imperatoris fratrem esse significat, qui Papæ ac Cæsaris, amicitiam eius vltro appetentium,missu è Castella venerit. Itaque veniendi ad se & coram colloquendi ei potestatem faceret. Quippe habere ad Regem ipsum summis de rebus mandata,eáque coram exprome re velle:quibus editis mox in patriam reuersurum.Attabaliba adhæc, Ea se cũcta facturũ inquit, dũ ante omnia suis finibus excederent.

EA lata conditione,reuersus ad suos Ferdinandus, magnificum regis paratum & stupendam opulentiã prædicat: ceterũ eum in suo regno aduenis sedes concedere nolle.Quæ eum diem sequuta est nox, quàm lõga fuit, tota ab Hispanis ducibus instruendis ordinibus & animandis militibus consumta est: Victoriã videlicet esse in manib.& cum stolidis ignauísq. rem fore,quos vel solo equorũ hinnitu ac fremitu perterritos,pecorum ritu,ad satietatem trucident.Inde Pizarrus, instructis ordinibus & dispositis circa palatiũ & in ipsis portarum limitibus aliquot maiorib. tormentis,suos hostile quidquã cœptare,nisi signo edito,vetat. *Indorum diuitiæ Hispanorum auaritiam & sæuitiã irritant.*

SIMVLATQ. illuxit, ecce Rex amplius XXV. millibus Indorum stipatus, velut in sollenni triumpho,hominum humeris portabatur,circumpendentibus vndique aureis monilibus, *Regius Attabalibæ paratus.*

versicoloribus auium pennis præfulgens, interula sine manicis vestitus, & pudenda bombycina fascia velatus. Sinistrum regiæ frontis latus purpureus è lana tenuissima floccus honestabat, supercilia eius & genas inumbrans: pedes, breuissimo obstragulo calceoli ornabant. Tali cultu & paratu triumphali ciuitatem & palatium iniit, ibi barbatorum aduenarum legationem per otium auditurus.

INTER hæc viam sibi ad regẽ faciens frater Vincẽtius de Valle viridi ordinis Dominicani monachus, altera manu Crucẽ, altera Breuiarium gestans, ratus fortasse Attabalibam repentè in magnum aliquem theologum euasisse: per interpretem ei significat, Se Sacræ maiestatis Cæsareæ mandatu eius excellentiam adiisse, ídque cum autoritate Romani Pontificis, cælestis Seruatoris vicarij, qui Cæsari terras antè incognitas, & nunc primùm inuentas dederit, vt eò doctos pió sq. homines mittat, qui sanctissimum eius nomen publicè apud eas gentes prædicent, eásq. fœdis ac diabolicis erroribus liberent. Inter hęc verba monachus Regi[*] Legẽ Dei exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prædicat. Inde ab Adamo & Eua exorsus ordine exsequitur, vt Christus è cælo descenderit, vt assumta humana carne in vtero virginis, in cruce mortẽ obierit: atq. inde resurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemtionem, in cælos ascenderit. Mox ad resurrectionẽ mortuorũ & vitam æternã delapsus, vtramque affirmat: & à Christo Petrum primum eius vicarium, Ecclesiæ gubernandæ impositum testatus, simul autoritatem Pon-

Euangelij Barbaris annunciandi noua & monacho digna ratio

[*] *Sic ille Breuiarium suum vocabat.*

tificũ ipsius successorũ adstruens exponénsq. postremò Cæsaris & regis Hispaniarum, totius orbis Monarchæ, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturum Regem si illius amicitiam accipiat, si vectigalem clientémque eius se ferat: denique si abdicatis falsis diis, diuinæ Legis & Christianæ religionis fidem & obsequium induat. Id nisi sponte fecerit, pro certo habeat se eò vi atque armis coactum iri.

His auditis Rex, Se haud grauatè summi orbis Monarchæ amicitiam accepturum ait: sed se & liberũ & regem ei quem numquam viderit tributa pendere, id verò sibi parum æquum & honestum videri. [2] Pontificem autem insigniter fatuum & impudentem esse eo facilè prodi, quòd aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, se suam abiecturum planè negauit: ac si ipsi in Christum crederent, qui in cruce mortuus esset, se in Solem credere qui numquam moreretur. Inde à monacho percõtatur, vnde sciret Christianorum Deum ex nihilo creasse omnia, & in cruce mortuum esse. Monachus ab eo quem haberet libro ea doceri respondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille acceptum inspectúmque aspernatus & renidens, Hic liber, inquit, « nil mihi dicit: mox ad terram afflixit. Monachus illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans, Hispanos ad cædem accendere: [3] Agite Christiani (aiebat) agite « & tam fœdi facinoris pœnas expetite: Euangelia ludibrio habita & proiecta sunt. Trucidate istos canes, qui legem Dei ita contu-

Pontifex de alieno liberalis.

Crudelis concionator.

maciter aſpernantur.

HAEC & talia quum magna voce dixiſſet, Franciſcus Pizarrus explicatis vexillis ſignum pugnæ, vti propoſuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primum Indis terrorem inferunt: mox iam inſueto ſtrepitu attonitis ſuperueniunt equi, æneis tintinnabulis & crotalis latè tinnitum cientibus colla & crura circumdati: poſtremò circumſtrepentibus vndique tympanis admiſto clangore tubarum extra ſe raptos barbaros & ancipiti circumuentos malo, Hiſpani inuadunt. Indi quos non tantùm inſolitus machinarum fragor perculerat, ſed equi quoque, ferociſſimum animal, & tam acutis enſibus fœda illata vulnera turbauerant, abrumpunt ordines, & quæ cuique patebat ad fugam via velut lymphati crumpunt. Tum verò Hiſpani equites ferociter in hoſtem velut profligatum incurrrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alij ſuper alios cumularentur, ruinæ ſimilem ſtragem dedere. Hîc horribili cæde Hiſpani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hiſpanorũ zelus, pro Euangelio ſcilicet.

Hiſpanorũ equitum facilis de Indis victoria.

PIZARRVS peditum agmen ducens, rectà ad Attabalibam tendere, quem Indi multi circumſtipabant: quúmque pugnæ immemores corpora tantùm ante ipſum regem obiicerent, Hiſpani cædendo gradum promouebãt, donec ad Attrabalibam viam ſibi per hoſtium ſtragem facerent. Vt verò tandem ad eum peruenere, tum quiſque capti regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cędere. Et iam

clade

clade ferentium è ſublimi illa ſella delabebatur, quum Franciſcus Pizarrus amiculo illum corripiens ad terram detraxit. Ad eum modum proiectus è ſella ac prouolutus Attabaliba, nullo reſiſtente, capitur, & Pizarri fidei ac poteſtati ſeſe permittens, cuſtodiæ traditur. Ea res bello finem impoſuit, ſine vllius Hiſpani cæde ac vulnere, præterquam Pizarri, cuius manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta eſt. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus inſtans, omnes vias Indorum cędibus repleuit, quum nulli neque ætati neque ſexui victorum crudelitas parceret.

PER omne prælij tempus ipſe quoque monachus milites clamore incendere non deſtitit, monens vt Indos punctim magis quàm cæſim ferirent, ne videlicet enſium laminas perfringerent. Hiſpani quum ſanguinolentam eam victoriam de infelici illa gente retuliſſent, totam noctem quæ eum diem excepit, tripudiis & feſto luxu ouantes tranſegere. *Monachus ex concionatore laniſta.*

1 PERV *propriè prouincia exigua & inops eſt, quam Franciſcus Pizarrus Panama ſoluens, impetrato à Petro Aria Gubernatore commeatu, primam aperuit, quinquaginta leucis Panama diſtantem: à qua poſtea impropriè totum illud ingens Attabalibæ regnũ & vniuerſæ prouinciæ, quæ per omnem eius oræ longitudinem, mille & ducentarum leucarum amplius ſpacio, repertæ ſunt,* PERV *ab Hiſpanis dictæ ſunt. Aug. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 1. cap. 1.*

2 *Alexandri* VI. *Pontificis, exstat bulla, qua has terras Ferdinando & Isabellæ eorúmque successoribus donat. Eius verba quæ huc pertinent,*
» *hæc sunt: Vt tanti negotij prouinciam, Apostolicæ*
» *gratiæ largitate donati, liberius & audacius assu-*
» *matis: motu proprio, non ad vestram vel alterius*
» *pro vobis super hoc nobis oblatæ petitionis instan-*
» *tiam, sed de nostra mera liberalitate & ex certa*
» *scientia ac de Apostolicæ potestatis plenitudine o-*
» *mnes insulas & terras firmas inuentas & inuenien-*
» *das, detectas & detegendas versus Occidentem*
» *& Meridiem (fabricando & construendo vnam*
» *lineam à polo Arctico, scilicet Septentrione, ad*
» *polum Antarcticum, scilicet Meridiem: quæ linea*
» *distet à qualibet insularum, quæ vulgariter num-*
» *cupantur de los Açores & Cabo-verde, centum*
» *leucis versus Occidentem & Meridiem) Aucto-*
» *ritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro con-*
« *cessa ac vicariatus Iesuchristi qua fungimur in ter-*
» *ris, cum omnibus illarum dominiis, ciuitatibus, ca-*
» *stris, locis & villis, iuribúsque & iurisdictionibus*
» *ac pertinentijs vniuersis, vobis heredibúsque &*
» *successorib. vestris (Castellæ & Legionis regibus)*
» *in perpetuum tenore præsentium donamus, conce-*
» *dimus & assignamus: vósque & heredes ac succes-*
» *sores præfatos, illarum Dominos cum plena, libera*
» *& omnimoda potestate, autoritate & iurisdictione,*
» *facimus, constituimus, & deputamus, &c. Quo iure hæc dare potuit Papa, in quæ nullum ius vmquam habuit? Nisi fortè quia Christus cæli ac terræ heres est, cuius bonus iste Pater vicarius est, scilicet.*

3 *Eo facto facilè prodidit hic Pseudopropheta* quo

quo spiritu ageretur. Quippe non sic Christus: qui arundinem quassatam non confringit & linum fumigans non exstinguit. Matt.12.20. Itaque talem mox frugem Episcopus messuit, qualem monachus seuerat: nimirum à Barbaris in Puna insula fuste postea elisus.

¶*Attabaliba libertatem ab Hispanis ingenti precio paciscitur. Hispanorum de sua nece consilia subolfacit, & de se commotas suspiciones purgat. Hispani eius spoliis ditescunt.*

CAP. IIII.

POSTERA die Pizarrus Attabalibam inuisit, consolatur, & vetat metuere ne interficeretur. Rex iniquissimam suam fortunam incusans, iniectas sibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hispani concupiscerent, Pizarro spondere, se si libertas ipsi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vasorum daturum, quantum implendo cœnaculo in quo erat, sufficeret, ad id altitudinis quò sublimè elata manu pertingi posset: ea tamen lege ne vasa frangerentur quoad pactam summam tradidisset. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

Attabaliba de Hispanorum sæuitia securus, auaritiam eorum explere nititur, sed frustrà.

ATTABALIBA libertatis cupidus, & Pizarri promissis innixus Præfectos quosdam suos per omnes regni prouincias, Cuscon maximè, dimittit (ea vrbs sexcenta millia Cassiamalca distat) disertis additis mandatis, vt

quamocyſſimè fieri poſſet redemtionis ſuæ pretium properarent. Itaque breui ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: ſed quum iam menſtruum ſpatium exiiſſet, & vixdum dimidia pretij pars aut paulo amplior eſſet contracta, propter immanem pecuniæ impetratę ſummam: Hiſpani fremere incipiunt, Attabalibam nempe ſpecie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitum, & in ſua omnium capita conducere. Itaque maior pars Franciſcum Pizarrum hortantur, vt de eo capitale ſupplicium ſumat: feciſſétque iam tum haud dubie, ni nobiles aliquot viri illum de ea ſententia demouiſſent.

Hiſpani Attabalibæ crimina & necē ſtruunt.

ATTABALIBA exitij ſui conſilia coqui ſubolfaciens, multùm de Pizarro conqueri, ac dicere, Nihil cauſæ eſſe quamobrem priſtinum in ſe animum exueret: neque vſquam in ſuo Regno vlla hominum conuenticula aut cœtus fieri, niſi ad curandum & conuehendum corporis ſui pretium. quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam breuem quàm vellet diem præſto eſſe non poſſe. Quòd ſi verbis ſuis parum fidei ineſſe ſuſpicaretur, aliquos ipſe è ſuis Cuſcon mitteret, vndę maxima pars pecuniæ imperatæ ventura eſſet. Itaque Pizarrus eò Sottum trib. mil. & duos præterea Hiſpanos mittit. Illi quum in ipſo itinere obuios ſubinde Indos aureis & argenteis vaſis onuſtos haberēt, rem ita eſſe vti Rex dixerat facillimè comperiunt: quum tamen Cuſci opulentiſsimæ vrbis

Attabaliba aduerſas de ſe ſuſpiciones rebus ipſis reuincit, ſed fruſtra.

diuitias ipſi capeſſere oculis concupiſcerent, regredi è via noluerunt.

FERDINANDVS Pizarrus, fratris iuſſu, cum equitibus aliquot diuerſa loca peruagatus, in multos & ipſe Indos incurrit, qui aurum Caſſiamalcam conuehcrent. Inde in interiora progreſſus in Pacamam peruenit, vnde quoque ingens auri & argenti ſumma deportabatur. Summa pretij pro redemtione Attabalibæ perſoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id eſt vicies centies aureorum caſtellanorum millia, ſuperauit. Ea pecunia in vnum collata, poſtquam quinta Regio fiſco ſepoſita eſt: [1] vt ſinguli quod ſuum erat ſeruarent, inter omnes pro meritis & dignitate cuiuſque diuiſa eſt.

Hiſpani Attabalibæ adhuc viuentis, videntiſq. ſpolia inter ſe diuidũt.

QVVM inter hæc fortè aduenifſet Didacus Almagrus, ei quoque, nequem tumultum moueret, debitam pecuniæ partem, eiúſque militibus, nonnullis quingentos, quibuſdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdin. Pizarrum & vectigal quintæ ad regem Hiſpaniæ mittit, cúmque de rebus à ſe geſtis edocet: cum Ferdinãdo multi Hiſpani, triginta & quadraginta millium ducatorum precium referentes, in patriam reuerſi ſunt.

1 E X *ea præda Regi in quintæ vectigal quadringenta aureorum caſtellanorum millia obuenere. Hiſpano equiti cuique octo mille & nongenti caſtellani, ſeu peſi aurei, vt vocant: & trecenta ſexaginta argenti pondo. Pediti mille, quadringenti & quinquaginta aurei peſi: & centum octoginta pondo argenti. Nulli vnquam milites, adeò diuites,*

nec tam breui, nec tam paruo labore ac periculo, euaserunt. Sed plerique qua facilitate tantas opes quæsiuerant, eadem amisere: ganeis alij, alij alea. Intentis quidem interim adeo rerum precijs, in tanta auri argentíque vilitate, vt caligæ è panno triginta castellanis æstimarentur: ocreæ tantumdem: penula nigra centum: scapus chartæ, decem: amphora vini, viginti: equus tribus, quatuor, immò etiam quinque, millibus ducatorum veniret: quo pretio etiam postea aliquandiu stetere. Ita ex eo quæstu plus sumtus quàm lucri, & in summis diuitiis summa inopia. Gom. Hist. gen. lib. 4. cap. 117.

¶ *Attabaliba morte adficitur à Pizarro. Quisquiz eius legatus prælio ab Hispanis vincitur. Franciscus Pizarrus Cuscon, Peruani regni caput, captam diripit.*

CAP. V.

HIs ita, vti diximus, confectis, Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, ceteríque duces communi consilio deliberant quid de Attabaliba statui par esset. Nonnulli necandum esse: alij soluendum censebant: erant etiam qui in Hispaniam mittendum ad Cæsarem dicerent. Tandem quum omnes sententiam rogati dixissent, vicit ea pars quæ necandum censebat.

TRADITVM est à nonnullis, Indi cuiusdam Philippilli [1] indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Francisco Pizarro occulta Attabalibæ consilia enun-

enunciasset, clanculum Indos ad Hispanorum
cædem sollicitantis. Verùm ipse audiui ac
comperi Pizarrum ex quo Attabalibam captũ
in potestate habuerit, iam tum statuisse eum è
medio tollere, quò faciliùs eas prouincias su-
bigeret: quippe sublato capite, membra haud
difficulter in perpetuam seruitutem concessu-
ra. Atque id verum esse, perspicuè ex eo appa-
ret, quòd Pizarrus, nisi Attabalibæ necem suf-
fragio suo comprobasset, poterat eum ho-
norificè in Hispaniam ad Cæsarem mittere:
quod vt faceret multis precibus ab eo Attaba-
liba contendit. Ergo non sine omine ac Dei
nutu contigit, vt omnes qui de necando Atta-
baliba consenserunt, postmodum infelicem
vitæ exitum inuenirent.[2]

Attabal. ab Hispanis necatur, vt faciliùs eius subditos sub iugum mittant.

AT tum Attabaliba, accepto mortis suæ
nuncio, lugubriter in suspiria & lacrymas
effusus, Barbatorum aduenarum sceleratam
perfidiam incusare exorsus est. Mox quum
Pizarrus sententiam in eum latam ipsi edidis-
set, totus in preces abiectas versus, eo prorsus
ritu, quo Solem præcipuum suorũ numinum
Indi adorant, tali ad eum oratione vsus est:

Attabal. verbis Pizarrum frustra flectere conatur quem auro nequiuerat.

PLVRIMVM te miror, inquit, Imperator, «
quòd quum fidem tuam iureiurando obstrin- «
xeris, te, si pecunię promissæ summam darem, «
non tantùm mihi, exemtis vinculis, liberta- «
tem redditurum, sed etiam cessurum finibus «
meis: mihi tamen, postquàm pactum pretium «
accepisti, libertatis loco extremum & infame «
supplicium iudices. Si Philippillus me apud «
te criminatus est, de subditis clanculum ad «

» veſtram cædem ſollicitatis, ficto crimine ab
» eo circumuectus ſum: neque id mihi vmquam
» in mentem venit. Itaque vitæ vſuram mihi vt
» concedas te rogo, quando aduerſum te nihil
» morte dignum nec admiſi nec cogitaui. Ac ſi
» mihi parua apud te fides eſt, mitte me in Hiſ-
» paniam ad Cæſarem, cui ingens auri argentíq.
» pondus muneris loco deferam. Quod ſi vi-
» tam mihi eripis, pro certo habeto, ſubditos
» meos non prius cõquieturos quàm alio crea-
» to rege, veſtra omnium Barbatorum interne-
» cione necem meam expiauerint. ſi verò vita
» conceditur, Regnum quietum ac tranquil-
» lum continebo: neque erit quiſquam qui com
» mouere ſe audeat. Vt finem orationi Attabaliba impoſuit, manantibus vbertim lacrymis, Pizarrus excipiens, iam reuocari poſſe ſententiam negauit. Itaque eum Numidis, quos talibus miniſteriis aſſuetos habebat, ad ſupplicium tradit. illi laqueum ceruicibus innexum cuneo ligneo intorquent (id Hiſpani vulgò Garrottum vocant) & fauces regi elidunt.[3]

HVNC vitæ finem Rex Attabaliba habuit: vir mediocri ſtatura, prudens, animoſus, & imperij cupidus. Quo tempore primùm Pizarrus eius regnum ingreſſus eſt, cum Guaſcare fratre natu maiore, qui in Regnum paternum ſucceſſerat, bellum gerebat: cúmque mox captum necari iuſsit. Vxores multas habuit, quarum pręcipua & legitima, ſoror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos ſuſtulit. Ceterum omnium rerum noſtratium quas Hiſpani ei oſtentarunt, nullam libentius

inſpe-

inspexit quàm vitrum, dixítque Pizarro, Se plurimùm mirari quòd quum in Castella rei tam pulcræ copiam haberent, peruestigandis metallis adeò vilibus auro & argento, peregrinas terras & maria obeundo, semetipsos fatigarent.

Attabal. vitrum auro antepo-nit.

Eivs parens Guaiuacaua dictus est, popularibus dum viueret adeo carus & venerabilis, vt eum etiam hodie lugeant, ac vulgò persuasum habeant illum ad vitam propediem reuocatum, regni gubernacula suscepturum. Iacet in Quitensis vrbis finibus, maiorum suorum tumulis illatus, cum immensa auri & argenti elaborati copia, hominum, feminarum, animaliúmq. omnis generis ac piscium effigie. Hispani sedulò sepulcrum eius à compluribus Indis etiam tormentis vehementissimis, quæsiuere: sed frustra. Neque illi vnquam eum locum indicio suo prodiderint, etiamsi omnes ad vnū interficiantur.

Interfecto rege, Franciscus Pizarrus Cassiamalca mouens, Cuscon regni Peruani caput, occupare properat. Obuiam fit ei cum exercitu Quisquiz Attabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progressus Barbatos persequi & Regis sui necem vlcisci magno animo statuerat. Eum tumultuariis aliquot præliis expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum strage in fugam versum, Almagro cum parte copiarum persequendum & reliquias belli exstinguendas, relinquit. Ipse, quinque

Quisquiz Attabal. principis sui necem vlcisci studet.

tantùm Hiſpanorum iactura facta, vlterius progreſſus, quum iam Cuſco in conſpectu eſſet, & multi paſſim ignes apparerent: ratus fugiſſe ciues & ignem ſubieciſſe vrbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes eſſe è ſpeculis accenſos deprehendunt, qui Barbatæ gentis aduentum Præfecto ſignificarent: procedunt tamen animi alacres, & iam fermè in collem vrbi propinquum euaſerant, quum repentè ſeſe oſtendentes Barbari, ſubeuntes Hiſpanos propellunt & ſaxis obruunt.

INTER hæc ſuperueniens Pizarrus, fugientes ſuos colligit, & cũ omni equitatu in Barbarorum cuneos effuſis habenis inuectus, vertit pugnæ fortunam, & feriendo ac cædendo obuios, Indos in fugam auertit. Illi furioſo equorum impetu & acri gladiorum acie perterriti, arma etiam paſſim abiecere quò expeditius fugerent. Interueniente nocte Pizarrus inſidias metuens, eo ipſo loco in quo eum nox deprehenderat ſuos conſidere iubet & caſtris locum capere. Itaque Indis fugiendi ſpatium datum eſt, quorum plerique cum pecoribus, veſtimentis, & ſale, deuios montes petiuere. Poſtera die Pizarrus Cuſcon ingreſſus præſidium obtruncat, ceteros capit, vrbem diripit, & ditiſſimum Solis templum ſpoliat. Itaque magis prædæ è Cuſco quàm ex Attabaliba Caſſiamalcæ contractum eſt. Sed ne ita quidẽ expleta hiãte militum auaritia, omnes inſatiabili auri cupidine ardentes, captiuos omni genere crucia-

cruciatus torquere, vt defossas pecunias & sepultos thesauros proderent: vt verè quidem hîc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Bassiani, quot immites Dionysij, eas terras peragrauere! Ibi reperti sunt Hispani qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus obijcerent [4].

Hispanorũ militũ crudelis auaritia.

DIREPTA Cusco, & diuisa inter Hispanos prouincia, Marchio in maritimam oram regressus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victæ prouiciæ Gubernatorem designat, & cò cum imperio mittit. Ipse ciuitatem-Regum nouam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiscitur, vt captiuos Indos inter Hispanos colonos diuideret, quorum opera in subigenda prouincia vsus erat.

Lima, seu Regum-ciuitas colonia.

1 PHILIPPILLVS *hic, vnus erat ex iis adolescentibus Indis, quos Hispani principiò in Tumbesiæ ora exceperant, vt Hispanicam linguam discerent: de quib. huius lib. cap. 1. Hic quum vnius ex Attabalibæ concubinis amore deperiret, pactúsque ducturum eam in coniugem, si fortè moreretur Attabaliba: explendæ cupidinis auidus, Regi insidias struit, & conciri ac sollicitari ab eo clanculum populares aduersus Hispanos Pizarro defert. Gomar. Hist. gen. libro 4. cap. 118. Attamen, si Benzoni credimus, totus hic mimus ab Hispanis fictus & compositus videtur, vt Attabalibæ necis inuidiam ab se in alium deriuarent.*

2 *Franciscus Pizarrus & eius fratres Didaco,*

Almagro gulam laqueo frangi curarunt. Didaci Almagri filius Didacus Fr. Pizarrum domi suæ interfici iussit: quem mox Vacca de Castro capitali supplicio adfecit. Ioannes Pizarrus ab Indis in Cusco vrbe mactatus est: Vincentius de Valleviridi monachus ille, qui primus Hispanos ad cædem Indorum accenderat, in Puna insula fustibus elisus à Barbaris. Ferdin. Pizarrus in Hispania in vinculis consenuit. Gonzallus Pizarrus vltimus fratrum Pizarrorũ, quum aduersus Regem Hisp. bellum in Peru mouisset, captus à Petro Gasca & vltima pœna affectus est. Ita iniusta Attabalibæ cædes omnium propè eius autorum tristi exitu tandem pensata & expiata est.

3 Prodigia nonnulla mortem eius, & quæ inde sequuta sunt mala, portendêre. Nam XX. diebus antequam hæc acciderent, ingens cometes, Cuscon versus, maximam noctis partem effulsit. Terrificum id sidus repentè conspicatus Attabaliba sub vesperam, eo die fortè solito lætior, verso ad Hispanos sermone: Breui, inquit, in his regionib. magnus aliquis Princeps óccidet. Ita nimirum imprudens mortem sibi imminentem prædixit. Ceterùm (vt Hispani scriptores tradunt) Pizarrus eum proditionis damnatum, nisi baptisaretur, viuum comburi iussit. Quum ad supplicium duceretur, Christianum fieri cupere se dixit. Itaque Pizarri iussu baptizatus: mox remissa pœnæ acerbitate, alligatus ad palum, medio Cassiamalcæ foro strangulatus est. Adeò non puduit istum subulcum cum Indiæ rege tam fœdo more agere.

4 Tantæ huius sæuitiæ, cuius non pauca exempla exstant, adeo nonnumquam canes ipsos puduit,

vt crudelitatis alienæ ministerio fungi non sustinerent. Memorabile vnũ referam. Didaco Salazari, (cuius inter San-ioannis insulæ primos occupatores celebre adhuc nomen est) canis erat molossus, acer & Barbaris in primis infestus: Bezerrillum vocabant. Nocte quæ diem, quo Cacicum Mabodomacam prælio Hispani vicerunt, sequuta est, Salazar canem aduersus Indicam anum, quæ inter captiuos erat, emittere constituit. Id vt commodiùs faceret, epistolam tradit vetulæ perferendam ad Gubernatorem, qui duobus inde fortè milliaribus aberat: sed eo consilio vt simulatque à suorum conspectu ablata esset, canem in eâ solueret. Ea quum læta abiret, sperans se huius epistolæ beneficio libertatem consequuturam, vixq; inde lapidis iactu abesset: Salazar canem emittit: is vetulam facilè assequitur. Misera anus, vbi molossum furibundum ad se rectà tendere videt, humi residens, his eum idiomatis sui verbis mulcere incipit: « Domine canis, domine canis, ego fero istas litteras ad Gubernatorem: obsignatam epistolam ei ostendens: & addens, Ne sæuias in me, domine canis. Hîc canis, velut supplices illas & abiectas preces sensisset, protinus mitigato impetu substitit, & sublato altero crure, vt canes ad parietem solent, eam perminxit. Ea res Hispanis, qui ferociam & sæuitiam animalis nouerant, miraculo fuit: puduítque ipsos feminam interficere cui canis pepercisset. Ouied. Hist. Ind. lib. 16. cap. 11.

¶ Almagrus Peruani regni Mareschallus designatur. Chilensem prouinciam petit. Mangus Attabalibæ frater rebellat. Cuscon vrbem capit. Pizarrus vndique in eum auxilia contrahit.

CAP. VI.

Almagrus Mareschallus Peru.

PER eos fortè dies Almagrus litteras à Cæsare accipit, quibus, se ab eo Mareschallum Peruani regni designatum intelligit: & vltra fines prouinciæ à Pizarro deuictæ trecenta millia pass. suo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuscon vrbem extra terminos prouinciæ Pizarri, & sui imperij esse sibi persuaderet, repentè priuato consilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro sua libidine instituit.

ID vbi cognitum Pizarro, extemplò Ioannem fratrem suũ eò cum Hispanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatis obuiam iret: ne videlicet absque suo permissu quidquam ab eo in prouincia nouaretur. Ioannes re inchoata, necdum perfecta, reuertitur. Itaque Pizarrus ipse per dispositos equos Cuscõ petit, Almagrum conuenit. ille primò Cæsareis literis fretus, Pizarro obsequi negat: ad extremum tamen, vbi viribus se imparem cognoscit, se ad omnia paratum quæ ille vellet, esse simulat.

Indorum strategema.

CETERVM Indi quũ terras suas desolari quotidie, haud satis æquo animo ferrẽt, & noua subinde auxilia Hispanis summitti, priusquã amplius crescerent, libertatis recuperãdæ cupi-

çupidine, Chriſtianorum vires diſpergere ſtatuunt. Itaque diſſeminant Chilen prouinciam Cuſco mille paſſ. millia diſtantẽ, verſus[1] Magellanicum fretum, auri & argenti ditiſsimam eſſe aliiſque rebus omnibus abundare quæ ad tuendam vitam ſufficerent. Hanc tam ſpecioſam occaſionem extrudẽdi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius ſtimulare hominem deſtitit quàm illum ad eam expeditionẽ ſuſcipiendam impulit. Conuenit inter eos, vt ſi felicem eam ac commodam prouinciam iudicaſſet Almagrus, eius adminiſtrationẽ propriè ſibi à Cæſare peteret: ſin minus, reuerſus prouinciæ iam paratæ & communibus armis partę æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus quæ inter eos Panamæ conueniſſent. Ita nouis de integro ſacramentis mutuam amicitiam ſanciunt & inuiolatã ad extremum conſeruaturos confirmant.

Almagrus in Chilen prouinciã ſterilem, per ſpeciẽ honoris ablegatur.

INDE Almagrus deſtinata exſequi pergit, & equis, armis, rebúſque aliis ad expeditionẽ neceſſariis comparatis, cum quingentis militibus multiſq. Indicis ſeruitiis mouit: ac quãquam immenſis laboribus & intolerabili propè tempeſtate vexatus per montes perpetuis obſitos niuibus iter faciens, vbi maxima pars Indorum, & aliquot Hiſpani equíque frigore obriguere: procedere tamen quò intenderat perſeuerauit, ac vix tandem in Chilen prouinciam peruenit.

HAVD multò poſt Almagri diſceſſum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæſare diplomata & priuilegia afferens: Vnum

videlicet fratri suo, quo is Marchionis titulo augebatur: alterum Didaco Almagro, eodem exemplo quo literæ quas iam ille à Cæsare de honore sibi delato acceperat. Atque hic fons fuit, vnde mox atrocia inter eos orta bella tamdiu durauere, quoad altero in vinculis strãgulato, altero altero domi suæ interfecto, vtriusque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad intestina bella ventum erit, suo loco dicentur: neque de his alia ferè trademus quàm quę vulgò nota & omnibus manifesta sunt. Quum enim hisce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis discrepare inter se comperi, studiis videlicet partiũ aut fauore cuiusque in suum ducem propenso præoccupatis animis. Addo etiam amplius, in illis terris veri perpaucis curam esse.

Peruani, duce Mango, aduersus Hispanos rebellant.

INTER has rerum vices Mangus Inga Atabalibæ frater, cuius capiti Franciscus Pizarrus diadema regium imposuerat, quum tumultum & nouas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppressus est. Is regulum ferreis compedibus onustum Cuscensis arcis custodia inclusit. Sed breui ab eius fratre Ioanne, vinculis leuatus est, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam se fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen vt emissus est, Hispanos animaduertens dispersis agminibus, cædibus incendiísque latrocinij veriùs quàm iusti more belli, omnem prouinciam peruagari: clanculum contractis militiæ ducibus & rebus omnibus ad bellum necessarijs com-

comparatis rebellionem cœptat. Ac repentino impetu loca aliquot circumuolitans, multos Hispanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoque ipsis, quorum illi opera in auro effodiendo vtebantur, interficit. Mox vnum è legatis suis, cum Indorum non spernēda manu ad occupandā Cuscon mittit. Ille necopinanti ciuitati superueniens, arcem quoque eodem impetu capit, & Ioannem Pizarrū cum aliquot Hispanis interimit. Eam quum breui recuperassent Hispani, paulo pòst Mangus Inga centum amplius millibus Indorum circumsessam denuo expugnat, incendit, & maximam Hispanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellione Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum septuaginta quinque Hispanis mittit: sed istorum cladis ne nuncius quidem superfuit. Nec dispari euentu cum Barbaris pugnauit Morgouius trib. mil. qui Guamanga profectus vt opem Cusco ferret, ab Indis cum multis Hispanis oppressus est. Itaque Marchio Gonzallum Tapiam cum octoginta equitum turma eò properare iubet: sed & iste cum maxima suorum parte non procul Guamanga occubuit: Gaeta quoque alius trib. mil. & quinquaginta simul Hispani, parem exitum habuere. *Hispanorū ab Indis acceptæ clades.*

INTEREA Marchio anxius animi, quum multo elapso tempore neque à fratribus, neque ab aliis ducibus & legatis suis nuncium vllum acciperet, & nonnihil mali suspectans:

præter ſuperiores duces Franciſcum Godoiũ cum quadraginta equitibus eò dimiſſum, quæ compererit renunciare iubet. Ille in anguſto ſaltu deprehenſus, quum vndique irruentibus barbaris fœdam ſuorum cædem ante oculos cerneret: vitæ magis quàm decoris memor, quum fortè præualenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipſo itinere de rerum omnium euentu à quibuſdam Hiſpanis certior fit. Vt Limam regreſſus eſt, Marchioni clades ſuorum, obſidiones vrbium & exſcidia renunciat: inſuper etiam addens, aduentare ingentem hoſtium exercitum & rectà Limam tendere.

MARCHIO extemplò Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obuiam ire hoſti iubet: ac poſtridie ipſe quoque vrbe egreſſus, hoſtibus pugnandi copiam facit. Acerrimè vtrinque & æquo propè marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Chriſtianorum ferre non poſſent, terga vertunt & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prælio Indorum cecidere: ex Hiſpanis duo tantùm: multò tamen plures ſaucij, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excuſſi ſunt.

Pizarrus auxilia vndique corrogat.

INTEREA Marchio, tanta rerum anguſtia conſtrictus, quadringentis Hiſpanis amiſſis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium vllum acciperet, & Almagrum in Chilenſi prouincia mortuum eſſe crederet, & in tanta militum penuria tot repentè hoſtibus circumuallaretur: primùm Alphonſum

Alphonſum Aluaradum, qui Chiachiapoios ſubigebat, quamocyſsimè arceſsit, & cum ſuo exercitu accurrere in ſubſidium iubet. Simul literas & nuncios diuerſa in loca dimiſit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Nouã Hiſpaniam ad Ferdinandum Corteſium & alias Hiſpanorum colonias: atque ex omnibus auxilia exciuit. Primus omnium ducum Hiſpanorum Alphonſus Aluaradus Limam peruenit: quem mox Marchio legatum ſuum & totius exercitus ſummum imperatorem deſignat.

Is cum trecentis Hiſpanis, maximam partem equitibus, obuiam ire hoſti properat, nõ prius conquieturus quàm deletis funditus Indorum copiis Cuſcon obſidione ſoluiſſet. Primùm igitur deiectis Indis è montibus Limæ propinquis quos inſederant, longiùs progreſſus Tizoiam præcipuum Mangi Ingę legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prælio fuſum terga vertere coegit. Ipſe quum in Sauſam vrbem ad ſaucios curandos conceſsiſſet, ibi Gomezium Tordoiam & ducentos Hiſpanos ſibi à Marchione miſſos in ſubſidium reperit. Mox inde degreſſus Tizoiam denuo obuium habet. is nouis ſupplementis inſtaurato & aucto exercitu, ſolutos recenti victoria Barbatos oppreſſurum ſe ſperauerat. Vbi in conſpectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, ſtrenuè pugnatur: donec ingenti edita ſtrage, Indi in fugam verſi ſunt.

Peruani reges ſuos olim Ingas vocabant.

1 MAGELLANICVM *fretum, quod à Ferdinando Magellane Lusitano repertum est, anno* M.D.XX. *quum ad Austrum vltra Æquinoctialem plagam tres & quinquaginta gradus confecisset. Ex ea classe, vna nauis, Victoriæ nomine insignis, anno* M.D.XXII. *toto circumnecto orbe, Hispalim rediyt. Itaque eius nauclerus, Ioannes Sebastianus de Cano, scutum suum insigni orbis effigie, & his circum inscriptis verbis, nobilitauit,* PRIMVS CIRCVMDEDISTI ME.

¶ Almagrus è Chilensi prouincia redit. Mangus fuga montes petit. Almagrus Cusci ingressu à Ferd. Pizarro prohibitus clam vrbem intrat. Per speciem colloquij structas à Fran. Pizarro insidias declinat. Mox prælio victus à Ferd. Pizarro capitur, & in custodia necatur.

CAP. VII.

DVM hi motus agitantur, diuersa parte Almagrus Chilensem regionem inopem & sterilem, non vt fama erat, diuitem nactus, ex ea prouincia excesserat. Iámque appropinquabat Cusco, quum Mangus Inga, audito eius aduentu, metuens ne ipsius simul & Marchionis copiis circumfusus atq. inclusus vndique exitum non haberet, abiecta recuperãdi sui status spe, cum viginti amplius Indorum millibus, soluta Cusci obsidione, montes quosdam Guamangæ imminentes insedit. Sed quum locus incultus & asper tantæ multitudini alendæ non sufficeret, paulatim dilapsi ferè omnes in diuersa abiere. Ipse Mangus tribus tantùm aut quatuor millibus Indo-

rum

rum comitantib. amicitiã Hiſpanorum in totum aſpernatus, inter illos montes conſedit.

Mangus eorum verbis ſibi os ſublimi nõ ſinit, quorũ mores nouerat.

QVVM aliquanto pòſt præſes Gaſca, regno huic componendo quæſitus, poſtquam Gonzallum Pizarrum capitali ſupplicio affecerat (vt inferiùs dicetur) miſsis ad Mangum Indis eum ad ſe arceſſeret, iuberétque ſub imperium ſuum ſine vllo metu concederе (quippe ſe eò veniſſe vt pœnis noxios & præmiis bonos afficeret: ſe componendis prouinciæ motibus & reſtituẽdæ omnium libertati miſſum eſſe:) quum, inquam, Gaſcæ miſſu, Indici legati hæc Mango expoſuiſſent: Tum ille, « Ecquid putatis, inquit, vos mihi facturum hunc « Apum (ſic illi Principes vocant) poſtquam me « ipſius fidei ac poteſtati permiſero. Hîc Indi, « Idem de te ſtatuet, inquiunt, quod Franciſcus « Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam au- « ri & argenti domum: mox te ſtrangulandum « carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reuerſi ſunt.

Bellorum ciuilium inter Almagrum & Pizarrum tẽtamẽta.

QVVM, vti diximus, Mangus Inga deuios montes fuga petiiſſet, Didacus Almagrus breui Cuſcon perueniens, ciuitatem velut ſuæ prouinciæ, Gubernatoris iure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit, cauſatus, Sibi non licere eum in vrbẽ accipere abſque Marchionis fratris ſui permiſſu, cuius nomine atque auſpiciis ei prouinciæ ipſe præeſſet. Ceterum ſi tanquam priuatus intrare vellet, eum verò multò libentiſsimè cum militibus ſuis excepturum, tantiſper dũ de fratris voluntate certior eſſet

factus. Hîc Almagrus dicere, Vt domum suã iniret, nihil sibi esse opus facultatem à quoquam petere. Tandem multis vltro citróque inter altercantes commutatis verbis, postquã Almagrus Pizarrum perstare in incepto nec se admittere velle comperit: noctu amicorum quorumdam ciuium ope vrbem intrat, & Ferdinandũ ac Gonzallum Pizarros incautos opprimens, vtrumque separata custodia attineri iubet. Ac Ferdinandus quidem, vt totius mali causa, ab eo mori iussus esset, ni amicorum interuentu & accuratis precibus protectus veniam obtinuisset. Luce orta Almagrus ex Regij diplomatis præscripto, approbantibus ciuibus, publicè præconis voce Gubernator pronunciatus est.

Almagri in hostem clementia, ipsi postea exitiosa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro, Alphonsum Aluaradum, Francisci Pizarri legatum, cum valido Hispanorum exercitu castra habere ad Abancaiam flumen. Ergo metuens ne ille copias aduersum se duceret, Hispanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, vt aut Cuscon in fidem & imperium suũ concederet, aut exiret è prouinciæ suæ finibus. Sed vbi legati non reuertebantur, nempe ab Aluarado retenti, copias instruit, & fidissimis suorum tum ciuitatis tum captiuorum custodiam committens, Cusco cum non spernenda manu mouet. Quum sub noctem ad Abancaiam peruenisset, nuntiatúmque esset eius pontem magno Hispanorum præsidio obtineri: transmisso raptim vado, de improuiso Aluaradi castra ingreditur, eúmque sine cuius-

cuiusquam cæde cum multis Hiſpanis capit.

ALMAGRVS eius victoriæ ſucceſſu inflatus, Cuſcon reuertitur, & iureiurando affirmat ſe non prius quieturum quàm omnes Pizarriſtas ex Peruano regno eieciſſet. Aluaradum in eandem cuſtodiam qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi, præmiorum ingentium ſpe corruptis cuſtodibus, nocte quadam ambo vinclis elapſi, in vrbem Regũ perueniunt & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille, quingentorum militum manu facta, rectà in Almagrum ducere conſtituerat: ni Ioannes Guſmannus, Didacus Mercatus procurator eius, & monachi aliquot ordinis D. Mariæ Mercedis, eius deſtinatis obuiam iſſent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquod malum oriturum præſagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati ſunt. Itaque tota controuerſiæ deciſio iſtis concordiæ ſequeſtribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere vt vtrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è cuſtodia emitteret: ambo in Hiſpaniam ad Cæſarem ſcriberent, qui de integro eorum prouincias atque imperia definiret: poſtremò ambo Malam locum colloquio deſtinatum conuenirent ad ſanciendam concordiam, decem tantùm equitibus ſtipati.

HIS conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit & Gonzallo fratri ſuo negotium dat vt cum omni exercitu ſequatur: ceterum in tranſitu, quâ Almagrus iter facturus erat, aliquot tormentularios in inſidiis cõ- *Pizarrus ſpecie recõciliationis Almagrũ inſidijs captat.*

V

dat, qui hominem incautum interimant. Eius conſpirationis monachos quoque conſcios fuiſſe fama eſt: cuius tamen non is ſucceſſus fuit quē exſpectauerant. Simul enim vt Almagrus Malam peruenit, cum Marchione congreſſurus, Pizarri miles quidam propiùs ſuccedens ei in aurem dicit, Si cara illi ſua vita eſſet, ſtatim nulla interpoſita mora abiret. Ille extemplò in equum aſcendens cum comitibus abiit: quúmque inſeſſum à tormentularijs locum fortè animaduertiſſet, diuerſo itinere Cuſcon trepidè repetit. Multùm interea de Pizarriſtis & monachis conquerens, dicénſq. Inde à Pilati temporibus non iniuſtiorem vmquam editam fuiſſe ſententiã fraudémque quàm quam iſti moliti eſſent.

MARCHIO res patefactas & infenſum Almagri diſceſſum cogitans, ac veritus ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in poteſtate habebat, grauius aliquid conſuleret: Didacum Aluaradum Cuſcon ad placandum eum mittit, rogátque vt quacumque ratione pacem concordiámque inter eos conciliet: iureiurando affirmans ſe inſidiarum quas frater paraſſet planè ignarum eſſe, eáque omnia haud volenti ſibi accidiſſe. Aluaradus vera ea eſſe perſuaſus, ad Almagrum properat: ei quę audiuerat aperit: rogans vt vel in communis inter ipſos amicitiæ gratiam pateretur ſibi perſuaderi, vt pacem quàm bellum mallet. Quippe nō eſſe conſcium Marchionem ſtructi aduerſus eum doli: denique illum fidem ſuam iureiurando obſtrinxiſſe, imperij ſui finibus conten

tum

tum nihil aduerſus Almagrum moturum, donec à Cæſare noua conſtitutio afferretur.

ALMAGRVS, etſi à nonnullis amicorum moneretur ne Marchionis promiſsis fidem adderet: precibus tamen Aluaradi permotus conditiones accipit & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio vbi fratrem ſolutum habuit, eo ſtimulante, fidem datam & toties tam ſanctis iuramentis confirmatam abrumpens, breui Almagrũ dolo aggreditur, miſsis Chincam qui ei ſignificarent: Recentiſsimè à Cæſare allatas eſſe literas, quibus iuberet vt ipſe in prouinciã à ſe repertam & domitam actutũ concederet. Ad hæc Almagrus reſpondet, Se quidem, ſi mandati Cæſaris inſpiciendi ſibi copia fieret, protinus obſequuturum: ſin minus, certum eſſe ſibi Prouincia ſua non decedere. Marchio reſcribit, Niſi protinus ſponte Cuſco excederet, ſe illum inde vi eiecturum: ídque non fœdera inter ipſos pacta violantem, ſed nouo illo Cæſaris mandato fretum, quæ ſua eſſent pro ſuo iure repetentem facturum. Almagrus perſtare in propoſito, & negare ſe prius deceſſurum quàm viſis Cæſaris literis.

Almagrus incolumẽ emittit hoſtem, quem ignominia irritauerat.

Pizarrus belli Almagro inferendi occaſiones rimatur.

HOC accepto reſponſo, Marchio, valida Hiſpanorum manu contracta & multis Indis, Lima mouet: palam ferens ſe ad expellendos Chinca inimicos, prouinciæ ſuæ haud ambiguè oppido, contendere. Almagrus vt hoſtem adeſſe cognouit, viribus haud ſatis fidens, in Gaitaram montem editum & ſaxo-

ſum conceſsit: ſed inde quoque vrgentibus inimicis deiectus, Cuſcon raptim aufugit atque ibi ſuis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hiſpanos qui aduerſariis paulum modò ſtudere viderentur, cuſtodiæ tradit: primores etiam nonnullos maximè ſuſpectos ſtrangulari iubet.

Prælium inter Almagriſtas & Pizarriſtas

MARCHIO itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre ſuo ſummo Iuris Prætore deſignato, alteri fratri Gonzallo legato ſuo & Præfecto militiæ cura belli permiſſa, vtrunque copiis omnibus in Almagrum Cuſcon tendere iubet: ipſe ad vrbem Regum reuertitur. Almagrus hoſtium aduentu cognito, obuiam egreſſus, duobus millib. paſſ. procul ciuitate, munito loco caſtra poſuit: diſtributíſque vt potuit, copiis Hordonio trib. mil. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cetero peditatu & Indorum quorumdam ſociorũ auxiliis conſtabat. Ille militari via ducens, inter montem & ciuitatem ad ripam exigui lacus conſtitit. Equitibus Franciſcum Chlauẽſem & Ioannem Tellũ præficit: Alphonſum Pereſium alia Hiſpanorum turma & multis Indis anguſtos calles ad montem ſpectantes inſidere iubet: vnde ſi opus eſſet, in hoſtium latera incurreret.

FERDINANDVS Pizarrus è monte in planum degreſſus, poſtquam hoſtes quietos animaduertit, Mercadillium trib. mil. cum magna parte equitatus & Indorũ ſubſidio numquid inſidiarum aut latentis doli ſubeſſet, exploraturum

ploratum mittit. Ille quum in Alphonſi Pere-
ſij cohortẽ incurriſſet, Indos ſocios in aduer
ſarios Indos irruere iubet. Ita contractis pu-
gnæ initiis, Pizarrus tormentularios in equi-
tatum hoſtium emittit: illi pilularum grandi-
ne multos deiiciunt. Franciſcus Chlauenſis
quum ſuos malè haberi cerneret, aliquot ma-
chinas diſplodi iubet. Icti globis nonnulli ho-
ſtium ceciderant: ceteri perculſi terga verte-
bant: ni ſuperuenientes Pizarri fratres caſtigaſ
ſent territos, & confirmatis ſuorum animis
prælium inſtauraſſent. Acrior inde coorta pu-
gna: ſumma vi vtrimque res geritur: tandem
funduntur Almagri milites: Pizarrus crudeliſ-
ſimè victoria vſus eſt. Almagrus æger pugnæ
intereſſe non potuit: ſed è collis vertice prælij
euentum contemplatus, vbi ſuos fuſos con-
ſpexit, fugam & ipſe capeſsit. Ferdinandus Pi
zarrus fugientium tergis inhærens Almagrũ
aſſequitur, captúmque in cuſtodiam tradit.
Inde quæſtione de eo habita, reum peragit &
capite damnat: arguens, quòd è Chilenſi pro-
uincia reuerſus vi Cuſcon irrupiſſet, quòd ſe
& fratrem nullius flagitij compertos in vincu
la coniecisſet: quòd prouinciæ agros pro libi-
dine, nullo imperio aut mandato Cæſaris fre-
tus, iterum diuiſiſſet: ad hæc multis Hiſpanis
necis cauſa fuiſſet: poſtremò ruptis induciis
& iureiurando aduerſus regium magiſtratum
pugnaſſet.

Almagrus à Ferd. Pizarro capite damnatur.

ALMAGRVS poſtquam capitalem in ſe
latam ſententiam indicta morte cognouit, in-
genti animi dolore ictus, ad Cæſarem prouo-

Pizarrus in Almagrum inexorabilis, cui vitam debebat.

cat. Pizarrus prouocationem admittere nolle: Itaque Almagrus totus in preces versus, illum per Dei gratiam ac misericordiam orare vt sententiam reuocare vellet. Se iam prouectæ ætatis, debilem, podagræ etiam doloribus infestari: ni soluere se vellet, at custodia clauso paucos illos qui superessent vitæ dies ad meditandā peccatorum pænitentiā concederet. Adhæc meminisset sua maximè opera Marchionem carissimum eius fratrem in tantum honoris & diuitiarū fastigium euectum esse. Ipsum quoq. Ferdinandum aliquando apud se fuisse in custodia: in quem etsi pro suo iure animaduertere potuisset, vim tamen ab eo abstinuisse.

SVPPLICAVERE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Aluaradus, qui quum eos in pristinā concordiam redigeret, vitæ suæ sponsione, Ni datam fidem seruarent, pro quouis eorum pacisci se paratum affirmauerat. Ipse quidem tum ac ceteri, manantibus effusè lacrymis, & verbis eiuscemodi quæ ferocissimi leonis animum frangere, & cor adamante durius emollire, poterant, Pizarrum flectere conati, frustra operam consumsere: neq. iste, obstinatus & clausus ne quo affectu perrumperetur, peruinci vllis precibus potuit vt miserationis signum vllum ederet. Ergo Didacus animo aduersum suprema firmato, confessione defungitur & testamentum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis ceruices amputari medio vrbis foro iubet. [1] Hunc

Almagro gula laqueo frangitur.

vitæ

vitæ finem habuit Didacus Almagrus.

MVLTIS ea sæuitia displicuit: maximè omnium Didaco Aluarado. is ergo paulo pòst in Hispaniam transgressus est, vt meditatas in Franciscum & eius fratres querelas ad regem deferret. Sed quum in id vnum strenuè incumberet, breui Vallæoleti moritur, veneno, vt fertur, sublatus. Ceterum Almagrus obscuræ & vltimæ sortis homo, quando & eius adhuc ignoratur pater, literas nesciit: ceteroquin diligens, honoris auidus, si quē præmio donaret id ab omnibus volebat intelligi: sæuitia aduersum Indos insignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamæ susceptum eiusdem secum nominis reliquit. *Almagri natales.*

1 *Haec in vrbe Cusco, anno* M.D.XXXVIII. *acciderunt. Eius autem mortem non tantùm lætam Pizarro Marchioni, sed eius quoque sponte ac iussu perpetratam, sequentia prodiderunt: quum plerique etiam paci consultum ferrent, diremta æmulatione inter Almagrum & Pizarri fratres, quorum alteri se fratres imperantis, alter consortem imperij, cogitaret. Itaque prudenter à Pizarro factum ex Machiauelli placitis, qui Reipublicæ nouæ statum condi & componi non posse asserit, si plures pari imperio rerum arbitri existant. Quippe commune duobus aut pluribus imperium quum rarò concors sit: vnius hominis ingenio atque autoritate omnia constitui multò esse satius.*

¶ Pizarri, Almagro sublato, varias expeditiones suscipiunt. Ferd. Pizarrus in Hispaniam transgressus custodia clauditur. Franc. Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Did. Almagrus filius, imperium prouinciæ occupat.

CAP. VIII.

Hispanorũ in varia loca expeditiones.

PIZARRVS, sumpto de Almagro supplicio, prædam inter milites diuidit & res Cuscensis ciuitatis componit. Inde ad Marchionem fratrem regressus, de nouis terris vestigandis cum eo deliberat. Id vbi visum, Petrum Valdiuiam ducentis cum militibus in Chilensem prouinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum ditissimam auri regionem: qua subacta mox in[1] Cassiæ (vulgò Canellæ) oram transijt: vnde postea pauper & accisis rebus reuersus est: Petrum Vergaram in Bracamorios: sed is in inopem & bellicosam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem inuicta & indomita mansit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiã & ad alios populos diuersis cum agminibus mittunt. Ita Hispani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, immuneris hominum cædibus atque infinitis sæuitiæ exemplis editis, maximam partem eius regni, vt ceteras Occidentalis Indiæ prouincias, in solitudinem & vastitatem redegerunt.

MARCHIO expeditis ad dictas prouincias subigen

ſubigendas legatis ac ducibus, fratrem ſuum Ferdinandum in Hiſpaniam cum Almagri cauſſa & (vt dicũt) proceſſu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere conſtituit. Ferdinandus, quamquam diſſuadentib. amicis ne iret (quippe ipſum nullis argumentis mortem Almagri Cæſari probare aut excuſare poſſe: adhæc Aluaradum ad Curiã grauiſſimas querelas cùm de ipſo tum de fratribus eius deferẽtem præoccupaſſe animos) ſoluit tamen, ingenti ſuimetipſius fiducia, venditans ſe pro ſummis in Regiam Maieſtatem collatis officiis, compoſitis videlicet prouinciæ motibus & ſeditioſis pœna coercitis, ingentia præmia meritum. Verùm quum in Hiſpaniam appuliſſet cum magna auri vi, non multo pòſt quàm in Regiam venerat, Cæſaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgò Mottam vocãt) incluſus eſt. neque quid eo factum ſit, deinde auditum eſt.

Almagri ſanguis Ferdin. Pizarrum in Hiſpaniam vſque, ad pœnas expetendas, perſequitur.

POSTEAQVAM Ferdinandus Pizarrus Lima ſoluẽs in Hiſpaniam vela fecerat, multi in ea ciuitate & aliis prouinciȩ locis vtriuſque Almagri, cùm parentis tum filij, amici ſupererant: ſed ij ſparſi, egentes, nulla neq. re neque ſpe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione euerſi & ſpoliati. Inter eos princeps vnus maximè eminebat Ioannes Rada. Is primò clanculum cum Didaco Almagri filio de vlciſcenda patris eius morte conſilia agitare: mox vt eius primùm inſtinctu conflata & orta coniuratio eſt, occultè arma conferũt, amicos & confœderatos aggregant, mittúntq. ad

remotos vt quamdiligentissimè possint Limam omnes cõuolent. Non defuere qui Marchioni immatura adhuc coniurationis consilia proderent : sed ille quum significatum esset Almagristas perniciem ipsi moliri : ista haud sanè magnifaciens, ratúsque hæc renunciãtes odio potius in eos quàm vero moueri, ferè respondebat, Sinerent illos suis miseriis conflictari : satis iis infelicem suam sortem oneri esse, vt vexari grauiùs nihil opus esset. Quinetiam quum denuo de cauendis insidiis moneretur, quippe haud dubiè cædem ipsi ab inimicis parari: etsi aliquantulum commotus est, id tamẽ sibi credibile nõ esse, dixit.

Fr. Pizarrum nimius hostium contemtus perdit.

ATTAMEN ne planè lentus in suo periculo esse videretur, Ioannem Velasquen Prætorem vrbis arcessi iubet. Is quòd fortè ægrotaret, pro se doctorem Picadam collegã suum & Iudicem ordinarium (ex eorũ ordine quos Hispani *Alcaldes* nominãt) mittit. Hunc Marchio interrogat, num sui occidendi occulta consilia à Didaco Almagro iniri alicunde subolfecisset. Ille nullo se ea indicio comperisse, aut sensisse affirmat: ceterum nihil ipsi timendum videri, dum rectum integrúmque magistratus sceptrum haberet in manibus. His verbis acquiescit Marchio.

DVM exsequendæ cædis occasionem exspectant coniurati, admonentur, nisi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Ioannes Rada, & vndecim coniurationis participes armati trãsuerso vrbis foro decurrẽtes & vociferantes, VIVAT REX ET MORIATVR TYRANNVS : domum Marchionis irrumpunt.

Is tumultu exaudito, & quid esset suspectans, claudi atrij fores, firmari aditus, iubet: ipse ad muniendum corpus vertitur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciscus Chiauensis, Præfectus-prætorio, fores palatij recludit: ratus autoritate sua coniuratos cohibiturum: sed vt via patuit Almagristæ violenter irrumpunt, & ipsum Præfectum gladio in caput altè impacto interimũt. Doctor Velasquez sceptrum prætorium mordicus tenens, ne intercideret, per fenestram in hortum præcipiti saltu semet ipse deiecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu maior, cum aliquot domesticis, ratus se aduersus tot manus parem futurum, conclauis ostium tutabatur. Inde tandem armatus foras prosilit Marchio, qui quũ vnum ex omnibus suis fratrem superesse cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus strenuè aduersus proditores istos: per Deum iuro nos duos solos istis omnibus cædendis pares esse. Sed Martinus multis vulneribus confossus breui cecidit: ipse tamen solus egregiè se defendebat, donec irruentibus vndiq. inimicis, vnus cuspidem in medio eius gutture ita fixit, vt exanimis in terrã ꝓcideret.

Fr. Pizarrus ab Almagristis interficitur.

HIC Pizarro vitę finis fuit. Trugillio Hispaniæ vrbe ortus erat, robusto & vegeto corpore, strenuus manu, ingẽtis animi: verùm falsus, crudelis ac negligẽs & literarũ ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Nauarræ regno ordines duxerat: & alij quidem legitimũ eius filium, alij spurium tradunt: expositúmq. in cunis ad tẽpli portã, nec repertũ

qui tollere aut alere vellet[2]: mox à patre agnitum, vt adoleuit, paſcendis ſuibus rus ablegatum: quum gregis pars aberraſſet, pauitantem nec auſum reuerti domũ fugiſſe Hiſpalim, atque inde in Indiã cum Alphonſo Hoieda Vrabenſis prouinciæ Præfecto tranſiſſe.

Fr. Pizarri natalium nobilitas.

VVLNERE letali ictus Marchio animam agebat: Almagriſtæ nihil cunctati foras ſe proiicere, & per vrbem volitantes vociferari, VIVAT REX ET DIDACVS ALMAGRVS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: ſed quum Almagriſtæ multitudine & animis longè ſuperiores eſſent, facilè aduerſarios fundunt: Marchionis domum aliorúmque diuitum ciuium amicorum eius diripiunt, quorum alij capti, alij metu dilapſi fuga aut latebris diſcrimen vitauere. Didacus Almagrus Gubernatorem ſe ferens, omnes iurare in ſua verba coegit, quoad Cæſar Peruanis rebus proſpiceret. Mox ſceptrum inſigne Iuridicæ poteſtatis familiariſſimis ſuis tradit: trecentos milites legit: arma & equos quibus non fidebat adimit: & ſummum Præfectum militiæ Ioannem Radam deſignat.

Did. Almagrus fil. Peruanæ prouinciæ regimen inuadit.

HIS confectis, Cuſcon properat: ibíque à nonnullis aduerſæ factionis ciuibus diſſimulanter excipitur. Inter hæc iurgium fortè inter[3] Garciam Aluaradum & Chriſtophorum Sotellum nobiles Hiſpanos oritur: Aluaradus Sotellum mucrone transfigit: quúmque Didacum ipſum per inſidias interficere deſtinaſſet,

naſſet: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quam ipſi ſtruebat, perniciem vertit.

1 Post *mortem Almagri, nuncius ad Fr. Pizarrum allatus eſt de inuenta regione Canellæ feraci in Quitenſi prouincia, Orientem verſus. Itaque ad eam occupandam Gonzallum Pizarrum fratrem mittere ſtatuit. Porro arbor hæc, Canellæ ferax, in prouincia Zumaco, ſub Aequinoctiali linea ſita, reperta, ampla eſt, foliis lauri, minutis baccis racematim cohærentibus, qui calyce, ſuberino aut querno ſimili, continentur, ampliore tamen & magis cauo, colore nigricante. Ac tametſi multæ paſſim huius generis arbores ſilueſtres exſtent: diligenter tamen & magna cura eas in ſuis prædiis indigenæ colunt. Itaque ex cultis longè nobilior Canella quàm ex aliis naſcitur: eámque illi in precio habent, quia è circumvicinis regionibus, merces alias & vitæ tuendæ neceſſaria omnia, huius aromatis ope redimunt. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 4. cap. 1. & 2. Petrus Cieça parte prima Chron. Peruani, cap. 40.*

2 *Eum etiam expoſitum & Suis vberibus alitum aliquot dies ſcribit Gomara. Porro, quanquam in tanta trepidatione omnium, mors eius tamen multò miſerabilis fuit: nec erat quiſquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies: Marchionem, & tot opum paulo antè dominum: qui tot à ſe repertas prouincias occupaſſet & diuiſiſſet: non teſtamenti condendi, non veniæ peccatorum à Deo rogandæ, ocio dato: in ſua colonia, inter ſuos populares ac milites, per inſidias ciuiles, quas multi prodidere, nemo prohibuit:*

media luce duodecim hominum coniuratione interfectum: quum in tanto eius discrimine nemo colonorum, quos ferè omnes clientes & beneficiis suis obstrictos habebat, ad opem ferendam accurreret. Mox etiam festinato & vix plebeio funere raptim contectum, ne amputaretur caput ludibrio futurum: direpta à coniuratis domo, repentè ad tantam inopiam redactũ esse vt funeri sumtus deesset. Hæc Limæ in Peru accidêre, anno M. D. XLI. *die* XXVI. *Iunij.*

3 *Christophorus Sotellus & Garcias Aluaradus Cuscon vrbem, Did. Almagri nomine, præsidio & pari iure obtinebant. Quum in iurgio Sotellum Garcias interfecisset, eiúsque magno desiderio angi Didacum animaduerteret: vltionem ab eo metuens, occupare facinus, & Didacum ipsum tollere statuit. Id quum perpetrare palam non auderet, occulta molitur. Didacum ad conuiuiũ inuitat, inter epulas incautum obtruncaturus: ni cœna iam condicta Didacus monitus, paratas sibi ab Garcia insidias, ægritudine simulata, valetudinem excusasset. Simul tribunos cum militibus aliquot, Sotelli amicos, in penetrale cubiculum condit. Garcias parato conuiuio, ipse cum amicis ad arcessendum domo Didacum proficiscitur: & quamquam ab vno & altero in via de insidiis à Didaco structis monitus, perrexit tamẽ ire: donec Didaci ædes ingressus, venire ad conuiuiũ rogat. Ille primò excusans, tandem ægrè assentiri, & è cubili se alleuans præeuntem Garciam sequi. Interea fores clauduntur, & ab erumpentibus ex omnibus cubiculi partibus coniuratis, Garcias confoditur. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 4. cap. 14.*

¶*Vacca*

¶Vacca de Castro à Cæsare componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur. Is Did. Almagrum prælio victum captúmque capitali supplicio afficit.

CAP. IX.

MOX sequuntur alij rerum successus. Postquam enim Cæsar funestas Hispanorum discordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes, audiuit: Licentiatum Vaccam de Castro in Indiam mittens, quæstionem acrem exercere & vindicare in noxios iubet, ac prouinciam quampacatissimè fieri posset, extinctis dissidiis componere.

Vacca ad tauros indomitos coercendos à Cæsare mittitur.

HIS cum mandatis Vacca ex Hispania soluens, Panamam peruenit: vnde in Peruanum regnum vela faciens, propter aduersos ventos portum Bonauenturæ petere coactus est: vbi in terram egressus, summis cum laboribus omnem Venalcazaris prouinciam terrestri itinere emensus, vix tandem Quiton vrbem attingit. Ibi exploratis Didaci actis & consiliis, auditóque eum Gomezij Tordoiæ imperium spreuisse, cui vt Cuscon vrbem Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillium petiit, eiúsque ciuitatis tutela Moræ legato suo commissa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatísque coram editis, ab omnibus ciuibus Gubernator Peruanæ prouinciæ agnoscitur.

INDE, decem millibus ducatorum mutuis ſumtis ad ſtipendia & ſumtus belli, milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hiſpanis Guamanguam properans, ex eo loco ad Didacum Almagrum ſcribit, qui iam Cuſco cum exercitu mouerat: vt poſitis armis ſe fidei eius ac poteſtati permitteret. Si vltro obſequeretur, pollicetur non tantùm quæcumque antè peccaſſet ei condonaturum: ſed & liberaliter daturum, vnde honorificè in prouincia viuere & ordinis ſui dignitatem faſtigiúmque tueri poſſet. Ad hæc Didacus reſpondet, Si ab eo patris ſui præfecturam obtineret, & diploma Cæſareum, quo veniam præteritorum conſequeretur, his ſe contentum fore: Sin minus, ſe eius verbis parum fidei habere: quando quo tempore de fœdere & pace palàm ſecum ageret, clam milites ſuos aſtu ad defectionem ſolicitaret.

Vacca Didac. Almagrum verbis mulcere ſtudet.

VACCA Didaci animo cognito, Guamanga, quòd is locus aſperior eſſet, mouens progreſſúſque, edito in planicie tumulo, quem indigenæ Chiuppam vocant, in conſpectu hoſtium, conſedit. Hîc Didaco rei bene gerendæ præclara occaſio ſe offerebat, ſi ea prudenter vti nouiſſet. Nam Vaccæ milites quum agmen in cliuum montis erigerent, ſi defeſſos & ſolutis ordinibus ſubeuntes adortus eſſet, parua manu fundere poterat. Poſtera die ambo duces copias in aciem educunt, ſuóſque pro ſe quiſque hortantur: victoriæ præmia ingentia oſtentātes: victos contrà, vitam, decus, fortunas, imperium, amiſſuros. Didacus ſuis tormen-

Almagrus occaſione vti neſcit.

tormentis loco plano conſtitutis, quibus Petrus Cretenſis præerat, rectà in hoſtilem aciem fulminabat: magnámque cladem hoſti intuliſſet, ni id tempeſtiuè animaduertens Franciſcus Caruaial, Vaccæ Caſtrij primarius ſignifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, vbi à tormentorum ictibus tuta eſſet, exercitum ſeruaſſet. Didacus ab vtroque machinarum latere equitatum, pedites in medio conſtituens: ipſe in dextro cornu ſtetit, vbi multos Indos lanceis, lapidibus, iaculis & variis miſsilium generibus armatos locauerat.

VACCAE de Caſtro acies hoc modo ſtabat, ipſe inter primores cum triginta equitibus ceteram aciem antecedens: poſtea tamen ſuorum rogatu in poſtremum agmen ſeſe recepit. Equitum alæ duæ ab vtroque cornu locatæ: dextrum Alphonſo Aluarado, læuum Petro Aluarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi qui in Didaci auxiliis erant, primi ante ceteram aciem progreſsi, pugnam laceſſentes, ab hoſtibus ſtrenuè pelluntur. Tum Didacus ferociter in hoſtem inuehitur: iámque acri vndique coorto certamine, Caſtrij pedites tormentis aduerſariorum potiti: & Didaci milites multis hoſtium cæſis, duo rapta ſigna referentes, omnia tumultu & diſſonis clamoribus repleuerant: quum iam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acriùs incenderet. Ergo vtriſque ad extorquendam hoſti victoriam ingenti animo cõnitentibus,

multum ibi ſanguinis fuſum eſt. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, ſed ea non incruenta. A parte Cæſaris, trecenti amplius Hiſpani cecidere, & ducum ipſorum pars maxima: Almagriſtarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guamanguam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diuerſi petiere: ſed Vaccæ iuſſu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

Is cognitis omnium cauſis, in noxios, ſed maximè in duces ipſos & ſeditionis capita, animaduertit: quoſdam diuerſis equis diſtrahi, alios è patibulo ſuſpendi iuſſit: milites aliquot exilio damnauit. Didacus ipſe è prælio, ſequentibus tantùm quatuor militibus, Cuſcon fuga petierat, eas ſibi latebras tutas fore ratus: ſed Rodericus Salazar vrbis Prætor, quem ipſe multis beneficiis doniſque honeſtauerat, clade eius audita, quorũdam aliorum ciuium conſenſu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti iubet: eius morte prouinciæ pax reddita. Mox Vacca Indos captiuos inter milites, qui fidelem ac ſtrenuam operam ei bello nauauerant, velut prædam diuidit: ceteros ad nouas terras ſubigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliſcere, quos Hiſpani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliiſque intolerandis laboribus vexabant.

Almagrus ab amico cum fortuna fidem exuente proditur.

Almagrus capite plectitur.

¶ *Blaſcus*

Blascus Nunez Prorex, SC. de Indorum libertate rigidius vrgens Hispanorum odia in se concitat. Gonz. Pizarro duce, publicè aduersus Proregem bellum ab ijs suscipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

CAP. X.

DVM apud Peruenses hi rerum motus agitātur, Indicus Senatus, Cæsaris iussu,[1] Edictum de Indis in libertatem restituendis de integro cōfirmat: & Peruanæ prouinciæ prorex designatur [2] Blascus Nunnez Vela, ingentis spiritus atque animi vir. Hic Cæsareo diplomate instructus, cum quatuor Adsessoribus, licētiato Didaco Cepeda, Petro Ortizio, Ioanne Aluarez & doctore Lisone, ab Hispania soluit. *SC. de Indis in libertatem restituendis.*

QVVM sub finem Ianuarij mensis, anno M.D.XLIIII, ad Nomen-dei appulisset, ibíque Hispanos è Peruana prouincia transgressos reperisset, cum magna auri & argenti vi discessum in Hispaniam parantes: cognoscere ex illis voluit quibus artibus aurum illud quęsissent.[3] Quippe istos Indica mācipia quę ipsis in parte prædæ obtigissent vendidisse acceperat, contra leges nuper in Hispania latas. Itaq; Regiis magistratibus vt aurum illud retineāt, quoad verum quærendo cognosceret, imperat. Ea res multis ciuibus noua atque insolens visa est: præsertim quū in ea vrbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipsius prouincię fineis esset. Ipse tamē nihilosecius, nisi Adsessorū & aliorū

Hiſpanorum, quorum opes in ea colonia multùm pollebant, interuentu ac precibus mitigatus eſſet, pecunias eas omnes hauddubiè in fiſcum redacturus erat: ac ſic quoq. ægrè admodum omnia dominis reſtitui iuſſit.

Proregis in Adſeſſores ſuos ſalsè dictum.

Exin terreſtri itinere Panamam petit, vſqueadeo Adſeſſorum pertæſus propter crebras ipſorum inter ſe altercationes: vt ſubinde diceret, Ab Cæſare & Senatu Indico ſe quatuor Adſeſſoribus ineptiſſimis inſtructum, quorum vnus adoleſcens eſſet, alter ſtolidus, tertius ſtipes, poſtremus inſcitia inſignis. Quippe Cepeda adoleſcens erat, Ioannes Aluarez ſtolidus: Petrus Ortiz, imperitus literarum, & Latinæ linguæ planè ignarus, & quartus ſtipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio quàm ſoluerat die Tumbeſiæ oram tenuit: neque vlla nauis tam breui curſu ſpatium illud vmquam percurrerat.

Indorum ſeruitus ſoluitur.

Ab eo loco reſtituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat ne Hiſpanis quidquam commeatus aut mercium dent, niſi perſoluto precio: vetat ne Hiſpani ipſis ad baiulāda onera & vecturam ſarcinarum inuitis abuterentur. Nam qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto iuſſerant, vt omnibus Hiſpanis qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cacici tres Indos baiulandis eorũ ſarcinis attribuerent: equitibus verò quinque: inſuper ſingulis pullum gallinaceum, cuniculũ, & patrij vini (quod illi *Azua* appellāt) lagenā vnam, ſine vllo pretio præberent. Hæc omnia Prorex ſuſtulit.

QVVM

QVVM fortè Tumbesiæ in sacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domesticum incidisset, qui prælio aduersus Didacum Almagrum gesto interfuerant, vtrumque in patibulum egit: in vrbe San-michaelis Didacum Palominum Indis vassallis priuauit, quòd eos durius & inclemētius haberet. Grauissimè se in eos animaduersurū minabatur qui ipsius imperiis atque edictis audientes non essent.

INDE Trugillium trāsgressus Edictum de Indorū libertate promulgat: quúmq. ab eo ciues prouocare vellēt, prouocationē non admisit: causatus se à Cęsare expressum disertúmq. mandatū habere Edicti strictè adeo & exactè seruandi, vt appellationem ab eo nullā aut exceptionem admitteret. Omnes obstinatam & inflexibilem Proregis duritiā experti, & ipsum & leges, & earum latores diris exsecrabantur. Qui seruos regio signo inustos habebāt, vulgò sortem suā miserātes dicebant, nullā sibi aliam superesse opem, nullā prætereà rationem qua vxores, liberos & domū sustentarent. Qui eas prouincias subegerant, conceptū animis dolorem perferre non poterant, palam conquerentes: Postquam, pro imperio & gloria Cæsaris corporibus & fortunis consumtis, ei opulentissimum & pulcherrimum Regnum suis manibus quæsiuerint, egregia scilicet sibi precia laborum persolui.

SED eum acerrimè omniū perstrinxit monachus ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erūperet: Indigna præmia suam Maiestatem iis reddere, qui tam fidelem

Monachus intempestiuæ libertatis pœnas morte luit.

& strenuam operam ei nauarant: & eas leges explendæ auaritiæ latas rapinam potius quàm sanctitatem & iustitiam redolere. Neque aliò spectare omnia Edicta quæ ex Hispania venirent, nisi vt augerentur Regij reditus. Itaq. his verbis offensus Prorex noctu carnificem sum misit qui monacho gulam frangeret.

IAM superbiæ Proregis & durarum eius legum fama vbique sparsa erat, quum Hispani malle se mortem oppetere, quàm eiuscemodi morem gerere legibus palam ferẽtes, omnib. locis tumultũ & seditionẽ agitãt. Miserat fortè Prorex Cuscõ ad Vaccam de Castro legatũ quendã suum. Is rogatu ciuiũ admittere eum in vrbẽ noluit: ac breui cum multis Hispanis, quo propiùs rerum statum inspiceret, in ciuitatem Regũ cõtendit. Appropinquãtem vrbi cum magno comitatu ciues admonent ne ingrediatur. quippe vereri se ne aliquid secus quàm vellet ipsi accideret, ob exclusum Proregis Legatum. Præterea quòd tanto agmine stipatus veniret, suspicionem de se aliquã moturum. Itaque Cuscon potius reuerteretur, & ciuitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud satis autoritati suæ decorũ existimans, maximã comitatus partẽ dimittit quominus suspectus esset, & cœptum iter peragit. Breui Limam ingressus, commotum ciuitatis statum & res perturbatas offendit.

NONNVLLI ciuium Proregem monuerant, vt quãprimum posset, Trugillio venire properaret priusquã Vacca de Castro Limam ingrederetur: is ergo festinãter oppido egressus

ſus Limam magis itineribus contendit. In itinere, eo loco cui Foſſæ nomẽ eſt, inſcripta parieti hæc verba reperit: *Quiſquis fortunas meas ereptum veniet, maturè videat quid agat. nam id quidẽ capitis ſui periculo fecerit.* Præterea ei ſignificatum eſt, decreuiſſe Limenſes ciues eum Peruenſi prouincia eijcere, niſi Edictorum effectum ſuſpenderet, quoad à Cæſare rebus aliter proſpectum eſſet.

His ſimul de rebus plurimùm indignatus Prorex Foſſa mouet: quúmq. iam Limæ appropinquaret, Guilielmus Suarez Regius procurator (Factorẽ vulgò vocãt) obuiã ei egreſſus iuſiurandum ab eo nomine ſenatus exigit: Priuilegia videlicet, beneficia, & iura ipſis à Cæſare conceſſa ſarta & tecta cõſeruaturum, prouocationémq. à nouis legib. admiſſurum. Prorex iuſiurandũ ita concepit, Se quæ ad obſequium & honorem Cæſaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita ciuitatem ingreditur: maximæ parti ciuium parũ gratus eius aduentus fuit: ſed multò acrius odia omniũ in ſe accẽdit quum Edictum de liberandis Indis promulgaſſet: quúmq. à familiaribus rogaretur ne faceret, quippe ſeditionem aduerſus eum concituros Hiſpanos, contumaciter reſpondit, Se voluntatem ſuam & Cæſaris mandata prorſus exſequi velle. Mox etiã Vaccam de Caſtro in cuſtodiam tradit, Edicta ſua Cuſci admittere noluiſſe eum arguens, & aſſumta Gubernatoris autoritate Indos inter Hiſpanos diuiſiſſe: poſtremò, non facta à Rege poteſtate, armis aduerſus Almagrum certaſſe.

Prorex dũ de ſummo iure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem, excitat.

Prorex tum ceteris factis, tum maximè Vaccæ vinculis, cuius in se beneuolentiam studiúmque multò quàm antea maius Limenses experiebantur, tantam omnium ciuium inuidiam, tantum odium in se cõciuit, vt plerique Hispani Gonzallum Pizarrum crebris literis solicitarent, vt Cuscon quãcelerrimè veniret. Incidisse res magni momẽti de quib. cum eo ibi agere vellent. Is tum fortè erat apud Ciarchas fodinis suis prorsus intentus, nec de his rebus quidquã cogitans: tum verò frequentib. nunciis & literis excitatus, Cuscon venit. Ibi coniurationis principes sæuitiam Edictorum exponunt, quæ Prorex attulerat: quam etiam ipse intolerabili cõtumacia oneraret, omnem ab iis prouocationẽ respuẽs. Itaq. Gonzallum orare omnes vt propugnandę vitæ ac fortunis suorũ summum se Ducem & Procuratorem partibus ostenderet. Polliceri ac iurare singuli se strenuam fidelémq. operam nauãdo fidem illi datam ad vltimum præstituros. Abnuere primò Pizarrus, & id à se expectari petíq. non debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud esse repugnare ipsi Cęsari, qui eorũ obsequiũ effectúmq. tã exactè vrgeret? Verùm qui eas terras subegerãt Coloni, inceptũ suum ab omni rebellionis suspicione purgãtes, & causam probantes, flexere tandem vt imperium illud à se suscipi fateretur.

Gonz. Pizarrus dux partium.

His suffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarũ prouinciarũ designatus, vexilla depromit & breui quadringentos amplius milites contrahit.

Hæc ita Cusci gesta esse posteaquam Proregi allatum est, Hieronymum Loaisam Limensem episcopum Cuscon ad Gonzallum mittit, oratum vt suscepta aduersus Regem suum belli consilia omitteret: ac Limam ad reconciliandam secum concordiam veniret. Id quidem eum pro certo habere posse, nullã ipsi incommodam Legem ab se allatam esse: imò venisse vt eum ingentibus præmiis & meritis afficeret. Verùm Episcopus à Pizarro neque auditus neque admissus, irrita legatione rediit.

PROREX, cognito Pizarri animo, metuẽs ne ille prius ad Limam cum exercitu esset quàm ipse bello necessaria parasset: quinquaginta tormentularios ad præsidium sui corporis comparat: quantum militum potest contrahit: è variis locis noua subsidia arcessit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Castro confecerat vt primo quoq. tẽpore in Hispaniam mitteretur: ac magnam præterea pecuniæ summam in sumtus belli & stipendia militum mutuò sumit. Itaque breui ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hispanis è Quitensi prouincia profectis confluunt: sed isti paucis pòst diebus quàm Limam venerant cum omnibus ferè militibus aliisque trib. mil. ad Pizarrum transfugiunt. Nec multo pòst aliquot nobile qui apud Factorem seu Procuratorem regiũ in hospicio erant, cum duobus eius nepotibus à Prorege ad Pizarrum transiuere. Id vbi Proregi nunciatum, extemplò Alphonsum de Monte-maiore cum quinquaginta equitibus

ad capiendos tranfugas mittit. Ille fugientes assequutus, proditur à suis & ab iis quos persequebatur, capitur: inde omnes vno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Prorex Procur. regium interficiēs, sibimet exitium adfert.

INTEREA Prorex, quem non minus defectiones suorum quàm hostium apparatus angebant, Factori in primis succẽsebat, ei vtique vehementer infensus, quem totius mali causam esse suspicabatur. Tandem hominem noctu arcessit: víxq. ille domum eius ingressus » erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem sunt » istæ quas moliris proditiones, Factor? in ma- » lam tuam rem huc ad me venisti, quem tu te- » chnis tuis peruertis. Ad hæc Factor: Ego tam » bonus Regis seruus sum ac dominatio vestra. » Prorex: Mentiris per gulam, inquit, simúlque pugionem stringens gemino ictu eum confodit: deinde ingestis vulneribus confectum à domesticis, proiici in præceps è cœnaculi per gula iubet: corpus eius à Proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum est. vt illuxit, honorifico funere effertur.

LICENTIATVS Caruaial, vbi fratrem à Prorege interfectũ cognouit, iurauit se non prius quieturũ quàm mortem ipsius vltus esset. Ea quidem Factoris cędes plerisq. ciuium tãtùm terroris iniecit, vt ne eadẽ à Prorege in se exempla ederentur vulgò pauitantes, Gonzalli Pizarri aduentum ardentibus votis optarent, qui ipsis perpetuã eam formidinẽ demeret.

1 QVIBVS *de causis id factum sit, ex Hispanis scriptoribus paulo altiùs repetam. Per ea fermè tempora transgressi ex India Occid. in Hispa,*

*niam aliquot Eccleſiaſtici homines: & bono, vt ſibi
videbantur, zelo impulſi, Regi & Indici conſilij
proceribus renunciarunt, quàm profligata licentia
Hiſpani aduerſus Indos ſæuirent. Quippe nõ tan
tùm eorum fortunas ferre atq. agere, ipſos ad onera
ferenda, velut iumenta, adigere: immodicis tributis
grauare, & verberare: ſed etiam, velut mancipia
ad metalla damnata, in aurifodinas & piſcatus v-
nionum demergere. Itaque quemadmodum in in-
ſulis San-dominici, Cuba, San-Ioannis de portu
diuite & Iamaica, omne propè indigenarum genus
miſerijs & laboribus interijſſet: ita in Noua Hiſpa
nia & in Peru breui omnes Indos à ſtirpe abſum-
tum iri, niſi maturè obuiam iretur. Porro eius mali
maximam culpam ſuſtinere Gubernatores ipſos,
eorum legatos, & Maieſtatis ipſius Procuratores,
Epiſcopos, Cœnobia, ceteráſque eiuſmodi Specio-
ſas perſonas, quæ fauore & opibus ſubnixæ, nullam
ex legibus actionem aut pœnam metuerent. Hæc
& ſimilia, tum alij, tũ maximè inter ceteros Domi
nicanus quidam, Bartholomæus de Caſis, ſedulò in
quiſita, ad Cæſarẽ retulerant. His ille acceptis In-
dico ſenatui negotiũ dat, vt adiunctis Iuriſperitis
& religioſis alijs viris, ijs malis remediũ adhibeat.
Illi, rebus ſat cognitis & deliberatis, Edictum* XL.
*capitum ſeu legum condunt, quarum ſumma hæc
erat:* PLACERE *Indos liberos ac ſui iuris eſſe: ac
proinde nemini fas in poſterum Indum vllum aut
ad fodinas aut ad piſcãdos vniones adigere: imò ne
ad præbendã quidẽ geruli operã, niſi fortè ijs locis
vbi alia vecturæ ratio non ſuppeteret, ac ne tũ qui-
dẽ, niſi perſoluta laboris mercede. Præterea Indis
qui vectigales Hiſpanis eſſent, pro cẽſus habitu &
modo tributa indici. Omnes Indos ſubditos patro*

norum aut seniorum suorum morte vacuos: omnes fundos, agros, Indos vassallos, qui episcopis, monasterijs, Ptochodochijs seu Hospicijs publicis per totam Indiam assignati essent, sub Regiæ coronæ dominium ac ditionem redigi: adeo vt ne ipsi quidem Gubernatores, eorúmve legati, & Regij procuratores vassallum vllum Indum aut seruum retinerent. Porro omnes Indos, qui extra natalis soli fineis quoquomodo abducti essent, eò remigrare ac reduci, & Christ. religionem doceri. Hactenus de legibus, & causis earum. Nunc cur Prorex cum Adsessoribus in Peruanam prouinciam missus sit, paucis expediam, Quum Peru, totius Indiæ ditissima prouincia, è Regia curia, cuius sedes Panamæ erat, supremum ius peteret, quod duo tantùm Iuridici Adsessores redderent: nec maxima anni parte commodè vtrinque nauigari posset: inde accidebat vt longa causarum dilatio & tardus litium exitus esset. Itaque quum Peruanarum rerum maximi momenti status id exigere videretur, Præsidē Proregis titulo, quatuor Adsessoribus comitatum eò mitti, nouámque ibi Curiam statui placuit. Ceterum hæ leges Madricij latæ & promulgatæ sunt, anno M. D. XLII. *eásque manus suæ subscriptione Cæsar Barcinone confirmauit. Ex Hispanis scriptoribus.*

2 *Primus Prorex in Peru missus est Blascus Nunnez Vela Abulensis, tum regiorum Castellæ satellitum Præfectus. Magno vir animo, rectus, & qui aduersum blandientes incorruptus, summos cum infimis æquo iure regeret: in primis Regia mandata exacto cum rigore nec simulatè exse-*

qui,

qui studiosus. Experimentum sui dederat in Malacæ & Cuencæ præfecturis. Attamen & iræ impotentem fuisse, & suspicionibus properum, & credulum nimis, & præcipitem in pœnas, res ipsa & exitus postea docuit.

3 *In aliena prouincia intempestiuè imperium exercere visus est: quum (ex eo capite Legum, quo iubebantur Indi natali solo reddi, quocumque modo inde abducti essent) Peruanos Indos per Panamensem prouinciam conquiri, atq. inde nauibus in Peru auehi iussit. August. Zarat. Hist. Peru. libro 5. capite 2.*

¶ Prorex Trugillium migrare constituit. Tumultu Limæ orto, capitur & custodiæ traditur. Gonz. Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem suscipit. Machicaus Panamam diripit. Inoiosa ei sufficitur. Verdugus Nomine-dei potitus, mox inde à Pizarristis eijcitur.

CAP. XI.

PROREX vt perfecto demum facinore magnitudinem eius intellexit, omniúmque in se accensa odia, hostis debellandi spe amissa, cum Regio senatu Trugillium migrare constituit. Instaurare eo loco vires cogitabat: itaque quamuis repugnantibus Assessoribus, duas naues instrui iubet, & Alphonsum Richelmum Regium Præfectum ærarij, Alphonsum rationarium Quæstorem, alióśque præterea nobiles euocari iubens: negotium dat iis vt in diem crastinum præsto sint. Quippe Trugillium na

Prorex nemine persequente, fugam spectat.

uigare sibi esse in animo : & Velam Nunnez quidem fratrem suum terra cum militibus mittere : se verò cum coniugibus ac fortunis omnibus tum Adsessorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum satis animi ad contradicendum fuit:ergo magis nō ausi repugnare quàm consilium probantes abeunt,& omnia Adsessoribus enunciant.

Illi quum inter se ea de re deliberassent, Lima non excedere statuunt : simúlque edicunt ciuibus,ne coniuges neu quid rerum suarum exportari & in naues imponi sinerent. Ipsi quoque Proregi fortiter obnunciantes, commonefaciunt si Lima discederet, hostibus aucturum animos:manentem contrà frenos eorum audaciæ iniecturum. Præterea sibi à Cæsare disertè mandatum vt in ea ciuitate, non alibi,sedem figerent:neque aliò migrare, saluo eius imperio, sibi esse liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obtestatione neglecta,pertinaciter in proposito perstans discessum parabat : quum in ciuitate ingens repentè tumultus oritur. Rapta arma : Vela Nunez stans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox desertus à militibus,metu hostium in cœnobium San-dominici confugit : alij domum Proregis irrumpunt, & fores occludunt : circumfusi ædibus ciues quadrantis horæ spatio Proregem obsident : quem milites clamoribus magis quàm armis propugnabant : quum innoxiis lancearum hastilibus, cuspidibus retro versis, subeuntem propellerent hostem, & fistulas ferreas sine globis in vanum disploderent.

Limæ ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

TANDEM Antonius Robles ſcala in murum euadens, domum irrumpit: portam recludi iubet: Dominicani quidam monachi Proregem adeunt & vt ſeſe dedat admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentij Aldenæ aliorúmque aliquot trib. mil. fidei ſeſe permittit: & ad licentiatum Cepedã deduci ſe iubet. *Prorex capitur.* Vt in conſpectu fuit, ingenti dolore anxius, quòd obuius quidam, ipſum, dum deducitur, infeſto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, " Domine Cepeda, inquit, rogo te, nequis me interficiat, vt " mei curam habeas. " Cepeda cohortatus ne pauesceret, eum domum ſuam deducit. Mox etiam Adſeſſores conſolantur hominem, & ſe eius calamitate grauiſsimè affici affirmant: ſe vt caperetur neq. operã neq. conſiliũ dediſſe: ſed quãdo ita accidiſſet vt in ipſorũ poteſtate eſſet, pro bono atq. ipſius vtilitate facturos vt eum in Hiſpaniam ad Cæſarem mitterent.

IN eo ſtatu res adhuc erant, quum ciuitatẽ noui de integro motus inuadunt. Nonnulli Proregem ſoluendum: alij contrà interficiendum cenſebant, aut certe è ciuitate pellendũ. Tandem diu multúmq. inter ſe altercati ciues in eam ſententiam omnes deſcendunt: Remittendum eſſe in Hiſpaniã ad Cæſarem, vti paulo antè diximus. Quippe eius diſceſſum multa ſequutura commoda: Pizarrum videlicet arma poſiturum: pacatam fore prouinciam: atque ea Cæſari ſatisfactura. Ergo quæſtione de Prorege habita eíque culpa totius motus aſsignata, cum fratre in nauim imponunt, centum amplius millia ducatorum *Prorex in Hiſpaniã remiſſus liberatur.*

domum referentem, quæ partim muneribus, partim ſtipendiis, partim rerum venditarum pretiis, contraxerat. Eúmque cum omnibus fortunis licentiato Aluarez in Hiſpaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbeſiæ oram appulſus, Proregem liberauit: quo facto ei mox exitium attulit.

EODEM ferè tempore Gonzallus Pizarrus Cuſco mouens (paulo antè interfectis Philippo Gottierez aliíſq. aliquot nobilibus, quòd ad Regem multa aduerſus ipſum ſcripſiſſent) duobus à Lima mil. paſſ. caſtra locat. Quúmque ibi accepiſſet, Proregem ſolutum Tumbeſiæ exercitum contrahere: priuſquam vrbem ingrederetur, quo in ſe animo Aſſeſſores & nõnulli ciues eſſent cognoſcere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregẽ ſtudiis eſſe audiuerat. Ergo à ſenatu, omnium colonorum nomine qui eas oras ſubegerant, ciuitatis imperium poſtulat, quantum id Regij obſequij reſpectus & totius prouinciæ communis vtilitas poſtularet. Maxima ciuium pars deferendum ei imperium cenſebat, metuentes ne vi irrumpens vrbem ipſam diriperet: alii, Cepeda maximè, valida militum manu cõtracta fretus, omni ope propulſandum contendebat: ſed vbi cognouit maximam militũ partem tranſiiſſe in caſtra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quòd vim quàm leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi ſine vtriuſque partis grauiſsimo damno prælij aleam tentari poſſe negarent, ſpecioſiora ſuadentibus acceſsit. Hæc enim ſimulata tantùm erãt: neq.

neque alio animo ab iis iactabantur, nisi vt Regis os fallaci obsequij specie sublinerent. Omnium ergo consensu Gonzallus Limam ingressus, Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege vt quoties Cæsar de rebus aliter statuisset, ipse eo se munere vltro abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Christiani viri officio, sub Dei & Regis auspiciis & imperio, gereret.

Gonz. Pizarrus Gubernator Peru. designatur.

GONZALLVS iam Gubernatorem agēs res ciuitatis componit, Senatum abolet, insidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fisco mutua sumit ad stipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Teiadam in Hispaniam delegat, qui Cæsarem de prouinciæ statu, & quæ nouas leges sequuta essent incommoda, certiorem faceret.

Bacicaum Hispani scriptores vocant.

MACHICAVS penuria maiorū nauium, duobus phaselis vela fecit cum L. tormentulariis: & oram præterlegens duas naucis ad Trugillium, & vnam in Tumbesia ora cepit: Proregi terrorem intulit: Ioannē Lanez in fugam vertit: aliquot milites in Portu-vetere contraxit: & prope Tabogam naue vna potitus, eius magistrum, quòd demissis properè velis in deditionem non venisset, ex antenna suspendit. Mox in Panamam appulsus, quum Ioannes Gusmannus qui militum pro Blasco Prorege delectum habebat, cum ingressu vrbis prohiberet: intercessit eius prouinciæ Gubernator. Nam quum audisset Machicaum nō alia de causa eò appulisse quàm vt doctorem

Teiadam, legatum & procuratorem à communi Peruenſis prouinciæ ad ipſum Cæſarem miſſum, comitaretur: Guſmannum cohibuit. quippe ęquum non eſſe inquiens legatis moram & impedimentum offerre, & nulla de cauſa humanis cædibus materiem occaſionémque præbere. Itaque Machicao patet aditus: ipſe cum maxima ſuorum parte in terram egreſſus, naues aliquot quæ in portu ſtabant occupat: milites qui Ioannem Guſmãnum deſeruerant omnes ſibi adiungit, cum multis volonibus erronibúſq. qui Nomine-dei eò cõfluxerant: Bartholomæum Pereſium trib. mil. eiúſq. ſigniferum interficit: ac multò plures interemiſſet, quòd initis de ipſo occidendo conſiliis ad exercitum eius tradendum Proregi conſpiraſſent, niſi ſibi conſuluiſſent fuga: tormenta vrbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas veſtiendis militibus exhaurit, ſe aliâs pro mercibus pretium perſoluturum pollicitus. Exactis per hæc ſcelera aliáq. multa aliquot menſibus, octo nauibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renauigat.

Machicaus Panamam diripit.

Porro metuens Gubernator Pizarrus ne Prorex è Panama bello vires facillimè repararet, quòd is locus nauibus quæ ex Hiſpania ad Nomen-dei appellunt opportunus & cõmodus eſſet, eum portum ſibi occupandum ſtatuit. Sed quum audiſſet Panamenſes ciues & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere, Petrum Inoioſam in eius locum ſufficit. Non

Inoioſa Machicao ſufficitur.

defue-

defuere qui intercederēt & Machicao munus illud continuari vellent: sed hæc sententia obtinuit. Inoiosa, Proprætoris seu summi classis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu soluit: inde oram præterlegens Velā Nunez in portu Bonauenturæ cum xx. millibus ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones instruebat, traiicere in Panamam cogitans ibíque Proregi fratri suo milites conscribere. Eum captum Inoiosa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad Proregis partes fouendas sollicitantem capite plecti iussit.

Proregis frater capite plectitur.

INOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunez secum ducebat, recuperat: & cum ea præda è portu Bonauenturæ soluens tribus nauibus & duobus myoparonibus. Panamæ oram tenuit. Ibi tum fortè Ioannes Lanez milites Proregi contrahebat. is vt naues conspexit, extemplò pulsari tympana iubet, & in forum cum militum agmine progressus, quantum niti voce poterat ciues inclamat: Prodite foras Proditores, & regiam prouinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiúmque in eum commouerunt.

POSTERA die Petrus Casaus summus eius prouinciæ Prætor (Iustitiarium maiorē vocant) Ioannis Lanez rogatu, milites Nominis-dei colonia excit: simúlque ad Inoiosam mittit qui causam aduentus eius quærerent. Ille se ad Ferdin. Machicai nomina

luendà & diſſoluenda veniſſe, reſpondet: eo facto, mox in Peruſium regreſſurum. Attamen vbi ille Panamæ arma in ſe ſumi & vim parari intellexit: nec pati vllomodo velle Ioannem Lanez vt vrbem intraret: milites in terram exponit, & inter prominentes litoris ſcopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere iubet. Altera ex parte Ioannes Lanez Panama obuiam egreſſus, cum trecentis amplius Hiſpanis, caſtra prope hoſtem locat. Iámque tormentarius, iuſſu Laneſij, machinæ vni ignem immiſſurus erat: quum monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem geſtans, cum Petro Cabrera mula circumuectus, PAX, PAX, alta voce proclamat.

Inoioſæ ſtrategema

PROGRESSI ad colloquium vtriuſque partis duces, his legibus fœdus ineunt: Vt Inoioſa xxv. tantùm militibus comitatus vrbem intraret: Reliquum exercitum & naues ad Tabogam inſulam procul vrbe remoueret donec Machicai debita perſoluiſſet: poſtremò nobiles viros duos, quoſcumque Lanez legiſſet, fidei obſides daret. Inoioſa his acceptis conditionibus, Balthaſſarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Meneſium trib. mil. obſides tradit. Ita fallacibus promiſsis circumuento Laneſio, pax inter eos componitur. At paulo pòſt, quum perſoluendis militum ſtipendiis pecunia Laneſio deeſſet, milites eius terni quaterníve ex vrbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quominus ſuſpecta res eſſet ſeſe oblectantes, per omne in-

duciarum

duciarum tempus, paulatim omnes duci ſuo elapſi ad Pizarriſtas transfugere. Ipſe tandem ab omnibus deſtitutus, vno reliquo pediſequo, fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem ſeſe recipit. Inoioſa orbam præſidio vrbem cum exercitu intrat, feſtas inter militum voces clamantium, VIVAT REX ET GONZALLVS PIZARRVS. Mox ad Nominis-dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum eius cum duabus cohortibus mittit.

NON multo pòſt Melchior Verdugus, Pizarri partibus infeſtus, cum ducentis militibus per emiſſarium Nicaraguenſis lacus ſecundo amne defluit. Ad Nomen-dei noctu fortè quum appuliſſet, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos eſſe arbitrati, in ſiluas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem inijci iubet, illum ſimul conflagraturum cum docimo ratus: ſed iam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nomine-dei potitus, eam præſidio munit.

Verdugus Proregis partes fouens Nomen-dei capit.

AT ciues, quum multas à militibus iniurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæque obuia rapientes, aliáque infanda edentes facinora, ius etiam prætexebant ſceleribus: Id nimirum meritò iis accidere qui Tyrannos aduerſus Regem defenderent) graues de illatis ſibi à Verdugo damnis & iniuriis querelas ad doctorem Riueram, eius prouinciæ Gubernatorem deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inoio-

ſæ auxilium implorans, cum eo Nomen-dei cum centum & quinquaginta tormentularijs properat. Prius tamen quàm vim adhiberet, Verdugum obteſtatur, vt præſtitis impenſis & penſatis damnis quæ colonis intulerat, prouinciam ſuam extemplò repeteret. Id niſi ſpõte faceret, vim & arma exſpectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos grauiora mereri, quando tyrannos in regia prouincia fouerent, reſpondet. Inoioſa tam contumaci reſpõſo offenſus, ciuitatem irrumpit, ſuos vndique inuadere hoſtem iubet. Verduguenſes tanta tormentulariorum copia perterriti, adhæc, vt qui nihil præcauiſſent, incompoſiti inordinatíque, omiſſa defendendi ſui cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipſe Verdugus in myoparonem raptim inſiliit: certatímq. milites nauigia è portu moliti inde omnes, præter vnũ vulnere impeditum, trepida fuga exceſſere.

Verdugus Nomine-dei eijcitur.

Centenus à Caruaiale funditur. Prorex prælij fortunam aduerſus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

CAP. XII.

HÆC Panamæ & Nomine-dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Cẽtenum, rebellionẽ aduerſum ſe molientem, Franciſcum Caruaialem Præfectum caſtrorum legatum ſuum mittit. Is Cẽtenum ad Potoſiam aſſequutus, aggreditur, fundítq.

vſque-

vsqueadeo captiuis militibus immitis vt omnes suspendi laqueo iuberet. Centenus ipse inter tumultum cum Lodoico Riuera & famulo vno in montes quosdam asperos Indis habitatos elapsus nõ procul Arequipa, perniciẽ effugit. Caruaial ea victoria insolescens & varia per loca infesta arma circumferens, omnia sanguine, ferro flammísque miscuit, Ciarchas diripuit: atque ex eo loco Arequipam, dein Cuscon regressus, latrociniis, suspendiis, & corporũ dilacerationibus, quoscumq. Regis partibus fauentes cepit, atrociter vexauit.

EODEM ipso tempore Prorex in Popaiano, prouinciæ Venalçazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro instante acriter cedenti diu iactatus, eius manus vix effugerat: tum verò ibi delitescens quum mendaci fama accepisset Pizarrum è Quito Limam concessisse, etsi captiuitate fratris non mediocriter angeretur spem tamen recuperandi imperij, vindictæq. à Pizarristis expetendæ, non omnem abiecit. Itaque Sebastiani Venalcazaris ope quadringentos Hispanos contrahit, aciéque instructa procedens: vbi Ottabalũ peruenit, Gonzallũ nec Limã profectũ, nec procul abesse cum valido exercitu aduersus ipsum venientem cognoscit. Hoc tam inopinato nuncio perculsus sub vesperam crebris ignibus ad fallendum hostem passim excitatis, inde prima ferè vigilia mouit: & per inuios saltus atque aspera tesqua raptim exercitum ducens, ne vllo quidem quietis momento ad relaxandũ laborem dato, totã eam noctẽ & magnã sequentis

Prorex vires instaurat.

diei partem, ducibus Indis, ingens viæ ſpatiũ emenſus eſt. Ac vix tandem, fatigatus & propè exanimatus ſiti, Quiton peruenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam vnam ei porrexiſſet, ſitim reſtinxit: & à ciuib. de exercitu Pizarri diligenter ſciſcitatus, vbi validum eſſe comperit, aliquantulum expauit: mox collecto animo, multis conſulentibus vt poſitis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori ſtrenuè ſibi eſſe melius reſpõdit, quàm ſe tali viro, id eſt tyranno, dedere.

Prorex à Pizarro victus interficitur.

EXINDE nonnullorum fidei ciuium diffiſus, Quito egreditur & tribus ab vrbe paſſ. millibus in modica planitie, caſtris locum deligit. Pizarrus quem diſperſis paſsim exploratoribus nullæ hoſtis res fallebant, fuga Proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxiſſet, milite ſequi iuſſo cedenti inſtare conſtituit, & poſtera die patentibus locis eum adeptus, caſtra caſtris contulit. Prorex animoſiùs quàm prudentiùs ſuos in aciem eduxit: neq. illi pugnam detrectant. Ac primo congreſſu tormẽtularij Pizarri pilis plumbeis hoſtium aliquos obtriuerãt: hinc trepidantes equitum alæ Proregi circumfunduntur: ille animoſè pugnam ciens omnes pariter in hoſtem ducebat. Sed tranſuerſam Regiorum aciem, equitum turma duce Cepeda incurſans, facillimè perrupit. Prorex ex equò deiicitur, quúmq. oppreſſus pondere armorum niti ad reſurgendum non poſſet, ignotus aliquandiu inter ſuorum hoſtiúmque ſtragem fefellit. Mox quum Quitenſis æditũus illac fortè

præter-

præteruectus, propius se ad eum applicuisset, tum Prorex: Abstine à me manus, inquit: ego « sum Prorex. Sacerdos, Opportunè: tu is es « quem nos quærimus. Ac confestim ad licentiatum Caruaialem accurrens, lætum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris sui cædem *sup. ca. 10.* vlcisci ardentissimè cupiebat, quem Prorex manu sua, vt antè diximus, interemerat. Ergo properabat vt iacentem hostem confoderet: ni Petrus de Puellis descendere equo parantem cohibuisset, Haud satis decorum ipsius autoritati eiuscemodi facinus edere, admonens. Ille igitur, seruo ad cædem eius misso, Proregem obtruncari iubet. Interfecti caput abscissum Quiton Caruaialis iussu defertur, & patibulo, vnde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neque eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulserũt. Tandem tamen corpus sublatum, deportatur Quiton, & postera die iussu Gubernatoris honorificè conditur.

Eo prælio Pizarristarum quinque cecidere, aliorum paulo plures. Gubernator moderatè victoria vsus, cum hostibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam aduersus se pugnasset, donis prosequutus, in suã prouinciam remisit, & aliquot præterea Prætores & duces. Boniliam Præfectum-ærarij, & alios Quitenses ciues captos, Chilen in exilium misit. Sed illi comparata clanculum naui in nouam Hispaniam aufugére. In Guaiaquil Manuelem Statium Propræfectum misit: ad Portum-veterem, Lupum Aialam: Sausam

Alphonſum Mercadillium: Trugillium, Didacum Moram. Ad hunc modum ceterarum ciuitatum imperiis diſtributis, Petrum de Puellis quoque legatum Quito præficit, & inde progreſſus in ciuitate Regum ingẽti omnium lætitia exceptus eſt.

¶Petrus Gaſca componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur à Cæſare. Ad Gonzallum Pizarrum ſcribit. Pizarri & rebellium reſponſum. Multæ vrbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuſcon occupat.

CAP. XIII.

INTER hos Peruenſium motus, nuncius affertur Ceſari Proregem à Limenſibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & ſumta aduerſum ſe arma. Ex quo ingenti dolore affectus eſt, grauiter Adſeſſores incuſans, quòd talia conſenſu ſuo approbaſſent. Mox comperto, præcipuam mali cauſam à Prorege ortam: illúmq. quum nollet prouocationem à nouis legibus admittere, ſeditioni materiem & flammã ſubdidiſſe: aliquãtum mitigatus, ne prouincia maius detrimentum acciperet, ſuperioribus vulneribus ſanandis quieti ingenij hominem legere inſtituit. Nemo ad eam rem licentiato Petro Gaſca aptior viſus eſt, viro quem aſtutiſſimæ vulpis quàm ferociſſimi leonis ſimiliorem facilè eſſe crederes. [1] Hunc Præſidis titulo auctum

Vbi leonina pellis non ſufficit, vulpina aſſuitur.

auctum, omníque imperio, autoritate, & quibuscumque voluit petiítque literis ac diplomatis instructum, in Perusium mittit.

Is licentiato Cianca & Renterio comitibus adiunctis, anno M. D. XLVI. ex Hispania vela fecit, ac prospero vsus vento quinquagesimo quinto quàm soluerat die ad Nomendei appulit. Inde terrestri itinere Panamam progressus, quamoccultissimè fieri poterat, quo statu Pizarri res essent, sagaciter odorando & sciscitando peruestigabat. Siquando à Pizarristis fortè interrogaretur, quam ad rem ex Hispania missus esset, omnibus comiter ac sæpe capite aperto respondebat, Se ad componendos Peruenses motus, & abroganda Edicta quæ Prorex attulerat, venisse: ac obliteratis venia omnibus quæ deliquerant, summopere se cupere eas prouincias in pristinum statum reducere, vt omnes honestè pacificéque viuerent. Interdum etiam familiariùs cum gregariis militibus sermonem socians, bono animo & hilari esse iubebat: se omnia velle recta & molli via consequi: quinetiam diuitiis omnes expleturum pollicitus, non se aliò tendere affirmabat quàm vt ius earum prouinciarum recuperaret: & ipsi agnito errore sub imperium Cæsaris redirent.

Gascæ in subodorandis hostiũ consiliȷs mira sollertia.

His & aliis multis eiuscemodi splendidis dictis omnium oculos perstringens, simul Inoiosam aggreditur, & ad tradendã sibi cum exercitu classem solicitat. Dein ad Pizarrum

Gaſcæ fallaces ad Pizarrum litteræ.

litteras mittit,[2] quarum ſententia hæc erat: Si Imperium & arma ſponte poneret, veniam ipſi omnium antè actorum à Cæſare tribui, & abrogatis legibus nouis omnibus fortunas ſuas relinqui. Porro ne eorum qui ipſius partes hactenus ſequuti eſſent, fidei nimiùm inniteretur. quippe illos, ſimulac vocem Regis audiſſent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad vnum defecturos, & perniciem eoſdem ipſi allaturos, quibus ſalutem ſuam crederet.

His acceptis litteris Pizarrus, aduocato primorum conſilio, omnes ſententiam liberè dicere iubet. Illi, re diu multúmque deliberata, tandem congruentibus ferme in vnum omnium ſentẽtiis decernũt, Primùm omni ope Gaſcam Peruanæ prouinciæ aditu prohibendum eſſe: deinde mittendum legatum ad Cæſarem, qui de Proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ eius Maieſtati ſupplicaret, vt propitia voléns que prouinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id ſi ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei ſe vltro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaiſam & Laurentium Aldanam in Hiſpaniam delegant, ac epiſtolam ad Gaſcam Præſidem communi omnium nomine ſcribũnt, legatíſque eam, ſexaginta quatuor Prouincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis ſubſcriptam & obſignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum eius infrà ſcriptum eſt:

MA-

Gonzalli & partium ad Gaſcam magnanimum reſponſum.

MAGNIFICE domine, te Panamam aduenisse, & nunc quoque de traiectu in Peruenſem prouinciam cogitare, accepimus. Equidem ſi paulo maturius & ante Proregis mortem veniſſes, id nobis non minus iucundum quàm vtile futurum fuiſſe teſtamur. Nunc autem poſt tot inteſtina bella & Hiſpanorum cædes non tantùm parum tutus in has prouincias aduentus tuus, verumetiam detrimētum aliquod grauius allaturus eſt. Quare multo ſatius videtur, & cum publico omnium bono coniunctum vt tu in Hiſpaniam cum legatis noſtris redeas, quos ad Cæſarem mittimus, vt ei horum motuum cauſas ſucceſſúſque & conſilij noſtri ſummam exponant: petántque ab eo vt Gonzallo Pizarro huius prouinciæ imperium proroget ac confirmet, peritiſſimo omnium viro ac longo rerum & tractandæ prouinciæ vſu aſſuefacto: qui etiam propter ſingulares ipſius virtutes ab omnibus meritò velut Parens-patriæ habetur & diligitur: qui prouinciam pace & iuſtitia regit, qui Regia vectigalia ac reditus ſartos tectóſque præſtat. Ac nos quidem eam gratiam à Cæſare accepturos confidimus, propter egregia in eum merita & conſtantem in obſequio & fide perſeuerantiam: quam, etſi ab ipſius Legatis & Præfectis bellis ciuilibus, & rapinis adeo voracibus, vt ne vectigalibus quidem regiis pepercerint, crudeliter vexati, integram hactenus retinuimus. Facilè quoque nos ei probaturos ſperamus, quæcumq. propugnandi noſtri cauſa ſumtis in eos armis geſſimus. quidquid

» enim huius fecimus, quod leges permittunt,
» iuris noſtri tuendi gratia fecimus. Quare ve-
» niam aut gratiam criminum nullam ab eo pe-
» timus: quando deliquiſſe in eum aliquid nobis
» conſcij non ſumus. Te verò pro eo ſtudio ac
» zelo, quo hactenus ſemper in Dei cultum &
» Regis obſequium affectum eſſe præ te tuliſti,
» magnopere oratum volumus, vt Hiſpaniam
» repetas, & quæ his prouinciis recreandis
» commoda neceſſariáque eſſe pro tua pruden-
» tia perſpicis, ea coram ipſe Regiam maieſta-
» tem edoceas. Quod te quidem ita facturum
» ſperamus.

LITTERAS quoque dant ad Inoioſam (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) vt Petrum Gaſcam L. millibus ducatorum donatum in Hiſpaniam remitteret: aut ſi potius ita videretur, eum interficeret. Id mox, allatis Panamam literis, Laurentius Aldana Præſidi Gaſcæ indicauit, monuítque vt ab occultis hoſtium inſidiis ad ipſius cædem ſtructis caueret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum numquam ſponte paſſurum vt Peruanam prouinciam intraret: quamquam alioqui complures bene in Regem animati eum multo libentiſſimè viſuri eſſent. Ceterum quum Inoioſa nullo pacto adduci poſſet vt claſſem Gaſcæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad vltimum tamen Cæſareis literis inſpectis, quibus anteactorum omnibus qui à Pizarri factione ad Regem deſciuiſſent venia

Inoioſa claſſem Pizarri, Gaſcæ prodit.

dabatur,

dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facilè potitus Gaſca, ſine qua fruſtra in oppugnando Pizarro ſe fatigaſſet, ingenti lætitia, eundem Inoioſam vt antè claſſi præficiens: ceteros quoque claſſiarios duces ſuo quemque gradu atque ordine quem priùs obtinebat relinquit. Simul Nomine-dei aliquot tormenta & machinas aduehi iubet, quas ex Hiſpania tranſtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, miſsis ad præfectos litteris, milites, equos, arma, commeatus, contrahit: pecunias in ſtipendia militum mutuas à Mercatoribus ſumit: Laurẽtium Aldanam ad promulgandas Veniæ generalis literas & nouarum legum abrogationem, tribus nauibus in Peruſium mittit.

Gaſca hoſtium duces præmiis & honorum ſpecie ineſcat.

ILLE Panama ſoluens, nullo loco priùs terram attigit, quàm in Calliaum Limæ oſtium perueniſſet. Inde nauim vnam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus ſimul locis Regia diplomata & claſſis defectionem euulgat. Qua ex re factum eſt vt maxima pars ciuitatum, fama de claſſe ab Inoioſa Gaſcæ prodita ſparſa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primùm Trugillij Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo deſciuere, quorum hic Petrum de Puellis iacentem in lectulo pugione confodit: Franciſcus Vlmeus in Guaiaquil Emanuelem Statium interemit, iam tribus aliis in Puna inſula ciuibus interfectis. Quæ quidem cædes iam refixo explicatóque aduerſus

Amici cũ fortuna fidem mutantes.

rebelles & proſcriptos vexillo regio,impunè graſſabantur.

QVVM fortè tantas inter rerum procellas ad Portum-veterem eſſem, Didacus Mendez Lupum Aialam cepit,Moralem trib.mil.ſtrangulari iuſſit: ſed ab iſtis hæc vlciſcendi potius rabie quàm ſtudio iuſtitiæ fiebant. Didacus Centenus à Didaco Aluare Arequipa excitus, è montium latebris,in quas ſe abdiderat,prodit, & ſe Aluari iungit. Mox affluentibus quotidie aliis, cum octoginta Hiſpanorum globo, quos eiuſdem cauſæ ſors aggregauerat, Regis nomine Cuſcon occupare properat: eam tum trecentorum militum præſidio Antonius Robles obtinebat, quos paulo pòſt ad Pizarrum ducturus erat. Id vt comperit Centenus, noctu vrbem intrat: hoſtes incautos & ſopitos opprimit.Multi trucidati,vulnerati plures: dux ipſe viuus capitur: ei Centenus ceruices abſcindi iubet,& ceteram multitudinem, amiſſo duce, ſub imperium Regis facilè redigit.

QVA victoria admodum inflatus, Cuſco mouet, & Potoſiam aduerſus Alphonſum Mendozzam & Ioannem Silueiram contendit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iuſſa eius cum valida manu expectantes: ſed vbi Centenum aduentare intelligunt, ei obuiam vltro egreſſi copias iunxere. Quibus ille viribus auctus Tiquacacenſis lacus clauſtra occupat & cum exercitu ibi conſidet, eo conſilio vt Præſidem opperiens,ſimul obſeſſo eo tranſitu omnia itinera hoſti intercluderet.

IOMNIVM

1 OMNIVM *quæ in Peru acciderant nuncium accepit Carolus Cæsar in Germania (vbi tum aduersus Protestantes bellum gerebat) per Didacum Aluarez Proregis Velæ cognatum & Franciscum Maldonadum Gonz. Pizarri domesticum. Eorum porro malorum remedium aliquamdiu dilatum est, tum quòd Cæsar Castella abesset, tum quòd morbis nonnumquam implicitus, grauioribus curis non vacaret. Tandem Petrum Gascam eò mitti placuit, qui tum ex Inquisitionis Hispanicæ collegio & consilio erat, cautum & cordatum virum, & cuius animum ingentibus negotiis parem sollertiámque expertus fuerat Cæsar, tum eo apparatu, quem paucis antè annis in regno Valentiæ aduersus Turcarum & Maurorum classem fecerat, quam imminere Hispaniæ allatum erat: tum aliis negotijs, quæ propriè ad Inquisitionis munus & Infidelium conuersionem spectarent. Hunc virum Cæsar, abrogatis durioribus illis Edictis, quæ Blasco Velæ exitium attulerant, attributo libero imperio, componendis Prouinciæ motibus delegit. Neque ille, gnarus plura consilio & astu quàm vi perfici, superbiorem titulum asciuit, quàm Præsidis Regiæ audientiæ siue Curiæ Peru: nihil aliud palam præ se ferens, quàm se missum esse, vt omnibus ignosceret, & quam mollissima via consequi posset omnia in pristinum statum restitueret: acceptis tamen à Cæsare litteris, sigillis & chirographis, quorum autoritate, si opus esset, vires & milites contraheret: sed id clam. August. Zarat. Histor. Peru. libro 6. capite 6.*

2 PETRVS *Gasca longa epistola Gonz. Pizarrum monuit vt abdicato Gubernatoris munere, sponte sub fidem atque imperium Cæsaris concederet. Eius exemplum exstat apud August. Zarat. Hist. Peru. lib. 6. cap. 7. Eam per Petrum Hernandem Paniaguam misit, simúlque Caroli Cæsaris litteras ad Gonzallum Pizarrum scriptas, Anno* M. D. XLVI. *Earum litterarum sententia hæc erat:*

Rex.

» GONZALLE *Pizarre, tum litteris tuis,
» tum aliorum relatu, certiores facti sumus de exor-
» tis in Peruanis prouinciis motibus, ceterísque rebus
» quæ ibi acciderunt, ex quo Prorex Blascus Nunez
» Vela legatus noster, & cum eo Regiæ curiæ Au-
» ditores eò missi sunt: quòd nimirum illi nouas leges
» atque Edicta, à nobis facta ad iustum earum re-
» gionum regimen, & clementer tractandos earum
» indigenas, rigidiùs exsequi vellent. Ac certum
» quidem habemus, nec te, nec eos qui te sequuntur,
» eo consilio secessisse vt imperium nostrum exuere-
» tis: sed tantùm vt rigorem & asperitatem declina-
» retis, qua dictus Prorex ita vti strictè volebat, vt
» nullam ab iis legibus prouocationem admitteret.
» Itaque, totius rei veritate accuratè perspecta, si-
» mul audito Francisco Maldonado, qui abs te &
» Prouincialibus colonis missus nobis omnia retu-
» lit: licentiatum Gascam, è sanctæ & generalis In-
» quisitionis corpore ac consilio nostro eò mittere vi-
» sum est. Quem idcirco mandatis ac potestate in-
» struximus, vt, eis terris pace ac quiete reddita,*

quæ-

quæcumque ad Dei cultum, prouinciarum constitutionem ac decus, & colonorum, clientium nostrorum, & indigenarum, commoda pertinere ipsi videbuntur, ea omnia curet ac prouideat. Quare vobis mandamus atque iniungimus, vt quæcumque dictus Licentiatus nostro nomine vobis edixerit, ea præstetis, ac perinde dicto audientes ei sitis, vt si ea à nobis ipsis mandata essent: tum vt quantocumque poteritis, fauore & ope eum iuuetis, quò faciliùs commissa à nobis perficere & exsequi possit. Quod vos præstaturos confidimus. Ac me quidem scito habere in memoria, & habiturum benefacta & officia in me vestra, tum quæcumque Marchio Franciscus Pizarrus frater tuus imperij mei propagandi causa, præclarè & fortiter gessit: atque eorum tum liberis eius tum fratribus suo tempore præmia persoluturum. VENELO, XVI. *die Februarij. Anno* M. D. XLVI.

EGO REX.

Mandato suæ Maiestatis:

Franciscus de Eraso.

Gonz. Pizarrum amicorum præcipui deserunt. Centenus ab eo, prælio vincitur. Chilensem prouinciam, suadente Caruaiale, petere abnuit.

CAP. XIIII.

INTEREA Pizarrus è Regum ciuitate miseram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conspiciens, eos præsertim qui suscipiendi huius incepti præcipui ipsi autores & participes fuissent: ac iam à Petro Inoiosa, in quo vno maximè spem ac præsidium rerum suarum collocauerat, classem Gascæ proditam, atque ab omnibus ferè sociis populis sumta in se arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot aduersis casibus frangi aut animum abiicere. Itaque aduersum mala insistens spei, Ioannem Costam ducentis cum militibus Trugillium aduersus Didacum Moram mittit: sed is quum Didacum Cassiamalcam concessisse & se validiorem esse comperisset, Limam reuertitur. Eum mox Pizarrus cum maioribus copiis Cuscon ablegat, vt inde Centenum eiiceret, quem in ea vrbe esse existimabat. Paulo post istius discessum, Laurẽtius Aldana Limensem portum quatuor nauibus inuectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit.

Gonz. Pizarri inuictus in aduersis animus.

IN ea trepidatione Ioannes Roias & Alphonsus Maldonatus cũ multis aliis Pizarrum de-

deſeruere. Pizarrus ne plures ad hoſtem tranſfugerent veritus, Lima Arequipam migrare conſtituit: ſed ne ea quidem res licẽtiati Caruaialis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repentè à Gonzalo deſciuit. Eius hominis tranſitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quòd is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipſe Lima excedens, per celeres equos ad Ioannem Coſtam ſcribit vt quamcelerrimè Arequipam veniat. Quum prope Guamanguã eſſet, Sottus ſummus Pręfectus caſtrorum, Martinus Vlmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte, eum deſeruerunt. Interea Arequipam ipſe, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit.

Pizarrus amicorum præcipuorũ defectionibus vulneratur.

GVBERNATOR, reuerſo Ioanne Coſta, dubius animi, eum & reliquos amicos qui fidem non mutauerant, in conſilium adhibet, quid optimum factu eſſet exquirens: neque enim iam de imperio ſed de ſalute agi. itaque quando retinendæ prouinciæ nulla ſpes eſſet, vitæ ſaltem conſulerẽt. Quum omnibus noua exilia, nouas quærendas terras placeret, & ad id Chilenſis prouincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & diſpoſito agmine ingredi iubet. Quingenti ferme Hiſpani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

AT Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus neceſſariò tranſeundũ eſſe, quà Centenus cum mille ac ducẽtis Hiſpanis anguſtias

quaſdã inſederat, Franciſcum Spinoſam cum triginta equitibus viam propter alueum Tiquacacenſis lacus ſequi iubet, vt hoſti velut illac ituri ſpeciem præbens, eum ad impediendum tranſitum in illam partem auerteret. Ipſe verò diuerſa via, Caruaiale Præfecto-caſtrorum cum toto exercitu præmiſſo, per Vſcouium aſperrimos Guamangæ montes præſtringens tendebat. Ibi ſacerdos fortè repertus, Cæſarei exercitus explorator, ab eo ſuſpendi iuſſus eſt. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum tranſiuerat, de Pizarri cõſilio edoctus, ex eo loco mouet & Pucoranum properat. Pizarrus vbi hoſtem rectâ ad ſe tendere, comperit: ſe Guarinæ ſaltu & hoſtilibus copiis clauſum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se prouincia omni vltro excedentem in Chilen migrare: proinde tranſitum liberum abeunti concederet. Centenus enimuerò negare ſe daturũ, ſed petere vt ſe in ipſius fidem ac poteſtatem permitteret. At Pizarrus:
» TV NON es Rex, inquit, vt me tibi dedam:
» tu nuper vnus è meis clientibus & domeſticis
» eras: verùm quum fortè aliquid à me flagitan-
» ti negaſſem, tu aduerſum me arma ſumſiſti.

AB hoc reſponſo, Centenus vlterius pergens, emiſſarij Tiquicacenſis lacus ponte interſciſſo, Pucoranum peruenit, ibique XV. millibus paſſ. à Pizarro caſtris poſitis aliquot dies conſedit, ratus hauddubiè Pizarri milites ad ſe tranſitionem facturos. Verùm vt ab illis nihil moueri videt, octo millia paſſ. propius hoſtem admotis caſtris: copias Alphonſo

Prælium Pizarri cũ Centeno.

Men-

Mendozzæ & Ioanni Silueræ legatis tradit. Ipse, lateris dolorem causatus, cum Ioanne Solano Cuscensi episcopo in tutum locum secedit. Alphonsus Mendozza & collega, quibus hostem vltro aggredi certum erat, aciem tumultuariè, ac contemtu hostis negligenter ordinât. siquidem iam certam victoriæ spem præceperant animis, multa & vana iactantes & ludicra inter se cientes certamina, quum videlicet se Pizzarristis, etiamsi triplo tanto plures essent, facilè pares esse dicerent.

Carvaial de ordine & loco in quo hostium acies instructa stabat ab exploratoribus edoctus, confestim ad Pizarrum, Illustrissime Gubernator (inquit per Deum iurans) ecquid proditores istos inuadimus? quid cessamus? victoria quidem in manibus est. Simúlque dispositis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte ceteram aciem strenuè antegressus, repentino incursu hostium stationes irrumpit. Ac primo quidem congressu tormentularij ingentem stragem faciunt. Sed Alphonsus Mendozza cum XL. tormentulariis, & omni suorum equitatu in Pizarri alam vehementer inuectus, propè in fugam verterat: ni Caruaial huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quãto in discrimine esset Gubernator animaduertisset. Simúlq. is Ioãnem Torrem ad opem ferẽdam nomine ciens: Agedũ, inquit, patrono nostro succurramus, qui in magno periculo est, nisi maturè subueniatur. Ergo accitis promtissimis in eam partem accurrentes, prœliũ instau-

rant, nec tantùm labantem sustinuere aciem, sed omnibus viribus ad victoriam connisi, pepulere hostem. Tandem Centeniani quum furẽtium inimicorum impetum tolerare non possent, abruptis ordinibus & defessi funduntur. Simulac suorum fugam Centenus è tuto conspexit, non exspectato episcopo, insiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hispani cecidere. Cepeda & Ioannes Costa vulnerati sunt. Ex hostibus quadringenti & quinquaginta desiderati sunt: in iis Ioannes Siluera & alij tribuni mil.

Pizarri victoria de Centeno.

SECVNDVM eam victoriam Pizarrus Caruaialem cum XXX. tormentulariis versus Arequipam mittit, si fortè Centenum fugientem exciperet. Is Centeno nõ reperto, vrbem intrans, aliquot ciues pecuniis spoliat. Pizarrus Bobadiliam trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere iubet, & quidquid equorum armorúmque nactus esset capere: Machicao & sex aliis Hispanis gulam laqueo frangi curat, quòd sub initium pugnæ ad Centenum transfugissent: ceteris ignoscit, quum fidelem ipsi operam præbituros in posterum promitterent. His gestis, Guarina mouens Cuscon petit: vrbémque intrans cum ingenti omnium ciuium metu, licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus ciuitatis suspendi iubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, vrbémque excubiis & valida custodia firmat.

TRADVNT nonnulli, Pizarrum à Caruaiale monitum, ne militum quos ex Centeni

clade collegiſſet, & aliorum præterea quorumdam fidei crederet. quippe prodituros eũ vbi ſe occaſio tuliſſet. Verùm potius in Chilenſem prouinciam concederet, quacumque tranſiret terram vrens populánſque & ſequẽtibus hoſtibus omnia vaſtitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis ſuppeteret. Porro ad hæc reſpõdiſſe Pizarrum, Sibi ſtare animo, aut vitam amittere, aut prouinciam ſeruare. Tum Caruaial, horribiliter deierans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illuſtriſſ. Gubernator: mihi quidem ſcias tam bonas ceruices eſſe quàm Dominationi tuæ. Equidem ſi tam ſapientis conſilij ratio à Pizarro accepta eſſet, fruſtra in eo perſequendo Petrus Gaſca caput ſcaberet, & incaſſum ſe ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter inritum laborem in Hiſpaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere neceſſe erat.

Proditorũ numquam tuta fides.

Pizarrus ſano conſilio vti neſcit.

¶ Gaſca in Peru traiicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Caruaialem & ceteros noxios animaduertit.

CAP. XV.

NTER hæc Præſes Gaſca duodecim onerariis nauib. cùm magnis tũ modicis Panama ſoluit, quæ omnes fermè mercibus onuſtę erãt, cum quingentis militibus quos in omnes na-

ues diuiserat. Ex iis Liburnicam vnam, seu biremim celerem, quę remigio impelleretur, efficere conatus est: sed frustra, prærapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis instar decurrunt. Ergo decursum eum maris aduersum subiens atq. ægrè inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum peruenit.

FORTE tum Portum-veterem Franciscus Vlmeus cohortis vnius præsidio obtinebat: is audito Præsidis aduentu, cum Didaco Mendez aliisque ciuibus ad eum excipiendum obuiam egressis, ei ad mare occurrit. Ibi ab illis cognoscit quo in statu res Pizarri essent, & vt ab eo omnes propè ciuitates defecissent: vnde incredibili affectus lætitia, postquam tamen Moralis, Emanuelis Statij trib. mil. aliorúmque ciuium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi seruire vos dicitis, per speciem obsequij & hominum cædes patratis & priuatas iniurias vlciscimini. Rex eiuscemodi obsequiis non eget.

Hisp. multi ob simultates multos interficiunt, quibus causam partium prætendũt.

MOX inde digressus, breui Tombesiam appellit: tribunũ mil. ad San-michaelis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arcessit. Breui quoque eius accitu Quito Salazar, Popaiano Sebastianus Venalcazar cum multis Hispanis venere. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Cassiamalcæ esse cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes iuuandas auxilia concurrere, Præses

missis

miſsis ad Nouæ Hiſpaniæ Præſidem literis, remittere ſe illi cogendi ſupplemēti laborem ſignificauit, quippe eo opus non eſſe. Eodem exemplo ad Nominis-dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum Præfectos vnde auxilia exciuerat, ſcribit. Neque ex iis vllus venit, præter licentiatum Ramirem: is nauim vnam militibus & commeatu onuſtam ad Gaſcā adduxit.

INTEREA Gaſca Inoioſam per montana cum maxima parte copiarum mittit, vt Hiſpanos qui Sauſæ erant colligeret: ipſe maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuncium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæſitauit an vlteriùs procederet. Donec trepidantem confirmarunt ſui, hortantes ne hac vna clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipſi ad profligādum hoſtem abundè ſupereſſe militum: ad hæc hoſtilis exercitus maximam partem inuitam Pizarro ſeruire: ſimúlque vt vexillum Regium conſpexiſſent, ingratam militiam deſerturos. Quibus ille monitis acquieſcens, verſúſque in conſilia belli, Alphonſum Aluaradū ad cohortes accipiendas quas Laurentius Aldana contraxerat, Limā delegat: exploratores multos cùm Hiſpanos tū Indos ad itinera & cōſilia Pizarri ſpeculāda præmittit.

INTENTO in hæc Gaſca, Epiſcopus Cuſcenſis & Alphonſus Mendozza, cum paucis victi exercitus reliquijs Trugillium superueniunt: & diuerſa ex parte Didacus Mora Caſſiamalca: Petrus Inoioſa & alij duces aliis è locis ſuas eò quiſque copias adducunt.

Gascæ apparatus. Iam Præses circa se non spernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod supererat, arma inspicit, vehendis machinis carros instaurat, plures globos & pilas ferreas, hastas, & lanceas, fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu mouet: Indi sarcinas & commeatus humeris ferebant, iique longo versu vincti ne aufugerent: sub iniquo onerũ pondere laborantes plerique agmen sequi nõ poterant: alios adeo vehemens sitis fatigatos exurebat, vt linquente spiritu humi corpora prosternerent. Ergo istos, quum alleuare se non possent, Hispani immaniter gladiis detruncabant: quorumdam etiam, quibus catena collo inserta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut si funibus reuincti essent, costas & latera ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naso, quosdam lacertis, aliquos etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abiiciebant: donec tandem Præses Sausam, Indi Guamanguam peruenere.

Hisp. sæuitia aduersus Indica mancipia.

PORRO iter facienti primùm obuius fit Valdiuia, ad eius opem è Chilensi prouincia accurrens, ac post eum Centenus: sed quum Andagolianorum prouinciam ingressus esset, alimentorum inopia atque insalubrium ciborum perniciosi succi (quippe exercitus Maizio duntaxat immaturo cocto, aut certè raptim tosto, vescebatur) tum etiam continui imbres & humidum terræ, per omnem ferè exercitũ morbos vulgauere: donec Abancaia flumine transmisso, allata ab indigenis & finitimis populis

pulis cibaria, militem vtcumq. refecere.

Eo loco quum interscissos ab hoste pontes omnes Præses cognouisset (iunguntur autem flumina earum regionum eiuscemodi pōtibus: Prælongas arborum virgas, eadem ferè crassitudine qua perticæ salignæ apud nos sunt, simul connexas, móxque instar rudentū intortas, reticulato opere ab vtraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamuis non equiti, pediti tamen facilem transitum præbent) quum ergo eius formæ pontes abruptos nunciatum esset, eos Præses ab Indis reponi & instaurari iubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimam fluuium haud procul Cusco cum exercitu incolumi transmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hausti sunt. Inoiosa & Petrus Valdiuia quum in vlteriorem ripam euasissent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitum natura & vtrisque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum insederant, quum Ioannes Costa cum quinquaginta tormentulariis ad eum capiendum Cusco egreditur. Sed vbi hostes in vertice conspexit, extemplò in vrbem regressus Gubernatori, adesse hostes & à Præside transmitti flumen renunciat. Ille cum nongentis Hispanis & multis Indis Cusco egressus, in conspectu hostium ad Saguisaguanam castra locat.

PRAESES, traiecto fluuio, quum fortè locum frigore ac gelu infestum, lignorum & commeatus inopem, insedisset, veritus ne sui

ad Pizarrum transirent, cui eæ res abundè sup petebant, maturè acie decernere instituit. Itaque bonam noctis partem in expediendis armis consumit: ac luce orta milites ingentium præmiorum spe ac promissis implet, quod sæpe dixerat etiam atque etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam strenuè capesserent: se qui omnia eorum causa vellet, bene meritos de se milites præmij expertes numquam passurum. Mox signis explicatis rectà ire in hostem iubet. At Pizarri clades à Cepeda cœpit. Quum enim eum ad angustias quasdam colli vicinas, quas hostis petiturus erat, occupandas præmisisset, ille repentè ad Præsidem trãsfugit, & post eum quinquaginta tormentularij transeunt. Ceteri destituti à sociis & subito pauore perterriti, abiicere arma, & quã quisque potuit, alij in castra Cæsaris, alii aliò erumpere. Tum Inoiosa quantum niti poterat clamitans, hortatur suos instare perculsis. illi nullius rei magis quàm prædandi memores, ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ quàm sperauerant ex hostium castris redactum est. Cæsarianorum vnus tantùm Hispanus in acie cecidit: hostium, quinque.

Gascæ de Pizarro victoria.

Pizarri in rebus deploratis magnanimitas.

GONZALLVS Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & tribunis mil. destitutus, ad Ioannem Costam conuersus, Nos verò, inquit, tribune, quid faciemus? Costa:
» Quid superest, inquit, Illustriss. Gubernator,
» nisi vt exemplo Romanorum fortiter moria-
» mur? Tum Pizarrus excipiens: Absit, absit,

inquit,

inquit, vt honore & opibus amiſsis, animam « quoque perditum eam. Secundum hæc dicta « fortè Villam Vicentium prætereuntem conſpicatus, ſciſcitatúſque qui eſſet, poſtquam is reſpondit, ſe exercitus Cæſarei primum Tribunum eſſe (Sergentem-maiorem vulgò vocant) tum ipſe, Et ego, inquit, male fortunatus « Gonzallus Pizarrus ſum. Inde ab eo ad Præſi- « dem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Inſigni & præualēti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ vndique adornabant: ipſe munimentum corporis leue indutus, nitentem ex auro puriſsimo galeam, criſtis, & ſigno plurimis clariſsimis ſmaragdis diſtincto decoram gerebat.

Gaſcæ ad Pizarrum captum oratio.

PRAESES verò eum in conſpectum adductum ſic alloquutus eſt: Quàm rectè feciſſe tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæſaris prouincia aduerſus eum arma ſumſeris, & vectigalia eius conſumſeris? Pizarrus: « Meos reditus, inquit, conſumſi, non Cæſaris: « prouinciam verò mihi pro meo iure vt Gu- « bernator poſsidere viſus ſum, quam videlicet « ego ac fratres mei armis ſubactam pro virili « manu cepimus. Hoc reſponſo audito, & Pi- « zarro è conſpectu amoueri iuſſo, Præſes eius « iudicium licentiato Ciancæ committit. Is vbi « edita in reum crimina cauſámque cognouit, ei perduellionis ac proditionis noxā iudicat.

Pizarrī mors.

Præſes damnatum ad capitale ſupplicium poſtera die abduci iubet. Corpus Cuſci humatum, caput Limam delātum eſt, & in foro, ſepto cancellis ferreis loco, pilæ lapideæ impoſitum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus.

Vegeto ac valenti corpore vir fuit:valetudine prospera,animi magni: auarior tamen quàm liberalior, literarum planè imperitus, & facili in omnes credulitate.

Caruaialis exitus.

POST hæc in alios quoque noxios animaduersum. Caruaialem semiquadrantis horæ spatio ad caudam religatum per campum traxit equus: mox è patibulo suspensum in quatuor partes dissecuit carnifex. Quum ad supplicium traheretur, imperatorem suum Gonzallum Pizarrum crebrò suspirans flagitabat. Pridie quàm moreretur, quum eum Didacus
» Centenus fortè inuisens ita cõpellasset, Dom.
» præfecte-castrorum,inquit, vbi nunc sunt tui
» illi militares vngues?ita ei respondit, Mihi,in-
» quit,erepti sunt in ipsa acie tamquam bellato
» ri strenuo:sed tu vt vili & ignauo prostibulo
» ortus, è prælio fugisti. In eo viro sæuitia auaritiæ par fuit: & exiguo illo temporis spatio quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti castrorum munus obiit, amplius trecentos Hispanos occidit.[1] Quum aliquem suspenderet,
» sæpenumero ridens ei dicebat: Audiui te esse
» equitem: æquum est igitur eum tibi haberi
» honorem qui tuæ dignitati & nomini conue-
» niat.En tibi aliquot arbores:ex iis quamcum-
» que libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia
» vt ei quam optaueris suspendaris. Mox vbi miserum talibus sarcasmis aliisque eiuscemodi ludibriis eluserat, suspendi iubebat:assiduè secum ad eius operis ministerium quatuor Numidas circumducens. Longum esset commemorare fœda omnia & crudelia facinora

quæ

quæ iste passim edidit. Mortuo Caruaiale, Ioannes Costa & Ioannes de Torre aliíque vndecim tribuni mil. suspensi sunt: multi milites virgis cæsi & in Hispaniam ad triremes damnati, alij in Chilensem oram exsulatum missi, Valdiuiam eius prouinciæ Gubernatorem sequuti sunt.

1 OCTOGINTA *annorum tum erat Caruaial. Sub Gonsaluo Fernando, imperatore celebri, stipendia fecerat. Bellator primus, Rauennati prælio signifer: ceterum sæuitia adeo insignis vt de eo prouerbium vulgatum sit inter Hispanos Crudelis vt Caruaial. In eo prælio quo victus est ad Guarinam Didacus Centenus à Pizarro: Ferdinandus Bacicaus, inclinatam ad Centenum victoriam cernens, nec transire apertè ausus, clanculum secessit: neque tamen adeo fefellit, quin eius rei certior fieret Caruaial. Ergo, fuso Centeno, Bacicaum corripiens: & Compatrem suum per ludibrium appellans, vt reuera erat, multáque alia in eum salsé iaciens, in patibulum egit. Adeò ne simplici quidem sæuitia in amico contentus fuit. Aug. Zarat. Hist. Peru libro septimo cap. tertio.*

*

¶Gasca res Peruanas componit. Milites promissis explere frustra conatur. Contreræ fratres in eius pecunias inuolant. Ille, recuperatis omnibus, in Hispaniam traijcit.

CAP. XVI.

SVBLATO partium duce Pizarro, Præses Cuscon ingressus, Hispanos omnes qui vassallos & subditos haberent, quosdam donis, plures promissis onustos, domum remisit: de strenua & fideli erga regem opera eorum gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorúmque qui perduellionis damnati fuerant, ædes solo æquat, & areis salem inspergit: mox Cusco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaisa Archiepiscopo Limensi & Petro Lopez scriba suo de assignandis agris diuidendísque inter colonos Indis vassallis, consilio habito habito: Inoiosæ centum millia ducatorum annui reditus attribuit: Valdiuiæ paulo minus: sed hic postea non diu vixit. Veneno sublatum fuisse ferebant. Ceterum Præsidem in hæc præmia & annuos reditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogasse constat.

Gasca duce de se benemeritos præmiis afficit, milites negligit.

VERVM vulgata eius diuisionis fama, multi milites, qui summis periculis ac sudoribus strenuam fidelémque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua spe mercedem laborum exspectabant: vbi se solos

los indonatos & præmiorum expertes præter mitti videre, vehementer conqueri de Præside ac fremere apertè cœperunt. Mulcebant iratos benignis verbis ipse & Archiepiscopus quantum poterant: Sibi quidem non esse in præsentia dicentes, quod vltra largirentur: sed breui daturos operā vt omnes dignā meritis gratiam referrent. Sed illi dictis vsqueadeo non placabantur, vt etiam vecordes seditiosis ac contumeliosis vocibus eos increpare & ferocissimè obloqui auderent.

EARVM aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis abhinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantùm plebis opinione, sed Hispaniæ quoque procerum iudicio pro diua & fatidica vulgò habita. Quin ipse Cæsar expeditionem nullam ferè aut inceptum aggrediebatur, vt ad eam velut ad oraculum non mitteret, rogarétque vt fusis pro se precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum est sortilegam eam mulierem esse, eíque cum diabolo familiarē consuetudinem intercedere. Eiuscemodi Magdalenam de Cruce ipsum Præsidem esse, ei in os exprobrauit miles, eúmque iniri à diabolo: Archiepiscopum videlicet iis ambagibus designans, quòd Præses nihil sine eius consilio & sententia ageret. *Militum Hisp. in Gascam falsè dicta.*

ALIVS obiecit, astutiorem eo vulpem cælo non tegi. Alius furens & exspes ei dixit, Se in quamremotissimas terras abi-

re velle, vnde ne nomen quidem Hiſpaniæ audiret. In hunc adeò exarſit Præſes, vt niſi optimos precatores habuiſſet, qui à Præſide ei veniam exoraſſent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum verò remiſſa vltima pœna in Chilen relegauit. Quidam etiam miles ridens Præſidem ſic affatus eſt: Domine Præſidens, date mihi, quæſo, de gratia birrettum illum quem vos habetis in capite. Tum Præſes & ipſe renidens: Ecquid vis illo facere? inquit. Miles: Volo comburere, ait, & redigere in puluerem ad facienda maleficia: quandoquidem vos cum illo tot bonos viros decepiſtis. Alij vulgò in eum iaciebant, Veniſſe eum vt veniam daret tyrannis, & fidos Regis ſeruos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Niſi daret vnde viuerent, ſemet vltro vndecumque poſſent rapturos.

Hic tam perturbatus rerum ſtatus eò tãdem erupit, vt non pauci coniuratione facta Inoioſam interficere, Præſidem vinctum in Hiſpaniam mittere, Cæſarem per litteras orare decernerent, vt ſanctum atque innocentem aliquem virum eò mitteret, qui agros & ditiones prouinciæ omnibus vt quique meritus eſſet, de integro diuideret. Verùm quum omnia foras emanaſſent, captis conſilij autoribus & in Hiſpaniam miſsis (in iis erat ſacerdos Cantaber, qui ſe eo bello operam nauantem Cæſari quadraginta millia ducatorum conſumſiſſe dicebat) ea tum quidẽ coniuratio in præſens repreſſa eſt. Verùm non multo

multo pòst quàm Præses Perusio in Hispaniam vela fecerat, noua seditio erupit. Octingenti exciti Hispani quendam Franciscũ Ernandem ducem & caput sibi imponunt: Petrum Inoiosam, Balthasarem Castellanum equestrem ducem, fratrem eius, & Didacum Palominum obtruncant, & quoscumque alios tribunos mil. & illustres viros adipisci potuere, qui primò Gonzalli Pizarri partes sequuti ad Gascam defecerant. Sed is motus statim restinctus est, sublato seditionis capite Ernande, quem noctu sui cum aliis aliquot tribunis interfecere. *Seditio militaris in Peru.*

CETERVM Præses, nequid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quîs à militibus lacerabatur coram ipse audire ac videre cogeretur: Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & iuridicos magistratus constituit: prouinciæ statum composuit, quæque ad eius regimen pertinerent descripsit. In primis edixit vt sacerdotes ac monachi in singulos Indorum pagos tributi & Christianam fidem edocentes, falsas & peruersas opiniones ex eorum animis euellerent. Hispanos omnes, qui subiectos sibi vassallos & clientes haberent, omnium Indorum censum agere iussit, & vniuscuiusque fortunarum recta æquáque æstimatione inita, pro censu tributi modum describere. Ceterum in singulis quà irent pagis missam vnam Spiritus sancti (vt vocant) celebrari voluit, quem æstimatores orarent vt diuina ipsius ope adiuti in *Gascæ Edicta in Peru.*

censu peragendo sanctè atque innocenter sese gererent.

Sed eo demum perfecto, summæ tributi imperatæ Indi reclamauerunt: Sibi multo plus indici querentes quàm pendere possent: maxima videlicet indigenarum parte vel assiduis bellis exstincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hispanis inclementiùs vexati essent. Edixit præterea vt Indici vassalli suis Senioribus seu patronis ex earum tantùm rerum genere tributum penderent, quas tellus sua funderet. Quippe ante hæc Hispani aurum & argentum, quamuis deesset, ab illis flagitantes, vt quærerent, tormentis vrgebant: ac siqui fortè, quum nec posiderent aurum, nec vnde parare possent haberent, in siluas se abdiderant, Hispani eos veluti feras indagantes sagaci canum odoratu peruestigabant: multósque ita repertos efferati canes dilacerauere: ipsi verò, damnata vitæ spe, tantas ærumnas suspendio finiebant. Vetuit præterea Præses ne in posterum Hispani Indos inuitos ad ferenda onera adigerent: quamquam in nonnullis prouinciis, præsertim in Quitensi, penuria iumẽtorum eos onerari permisit.

Hisp. sæuitiæ exemplum.

Porro earum omnium rerum curam Archiepiscopo Limensi & quibusdam Dominicanis commisit: qui tum Hispanorum tum Indorum causis inspectis, vbi verum comperissent, pro sua prudentia de rebus statuerent. Ipse verò totus in accumulandis Cæsari pecuniis, Hispanos prouinciales omnes,

quibus agros & ditiones aſsignauerat, ſtipendiarios facit, penſione impoſita quam Cæſari ſoluerent. Licentiatum Gamam in Quitenſem prouinciam, Gabrielem de Roias diuerſa parte in Potoſiam Iudices aſsiduos cum Dominicanis aliquot monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat vt peragrantes omnes eas terras, tum ab Hiſpanis colonis, tum ab Indis ipſis pecunias quantas maximas poſſent conquirerent. Atque illi ad eam rem minimè ſegnes, non ius aut verum in cognitionibus, ſed ſolam opum magnitudinem, ſpectabant. Itaque paſsim ſpecie iuris obiiciendo, Tu in Regem rebellaſti: tu Gonzallo Pizarro operam præbuiſti: tu euentum ſpectaſti vt fortunæ tua conſilia applicares: tu optaſti vt vinceret & prouinciæ imperium occuparet: his, inquam, & aliis eiuſmodi ſpecioſis accuſationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Roias in itinere ſubita morte extinguitur: ac plerique ferebant iuſto Dei iudicio interceptũ: & à Deo tandem exauditas eſſe diras & maledictiones vulgò à miſeris prouincialibus in acerbiſsimos illos exactores iactas: móxque iſtum horribilis cacodæmonis ſpecie quibuſdam Dominicanis monachis apparuiſſe.

AT Præſes, poſteaquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenûm & quinquagenûm millium Caſtellanorum ſummam æquabat, Pro- *Gaſca è Peru decedit.*

præſidem in ſui vicem licentiatum Ciancam relinquens, Lima deceſsit, & myoparonem Ioannis Caietani conſcendens breui Panamã appulit: móxque inde ſtatim Nomen-dei cum pecuniarum parte profectus, Quæſtorem regium reliquam ſummam, quamprimum poſſet, mittere ad ſe iubet.

Contreræ fratres collectas à Gaſca pecunias rapiunt.

Bidvo poſtquam inde deceſſerat [1] Rodericus Contreras eiúſque frater, inconſulti iuuenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaraguæ, filij, cum centum octoginta militibus de improuiſo Panamam irrumpunt. Iſti Fratrem Antonium Valdiuieſam illius prouinciæ epiſcopum interemerant, quòd ad Cæſarem multa in ipſorum patrem ſcripſiſſet cui ob id abrogatum munus & erepta prouincia fuerat.

Tum verò ingreſsi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri inuolant: neglecto argento vt grauiore & minoris precij. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui quũ ad triremes à Præſide damnati in Hiſpaniam mitterentur, naue vna rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-dei quoq. petere ſtatuunt. Ergo diuiſo trifariam exercitu, Rodericus cum ſeptuaginta quinque militibus terreſtri itinere Nomen-dei contendit: frater eius cum totidem ſocijs ſecundo amne Chiagro defluens, eôdem iter capeſsit: ceteri ad præſidium nauium & partę prædæ cuſtodiam remanent.

Vix Panama egreſſi prædones erãt, quum

ciues

ciues manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis, abeuntes inſequuti, primùm eos aſſequuntur qui per Chiagrum flumen delabebantur, eóſque adorti facillimè fundũt. Mox alterum quoque adepti agmen, & illud profligant. Rodericus & monachus quidam cum quatuor aliis Hiſpanis in vicinas ſiluas ſe abdunt: nec deinceps quidquam de iis compertum eſt.

RODERICI frater quum non compareret, diligentiſſimè inter cæſorum cadauera quæſitus: ac reperto fortè adoleſcentis cuiuſdam corpore, quum illum ipſum vnus militum eius eſſe diceret, etſi lutulenta & confuſa facie ſatis quis eſſet internoſci non poſſet: quiſquis tamen ille eſſet, auulſum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis ſepto loco pilæ impoſitum eſt. Tres & triginta Hiſpani capti, labore ac vulneribus feſſi reuinctis ponè tergum ad ligneum cuneum manibus in vrbem tracti ſunt & in cuſtodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Ceteri qui in nauibus erant, audita ſuorum clade, ſcaphis ſubitò fugam capeſſunt: ſed breui omnibus captis, præcipui quique ſuſpenſi, ceteri ad triremes damnati ſunt. Interea Præſes, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine-dei aduerſum eos egreditur: ſed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in vrbem regreſſus, breui inde in Hiſpaniam traiecit [2].

1 QVO tempore Petrus Arias Abulensis Nicaraguam prouinciam à se inuentam regebat, filiarum vnam Roderico Contreræ Segobiensi in matrimonium collocauit. Is morte Petri Ariæ prouinciam, Regis concessu, obtinuit, eámque tantisper rexit, quoad noua Curia in Gratiæ-dei vrbe in Gattimalæ & Nicaraguæ confinijs, constituta est. Nam Iuridici eius Adsessores, non tantùm imperium Roderico abrogarunt, sed & eum Indis, quos in ditione tum ipse tum filij eius habebant, ex Legum præscripto priuarunt. Is de iniuria sibi facta, vt putabat, questum ad Regem in Hispaniam nauigat. Sed Rex & Senatus Indici proceres, quamquam multa præclarè facta, meritáque tum sua tum soceri sui proferrētem, repellũt, & obseruationem latarum Legum sancientes, quod ab Adsessoribus iudicatũ erat suo iudicio confirmãt. Id vbi ad Fernandum & Petrum Contreras eius filios in Indiam allatum est, feroces iuuenes arcere eam cõtumeliam ferro, & quod iure nequiuerant vi extorquere statuunt. Et fortè iam sua sponte ægris animis superueniunt ex Peru milites, Ioannes Bermeius aliíque contubernales, partim ex ijs qui Gascam aduersus Pizarrum sequuti, nulla ab eo strenuè nauatæ operæ præmia acceperant: partim ex ijs qui fractis Pizarri partibus, quas tutati erant, extra Peruanæ prouinciæ fines, Præsidis iussu, deportabantur. Illi, diuersis causis Gascæ infensi, incendere adolescentes, hortari vt rem strenuè capesserent: haud dubiè, si ducentis aut trecentis militibus in naueis impositis, Peruanum aliquem portum tenuissent, fore vt quotquot Gascæ ob nulla aut malignè reddita

præmia succenserent, in partes transirent. His ergo & aliis stimulati illi, milites occultè contrahunt, arma conferunt, & cœpta accelerant. Porro quum eius prouinciæ Episcopum in omnibus ferè negotiis patri suo aduersatum fuisse meminissent, vltionem ab eo ordiri statuunt. Ergo die quadam ingressi ex composito milites Episcopi domum, quum tesserarum fortè lusu sese oblectaret, hominem obtruncant. Inde nouo sanguine imbuta circumferentes arma, vexillum palàm erigunt, & semet Libertatis vindicem exercitum nuncupant: mox raptis vndecumque nauibus per Australe pelagus in Panamam vela dant. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 7. cap. 12.

2 G A S C A *in Hispaniam reuersus, Valladoleto in Germaniam ad Car. Cæsarem transiuit: vbi rebus à se gestis expositis, Palentiæ episcopatu ab eo ornatus est.*

¶ Nauigationis è Panama in Peru ratio. Portu-veterensis prouinciæ incolarum mores, superstitio peruicax, & nauigandi ratio.

CAP. XVII.

PRIUS QUAM Peruanis rebus & falsis opinionib. quas eæ gẽtes de nobis cõcepere, finem imponã: quo modo quóve cursu è Panama in hoc regnũ nauigetur, exponere hîc mihi consiliũ est. Ergo nauigaturi in Peruanas prouincias, ferè inde à mẽse Ianuario vsq. ad finẽ Aprilis soluere *E Panama in Peru nauigantium cursus.*

consueuerunt. quippe hæc totius anni maximè idonea ad nauigandum eò tēpestas est: ac tum aperta illa maria, æstate videlicet obtinente, & assiduè Subsolano & Coro spirantibus. Quæ naues quacumque alia tempestate vela faciunt, ingenti maris sæuitia & periculis conflictantur. Porro onustæ naues Panama primùm in Tabogam aut alias vicinas insulas aquatũ decurrunt (quæ Perlarum, id est vnionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hispanis vnionum copiam) mox in altum prouectæ circiter centum & quinquaginta millia pass. versus Occasum nauigant, flexo videlicet in eam partem cursu, propter rapidos aquarum æstus, qui torrentis instar perpetuo lapsu in Ortum decurrunt. Inde correcto cursu rectâ in Perusium tendunt.

QVO tempore primùm Panama eò nauigaui, nauis qua vehebar mense Iunio soluit. itaque quòd ea hiberna tempestas illic esset, omnes ferè vectores morbis impliciti sunt: quia naues quæ ea maria nauigant constratæ ac tectæ non sunt, vt quæ in Septētrionali vehuntur Oceano (id est, eo qui aduersam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis sub diuo morantes perpetuò verberari imbribus necesse est. Ad hunc modum nauigantes tandem ad Gorgonam insulam appulimus. *Gorgona insula.* Nauis-magister (Patronum vulgò vocant) vbi se in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra dæmonũ est: quippe nulla toto eo itinere peior nauibus nec statio nec nauigatio occurrit. Tradidere nõnulli assiduè in ea insula pluere:

sed

ſed in eo falluntur. Octo quidem certè continuos anni menſes, inter tonitruum fragores, & coruſca fulgurum, adeo effuſos ibi ruere imbres verum eſt, vt elementa ipſa inter ſe certare ac miſceri videantur. Quum nos eam inſulam attigimus, iam veris initium erat, quod ibi ſub finem Maij incipit: itaque quod tempus in Panama hiemis eſt initium, id in illa altera regione ineuntis æſtatis principium eſt.

PORRO vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia ſua, velut nidos, ſuſpendunt. Eam oram, quia paluſtris & inequitabilis eſt, Hiſpani ſubigere nondum potuerunt. Gaſpar Andagoia quum ad Baiam, id eſt ſinum, Sanmatthæi eſſet, cum centum & quinquaginta militibus æſtate populabundus eam prouinciam percurrebat, tabulas ſæpe ad protegendum militem aduerſum incidentia circumferens. Quippe Indi ſtrenuè ſaxa, tragulas, ollas feruida aqua plenas, & quidquid ſors in manus dederat, ſubeuntibus ingerebant. Hiſpani verò ſecuribus arbores tandiu cædere, quoad & ipſæ & ſuperſtructæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen ſæpe non inulti Barbari, nec niſi mutilatis aliquot Hiſpanis, interdùm etiam eliſis atque obrutis, cadere. Tandem quòd aſperior ea eſſet regio, neque in tam informi omnis humani cultus ſolitudine alimenta exercitui expediri poſſent, Andagoia cum ſatis magna auri copia inde deceſſit: neq. ea loca vllis Hiſpanis hodie habitantur.

Domus arboribus ſuperſtructæ.

IAM quia hi tractus maxima anni parte importunis quibusdam ventis ab Occasu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æstus & torrentes aquas, velut præcipiti alueo perpetuò decurrentes: necesse est quotidie vesperi iactis in salo ancoris ad ea littora consistere: mox luce orta flantem à terra ventum sequi atque inde moliri. In quo sæpenumero vsuuenit, vt dum naues prouehi cogitant, in contrarium repulsæ peractum iter relegere cogantur, ac totos interdum quindecim aut viginti dies circa promontorium vnum hærere, sicuti nobis contigit. Quum enim Caput S.Francisci in conspectu haberemus, centum triginta millibus pass. à Capite Passao distans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus est) rati eum locum Indis habitari, vt quondam solebat, quotquot vectores in ea naui eramus, victus penuria (iam enim tertius mensis abierat ex quo Panama solueramus: & facilè mercatores qui eadem naui vehebantur, nos miserrima fame contabescere potius passuros, quàm vel bucceam panis elargituros, apparebat) consumtis igitur propè alimentis, terrestre iter capessere decreuimus.

ERGO vigintiquatuor eiusdem fortunæ socij in terram exponimur, & singuli cum quatuor Maizij scutellis ignotum iter quò casus & error ferebant ingredimur. Peruenimus ad flumina, quibus Quisimiæ nomen est: quatuor sunt haud magno inter se spatio discreta: ea nos summis laboribus ac periculis, præ-

prægrãdibus arborum ramis quæ in ripa fortè rimantibus occurrebant, ſimul iunctis & colligatis inſidentes, tandem ſuperauimus. Ceterum quum aqua ſalſa eſſet, ęſtu videlicet confundente diſpares vndas (quippe ſtata vice exæſtuans mare, non tantùm his fluminib. ſed & aliis quæ in eum Oceanũ defluũt, mixtũ ſubit, & xv. amplius milliũ ſpatio alueos inuehitur) ergo vt biberemus puteos fodere neceſſe erat.

TANDEM ad Caput Paſſaũ peruenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus ſe in ſiluas abdidiſſe vt cõperimus, in alterum promontorij latus trãſgreſſi, ad ſinũ Caraquã procedimus. Is ſinus Aequinoctiali lineæ ſubiectus eſt. Ibi quò iremus incerti, quum neque in aduerſam ſinus partem traiicere poſſemus, nec alimenta ſuppeterent, cancris & cereis quibuſdam prunulis veſcebamur, quîs quum parum carnis ineſſet, lignum ſeu os interius ſimul comedebamus: & aquam certè ſalubrẽ ex lacu exiguo, quem haud procul mari in ſiluis reperimus, bibebamus. Ibi XXII. dies morati quoad nauis portum intraret, quum pro certo omnes haberent nos vel fame exſtinctos, vel ab Indis mactatos eſſe: vbi à Nauarcho conſpecti ſumus, miſſa confeſtim ſcapha excepti, ea nocte in naui requieuimus.

POSTERA die egreſſus Portum-veterem petij. Id oppidum habitatum Hiſpanis viginti duas fermè domus ex arundine contextas & palea tectas continet. Ea prouincia propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redacta eſt: indigenæ ſmaragdorum copia olim

Portus-vetus colonia, & prouincia.

abundabant, & earum gemmarum feraces fodinas penes se occultas habent: neque hactenus tamen vllis tormentis adduci potuere, quanquam multis sæuitia torquentium exstinctis, vt locum Hispanis indicarent. Mihi tamen aliquãdo retulit Ioannis Dolmos trib. mil. dispensator quidam, Indicam mulierem ipsius concubinam locũ illum ei edidisse: nec eum id postea euulgare voluisse, veritum ne Rex eas sibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vasa in supellectili quondam habebãt: sed ea Hispani omnia conuasarunt: itaque hodie nihil Patronis suis seu Senioribus pendunt, nisi ex iis fructibus quos è sua terra percipiunt: vnde fit vt pauci Hispani coloni eam oram inhabitent.

Gom. Hist. gen. Ind. lib. 4. cap. 195.

TRADIDERE nonnulli, eius prouinciæ indigenas fœdos suos mores & falsæ religionis errores paulatim abiicere: neque vltra falsorum suorum numinum responsis fidem addere, ex quo sacerdotum & monachorum opera sancti Euangelij vocem audierint. Ego verò, quamquam ita esse optauerim, Deúmq. orem vt id propitius faxit, verè tamen testari possum, nullos adhuc neque sacerdotes neque monachos ad concionandum aut fidem nostram edocendam eos populos peragrasse.

Portu-veterensiũ peruicax superstitio.

Quin ipsi quoque eam derident, palámque ac publicè dicunt, se nolle Christianos esse, sceleribus videlicet & nequitia nostra deterritos. Ac quantumuis Præses Gasca edixisset, (vti suprà memorauimus) vt in singulis earum gentium pagis sacerdotes & monachi manerent

rent

rent & erudiendis Indorum potissimum filiis operam darent: Hispani tamen huius coloniæ municipes, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe sacerdotem vnum quadringentos ducatos in stipendium annuũ petere: id verò pretiũ esse maius quàm quantum omnes simul Indi Patronis suis tributi penderent.

Ac quia eo ferè tempore Perusio excessi, quorsum res postea euaserit, nescio: sed dum in ea prouincia morarer, sæpe fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in eiuscemodi quiddam incidi. Ingressus fortè aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano solitis sacrificiis faciendis occupatos comperi. Quúmque inter strepentium tympanorum sonitum patria quędam carmina canentes audiuissem, propiùs visendi cupidus, delubrum ineo. Sed vix pedem intuleram, quum sacerdotes, toto vultu iracundiam testante, propemodũ mihi in faciem despuentes, festinanter me foras eiiciunt. Ibi vidi Idolum è creta tigridis effigie, ac duos pauones aliásque aues, quas suorum deorum sacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc fortè adolescens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac sollemne est) mihi tamen tunc videre non licuit.

Alia quadam die vsuuenit mihi vt Picalancemam profectus, Indos eius pagi incolas compotantes deprehenderem: quúmque pro-

piùs accedens, per otium ſpectare vellem quo modo ſe largius potu inuitarent: quatuor repentè ex illis minaci gradu ad me tendunt, & OH Chriſtiane, inquiunt, nebulo impure, perfide, faceſſe properè è finibus noſtris. Ego quum præter has minas, ſimul illos in meum enſem manũ iniicere velle animaduerterem, proripio me in fugam: & apud me conſtituo Indis numquam deinceps interuenire, qua die ſollemnia ſua agitarent.

Indi Chriſtianos ſacrificiis ſuis intereſſe nolunt.

PRAETER eos quos commemoraui, plures quoque perluſtraui pagos, quales ſunt Caua, Camulioua, Camuxioua, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios ſuos enecant, ne Hiſpanis ſeruiant. Pro certo refertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobiliſſimum ſmaragdum habere, oui gallinæ magnitudine, quem inter præcipua numina colunt. Manta porrò, oppidum ad mare ſitum, vna è præcipuis eius oræ vrbibus quondam erat: & priuſquam Hiſpani eam prouinciam inirent amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie fortè quinquaginta ſuperſint. Nec diſpar ſolitudo in aliis eiuſdem prouinciæ municipiis facta eſt. Quum aliquando Lupus Aiala ab huius ciuitatis Regulo peteret, an Chriſtianus eſſe vellet: reſpondit ille, Se neſcire, &, Faceret ipſe vt viſum eſſet. Ita Lupus Indum baptizari iubet, & Didacum numcupat: ſed ne ita quidẽ cicuratum Hiſpani cuiuſquam contrà os intuentem vmquam animaduerti. Eius ſubditi fœdis morib. bruti, ſpurci,

Manta oppidum.

Peruenſes inuiti Chriſtianiſmũ ſubeunt.

maſculæ veneri dediti & vitiis omnibus inquinati ſunt.

Per omnem eius oræ longitudinem, Indi omnes eius maris accolæ aquam ſalubrem bibunt, quam è puteis manu factis hauriunt: & peregrè ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: niſi qui fortè Manta in Portumveterem iter faciunt. Quippe illi aquam putealem ferre negligũt, veriti ne in aliquẽ fortè Hiſpanum incidant, qui eam eripiat & bibat: ſed duo millia paſſuum in mediterranea progreſſi aquam quadã ex rupe manantem, nigrã, ſpurcam & fœtidam, excipiunt: hauddubij nimirum talem Chriſtianos non bibere.

Indi ne aquam quidem liberè ferre, metu Hiſpanorũ audent.

Ea regio calidi & humidi temperamenti eſt: itaque ſerenũ ac purum cælum vix vmquã ibi conſpicias. Ceruis, porcis, galliníſq. ex earũ genere quę ab Hiſpania ad ſtirpẽ propagandã tranſuectæ ſunt, abundat: neque vlla in Indiæ parte melior ex Maizio panis fit quàm illic. quamquam iis tamen nõ aſſentior qui panem illum triticeo anteponunt. Mellis præterea, ſed acerbi, ac ceræ, ſed ignobilis, neque admodum bonæ, ſatis ferax: peculiare quoddam fructuũ genus habet (indigenæ *Papaie* vocãt) ficuum ſpecie, modicorũ magnorúmq. quale nuſquã in India, præterquã in eo regno, vidi. Arbor quę illud pomũ gignit, procera & gracilis: fructus ſapore dulci eſt. Ibi etiã aliud ficuũ genus exiguorũ viſitur (*Tũne* nominãt:) ſed & illi aliis prouinciis, vt Nicaraguæ, Guattimalæ & toti Nouæ Hiſpaniæ regno, cõmunes ſunt.

Gom. Hiſt. gen. Ind. lib. 5. cap. 215.

Ceterum omnes in vniuerſum Portus-

veteris prouinciæ Indi ferè pustulis quibusdam obnoxij sunt, seu verrucis: quæ e facie aliisque corporis partibus erumpentes, quum maximæ sunt, nucis iuglandis crassitudinem æquant. Id morbi genus & ipse expertus sum: nullo doloris cruciatu afficiunt, fœdæ, sanguineæ, ac ne aliud quidem remedium desiderãt quàm vt maturitate exspectata, tenui filo constrictæ abscindantur. Indigenæ eius gentis ora coloribus fucant: nares, labra aures & genas perforant, ac festis suis diebus aurea monilia, vniones, iis foraminib. velut emblemata includunt. Quod ad cultum attinet, maxima pars subuculis non manicatis vestiuntur: ceteri nudi, & sæpe totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Pustulæ Peruenses.

INDI vniuersæ illius maritimæ oræ accolæ piscatui in primis student. Lintres quibus tum ad piscandum tum ad nauigandum vtuntur, instar ratium, tribus, quinque, septem, interdum etiam nouem aut vndecim tignis leuissimis iunctis, expassæ manus effigie, contexunt, ita vt medium tignum ceteris longiùs promineat: eósque modò longiores, modò breuiores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro vbi per tranquillum eiuscemodi rates diu remigio subegere, panem, fructus, aliáque eiusmodi in mare, velut sacrificium, porriciunt: orantes vt prosperum ventum immittat: quippe se defessos esse, neque ad remigandum vires vltrà sufficere.

Peruesium lintrium forma.

¶ *Guan-*

¶Guancauilichiæ regionis incolarum mores & cultus. Guainacauæ transitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

CAP. XIX.

PORTV-VETERENSIS prouinciæ fines proximè Guancauiliqui regio excipit, regni Peruani prouincia inferior. Eius oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S.Helenæ prominenti proximus. Eius pagi ac populi Principem sæpe vidi, annorum fermè sexaginta hominem. Digna certè Principe ei facies, corpus vegetum robustúmque & prospera valetudine erat. Subucula non manicata,& rubro tincta, amictus, torquem ex auro purissimo, sextuplicato circa collum circulo, quasi maiores corallij surculi, aut baccæ, crassitudine, gestabat, annulúmque in digitis: illi quoque ex auribus perforatis baccæ & aurea stalagmia pendebāt. Sinisterioris brachij carpum pellucida gemma instar speculi, tuendæ oculorum aciei, exornabat.

QVO tempore Hispani primùm eas terras ingressi sunt, principatum obtinebat in ea prouincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud suos venerabilis non magis imperio quàm autoritate ea loca regebat. Iste nemini adeuntium aut visentium assurgebat, præterquam Colonchio illi principi, de quo antè dixi. Attamen iste Cacicus nulla vmquam

Peruenses reguli à Christ. religione abhorrent.

adduci persuasione potuit vt Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus suus me præsente, ita alloquutus est: Colonchie, inquit, volo vt Christianus fias: at ille abnuens: Domine, inquit, iam mihi propè acta est ætas, neque idonea, vt Christianus fiam: at filios meos potius, vt voles, cape, & eos quidquid visum fuerit edoce: quippe illi munia ministeriáque moris tui facillimè obire assuescent: me verò id ætatis maiorum meorum legem & instituta relinquere non iuuat.

Eivs prouinciæ homines è superiore maxilla quinque aut sex dentes excutere solent: ac si causam quæsiueris, id elegantiæ se causa facere respondent. Subucula non manicata, vt Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Pudenda fascia bombycina velãt, cuius extremæ vittæ ad talos vsque demissæ, instar equinæ caudæ ab tergo dependent. Feminæ præcinctorio aut castula, nodo reuincta & ad medium crus demissa, integuntur. Eius prouinciæ populi Hispanis in vrbe Guaiaquil habitantibus seruiunt.

Peruenses culices infesti.

Eam coloniam principiò Hispani in planicie Chioni fluminis ripæ imposuerant, quadraginta millibus pass. procul mari. In illis autem regionibus immensæ quædam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium superfusis aquis mersa æquora: tum densissimæ siluæ, cum incredibili copia crocodilorum. Adhæc octo anni mensibus tanta vis culicum eas terras infestat, vt mirer vllos incolas ibi posse viuere. Itaque Hispanos

eo

eo loco manẽtes, vbi nox aduenerat, vt quiescere possent, vela & conopæa circum pandere necesse erat, quod & ipsi quoque Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia sublimè quatuor scapis arundineis firmissimis, leui tabulato, suspensa imponunt: & in hunc modum quiescunt, minus videlicet ita infestis culicibus.

ANNO verò M. D. XLVI. continuis imbribus auctus fluuius ille non ingentem modò stragem dedit, sed totos circa campos & maximam regionis partem, illámque adeò ipsam vrbem, inundauit & obruit. Quare Hispani viginti millia passuum propiùs mare nouæ vrbi sedem deligunt, eámque ad ripam eiusdem fluminis colli imponunt. Is locus Transitus-Gainacauæ appellatur tali de causa. Gainacaua ducem quendam suum cum valido exercitu, ad subigendam eam prouinciam quondam miserat. Dux quum traducere exercitum decreuisset, indigenas transuersis tignis trabibúsq. iniectis, quomodo schediæ & rates compingi solent, fluminis transitum ponte iungere iubet. Perfecto opere, quum iam exercitus cum impedimentis transiret, hostes funibus abscissis põtem soluunt: multi in flumen præcipitantes gurgitibus hauriuntur: ceteri interclusi à suis ab circumfuso hostium exercitu propè ad internecionem cæsi sunt.

Guaiaquil vrbis inundatio.

Gainacauæ transitus.

GAINACAVA vbi suorum cladem accepit, magno cõtracto exercitu, Quito mouet,

& ex illis montibus in plana degressus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Post eam victoriã, iungendi aggere fluminis cupido eum incessit, vt pedestri transitu in vlteriorem eius eius ripam tutò, quum visum esset, transcurreret. Iámque aggestis saxis & terra ingens moles iaci in alueum cœperat, & aggeris longitudo iam viginti & amplius passus impleuerat, quum Gainacaua propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur absorbentis, incepto destitit. Hanc ob causam eum locum Hispani Gainacauæ-transitum nuncuparunt: vrbémque ibi à se conditam, San-iacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

San-iacobum colonia.

Eivs fluminis ostio Puna insula obiecta est, & ea quidem in ditione Regis. Eius indigenæ, quomodo & fluminum accolæ & aliæ earum prouinciarum gentes, quoad suppeditarunt vires, continua aduersum Hispanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hispanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciscum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam insulam se abdidisset, nocte quadam Indi fustibus & clauis omnes ad vnum trucidarunt. Hic erat monachus ille, qui cum Attabaliba Cassiamalcæ colloquutus erat, quum is à Francisco Pizarro captus est (vti superiùs dictum est.) Eum Cæsar Episcopum Peruanæ prouinciæ designauerat.

Monachus primus Peruensium bellorum instinctor, digna operæ præmia refert.

In

In Puna & finibus Guaiaquil & Portusveteris, herba quædam ramoſa reperitur: foliis vt roboris, ([1] *Zarzaparilliam* vocant) quæ venereæ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus ſilicibus trita expreſſus & percolatus ſuccus, admiſto aquę calidæ modico, ægrotis bibendus porrigitur. Ij mox hauſta eius potionis, quantam natura patitur, mẽſura, loco calido compoſiti, quoad tolerare poſſunt exſudant. Eo medicamento tres aut quatuor dies, vt viſum eſt, vtuntur: biſcocto tantùm interea pane & pulli gallinacei aſsi paululo veſcentes. Alii eius herbæ ramuſculos duntaxat aqua incoquentes, ius eliciunt quod interdiu bibant: & eo ſorbitionis genere nonnulli duos tréſve continuos menſes vtuntur.

Zarzaparillæ, herbæ vtendæ ratio aduerſus veneream luem

In prouincia Guaiaquil & aliis verſis in Orientem regionibus, hiems menſe Nouembri incipiens vſque ad finem Aprilis durat. Maio veris initium eſt, Octobri exitus. In ora eius maritima, inde à Tumbez Auſtrum verſus, adeo rari imbres ſunt, vt vix triennij quadrienniíve ſpatio paucis miſerè expreſsis pluuiæ guttis planicies illæ aſpergantur. Itaque ibi partim ob nocturnos rores qui copioſè cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia ſata adoleſcunt. Arenoſæ quoque ibi planicies iacent, in quas numquam impluit: in montibus contrà octo menſibus anni pluit: nonnulli etiam obſiti niuibus & perpetuo rigentes gelu conſpiciuntur. Aeſtate venti quidam aſsiduè à Meridie incolis no-

xij infeſtíque admodum ſpirant.

Chimbos mons altiſſimus.

QVVM è Guaiaquil Quiton iter facerem, Chimbon montem, in altitudinem XL. milliũ paſſ. editum & omni prorſus humano cultu vacuum tranſgreſſus ſum: quo in itinere, niſi Indus quidã pauxillulo aquæ oblato mihi ſub ueniſſet, ſiti planè extinctus eſſem. Poſtquam tandem in verticem perueni, pauliſper conſiſtens, nouas illas & mirabiles terras ſubiectas oculis è ſublimi tanta cum admiratione deſpexi, vt inuſitata quædã, velut in ſomnis, viſi ſpecies oculis meis oblata videretur.

IN hac ingenti prouincia Quitenſi, vt & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgò tamen Cuſcenſis lingua in vſu eſt. Quum enim Inguæ (id eſt Peruani Reges) eas prouincias ditioni ſuæ adiecíſſent, edixere vt omnes Cuſcenſem linguam ediſcerent, eámque patres filios ſuos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per vniuerſas eas prouincias quæ eorum imperio ſubiectæ erant, promiſcuo vſu obtinuit.

1 EAM *herbam vbi primùm viderunt Hiſpani tum in Noua Hiſpania, tum in prouincia Hõdurenſi, Zarzæ-parillæ nomen ei indiderunt, ob cognationem quam cum Smilace aſpera habet, quã Hiſpani Zarza-parillam vocant. Ceterum de varys huius exhibendæ & vtendæ rationibus, copioſè agit Nic. Monardus in lib. de ſimplic. Indiæ Occid. medicamentis.*

Peruano

¶ *Peruanorum religio & ritus. Cultus. Pecora. Ebrietatis studium. Opificia. Vini apud Peruenses summa caritas.*

CAP. XX.

HÆ gentes etsi cum dæmonibus colloquia misceant, [1] Solem tamen pro numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquot petituri tum Principes, tum sacerdotes, manè, oriente eo suggestum quoddam editum, lapideum, conscendunt: ibíque demisso capite stantes, complosis ac confricatis inuicem manibus, mox in cælum sublatis paßísque vt si Solem ipsum amplecti vellent, certas quasdam preces concipiunt, petentes ab eo quibus indigent. Nunc verò etiam quum ab Hispanis vexantur, eos vti Solem adorant, precantes vt misericordia in se vtantur, néve ipsis noceant. *Orandi ritus apud Peruanos.*

INGENTIA ibi delubra numinum, præsertim Solis, & immensæ opulentiæ erant: incrustati intus auro & argento parietes: multæ quoque sacris dicatæ virgines (*Mamaconæ* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendisque tantùm ornamentis deorum vacabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aues & alia animalia immolant: & hostiarum fuso

sanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum dęmonis colloquium expetunt, aut seminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, sacerdotes aliquot dies ieiuniũ sibi indicunt.

Sepeliendi ritus.

MORTVOS regulos magnificis & ingentibus sepulcris inferunt, ac cum eis multum aurum argentúmque elaboratum, formosissimas vxores & quas viuentes ipsi maximè dilexerunt, famulos, vestes, fruges, vinum quæq. alia carissima, simul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac pótus desit quoad in alterum mundum peruenerint. Quæ sepeliendi ratio in plerisque Indiæ regionibus vsurpatur.[2] Atque isti Immortalitatem animæ credunt. Eiuscemodi multa sepulcra ditissima Hispani reperere: pauca tamen illa præ iis quæ adhuc supersunt. Multos dies defunctos lugent.

Immortalitas animæ apud Peruenses credita.

Peruensiũ cultus.

VIRI subucula ex lana aut bombyce non manicata vestiuntur, & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput fascia inuoluunt, & floccum è lana gestant, qui in sinistram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis specie, calceos conficiunt. Feminæ longa palla ab humeris ad talos vsq. promissa indutæ, & fascia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac superimpositum aliud breue amiculum gestant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoque promissis & liberè fluentibus conspicuæ. Atque hic vestium mos & forma apud Cuscenses in vsu est.

PEREGRE

PEREGRE profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, aduersus ventos, herbámque ore clausam (*Cocam* ipsi appellant) velut panchrestum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe eius præsidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atque hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum est. Est & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum specie, sed exigui saporis. Abundauere olim pecoris copia (id asini amplitudine[3], specie propè cameli est) sed, vt ipsi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ instar, armenta corripiens maximam partem extinxit. Verùm multò peior lepra Hispani vniuersum propè id pecudum genus absumsere. Horum animalium caro ferinum quiddam sapit: eorum velleribus indigenæ quondam vestiri abundè consueuerant: quæ nunc in summa raritate carissima habent.

Coca herba inediam leuans.

Peruanæ oues.

CETERVM eæ gentes, sicuti omnes ferè Noui illius orbis, summam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocant. Itaque postquam multo mero incaluere feminam quisque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, sublato propè omni matrum, filiarum aliarúmque necessitudinum discrimine: & ipsi adeò Reguli ac proceres easdem sorores & coniuges in matrimonio habent. Panem nullum planè faciunt, excusso grano tantùm cocto & tosto vescentes. Atque hæc vna lex est, quam inter alias

Ebrietas Peruanorũ

Gainaçana tulit: quum videlicet expeditionẽ aliquam ingreſſurus, ſuos in pane faciendo occupatos eſſe nollet. Ergo etiam nunc eum morem obſeruant.

EIVS Regni primaria quondam ciuitas Çuſco erat, Inguarum imperij caput: quæ priſcis temporibus longo abhinc æuo (vt indigenæ memorant) à Magocappa condita eſt, primo eius ſtirpis rege. Cuius mox ſucceſſores, amplificatis imperij ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas moréſque tradiderint, multáque paſsim ædificia, tum cultui deorum tum Regis vſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leuiſsimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integuntur: cuiuſmodi ego aliis locis, maximè in prouincia Quitenſi, in Tumebambæ finib. non minus ſumtuoſa & magnifica quàm in Cuſco vidi. Ac quanquam plurima ab Hiſpanis diruta iaceant: multa tamen etiam nunc in militaribus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica facilè colligi poteſt.

Peruanorum ædificia.

INTER alia Gainacauæ monumenta, nobiliſsimum opus via ſtrata, complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc ſpectatur. Quitenſis iſtius prouinciæ aër temperatus & ſalubris eſt. Cuſcenſes reges plerumque ibi morabantur: multiſque partibus aurificinas inſtituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo inſtrumento vtentes, mirabilia opera

Guainacauæ monumenta.

pera, quamquam paulo rudiùs, non inſcitè tamen fabricabantur.

PORRO in hunc modum operantur. Primùm aurum vel argentum fuſuri catino longo aut rotundo iniiciunt: eum ex panno terra incruſtato, & carbone contuſo factum, móxque exſiccatum igni imponunt cum ea metalli copia quantam capere poteſt: mox quinque aut ſex ſiphunculis arundineis tamdiu circum flando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta ſcoria, niteſcat. Inde catino eductum aurifices humi ſedentes, nigris quibuſdam ſilicibus, aptè ad id factis tamquã malleis, opus pariter inter ſe ſortiti elaborant & ex eo faciunt, aut (vt magis propriè loquar) faciebant proſperis ſuis rebus, quidquid iubebantur, puta diis dicatas ſtatuas, vaſa, monilia: pecudum etiam omniúmque animalium quæ videre poterant ſimulacra effingentes.

Aurificum Peruanorũ opera.

QVOD ad res ex Hiſpania eò traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico ſatis fida ſunt, & in iis abundè prouenit. Ibi etiam vites aliquæ, ſed parum feraces ſunt. Dicunt nonnulli ſpem eſſe ſibi fore vt breui vites in iis regionibus adoleſcant fiántque vina: imò vt fructus propè omnes Hiſpaniæ conceſsi, ibi quoque naſcantur. Verùm, etſi ſpem ſuam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neque, meo quidem iudicio, effectus quales illi ſperant, vmquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cæli poſitione noſtræ planè contraria.

Gom. hiſt. nat. lib. 4.

Peruanæ regiones alendis vitibus ineptæ

Adhæc quando in Noua-Hiſpania aliiſque locis vbi melior mitiórque tellus eſt, quamquam conſitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis prouinciis? Addo etiam Dei bonitatẽ brutis illis gentib. tam præſtantem liquorem concedere noluiſſe: ſed attribuiſſe tantùm pro eorum captu habitúque res ad tuendam vitam vtcumque neceſſarias.

Hispani qui colonias ibi poſuere Raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerũ, braſsicarum, copiam habent. Limonum etiã & Aurantiorum, quamquam hi fructus non niſi loco calido naſcuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia eſt, ídque ob continua bella: & quum ibi eſſem, Limæ vacca vna centum ducatis æſtimabatur: ouis quinquaginta & ſexaginta.

Pervani regni fertiliſsima prouincia Quito eſt: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hiſpanicæ ſobolis, alit: inſuper cuniculorum iucundiſsimi ſaporis ingenti copia ſemper abundans. Sed vini ſumma ibi caritas. nam in ipſa Quitenſi vrbe, vt quum viliſsimè venditur, vini ſeria vna, duodecim circiter lagenarum capax (lagena ſeu bocalium, vt vocant, XXVIII. vncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, decem ac duodecim: ſed Potoſiæ (mediterranea vrbs eſt, quingentis amplius millibus paſſ. introrſus à mari retractior) vulgò LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum

Vini caritas apud Peruenſes.

dum ceteris locis, pro ratione ac ſitu regionis quò importatur, maius vel minus precium ſortitur.

ATQVE hîc noua ſæpe interuenit calamitas. quum enim cadi, ſeu ſeriæ aut fideliæ, quibus vinũ ab Hiſpania deportatur, fictiles ſint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumque franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius nauibus, tanta iis locis vini penuria incidit, vt eiuſcemodi cadus vnus quadringentis, quingentis interdum, imò etiam mille, ducatis aureis ematur.

1 DE *eorum opinionibus nonnulla quæ ad hunc locum pertinent ex Hiſpanis ſcriptoribus attexam. Quum nullam certam, ex ſcripturis vllis aut litterarum monumentis, Creationis mundi aut diluuij notitiam habeant: quod à Patribus traditum per manus habent, memoria retinent. Nimirum inſignem quendam virum (* Con *ipſi vocant) à Septentrione quondam in eas terras veniſſe mira pedum pernicitate, & nullis oſſium fulturis aut neruorum vinculis compacto corpore: qui ſolo nutu mõtes in plana ſubſidere cogens & profunda vallium complanans, viam ſibi per inuia faceret. Eum porro priſcos earum terrarum homines & feminas creaſſe: atque illis herbas & fructus ſilueſtres, ſuſtinendæ vitæ dediſſe. Mox ab Indis plana incolentibus offenſum, terras antea fertiles in arenas ſteriles vertiſſe, atque inhibuiſſe pluuias. Ex eo nihil aut rarò apud eos pluiſſe. Miſericordia tamen motũ, ne ſqualida ſiccitate regio animantia reſpueret, fontes aperuiſſe & fluuios, quos accolæ*

rigantes riuis carperent. Hunc quondam, quum Solis & Lunæ filium ferrent, pro summo numine adorabant. Donec ab Austro successit alter, Pachacama *nomine (id Creatorem apud eos sonat) Sole & ipse ac Luna ortus, priore longè potentior. Cuius aduentu* Con *disparuisse: istum autem creatos à priore illo mortales, in aues, cercopithecos, vrsos, leones, psittacos, & alias volucres mutasse: atque Indorum qui nunc eas terras obtinent maiores creasse: illósque terræ atque arborum culturam docuisse. Itaque ex eo hunc pro Deo ab illis habitum, templum & diuinos honores obtinuisse: & numcupatam eius nomine prouinciam, quatuor tantùm à Lima leucis: vbi quondam eius Regni proceres quum excederent vita, sepulturæ locum eligerent. Porro istum Pachacamam multas ætates durasse, ac tantisperdum Christiani Peruanum regnum iniuere. Ex eo numquam deinceps esse visum. Credibile est, dæmonem fuisse, qui talibus præstigijs miseras illas gentes deluderet: cui rei argumento est, quòd ante Christianorum aduentum ex celebri illo Pachacamæ fano, velut publico oraculo, vulgò Responsa petebantur, quæ dæmon humana aut alia specie sacerdotibus, sacerdotes sciscitantibus, ederent.*

CREDITVR *præterea ab illis vulgò & adhuc narratur, ingentem priscis temporibus terrarum inundationem accidisse: eáque omnes submersos mortales præter paucos, qui altissimorum montium specubus abditi, prouiso commeatu, & cauernarum faucibus obstructis, communem sortem effugerint. Porro eos, quum remisisse imbres conijcerent*

rent, emisisse duos canes: quos quum madentes & elutos recepissent, inde iudicasse, nondum exire, omnia adhuc obtinentibus aquis, opportunum esse. Mox rursus emissos, quum cœno oblitos & sordidos regredi viderent, & subsedisse aquas nihilque præter limum superesse, inde deprehenderent, tum demum è cauis erepere ausos, magnam vim serpentium offendisse, quas diluuio recenti lutulenta tellus ediderat, easque magno labore paulatim sustulisse. Ceterùm mundum quoque interiturum perhibent, sed non prius quàm ingens quædam siccitas & velut conflagratio aeris acciderit, qua Sol ipse & Luna hauriantur. Itaque in eorum siderum, ac potissimùm Solis, defectibus, vulgò lugubres clamores & planctus edunt, labi orbem & finem rerum adesse existimantes. Quænam, obsecro, hæc sunt sincerioris Theologiæ vestigia, quæ ne adhuc quidem in tanta barbarie ex earum gentium animis delere Satan potuit?

2 *In eorũ exsequijs tũ multa alia absurda erant; tum hoc maximè, quòd aliquot sui liquoris (quem illi* Cicha *appellant) pocula in sepulcrum inuergentes, eum per calamum vsque ad mortui os pertinentem, seu infundibulum, transmitterent. Ceterùm non tantùm Immortalitatis animæ, sed etiam Resurrectionis corporum sensum aliquem habere eas gentes tum sepulturæ ritus indicat, tum quod vulgò Hispanis dicebant, quum illi eruendo auro & argento sepulcra aperirent. Quippe orabant eos, ne ossa humatorum dissiparent, quò videlicet illi ocius & minore negotio resurgerent. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 1. cap. 12.*

De Brasiliensibus quidem Barbaris ita scribit Lerius: Non modò, inquit, Immortalitatem animæ credunt: sed pro certo quoque habent, post mortem eorum animas qui virtutem coluerunt (virtutem autem illi definiunt suo more, nempe vltionẽ sumere de hostibus & quamplurimos mandere) post altissimos montes euolantes, patrum & auorũ suorum animis aggregari, ibique in amœnissimis hortis perpetuis delicijs ac tripudijs lætum æuum agere: ignauorum contrà manes, qui sine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab Aignan *(sic illi cacodæmonem vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus viuere. Nauig. Brasil. cap.*16.

3 *Peruanæ oues instar camelorum (quos, si tubera demseris, specie propè referunt) magnis oneribus ferendis sufficiunt. Equitandi verò etiam vsu eas ita assuefecerunt Hispani, vt duodecim aut quindecim milliarium spacium, equitem dorso gestantes in die conficiant. Itinere fatigatæ prosternunt se humi: ac tum fodiendo aut feriendo frustrà impuleris: nunquã, nisi onere leuatæ, surgũt. Pecus planè fructuosum, vel in esu carniũ, vel in vsu vellerum, quibus optimis & tenuissimis vestiuntur: præsertim eæ, quas illi* Pacos *vocant. Quippe & illæ paruo aluntur, & in summa laboris tolerantia, Maizio pastæ, quatuor & quinque dies sine vllo potu facillimè transigunt. August. Zarat. Histor. Peru. lib.*3. *cap.*2.

4 HAEC *statiua, seu palatia, quæ* Tambos *vocant, Gaiuacaua, Attabalibæ pater, ad ripas fluminum maximè, & in regijs vijs exstructa, non tantùm commeatu, quantum exercitui alendo*

sufficeret

sufficeret, sed etiam armis, vestimentis, & omni telorum genere tanta copia instruxerat, vt iis triginta millia hominum expeditè vestiri & armari possent. Ea autem crebris interuallis disposita, plerumque diei vnius itinere, interdum octo aut decem leucarum, rarissimè quindecim aut viginti, spatio discreta ab aliis alia erant. August. Zarat. Hist. Peru lib. 1. cap. 14.

¶ Peruani Christianos ex maris spuma concretos esse putant. Aurifodinæ exhaustæ. Coloniæ in Peru ab Hispanis conditæ.

CAP. XXI.

MATVRVM iam mihi videtur falsas eas opiniones quas illę gentes de nobis habent, expromere. Postquam ingressis Perusium Hispanis, mores eorum, facta & atrocia sæuitiæ exempla quæ passim ab iis edebantur, inspexere: numquam ex eo non modò fateri voluerunt, nos esse Christianos filios Dei (sicuti ab Hispanis audiebant) sed ne ita quidem in lucem editos vt vulgò nasci homines solent. Quippe fieri nō posse vt tam ferox & truculentum animal ab vllo homine genitum & feminæ partu editum sit. *Absurda Peruanorū de Christianis opinio.*

Itaq. eorum animis penitus hæc insedit opinio, nos mari esse ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocant. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* spumam significat. Ergo nos è

mari concretos & coalitos, ſpumáque nutritos, vulgò ferunt: ac veniſſe in terras ad vaſtandum ac perdendum mundum. Neque eam opinionem vllus, præter Deum omnipotentem, eorum animis euulſerit. Nempe inter ſe ita ratiocinantur, Venti domus proſternunt, arbores frangunt: ignis eadem vrit: ſed iſti Viracochiæ omnia deuorant: terram inuertunt, vim fluminibus afferunt, neque vllum tempus remittunt: perpetuò irrequieti modò huc modò illuc vagantur, aurum & argentum inſatiabiliter quærentes: mox vbi quæſiuere alea conſumunt, bella gerunt, mutuis cædibus ſe conficiunt, latrocinantur, blaſphemãt, Deum exſecrabiliter eiurant ab negántque: verum numquam loquuntur, & nos noſtris ditionibus & fortunis ſpoliauere. Denique Indi mare diris exſecrantur, quòd tam ſæuam & truculentam ſobolem in terram immiſerit.

Barbari Christianorum vitia grauiſsimè arguunt.

SAEPE varia eius regni loca perluſtrans, ſiquem fortè Indum obuium haberem, animi gratia, vt mentem eius nudarem, ſciſcitabar ex eo vbi hic aut ille Chriſtianus maneret. Illi verò tantùm abeſt vt reſponſum aliquod darent, vt ne in os quidem contrà me intueri ſuſtinerent. Verùm ſimulac petieram vbi maneret Viracochie, confeſtim mihi reſpondebant. Pueri quidem eorum vix verbum vnum balbutire incipiunt, quum patres digito noſtrûm aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, Viracochie.

PORRO

PORRO quum in multis huius Regni pagis, nempe quia opulentum est, sacerdotes & monachi erudiendæ iuuentuti dent operam, vtinam tamen bonum aliquem fructum edant. Neque hîc omiserim quod in Quito à Flandro quodam monacho Franciscano audiui, cui Iodocus nomen erat. Is mihi retulit se in prouinciam Cagnariam profectum, exstructo ibi cœnobio, omnes eius gentis regulos & primores euocasse. Quum tres tantùm ex iis venissent, luculentissimam apud eos orationem habuisse, vt qui linguam Cuscensem optimè calleret, eisque quæ ad fidem nostram pertinerent copiosè exposuisse, fœdos simul eorum ritus & diabolicas ceremonias damnantem: mox postulatu eorum omnes baptizasse, atque ita domum reuersos.

Religionis Christ. contemtus apud Peruanos ex malis Hisp. exemplis.

VERVM vt vidit monachus eos ad sacrum in templum non venire, denuo homines adit, rogátque vt in sancto proposito perseuerent. Donec ad extremum vbi vidit se operam ludere, nec fructus vllam esse spem, quum illi palàm cum risu dicerent res Viracochiorum sibi non conuenire, nec sibi tantum ab suis rebus esse otij vt templo frequentando vacare possent: [1] his, inquam, compertis, monachus sexto postquam eò venerat mense, Quiton ad suum monasterium reuersus est.

AC quando in eum sermonem incidi, age libens ab Hispanis ipsis quæsiuerim, Si apud eos nulla vmquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipsum Sacri Euangelij audi-

tum, atque hoc tempore gens aliqua in Hiſpaniam ad promulgandam Chriſtianam doctrinam commearet, quomodo ipſi in Indiam iuerunt: atque ea ipſis ſuas fortunas, vxores & liberos eriperet, atque in ipſorum corpora tormentis cædibúſque ſæuiret, ac pro mancipiis venderet, multáſque alias indignas iniurias in eos ederet: quæro quid ipſi eſſent facturi. Ego quidem non dubito quin ipſi non tantùm capitali & perpetuo odio eam gentẽ proſequerentur: & in eam probra omnia & fœda iacerent: ſed etiam atroces de ea, ſi poſſent, expeterent pœnas. Si hoc Hiſpani ipſi alteri genti facturi ſint, quis miretur hunc in modum Indos Hiſpanis, ſi poſsint, vſuros?

Iam ſuperiùs de immenſa opulentia egi ab Hiſpanis reperta, quum primùm hoc regnum ſubegerunt. Attamen vtcumque tantum inde opum exhauſerint, Indi etiamnunc grandem lancem plenam Maizio tenentes, granum vnum ex omni aceruo eximunt, &,
» Vicarochiæ, inquiunt, hoc foras exportarunt:
» & illud (lancem intuentes) apud nos reman-
» ſit. Itaq. illi ne tam ingenti gaza Hiſpani potirentur, partim proiecerunt in mare, partim defoſſas in terram opes abdidere.

Potoſienſes fodinæ. Hispani præter hæc argenti & auri fodinas ditiſsimas aperuere: & argentearum quidem nobiliſsimæ ſunt apud Potoſienſes. Non procul Cuſco in flumine Caluaia auri puriſsimi ramenta inuenere: deinde in Quitenſi prouincia auriferũ aliud flumen, quod ab Hiſpanis San-barbara appellatur.

Aurarias

Aurarias quoque in quibusdam montibus nacti, cuniculis per magna spatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis suspensa, vsqueadeo fodêre, quoad aurariæ venæ finem inuenirent. Ac sæpe accidit vt sidentibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hispanos ipsos opprimerent. Aurum quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ speciem habet: id, effossa terra, argenti viui ope colligũt: quod è fluuiis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum maiora discretum est. At nunc quidem omnes ferè aurifodinæ exhaustæ sunt: argentariȩ abundè quidem adhuc suppeditant, sed non ea copia qua primùm. Neque enim tantæ magnitudinis vllus mons est, est, quem, si semper inde tollas ac nihil reponas, aliquando non exhauseris. *Hispanorũ in exhauriendis fodinis labor.*

COLONIAE ab Hispanis in eo regno conditæ hæ sunt: Lima, Arequipa, Cusco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-michael, & Portus-vetus. Earum amplissima Lima est, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: ceterarum aliæ viginti, aliæ triginta, quædam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continent. Denique sic statuo atque affirmo, omnium earum vrbium, quotquot Hispani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis esse iactãt) etiamsi in vnum aceruum conferantur, non tot esse ciues ac municipes, quot vel vnius suburbij Mediolanẽsis extra portam Comasinam olim esse meminimus. Nam florentibus illius vrbis *Coloniæ Hispanicæ in Peru.*

rebus, ex solo eo suburbio XII. amplius millia hominum, exceptis senibus, emitti solebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam senibus ac pueris, lustro facto numquam amplius XIIII. aut XV. millibus capitum reperta esse constat.

I Is *Christ. religionis contemtus in Barbaris nulli veriùs causæ quàm Hispanorum sceleribus & flagitijs assignari debet. Nam alioqui non planè indociles neque à pietate alieni sunt. Id vnius rei documento, quod ex Lerio nostro sumam, demonstrasse sufficiet. Is enim Americ. Histor. cap. 16. narrat, Se aliquando cum tribus Barbaris Brasiliensibus iter per siluam facientem, noua arborum herbarúmque specie, simul canoro auium concentu, inuitatum ad prædicandas Dei laudes, totum Psalmum* 104. *alta voce cecinisse. Mox quæsiuisse vnum ex illis quidnam sibi vellet quod cecinisset. ac tum se copiosè Prophetæ mentem & Psalmi sententiam exposuisse. Illos verò, vbi omnia hæc attentè audiuissent, ingenti cum admiratione in exclamationem erupisse,* » O H *quàm vos* » Mair *(sic illi Gallos appellant) felices estis, qui tot* » *arcana sciatis, quæ nobis miseris occulta sunt! Ita nimirum cum aliquo fructu docentur Barbari, non libidinis & auaritiæ exemplis.*

¶ *Pere-*

¶ *Peregrini à Gasca è Peru arcentur. Hispanicæ classis naufragiũ. Benzonis ex India Occid. in Hispaniam, atque inde in Italiam reditus.*

CAP. XXII.

QVVM iam tertius ageretur annus ex quo in Perusium veneram, ac me, iam collectis aliquot ducatorum millibus, earum terrarum satietas & fastidium cepisset, reuerti in patriam cõstitui. Accessit eò etiã edictum Præsidis Gascæ, quo peregrinos omnes Perusio excedere iussit: quum videlicet à quibusdam Hispanis accepisset, Leuantinos (sic nimirum nos vocant) perfidos ac sæuos esse, ac multis Hispanis exitij causam fuisse. Ergo quum tunc in vrbe Guaiaquil essem, eóque fortè acatium è Panama mercibus onustum appulisset, abire inde & patriam reuisere statui.

VT primùm, confectis ad quæ venerat, magistro nauis abire vacuum fuit, nauim conscendi VIII. die Maij, anno M. D. L. soluimus & in portu Zalangi præsidem Gascam inuenimus. Is Panamam petebat, vnde in Hispaniam traiiceret: ac tum quòd solus nauigaret, Nauarchum nostrum comitem sibi ire iussit. Ille, quum Maizio nauem onerare vellet, Præsidem rogat, vt propter necessarios quosdam vsus ipsum ibi manere pateretur. Præses abit, nos tandiu in eo portu hæremus quoad onustum esset nauigium.

MOX inde soluentes, breui ad Mantam

appellimus: ſed ibi nauigium ſcopulo illiſum, fractúmque mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argenti parte incolumes ad terram euadunt. Ea calamitas Naucleri ſeu piloti ſuæ artis non ſatis periti inſcitia accepta eſt: is verò qui Panama acatium deduxerat, ſubſtiterat in Guaiaquil eiuſcemodi ob cauſam. Allatum fortè erat per eos dies ab Hiſpania Cæſaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum poſtulatu quæ viris iunctæ eſſent: Vt videlicet Præſides ac Gubernatores, viros qui in Hiſpania vxores haberent, in Hiſpaniam remitterent: aut iuberent eos de arceſſendis eò vxoribus ſatagere. Ergo metuens Nauclerus ille ne Panama in Hiſpaniam remitteretur, nullius ibi fauore ſubnixus, quum eò reuerti nollet, in Peruſio ſubſtitit.

Edictũ de arceſſendis vxoribus.

AMISSO verò, ita vti dixi, nauigio exſpectare aliam traiiciendi occaſionem neceſſe nos fuit. Tandem quinquageſimo poſt hæc die, quum nauis Lima veniens eò applicuiſſet, ei iungimur, & breui Panamam peruenimus. Ibi comperto Præſidem cum omnibus nauibus è Nomine-dei in Hiſpaniã vela feciſſe, in Nicaraguam tranſgredior. Ibi graui ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandem recepta valetudine, poſt quadriennium è Guattimala, vbi tunc eram, ad Portum-caballorum me confero, quò naues ex Hiſpania appuliſſe acceperam.

CONSCENDO nauim, ſoluimus: ſed quum iam haud procul Cuba eſſemus, ſæua

repentè

repentè coorta procella nauim ad breuia illidit: nos, omni propè amissa pecunia quæ in naui erat, ægrè in scapham transgressi, omnes tamen incolumes trigesimo quarto demum die summis cum laboribus & periculis Portum Auanę tenuimus: vbi classem Regiam reperturos nos sperabamus. Sed ea iam octiduo antè, summo ipsius prępfecto Didaco quodam Caietano, in Hispaniã vela fecerat: atque eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempestas miserabiliter afflixit. Ex duodeuiginti nauibus, tredecim fluctibus penitus haustæ sunt, (quarum vna vehebatur Clauissus Panamæ Gubernator, & duo Adsessores iuridici noui regni Granatæ, qui ob multa iniustitiæ & repetundarum crimina, Regis mandatu è prouincia in Hispaniam deportabantur) duæ quassatæ & semilaceræ ad Dominicæ insulæ littora eiectæ sunt. Tribus reliquis in Hispaniam abreptis, vna litoribus Portugalliæ illisa est: vectorum pars, amissa naui, ægrè ad terram enauit: altera Calicium portum incolumis subiit: Prætoria haud procul portu San-lucari de Barrameda, cum ducentis fermè hominibus periit. Præfectus scaphæ pręsidio cum parte nauticorum & concubina euasit. *Classis Hispanicæ naufragiũ.*

Mox quum Hispalim venisset, iussu Regis in custodiam coniectus est. Obiiciebatur, eo tempore ex India soluisse vt ei necesse esset hieme in Hispaniam appellere, litorum præsertim egressu ea tempestate periculosissimo. Itaque ipsius culpa tantam calamitatem esse

acceptam. Ille verò culpam omnem in necessitatem transferens, se quum tantæ alendæ multitudini commeatus Auana expedire non posset, inde soluere esse coactum defendebat. Tandem hæc atque alia afferens emittitur, sed abrogato ei munere.

Benzonis in Hispaniā, inde in patriam, reditus.

EGO interea Auanæ hærebam æger animi ac mærens, ídque duplici de caussa. Primùm quòd fortunarum mearum partem in supradicta naui amiseram: deinde quòd classem Regiam, cui me adiungere cogitabam, profectam comperissem. Verùm tam funesti naufragij nuncio audito, Deum diuinámque eius gratiā laudaui, quòd ei classi molienti me succedere nō esset passus, hauddubiè si id factum esset, cum aliis periturum. Tandem decimo post ea mense classis Regia in Indiam appulit: móxque in Auanæ portu aggregatis quatuordecim nauibus cùm modicis tum magnis, breui vela, Dei ope, in Hispaniam fecimus. Trigesimo nono quàm inde solueramus die, horribilem vnam tempestatem in eo cursu perpessi, insulam quandam Lusitaniæ (vulgò Maderam appellāt) tenuimus, quæ iuxta Cosmographorum rationem ab Auana ampliùs IV. M. milliaribus distat.

Belmuda insula.

MEDIO fermè itinere iacet exigua quædam & deserta insula, quæ ab Hispanis [1] Belmuda appellatur: sed eam neque nos in conspectu habuimus, neq. multi nautæ illac prænauigantes vident. Sumto in Madera pane, vino, aliisq. commeatibus, vela damus: & octauum post diem, XIII. Septembris, M. D. LVI.

San-

San-lucari portum ingredimur, atque inde Hispalim procedimus. Ipse, simulac expeditis negotiis dimissus sum, Calicium portum peto: & onerariam nauim conscendens (Vrcam vulgò vocant) Genuámque bimestri nauigatione peruectus, & incredibili ex conspectu patriæ perfusus gaudio, breui Mediolanum peruenio.

QVAMOBREM immensæ atque æternùm laudandæ Maiestati Dei, potentiæque eius, ac Seruatori nostro Iesu Christo, immortales gratias ago, quòd concesso mihi hoc beneficio vt res adeò nouas, támque à nobis diuersas ac remotas terras viserem, me ab innumeris periculis liberauerit: vt quoties præterita in memoriam reuoco, humanum vnum corpus tot tantísque malis tolerandis sufficere vix potuisse existimem. *Gratiarum actio pia.*

1 HAEC *Belmuda seu Bermuda insula, Garza etiam alio nomine dicitur: quòd nauis, cui ea primùm apparuit, Garza vocaretur: illius verò Magister, Ioannes Bermudez Palensis. Ad* XXXIII. *gradum in Septentrionem sita est: parua & deserta credita. Ouied. Hist. Ind. lib. 2. cap. 9.*

CANAR. DESCRIPTIONIS ARGVMENTVM.

OMNIBVS *nauibus, quæ in Indiam Occid. cursum dirigunt, primam stationem præbent Canariæ, seu Fortunatæ insulæ,* CC. *leucarum, nonnullæ etiam* CCXL. *interuallo ab Hispania, à* XXVII. *ad* XXIX. *ab Aequinoctiali limite, in Septentrionem, gradum sitæ. Earum prisca nomina, Pluuialia, siue Ombrios, Capraria, Niuaria, Canaria, Iunonia, & eodem nomine proxima, sex tantùm veteribus cognitæ: hodie septem numerantur. Illæ post Iubæ & aliorum veterum inquisitionem, diu nostris hominibus ignotæ manserunt: donec Ioannis, secundi huius nominis, Castellæ regis, denuo, anno Domini* M. CCCCV. *aut (vt alij tradunt) Petri regis Aragoniæ, temporibus, anno* M. CCCXXXIIII. *Hispanorum nauigationibus apertæ sunt: móxque (vt hîc scribit Benzo) partim ab ipsis Hispanis, partim à Gallis, subactæ.*

*

BREVIS

BREVIS INSVLARVM QVÆ CANARIÆ APPELLANtur, & rerum in iis memorabilium, descriptio.

Canariæ insulæ septem. Indigenæ pauci supersunt. Quando & à quibus subactæ. Earum feracitas.

CAP. I.

VANDO, Deo bene iuuante, finem tandem breuis huiusce meæ Historiæ assequutus sum, operæprecium facturus mihi videor, si quædam de Canariis insulis memoria non indigna contexam. Hæ septẽ sunt, Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Palma, Gomera, Ferrum, seu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno interuallo inter se discretæ, ab ortu in occasum, continuo versu in ordinem porrectæ, XXVII. gradibus & dimidio ab Aequinoctiali linea absunt: Ab Hispaniæ promontorio Boldori nongentis & octoginta pass. millibus: ab Africa LXX. Perhibetur à veteribus nonnullis scriptoribus Fortunatas esse dictas, quòd omnibus quæ vita humana desiderat, iisque sponte genitis abundent.[1] Verùm Solinus multò

Canariæ, seu Fortunatæ insulæ, septem.

ſecus de iis ſcribens, plurimùm iſtius fertilitatis famam eleuat.

PORRO veterum earum incolarum & indigenarum, ſtirps hodie propemodũ ſublata eſt. Ego quidem vnum duntaxat in Palma inſula vidi, annos fermè LXXX. natum: cui, quòd è præcipuarum & veterum inſulæ familiarum ſtirpe eſſet, Rex Hiſpaniæ certum annuum ſtipendium in victum dabat. Quum mihi fortè aliquando ſermo cum iſto eſſet, & ab eo mores, atque inſtituta gentis cognoſcere cuperem, numquam à vino integrum vacuúmq. reperi. quippe eius potus dulcedine ſemel deguſtata, omnem voluptatem in ebrietate collocabat. Itaque ea de re nihil certi tradere poſſum, niſi fortè pauca quædam quæ vel ipſe vidi, vel ab Hiſpanis nonnullis magno natu audiui. Sed priuſquam id aggrediar, exponendum videtur quæ prima gens (vti à nonnullis ſcriptoribus proditum eſt) eas inſulas ſubegerit.

Canarij indigenæ pauci.

IN Hiſtoriis Petri Aragoniæ regis, eius nominis IV. traditur anno M. CCC. XXXIIII. ad eum adiiſſe nobilem quemdam Hiſpanum (Ludouico Cerdæ nomen erat) virum bellicarum rerum artiúmque peritiſſimum, qui quòd ei adhuc omnia incepta proſperè proueniſſent, arroganter Principem Fortunæ, ſibimetipſe cognomẽ fecerat. Is à Rege, vt eius autoritate atque auſpiciis Canarias inſulas ſubigere liceat, ſimúlq. auxilium petit: móxq. impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armãdas, claſſe inſtructa è Calicio portu ſoluit.

A quibus primùm ſubactæ Canariæ.

Breui

Breui Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in litus exponit. Sed vix egressos, Insulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cæsi: ceteri trepida fuga compulsi ad naues partim eò nantes, alij scaphis raptim conscensis euasere: ac cum suo duce, qui Principatum Fortunæ se amisisse serò tandem agnoscebat, spe irrita mæsti in Hispaniam reuertuntur.

TRADVNT nonnulli missas è maiore Baleari naues aliquot ad subigendas eas insulas: sed omnia fœdè atq. improsperè euenisse. Proditum est ab aliis, anno M.CCC.XCIII. Hispalenses & Cantabros aliquot naues militibus, equis & commeatu ad eam expeditionem instruxisse. Hi, quum classe perarmata ad Lanzarottam appulissent, exscensúque ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & solutos oppressere. Itaque multis horis acriter vtrimque pugnatum: tandem victores Hispani, plurimis hostium cæsis, multis captis, præda & spoliis onusti in Hispaniam reuertere.

ALII eius rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum,[2] Ventacurtium nomine, cõtractis ex castelli cuiusdam sui pretio pecuniis classem tantæ expeditioni parem armasse, primúmque eas insulas cœpisse subigere. Is enim quũ ad Gran-canariæ orã naues applicuisset, atq. indigenæ egredientem in litus vim aduenarũ conspexissent,

Ventacurtius Gallus Canarias tentat.

id protinus Baianori insulæ regulo renunciant. Is tristi accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam potest multitudinem colligit: móxque omnes è vicinis collibus ac tumulis ad littus descendentes ferociter in hostem incurrunt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulsi ac perterriti, ingens damnum accepere. Sed mox confirmatis animis effusè concitant equos, & multa cæde hostium inuecti, turbatos in fugam vertunt. Baianor prælio superatus, simulatque ex fuga sese recepit, statim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua benignè data, Ventacurtius, Reguli huius consensu arcem in insula coctili latere ædificat, eámque quinquaginta militum præsidio munit.

EXINDE cum reliquis suorum ceteras insulas ordine prælegens, Palmam aggreditur, qua paruo negotio subacta, breui quoque Gomeram in potestatem redigit. Has tres insulas ita perdomitas Alphonso comiti Nebulensi Hispano, magno pretio vendit, qui mox ceteras ditioni suæ adiecit. Ex quibus apparet iam multis abhinc annis has insulas Hispaniæ regno subiectas esse.

IAM quod ad mores eius gentis attinet & fertilitatem terræ, quę vel ipse vidi, vel ab aliis audiui (vti superius sum pollicitus) ea paucis exsequar. Primùm ergo earum insularum maxima (Gran-canariam Hispani appellant) rotunda propemodum specie, cxxx. circiter millium pass. ambitu, vrbem in planicie mo-

Gran-canariæ descriptio.

dica

dica ſitam haud procul mari Oriētem verſus, habet: quæ quum ibi eſſem quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum ſeculares, vt vocant, tum Eccleſiaſtici, manent. Nullus ante vrbem portus: ſed duobus ab ea millibus paſſ. Septētrionem verſus, prope exiguum montem ſtatio quædam eſt. Ibi naues ancoras iaciunt: quibus ſcilicet tutandis vicino in littore Hiſpani modicam arcem excitarunt: vbi tum tormenta quatuor ferrea erant, eáque ſitu ac rubigine obducta. Ac ſæpenumero equidem demiratus ſum, quum Galli eodem ipſo in littore naues aliquot ceperint, ſatis validum ad impetus hoſtiles arcendos propugnaculum ab Hiſpanis non exſtructum eſſe.

IN ea inſula magna fit ſacchari copia, plurimíque propterea mercatores eò negotiandi cauſa cōmeant, maximè Genuenſes. Omnes arbores ex Hiſpania eò translatæ, facilè, præter oleam, comprehenderunt. Ea quæ Palma dicitur fructuum vbertate, maximè vini, inprimis inſignis eſt. Itaque tantum ex illis vitibus prouenit, vt non inſulis modò vicinis vina ſuppeditent, ſed etiam dent quæ nauibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiā & ouium greges eæ inſulæ habent, ex quarum lacte caſeum ingēti copia faciunt: cuniculorum verò vim propè innumeram. De ceteris, Teneriffe quoque & ipſa rebus ad victum neceſſariis abūdat: ſed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, vt exiguæ, inopes, & ignobiles ſpernuntur.

Palmæ inſulæ, deſcriptio.

1 POMPONIUS *Mela lib.3.cap.11.ita de iis scribit. Fortunatæ insulæ abundant sua sponte genitis, & subinde aliis super aliis innascentibus nihil solicitos alunt, beatius quàm aliæ vrbes excultæ. Idem propè Plutarchus in Sertorio. Solinus contrà cap.20. De harum nominibus (inquit) exspectari magnum mirum reor; sed intra famam vocabuli res est, &c. Idque multò quàm alij verius.*

2 *Ioannes Betancurtius, nobilis Gallus, Robini Bracamontij, Franciæ Almirantis, cognati sui gratia & interuentu, Anno* M. CCCCXVII. *eas insulas subigendi facultatem suis auspiciis & Regio titulo, à Rege Castellæ obtinuit. Itaque venditis quæcumque in Gallia possidebat, classem armat & Gallos admistis Hispanis ducens, in Canarias expeditionem suscepit. Habebat in comitatu monachum, Mendium nomine, qui, Martini* V. *Pontificis iussu, Barbaros Ethnicis superstitionibus deditos ad Christianismum verteret, & Episcopi titulo illis præesset. Betancurtius Lanzarottam, Forte-venturam, Gomeram, Ferrum & Palmam paruo labore in potestatem redigit. Gran-canaria potiri non potuit,* X. *millium armatorum exercitu Barbaris insulam propugnantibus. Inde eiectus in Lanzarottam se recipit: atque inde, exstructo latericio vel lapideo castello, subactas insulas regere & coloniis occupare instituit. Mox etiam, variis mercibus, quas ab eo acceptas Hispanæ & Gallicæ naues exportabant, putà mancipiis, melle, cera, coriis bubulis & hircinis, sebo, ficubus, aliisque, pecuniarum vim ingentem facere: donec multi fama opum quibus eæ insulæ abundarent exciti, ad*

ad ceteras subigendas confluerent. Ceterùm Betancurtius quatuor insularum imperium Menaldo, consanguineo cuidam suo, moriens reliquit. Posthæc, iurgio fortè inter hunc & Mendium Episcopum orto: Mendius aduersa multa de impotenti eius in Barbaros dominatu ad Regem Castellæ scribit. itaque cupere eos in Regis fide, ac ditione esse. Rex trium nauium classem eò mittit, Petro Barba duce. Is diues & cautus, vim etiam adhibiturus si opus esset, Menaldo facilè, vt eas sibi vendat, persuadet. Eas postea ipse Ferdinando Peraza, Hispalensi equiti, vendidit: aut, vt alij tradunt, Alphonso comiti Nebulensi, qui eas aliis ditionibus cum Peraza permutauit. Peraza quidem, quocunque modo ijs potitus, Regium nomen primus asciuit. Gom. Hist. gen. lib.5. cap.222.

¶ *Miraculum arboris in insula Ferro. Canariensium mores. Teneriffes insulæ mons.*

CAP. II.

RES poscere hîc videtur, vt, priusquam hunc de Canariis sermonem absoluam, memorandæ Arboris miraculum referam. In insula Ferro est: perennes aquas è foliis exsudans stillánsq. & quidē tanta copia vt non incolis modò, sed etiam multo plurib. sufficere possit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis iuglandis folio,

Arbor perennes aquas exsudans.

quamquã paulo maiore, muro circum lapideo septa, instar fontis, est: & eo cratere defluens aqua suscipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: nõ reperiri tota insula vllam aquam præter eam quæ ex illa arbore manat. Porro arborem perpetua ac densa nebula circumvestit: quæ tamen interdiu vbi solis æstus flagrare incipit, paulatim discuti ac resolui videtur.

Principio, Hispanos eam insulam subigere aggressos, quum neque fontes, nec puteos, nec flumina inuenirent, ingens admiratio, stupórque incesserat. Quúmque ab indigenis sciscitando exsequerentur, vnde aquam sibi pararent: illi pluuialem aquam in vasis collectam, reponere ad necessarios vsus se respondebant: arbore nimirum priùs arundinibus, terra aliísque integumentis operta. quippe ita rati Hispanos, vbi aquam non reperissent, ex omni insula excessuros. Sed parum astus profuit. Nam insulana mulier Hispano cuidam, quicum familiaris ei consuetudo intercesserat, arborem & arcanã vim eius aperuit: protinúsque ille Hispanorum duci. At dux, qui rem tam inusitatam pro fabula duceret, risu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam nouæ miraculo defixi obstupuere. Neque mulier indicium impune tulit, siquidem primores insulæ proditum ab ea arcanum quum cognouissent, breui necem ei clanculum intulere.

Arborem illam mulier Hispanis prodit.

Ce-

CETERVM hi ferè Canarienſes quondã idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neque alias domus, quam ſubterraneos ſpecus norant, eóſq. ferè ad radices montium aut ſub collibus poſitos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ noſtris multo grandiores ſunt, ijs vice boum ad colendos agros vtebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipſis *Gofio* appellatum. Vinum è palmis, vt Æthiopes, moliebantur. Colore cutis prorſus tali ſunt quali errones illi quos vulgò Ægyptios vocant. Earum inſularum cælũ calidius quàm frigidius eſt, etiamſi Tenerife montem erigat ([2]*Picum Teydæ* vulgò vocant) totius propè anni ſpatio opertum fidúmque niuibus. Quod quidẽ primum ſignum à mercatoribus ad eas inſulas nauigantibus eminus conſpicitur.

Canarienſium mores & cultus.

Canar. panis.

Teneriſes mons.

1 VVLGO *creditur ea eſſe, quam Plinius & Solinus Ombrion, ſeu Pluuialiam vocant: ſic dictã quòd nulla in ea eſſet aqua niſi ex imbribus. De qua hæc Plinij verba ſunt lib. 6. cap. 32. Iuba de Fortunatis ita inquiſiuit: Primã vocari Ombrion, nullis ædificiorum veſtigijs: habere in montibus ſtagnum: arbores ſimiles ferulæ, ex quibus aqua exprimatur: ex nigris amara, ex candidioribus potui iucunda. Hactenus ille. Quæ quidem non videntur admodum diſcrepare ab ijs quæ de ea Inſula ab Hiſpanis explorata ſunt. Quamquam illi, nullo*

ibi nec stagno nec lacu nec fluuio, nec fonte inuento, solam eam salubrem & potui aptam aquam ex mirabili ea arbore stillantem compererint: & quidem tanta copia, vt non Insulanis modò eorúmque armentis, sed etiam nauibus eò fortè ad aquandum appellentibus sufficiat.

2 *Mons hic in tantam altitudinem editus est, vt XV. fermè leucas ab imo ad summum verticem colligens, inde ab ducentorũ quinquaginta milliarium Hispanicorum interuallo eminus conspiciatur. Eius ima siluæ & viridantia pascua vestiũt: media niues occupant: vertex nudus & sterilis fumos plerumque exhalat. Vulgò Galli nautæ eum* Le pic de Tanariffe, *appellant. Ceterum Teneriffe ea creditur esse, quæ à veteribus Niuaria dicitur.*

DE

DE GALLORVM Expeditione in Floridam, & clade ab Hiſpanis non minus iniuſtè quàm immaniter ipſis illata, Anno M. D. LXV, Breuis Hiſtoria.

Cui adiunctum eſt,

Supplicis libelli & querelæ, à viduis, liberis, cognatis & amicis Gallorum, ab Hiſpanis in Florida contra fas ac fidem cæſorum, ad Carolum IX. Galliæ regem delatæ, exemplum.

ESAIAE CAP. XXVI.

Ecce Dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatem incolæ terræ contra eum: & reuelabit terra ſanguinem ſuum, nec operiet vltra interfectos ſuos.

ARGVMENTVM.

HVNC *libellum superioribus Benzonis libris adiunximus, tum quia eiusdem penè argumenti est, quum & rei in iisdem illis terris gestæ historiam, & Hispanicæ sæuitiæ insigne exemplum contineat: tum vt Hispanis ipsis speciosam illam laruam excuteremus, qua vulgò vti solent. Non mirum esse videlicet, se aduersus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani præter speciem oris habentes, quorum immanitatem frustra per benignitatem & modestiã effugeris, sæuitia sæpiùs quàm clementia esse vsos. Nam quid hîc simile adferent? Expeditionem in Floridam suscipiunt Galli, ídq. Regis sui iussu: neque in alienam possessionem violenter irruunt. Etsi enim nullo iure Hispani latissimas illas in Occidẽte tũ Insulas tũ Indicæ continentis prouincias, nisi fortè vmbratili Pontificis donatione, cuius ea non sunt, possident: ab illis tamen Galli, velut iusto titulo possessis, non vim duntaxat sed appulsum quoq. abstinent: & iam Hispanis visam quidem, nullis tamen adhuc Hispanicis colonijs insessam oram, velut vacuam, occupant. Hîc Hispani non contẽti vi ex ijs litoribus arcere Gallos, vt pedem in sua inferentes: non in armatos tantùm, in quos par periculum & ardor certaminis irritat, sed imbellem quoque inermémque in turbam pueros & feminas plusquam beluina sæuitia debacchati sunt. Et hoc quidem per me occultum sepultúmque maneret, nisi Hispani plura atque atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quàm quæ apud Indos vmquam edidere.*

DE GALLORVM EXPEDITIONE IN Floridam, eiúsque miserabili exitu, Breuis Historia.

¶ A quo primùm reperta & numcupata sit Florida. Ioannis Pontij, Ferdin. Sotti & Hispanorum monachorum infelices in eam expeditiones.

CAPVT I.

VAM inclementer & parum humanè Hispani victorias pacémque aduersum Indos Occidentales exercuerint, superiores libri abundè docuere: nunc verò etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, breui narratu exsequar. Sed ante omnia quæ regio sit Florida, vbi sita, à quo primùm reperta & tentata, exponendum est.

NON procul Hispaniola Boriquena insula est, quam hodie S. Ioannis de Portu-diuite appellant. Eius primus occupator ac Gubernator Ioannes Pontius Legionensis, pro certo habens fore vt ab Didaco Almirante & prorege Indiæ, magni illius Christophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenso, *Florida situs, & quãdo primùm inuẽta sit.*

prouincia demoueretur, cedere inimicis statuit, & nouas sedes quærere. Itaque anno M. D.XII. celocibus duabus armatis, flexo in Septentriones cursu altum tenens, tamdiu nauigat, quoad aliquantum progresso Biminiæ insulæ sese aperuere: quæ ad Septemtrionem Cubæ insulæ iacent.

Fons fabulosus. EODEM tempore de prodigioso quodam fonte fama increbruerat, cuius aquis epotis senes, exuta canicie, in iuuẽtam reuirescerent: neque eam fabulam cupidiùs sparserant Indi, quàm crediderant nostri. Eam famam sequutus Pontius, dum circa eas insulas, fontem illũ fabulosum quærens, senescit potiùs quàm repubescit, sex amplius menses irrito errore absumit. Tandem tamen diu vagatus nouam Indicę continentis oram detegit, eámq. partem ad quã fortè ipso Resurrectionis die appulerat (quẽ vulgò Pascha floridũ appellant) velut è re nata sumto nomine, Floridam ipse numcupat. *Floridæ numcupatio.* Id terræ prominens, linguæ aut manicæ instar, se ingenti fronte in altum euehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem, patet. Eius extremum cornu ab Æquinoctiali linea, Septemtrionem versus, gradus XXV. distat: móxque extendi ac dilatari incipit, quã in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem versa est.

EX ea noua terra reperta ingentes sibi diuitias despondens Pontius, breui ad S. Ioannis insulam regressus, mox inde Hispaniam petit. Ibi à Rege Catholico, expositis quæ inuenerat,

uenerat, non magis meritorũ respectu quàm amicorum gratia, Biminensem & Floridensem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam reuertitur: coloniæque in suam prouinciam deducendæ certus, milites scribit, classem comparat, multósq. in eas res sumtus facit. Sed vix in Floridæ littus egressus, vrbi condendæ sedes quærebat quum Barbari classe conspecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo sagittarum Hispanos obruunt. Pontius ipse in turba, venenata sagitta grauiter ictus, prælio excedere coactus est. Inde Cubam auectus, paulo pòst ex vulnere moritur. Neque ipse tantùm, sed multi quoque Hispani qui eius auspicia ad eam expeditionem sequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & miseriis absumti sunt. Ita iam tum Florida inauspicatò tentata, inuentoris sui cæde nobilitata est.

Pontius Floridam infeliciter tentat.

Ex eo quum ob truces & bellicosos incolas vulgò infesta atque infamis haberetur, perdiu intacta mãsit. Donec tandem multis pòst annis Ferdinandus Sottus trib. mil. Attabalibæ Peruani regis spoliis diues, & ex iam partis maiora concupiscens, eius prouinciæ subigendæ administrandæque potestatem à Cæsare petiit. Qua impetrata, cum multis Hispanis Floridam init: & omissa condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atq. illuc errans sedibus vexare indigenas, & vni parandi auri curæ intẽtus, metalli eius fodinas quærere passim instituit.

Ferd. Sotti in Floridã expeditio. de qua sup. lib. 2. cap. 13.

Parem videlicet vbique eſſe terrarum felicitatem, qualē in Peruana prouincia nactus erat, credens, aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantùm Barbaros omni tormentorum genere, ſed ſemetipſum quoque & ſocios cæca auri cupidine & irrito labore totos quinque annos fatigaſſet; & ſuorum ſpem ipſe, & eum vita, deſtituit.

SED ne triſti quidem Sotti exemplo ceteri à ſimili incepto deterriti ſunt. Siquidē anno
Gom. Hist. gener. lib.1 cap.45. M.D.XLIIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Iulianus Samanus & Petrus Ahumada. Verùm neque Carolo Cæſari, qui tum in Germania erat, neque Philippo filio eius, qui præſens Hiſpaniam imperio regebat, ex Indici ſenatus conſilio, mittere quemquam in eam prouinciam cum imperio placuit.

ERANT tum fortè in Hiſpania Dominicani qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas quàm malo & armis exaſperandas eſſe dicerent, quíque ſe eas tum ad Chriſtianam fidem, tum ad Cæſaris imperium accipiendū ſola oratione adducturos profiterentur. Neq; id facilius dictum quàm creditum. Itaq. anno M.D.XLIX. auſpiciis & ſumtibus Cæſaris mittũtur eò monachi F. Ludouicus Cancellus de Baluaſtro Dominicanus & quatuor eiuſdem ordinis.

APPELLVNT, exeunt de naui. F. Ludouicus cum collegis & nautæ aliquot inermes (neque enim doctrinam pacis præ ſe ferentes

arma oſtendere par erat.) Illis cõſpectis, protinus Indi nõ ad concionẽ, ſed ad cædem aduolant. Mulcere alloquio Barbaros conabatur concionabundus monachus: ſed verba fiebãt apud ſurdos. Ergo nequicquam vociferantẽ inuadunt, & cum duobus collegis trucidant: ceteri quum fortè Confeſſorum laudem inter ſuos quàm martyrij palmam apud Barbaros conſequi mallent, proripiunt ſeſe in fugam & nauim repetunt.

Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur.

AT Barbari (ſicut poſtea ex adoleſcente quodam, Ferdinandi Sotti olim pediſequo, auditum eſt) in lætitiam atque epulas verſi ſaginatis monachorum carnibus opiparè veſcũtur, & detractas corporibus pelles, cutim etiã capitum in orbem attonſam, ferale tropæum, in delubro ſuo ſuſpendunt.

HAEC igitur Florida eſt, de qua acturi ſumus, inter ceteras Indiæ prouincias multis Hiſpanorum cladibus notiſsima: nunc verò etiã (vt ex ſequenti Hiſtoria parebit) Gallorum.

QVAE ſequuntur, propè vſque ad finem, ex breui Gallicè ſcripta Hiſtoria ſumſimus, cui præfixa epiſtola Nicolai cuiuſdam Challuſii Diepenſis nomen præfert: qui è Florida regreſſus, ſuos & ſociorum caſus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius quàm nos, quæ cum alijs viderit & perpeſſus ſit, vt in Gallico illo ſcripto, loquentem induximus.

¶ Rex Galliæ classem in Floridam mittit, cui Ioannem Ribaldũ legatum præficit. Prospera de Florida fama sparsa multos ad eam expeditionẽ inuitat. Apparatus classis Diepæ fit. Multi metu inceptum deserunt. Retracti à fuga imponuntur in naues. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.

CAP. II.

Rex Galliæ in Floridam classem mittit.

PAVLO ante ciuiles Galliæ tumultus, Rex ex Principum & consilij sui sententia decreuerat in eam Indiæ oram, quæ Florida appellatur, nuperrimè à Gallis animaduersam & cognitam, multarum nauium classem cum non spernenda manu mittere. Itaque composito primo ciuili Galliæ bello, pacéque regio Edicto sancita, intermissa eius incepti mentio reuocata est. Móxque in eius rei effectum Ioannes Ribaldus, vir magni animi consilíique & longo rerum maritimarum vsu peritissimus, in aulam à Rege accitus milites scribere, & septem naues viris commeatibúsque instruere regijs auspiciis iubetur, eíque ipse classi, Legati regij titulo, præficitur. Mandatum disertè erat vt recto cursu in Floridam nauigans, ab omnibus Hispanorum littoribus atque insulis, quæcumque in ditione Regis Hispaniæ essent, vim atque egressum abstineret.

VVLGATA protinus eius expeditionis fama, multos vt illo Prætore & regiis auspiciis

ciis ire vellent, & se ei classi adiungerent, perpulit: sed propriæ quemque causæ & varij affectus trahebant. Alios cognoscendi orbis cupido accendebat, à qua nemo vnquam in genuus abhorruit. quippe nauigationem plurimùm ad id studium conferre. Alij recenti à bello adhuc calentes, nauigandi subire molestias quàm conflictari prioris vitæ sordibus & ingrato labori malebant.

Fama de Florida, multa vana veris affingit.

SED in primis stimulabat omnes secundus de Florida rumor per Galliam dispersus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuscumque vita carere non debeat, copia abundanti: mitissimam etiam, vitalis ac perennis salubritatis, cæli temperiem esse concessam. Quippe neque infesto rigore ac gelu Septemtrionis premi, neque nimio solis æstu exuri: sed salubri vtrimque mixtura, iniussos etiam agros sponte natis frugibus incolas alere. Quòd si excolere etiam liberet, hominibus tantùm gnauis atque industriis opus esse, qui natiuam soli eius vbertatem in humanos vsus labore & cultu elicerent. ita optimam terrarum fore.

Ipsam ab Austro in Septemtriones propè pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam XXIII. ferè gradus amplecti. quùmque solis percussa radiis plurimùm genitalis caloris concipiat: eo tamen ita tẽperato vti non tantùm rore ac frigore nocturno, sed lætis quoque ac mollibus pluuiis, vt è pingui cespite magnam vim herbidi graminis

mirandam in altitudinem crescentis sua sponte tellus effundat. Adhæc auri omniúmque animalium diuitiæ, spaciosæ planicies, aprici colles montésque clementer editi: mira amnium fontiúmq. amœnitas, varietásq. arborũ gummi nobile & odoriferos succos exsudantium, prospera fama paßim celebrabantur.

Apparatus Gallicæ claßis Diepæ fit.

ERGO talibus pollicitis multi inuitati, plerique etiam auara ditescendi spe, diuersis è partibus Diepam confluebant. Eo loco lustrari multitudinem conuenientium atque inspici oportebat, vt ex omni numero, quos maximè ad eam expeditionem idoneos iudicasset, Regius legatus legeret. Segnius tamen quàm pro nonnullorum studio tota res administrata & perfecta est: eorum maximè qui milites domi suæ exceperant, indignantium tam diu ignauos & immunes homines suis sumtibus ali, etiamsi spe precij & splendidis promissis lactarentur.

QVATVOR menses & amplius otiosè inambulantes in ea vrbe consumserunt: donec tandem fide data se Regi strenuam fidelémq. operam nauaturos, in verba legati iurauere: simúlque vt sacramento obligati fuerant, stipendium in sex menses accipiunt: cuius rei mox Prætorem ipsum pœnituit. Quippe ineunte Maio, Anno M.D.LXV. quum naues cõscendentium numerum recognosci oporteret multi eorum etiam qui stipendium acceperant, siue longitudine itineris, seu formidabili barbari elementi specie perterriti, mutato repentè proposito, clanculum se subducunt. Ei

defer-

deſertioni vt maturè obuiam iretur, ne latiùs exemplum ſerperet, conquiſiti deſertores atque à fuga retracti, ſeuerè eodem ipſo momẽto naues conſcendere iubentur. Id x. die Maij factum eſt: nos tantiſperdum pecorum & farinæ commeatus in naues in ſalo ſtantes imponitur, in ea ſtatione vſque ad XXII. diem eiuſdem menſis hæſimus. Multitudo eorum qui conſcenderant, in quibus aliquot cum familiis ſuis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

QVVM ibi commodum & imperium Legati regij ſimúlq. ſecundum ventũ expectaremus, XXII. eius menſis venti repentè vehemẽtes vtrimque ingruunt. Inde inhorreſcens mare, & concitati ex alto fluctus ictúque contrario inter ſe horribilem in modum arietantes, nautas quoque ipſos turbauerant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis inuenere, niſi vt inciſis ancoralibus, amiſsis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehementiſsimus omnium Aparctias erat: is tanto impetu vela noſtra ex alto percuſsit, vt protinus ad Portum-gratiæ (vulgò *Haure-de-grace*, Normaniæ portus eſt) volantibus ſimiles deferremur. Ibi triduum morati, quoad miſſus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret, ab ea ſtatione XXVI. eius menſis ſoluimus.

QVVM rectà in Floridam curſum corripere cogitaremus, aduerſo protinus vento repulſi ad inſulam, cui *Wich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de noſtræ

Expeditionis consilio cognoscere quum voluissent, postquam intellexere, se suáque nobis iuuandis benignè obtulerunt. Ibi à XXVIII. eius mensis ad XIIII. Iunij quum naues in ancoris stetissent, ea ipsa die aspirante Aquilone secundo, sublatis velis rectum in Floridam cursum capessimus, quam velut nouam Franciam appetebamus.

TOTOS duos menses Oceanum sulcauimus, priusquam Floridæ oram vllam aut vicinam aliquam ei terram in conspectu haberemus, præterquam Antiliarum vnam (quam indigenæ *Vocaiouques*, Galli Magnam-lucasiam vocant: nostrûm aliquibus eam Catharinam, Regis ipsius matris nomine, numcupare placuit) Eam XXVII. gradibus ab Æquinoctiali circulo in Septemtrionem distare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto nauim quandam animaduertimus, sed ad quam non propiùs quàm quinque aut sex millibus pass. accessimus.

Lucasia magna, vna ex Lucaijs insulis.

¶ *Gallica classis in Floridam appellit. Floridensium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & Alatæ serpentes. Florid. religio.*

CAP. III.

TANDEM

ANDEM XIIII. Augusti Floridæ litora nobis sese aperuere, mox igne, quod Indi nobis signũ dabãt, eminus conspecto, phaselum ad explorandum terræ accessum mittimus. Is fluuiũ quendam exiguum speculatus, ostium ipsius inuehitur. Accurrentes ad litus aliquot Barbari nummos mercibus nostris permutant. Eam autem pecuniam sibi partam aiebant ex naui quadam quæ ab Antiliis reuertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo litore Hispanum vnum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto euaserat, in nauim accepimus. Mox sciscitati ex eo, ecquid de Gallis audiuisset & vbi sedes haberent: docemur, Nihil scire ipsum ea de re, nisi quod ab ipsis Barbaris didicisset: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septemtrionem propius quàm quò appulissemus, consedisse. *Hispanus naufragus à Gallis excipitur.*

ERGO inde retro oram præteruecti (quæ nobis depressa, & solo arenoso arbusculis cõsita: leni etiam neque admodum profundo æstu, qui ab Occasu brumali adlabitur, inundari visa est) medio fermè cursu flumen detegimus, quem Maij fluuiũ nostri antè numcupauerant, vbi æstus quoque, ab Occasu solstitiali affluentes, modicè intumescunt: ac propter tenuitatem aquæ sidentes in vadis ancoræ facillimè conspici possunt. Sex quidem aut octo à litore millibus pass. non profundiorem quàm sex aut septẽ vlnas aquæ altitudinẽ comperimus. In aliud præterea flumen nos incurrisse memini, inter Maium & Ayũ *Maij fluuius.*

fluuios, à Maio Septemtrionem versus quatuor millibus pass. distans: ad cuius os singulis noctibus iactis in profundũ ancoris, octo aut nouem vlnas altitudinis, arenámque interdum in fundo, nonnumquam calculosam terram, aliquando permistum limo vliginoso sabulum, reperiebamus. Fluuij quoque qui Delphinorum dicitur, iacta bolide altitudinem explorantes, duarum vlnarum esse in alnei faucibus cognouimus: quamquam ibi æstus quatuor super cubitis intumescit.

Delphinorum fluuius.

POST hæc commodum aliquem egressum in ea ora speculati, XXVII. Augusti in statione Maio flumini obiecta, quatuor à litore millibus pass. ancoras ad VII. aquæ altitudinis vlnas iacimus. Vigesima nona die eius mensis tribus minoribus nauigiis flumine aduerso subeuntes, rectà ad Carlinæ castellũ tendimus. Id propugnaculum nostri paulo antè, vt perfugio ac præsidio Gallis eò appulsis esset, exstruxerant, satis commodo atque opportuno situ. quippe hinc alluente fluuio: ab altera parte vicina silua, campóque inter siluam & munimentum interiecto, cui amœnus collis imminet, quem densa altaque gramina omni ex parte vestiunt. Semita tantùm vna adibatur silua, vnius passus latitudine, vix singulis peruia: quam nostri aperuerant vt ad fontem qui in nemore erat, commearent. Postquam ad eum locum peruenimus, Prætor noster exportari è nauibus cibaria ceterósque commeatus ad recreandum præsidium iubet, nósque opifices cũ feminis ac pueris eò cõcedere:

Carlinæ castellum Caroli IX. nomine nuncupatum.

negotio

negotio dato nobilibus viris Vllio, Bellocairo, & aliis vt nos eò deducerent, quibus etiam rerum quas in impedimentis preciosissimas habebat, custodiam commisit. Ceterum eos, qui in Castello erant non mediocri lætitia aduentus noster affecit. quippe anxios mæstósque, quòd iamdiu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorem, quòd alimenta etiam defecerant, nisi fortè indigenarum, agrestium & barbarorum hominum, ritu viuere vellent: à quibus etiam nihil, nisi vi & rapto extorquere poterant, sicuti suo loco fusiùs dicemus.

SIMVLAC nobis quies concessa est, indigenarum speciem contemplari cœpi, quæ mihi satis liberalis & humana visa est. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: natiuus cutis colos in rubedinem vergit. Regulos esse illis & singulis præesse pagis accepi: corpus distinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo vestitu, nec magis viri quàm feminæ, coluntur: nisi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciosi alteriúsve animalis pelle, quam nodus astringit, extremis fasciæ tæniis in sinistrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Ceterum plena rotundáque oris specie, nec simi neque chilones sunt: truces vigentésque oculi, promissa cæsaries, quam & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus. quippe ibi sagittas condunt, quibus mirum est, quàm procul, quámque certo ictu, destinata feriant.

Floridensium indigenarū habitus & cultus.

Ciosi, animal Florid.

Floridensium mores.

QVOD ad mores attinet, fœdi & flagitiosi sunt: liberos suos, neque vlla domestica erudiunt disciplina, nec coercent: nec rapere, nec pro suo vti quod rapuere, ipsis religio vlla est. Attamen sua cuique vxor & seuera illic matrimonia sunt. Bella aduersus finitimas gentes, sed sermone dissonas, gerunt: tela illis præcipua, arcus & sagittæ. Domus ferè rotũdæ vt columbaria nostratia, robustis impositæ arboribus & palmarum foliis contectæ, nec ventos, nec tempestates metuunt. Infestis tamen vexantur culicibus, quos ipsi *Maringones* vocant: neque alia ope quàm crebro igni, maximè sub cubilibus accenso, ab eiuscemodi pestibus se liberant. Acriter ea insecta pungere referunt, & corporis partem morsu ab iis appetitam in lepræ speciem verti. Nihil ferè preciosius aut elegantius ducunt, quàm versicolores auium pennas: precium etiam apud illos calculis, quos ex piscium ossibus faciunt, & rubris quibusdam ac viridibus lapillis.

CIBI eorum, radices, fructus, herbæ & varij generis pisces. Pinguissimo pisce vtuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquaué* nominant: cuius exemto adipe pro butyro aut alio liquamine vtuntur.

Floridensium fruges.

Frugum nostrarum nihil habent, sed Milij quoddam genus summa copia, quòd in septenûm pedum altitudinem crescens, culmo arundineo, granum pisi crassitudine, spicam seu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cuiusmodi omnes ferè tum insularum, tum continentis Indiæ Occidentalis

dentalis indigenæ vtuntur, & vulgò *Maiz* vocant in Hispaniola: Brasilienses verò *Auati*. Quum eo vesci libet, primùm tritum in farinam soluunt, mox eo diluto mistóque *Migan* suum (vt ipsi vocant) informant: id oryzæ nostræ speciem refert. Protinus corrumpitur. itaque quamrecentissimum edi oportet. Siluestres labruscas magna copia ea tellus alit, quæ, vt multis Galliæ locis videre est, amplexu arborum innixæ sursum reptant: sed cultu mitescere, vinúmque reddere ab incolis non docentur, neque eius rei vsum ipsi norunt. Potum ex multiplici herbarum succo, ipsi sibi moliuntur: *Cassinet* appellant: Ceruisiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipsi bibenti admodum abhorrenti gustu visus est.

Labruscæ apud Floridenses.

Floridensium potus

REGIO mihi montosa ac siluosa visa est: inde ingens ferarum copia, quarum sæuitiæ ipsi indigenæ, nisi acri custodia semet sepiant, obnoxios sæpe se esse memorant. Iam mira multa de animalibus quæ ibi esse auditu tantùm accepi, consultò prætereo. Ea exsequi satis habeo quæ mihi visu comperta, & quæ nunc memoriæ prodantur, satis digna iudico. Crocodilos in primis plures vasto hiatu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum vnum, cuius caro tenera & candida, mihi sociísque vescentibus vitulinæ gustum referre visa est. Is tormentuli globo duas inter squamas adacto, cæsus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus inuicta.

Crocodili Florid.

Ore vaſto hic erat, maxillis horribilem in modum inuerſis, pectinatim ſtipante ſe dentium ſerie: hiatu quidem adeo patēti, vt ſolidam iuuencam vorare poſſe videretur. Ceterum XII. aut XIII. pedes longus, breuiora crura quàm pro cetera corporis proportione habebat, vnguibus ſæuis armatus: cauda longa & valida, in qua præcipua eius vis robúrque conſiſtit. Nullam in eius ore linguam animaduerti, niſi fortè intra fauces lateret. Ore enim (vti dixi) ita prodigioſè diſtorto erat, vt ſuperiorem maxillam inferioris loco poſitam haberet, fœdum planè ac terribile viſu ſpectaculum.

Alata ſerpens.

ALATAM quoque ſerpentem, à noſtrorum vno interfectam, non procul nemore, vidi; alis, vt videbatur, eatenus inſtructam vt tolli à terra poſſe, & demiſſè volitare, videretur. Eius deſectum caput Barbari ſumma cura abſtulerunt: rationem ſcire non potui. Noſtrûm aliquibus opinio erat, id ſuperſtitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animaduertere mihi licuit, planè religionis expertes ſunt. Immò, quemadmodum ſignis & argumentis quibuſdam deprehendi, eos non tantùm ad ciuilem aliquam morum honeſtatem, ſed etiam ad pietatem, ſi Dominus concederet, aſſuefieri poſſe exiſtimo. Quippe ſimulac ære campano in caſtello ſignum ad preces datum audiuerant, extemplo in vicinum campum concurrentes, ſublatis, vt nos, in cælum manibus, attentionem aliquam ac reuerentiam præ ſe ferebant.

Floridenſes nō prorſus à pietate alieni.

¶ *Hiſpa-*

¶ Hispanica classis ad Floridam appellit. Hispani Gallorum castellum de improuiso adorti Gallos viros feminásque promiscuè trucidant.

CAP. IIII.

INTEREA Prætor noster, iniuncti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, vt incursionibus Barbarorum sustinendis par esset, si fortè in nos impetum facerent. Verùm vnde minimè metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repentè classi nostræ quinque Hispanæ naues superueniunt, Prætoria quadringentorum, vt videbatur: scapha centum & quinquaginta, doliorum capax: tribus dromonibus comitatæ. Ea classis ad eam ipsam stationem appellit, vbi quatuor nostræ naues in ancoris stabant, circiter horam nonam vespertinam. Noctu nostri in colloquium Hispanos euocant, petúntque quo animo quídve quærentes suis nauibus adeo propinqui steterint. Illi respondent se Gallis pro hostibus vti, mutuúmque inter eos bellum satis supérque indictum esse. Nostri Hispanorum infesto perspecto animo, neque sibi satis ad resistendum virium, sublatis cōfestim dolonibus altum capessunt. Hispani fugiētes passis & ipsi velis insequuti, assequi tamen nequiuere. Itaque Delphinorum fluminis ostium inuecti, exscēsum ibi facere statuunt. Mox cum Barbaris (vt ex euentu

Hispana classis infesta Gallis perniciem molitur.

Gallica classis Hispanicam fugit.

Hispani cũ Barbaris de Gallorũ nece consilia sociant. apparuit) consociatis de pernicie nostra cõsiliis, occultos militum globos, quantum satis ad rem patrandam esse visum est, inde ab eo flumine emittunt. Sexcentos in armis fuisse expeditos, à Barbaris postea accepimus.

PAVLO pòst, quum tres naues nostræ è fuga collectæ ad stationem reuersæ essent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur; paulo longiùs in altum prouecta à reliquis discesserat) Ioannes Ribaldus Prætor, tribus illis Hispanis vltro occurrere eásque aggredi statuit: postquam vtique ex Consilij sententia instructam in alto classem ostendere hosti, vt necessarium, decreuit, & se toto Oceano defendere, nisi nauium iacturam facere vellemus. Nostris enim militibus in terram expositis, facillimum hosti erat, naues præsidio vacuas, nullo impediente occupare & iniecto vnco abducere: quòd sine graui nostro incommodo accidere non poterat. quippe supremo erepto auxilio & sublata vnica ope, qua regem Galliæ de rerum nostrarum statu possemus certiorem facere.

ITAQVE x. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor lustrato & recensito exercitu, lectísque non iis modò militibus quos ipse nuper adduxerat, sed eorum quoque præcipuis qui Castellum præsidio antè obtinebãt: in iis nominatim, legato, signifero, & præfecto-ordinum Laudunerij tribuni mil. omnésque ad strenuam Regi operam nauandam cohortatus, simul nauim conscendit. Is tribunus tum quòd iamdiu nullũ è Gallia nũcium acci-

acciperet, tum in ſumma commeatus anguſtia tædio victus, paulo ante aduentum noſtrum inde excedere & reuerti cogitabat: parum interim ſolicitus, nequid Barbaris iniuriæ à ſuis inferretur, quo eorũ animi à Gallis alienarentur. Itaque illi tolerante ipſo, vulgò indigenas vexare, & vi captos in caſtellum trahere: milium, ceteráſque eorum fortunas agere ac ferre. denique omnia facere quæ neceſſitas impatiens legum iubebat. Quibus ex rebus ingens breui Barbarorum odium in noſtros conflatum eſt. Ergo (vt coniicere ex euentu eſt) ſtimulante partim inſita humanis ingeniis vlciſcendi cupidine, partim protegendi corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perniciem nobis clam ſtruere, & occulta cum Hiſpano conſilia inire, incipiunt.

Galli Barbarorum animos à ſe alienãt.

VNDECIMA die Septemb. circiter octauam horam matutinam, quum iam noſtræ naues haud procul Hiſpanis abeſſent, vehemens repentè turbo exoritur, effuſo imbre miſtus, cum ingenti fragore cæli tonitribúſque & fulguribus præſtinguentibus aciem oculorum, vt penè ipſum cælum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ vtrinque claſſes diuerſæ abiere: tres noſtræ naues demiſſis antennis procellæ vim declinare, Hiſpana Prætoria & ſcapha vẽtum ſequi, coactæ ſunt. ea tempeſtas, vſque ad XXIII. Septembris diem tenuit. Interea Hiſpani in terram egreſſi ſatis ocij ad noſtra exploranda habuere, eáque cõparanda, quibus nos per dolũ opprimerent.

Tempeſtas Hiſpanicæ & Gallicæ claſſis concurſum dirimit.

Neque eos fallebat, nos præcipuè classe pollere, eóq. vires abductas: ceterã multitudinem in castello relictam, imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex iactatione maritima recreatis, partim opificibus, feminis ac pueris constare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerij trib. mil. fidei ac tutelæ commissa: militare robur in nauibus: neque is, casus eius qui superuenit securus, vim vllam hostilem ab terra metuebat.

Hispani Gallos de improuiso oppressos fœdè iugulant.

AT Hispanus incredibili celeritate, siluas, stagna, & flumina transgressus, ducibus Barbaris, xx. die Septembris improuisus aduenit, & paulo ante solis exortum, pluuioso admodum tempore, Castellum nullo resistente ingreditur. Plerique vigilum solutis manè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempestate vexata, dilapsi erant. Hispani portula aperta irrumpentes, sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncant: fœda inde trucidatio in castello fit: viri ac mulieres, ægroti & valentes, senes ac pueri promiscua cæde iugulantur. Quis immania eius diei facinora, quis stragem huic parem aut animo assequi queat, aut oratione complecti? At nostri interea tamen in tantis angustiis nõ se deserere: qui maximè impigri erant, è stratis inter tumultum elapsi celeri fuga se in nauigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Iacobo Ribaldo, nauis vnius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludouico Ballardo legato eius, custodiam commiserat. Alij repentino casu oppressi, vallum transiliunt: in iis

Laudu-

Laudunerius trib. mil. cum domeſtica ancilla illac erupit.

IPSE, vix è tugurio egreſſus, quum ad opus diurnum fabrile ſcalprū gerens proficiſcerer, in hoſtes incido: ac quum neq. vlla niſi in fuga ſpes, neque vllum effugium niſi per vallum pateret, & iamiam tergo meo duo Hiſpani cum haſta & ſariſſa hærerent: ibi repentè, qua vi neſcio, haud dubiè quidem diuinitus, geminatis in ſenili hoc meo & effœto corpore viribus, vallum nouem ferè pedes altum, quod ægrè aliâs per ocium reptando aſcendere & ſenſim tranſgredi potuiſſem, expedito ſaltu ſupero, & in ſiluam accelero. Ab ea quum non longius abeſſe viderer, quàm quantum telo adigi poteſt, reſpiciens & in Caſtellum oculos retorquens, pauliſper etiam in colle ſubſtiti, ídque eo fidentius quòd nemo mihi fugienti inſtaret. Ab eo loco facili in totum Caſtellum & inferius adeò hypæthrum proſpectu, ſæuientes Hiſpanos, & horribilem noſtrorum lanienam video, triáque iam hoſtium vexilla munimentis impoſita. Quamobrem omni de noſtris ſpe amiſſa, collectis coniectíſque in vnum Dominum ſenſibus, meam ſalutem eius gratiæ cōmendans, in ſiluā me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri poſſe videbar, quàm hoſtes, quorum pluſquam beluinam ſæuitiam in noſtros exundantem conſpexeram.

Hiſpanicæ ſæuitiæ exemplū horribile.

CETERVM horribiles illæ anguſtiæ, in quas coniectus nullam circà ſpem neq. viam ſalutis in terris cernebam, niſi Dominus

Errantes in ſolitudine, clamãt ad Dominum: & de anguſtiis eorum eripit eos. Pſal.107.

ſingulari quadam ope, & præter omnem opinionem, me ex tam præſenti periculo eriperet: erumpere in ſuſpiria & flebiles voces cogebant, atque eiuſcemodi clamores, crebro ſingultu ac gemitu interruptos, ad Dominum edere: O DEVS patrum noſtrorum, Deus miſericors, qui te ex ipſis inferorum faucibus & media mortis abyſſo inuocari à nobis iuſſiſti, téque nobis laborãtibus certo adfuturum es pollicitus: quæſo vt pro ea ſpe ac fiducia quam in te repoſui, viam mihi aliquam oſtendas, qua exitum tot malis, atque huic infelici meæ ſenectuti, in profundos dolorum gurgites demerſæ, finem tandem inueniam. Saltem hoc vnum concedito, ne hinc ex ferarũ rabie, illinc ex hoſtium tuorum noſtrorúmq. ſæuitia cõceptus pauor, omnem ex animo meo fidem & certam de promiſſis tuis perſuaſionem excutiat. Illi nos magis propter ſacroſanctum tuum nomen, quod inuocatum eſt ſuper nos, quàm vllam aliam ob rem oderunt, Domine. Fer opem mihi Domine, fer opem. nam me tot vndique circumuallant mala, vt emergere nequeam.

DVM hæc mecum anxius agito, inuium interea ſaltum denſiſque inter proceras arbores virgultis ac ſpinis, veluti perpetua ſepe obiecta, contextum penetrãs: vix ſemihoræ ſpacio proceſſerã, quum ecce repentè è proximo ſtrepitus hominũ lugubri eiulatu planctúq. permixtus, ad aures meas peruenit. Ego, Dei auxilio fretus, progredior ac circũſpectãs, primùm vnum è noſtris nobilem, cui Blõderio nomen

erat,

erat,reperio:neq.lõgo ab eo interuallo alium, quem D.Robertum vocabāt, nobis omnibus facilè notum;quòd ei precum in castello concipiendarũ cura cõmissa esset. Mox etiam in Vllij nobilis viri pedisequũ, D.Belli nepotẽ, Iacobũ Tusæum,& multos alios vno agmine, incidimus.Ibi collecti & cõmunem miseriam deflentes, quid facto opus esset vt saluti cõsuleremus,vnà deliberamus. Tũ nostrûm vnus, quem vulgò omnes in Sacrarum litterarũ lectione plurimùm versatum atq. exercitatum iudicabant,hunc ferè in modum disseruit:

EXTREMVM hoc miseriarũ est, Fratres: « quocumq. conuertimus oculos, nihil præter « immanem barbariem cernimus: cælum,terra, « mare,siluæ,homines, omnia nobis aduersa at- « que infesta sunt. Iuuat tamen humanã miseri- « cordiã experiri.Ecquid scimus num fortè Hi- « spanus,si nos eius fidei ac clemẽtiæ permitti- « mus,deditis ac supplicibus parcat? Interficiat « nos:breuis in morte dolor,harum etiam cala- « mitatum finẽ afferet.Homines sunt:neq.extra « spẽ est,quin furore placato nos in deditionem « accipiãt.Nam quæ alia salutis via aut ratio no- « bis superest?Nõ prestat subire manus hominũ « quàm aut hîc lacerari ferarũ vnguib. aut mi- « serrima fame tabescere? Ille ita loquutus est: & maior pars, consiliũ approbãs, in eam sententiã ibat:me frustrà dissuadente,& cruentas adhuc ab recenti victoria hostiũ manus subijciẽte.Neq.verò eos propter cõmunes regũ ac populorũ discordias, aut humana certamina, tam impotẽti rabie sæuiisse:sed ob id maximè

Hispani ob religionem pios Gallos oderunt.

quòd intellexerint nos ex eorum numero esse qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum conijcere oculos? qui suorum vitam vel in media morte incolumem præstat, iisque ferè, quoties terrena subsidia deficiunt, & humanę spei locus nullus est, salutarem manum è cælis porrigit. Simul in eam sententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Iosephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apostolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis

Esa.59.1. modis, periculis erepti sunt. An breuior aut
» imbecillior nunc est (aiebam) Dei manus
» quàm olim fuit? Non meminimus exitus
» Israelitarum ex Ægypto, quum à Pharaone
» fugerent? Quæ spes erat populo, vt tam po-
» tentis tyranni manus effugeret? Ipse à tergo
» fugientium vestigiis hærens: mare à fronte,
» vtrumque latus prærupti montes claudebant.
» Itaque qui tum mare diuidens, quibus nullæ
» ad resistendum vires, ac ne effugium quidem
» patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo, inclu-
» sis, iis per medios fluctus nouum iter ape-
» ruit, non potest idem per inuios ignotæ
» huius terræ saltus nos in tutum locum de-
ducere?

Eorum qui hominum fidei quàm Dei prouidētiæ se crēdere malunt, tristis exitus.

HAEC & talia quamuis dicerem, sex tamen ex omni numero minimè assensi, deseruntnos, ac sperantes se aliquid gratiæ apud hostes inuenturos, ad eos se conferũt. Verùm mox tristi experientia didicere, quàm parum prudenter sibi consulant, qui plus fidei in ho-

minibus

minibus quàm in Dei promissis ponunt. Vix enim silua egressi per cliuum ad castellum descendebant: quum ab circumfusis protinus Hispanis capti, ceterorum exemplo iugulati sunt, & ad ripam fluminis tracti, vbi cumulatæ corporum strues iacebant, eorum quos in Castello Hispanicus furor absumserat.

¶ Hispani Gallis qui in nauibus erant deditionis leges ferunt. Galli deditionem aspernantur. Hispani in mortuos sæuiunt.

CAP. X.

SINGVLARE sæuitiæ exemplum hoc loco non prætermittam. Iacobus Ribaldus, Perlæ præfectus, (nauigij id nomen erat) naueis in ancoris, centum fermè à cruento illo spoliario passibus, habebat, multósq. è carnificina elapsos exceperat. Hispani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum sanguinem haurire cupientes, Castelli tormenta in naues & lenunculos dirigunt, sed tum pluuioso tempore, tum non satis paratis machinis, effectum est, vt sine vllo nostrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderent. Itaque tubicinem ad naueis mittunt, qui nostros ad deditionem compelleret. Verùm vbi his parum moueri Gallos intelligunt, legatum vnum è suis remittunt, qui Dom-Petri de Maluendo, huius cohortis Præfecti, auto-

Hispani quos insidiis excipere non potuerunt, verbis pellicere conantur.

ritatem præferens, cum illis de pace his conditionibus ageret: vt traditis maioris formæ nauibus, ipsi cum suis rebus atq. impedimentis, scaphis & lenunculis ad ceteram classem euaderent, quæ in salo ad ostium fluminis stabat, à Castello quatuor millibus pass. distans.

Galli cordatè omnē cum Hispano compositionem aspernantur.

AD hoc postulatum nostri respondent: Nullum sibi cum ipsis bellum esse, quod pace aut deditione finiri opus sit. Se sextum ante mensem eam nauigationem Regio mandatu ingressos: ac tantum abesse vt eam hostili in quemquam animo, aut prædandi consilio susceperint, vt disertè tum ab Rege suo, tum ab ipsius Almirāte, seu Archithalasso, vetitum sit, ne in vlla Hispanorum litora exscēsionem facerent: immò, quominus illis iustam offensionis causam præberent, ne propiùs Hispanicæ ditionis oras naueis appellerent. NOS
» verò (inquiunt) hoc Regis mandatum sanctè
» atque inuiolatè seruauimus: ac ne id quidem
» vobis relictum est, vt cædem hanc nostrorum
» hominum, quos contra omnia belli iura tru-
» cidastis, nostro vllo merito aut culpa accidisse
» causemini. Itaque nil mirum est, si vos eius rei
» aliquando pæniteat. De cetero, quas petitis
» naues, vita potius nostra quàm iis vos potitu-
» ros scitote: ac si vis adfertur, nos arma & cor-
» pora & quidquid à Deo accepimus, opposi-
» turos.

HISPANVS reuersus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, immò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furiosa illa cohors omnem in cęsorum corpora iram effun-

dere,

dere, eáq. procul noſtris qui in nauibus erant, oſtendere: vt eorum pectora ſauciarent, quorum corpora laniare, vt vellent, non poterant. Nam mortuorum exſculpentes oculos, & pugionum mucronibus præfixos geſtantes, amaro cum riſu atque vlulatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, verſus aquam torquebant.

Hiſpani in cadauera ſæuiunt.

¶ Galli aliquot ex Hiſpanorum manibus elapſi, ægrè ad mare perueniunt. In aliquos è ſociis incidunt.

CAP. VI.

IAM, vt ad nos qui in ſilua manſeramus redeam, quum porrò ire & ignotum tranſgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æſtimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo greſſus noſtros dirigente, in montis cuiuſdam iugum eniſi, mare inde proſpicere cœpimus. Sed multùm adhuc viæ, & difficillimæ quidem, ſupererat. Mons, quâ deſcendendum erat, arduus, adeóque præruptus & præceps, vt ſtabilis gradus vllo loco inſiſtendi minimè ſpes eſſet: ita rectis ſaxis, vt ægrè nemo, nec niſi tentabundus manibúſque retinens virgulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Ergo modò ſaluti conſuleremus, manibus non parcimus, quamquam iam laceras ſtirpium ſurculis ac ſpinis cruráque & totum corpus fœdè cruentatum haberemus.

Galli Hiſpanorum manus elucti, cum locorum difficultatibus certant.

NOBIS tandem ægrè è monte demiſſis, interiectum nemus, impoſitum colli, maris conſpectum abſtulit, quò per ingentem planiciem præalto limo atque vligine informem, paluſtríque vlua, calamis, & inuſitato quodam caricum genere conſitam, peruenien dum erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, vt ſanguinem elicerent. Nos interea in aqua pube tenus, continuis etiam imbribus adeo perfundebamur, vt hinc paludibus, illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluuio demerſi videremur: & quò longius procederemus, eò altiores aquarum voragines occurrebant.

Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt.

ITAQVE, quum extremum tempus vitæ nobis tum adeſſe crederemus, vltimo complexu inter nos dato, collacrymantes ſuum quiſque & ſociorum caſum, multis cum ſuſpiriis & lacrymis clamare ad Dominum cœpimus, & cum ſerio peccatorum ſenſu iuſta eius in nos iudicia pœnáſque agnoſcentes, mæſtas eiuſcemodi voces ſupremos inter gemitus fun
» dere: HEV Domine, ecquid in vilibus hiſce
» vermiculis cōterendis, dexterā tuam fatigas?
» animæ noſtræ ingenti dolorum æſtu retorri-
» dæ, toties experta clemētia tua fretæ, in ſinum
» tuum ſemet reiiciunt. O Pater miſericors, li-
» bera nos ab his anguſtiis mortis: aut ſi ad ſu-
» prema ventum eſt, & in hac ſolitudine nos
» interire iubes, ne patiaris vſqueadeo ſenſus
» noſtros mortis horrore conſtringi, vt gratiæ
» tuæ obliti, cuius tot documenta propter

Chri-

Chriſtum Filium tuum nobis dediſti, locum « demus Satanæ, diffidentiæ ac deſperationis « ſpiritui. Nam ſeu moriamur, nos tibi velle mo « ri, coram Maieſtate tua hîc teſtamur: ſeu viua- « mus, non ob aliud victuros, niſi vt miracula « tua in medio Eccleſiæ & cœtus ſeruorum « tuorum enarremus.

His precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius traiiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cuius alueus latitudine quidem modica, ſed immenſa altitudine, tranſiri poſſe vado ſpem ademerat: præſertim quum procliui ad mare campo, prærapida celeritate aquas euolueret. Hinc nobis rurſus noua laborum facies: nemo noſtrûm committere ſe præcipiti alueo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hæſitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo ſilua: itaque ſocios ad tolerantiam & bonam ſpem cohortatus eò reuertor, & longum ramum fabrili illo ſcalpro cum quo deprehenſus fueram, amputo. Mox « ad noſtros regreſſus qui me anxij exſpecta- « bant, Agedum (inquam) fratres: experiamur « an huius longurij ope Deus ad perficiendum iter nos adiuuet. Simul longurium à terra in amnem porrigimus: quúmque non plures vno traiici poſſent, cui primo obtigit, is ligno inſidens aquam ingreditur: nos tamdiu perticæ alterum caput retinuimus, quoad ferè ad medium alueum enaſſet: tum ne ſecunda aqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exſtantium cannarum aliarúmque

Deus per inuia pijs viam facit.

herbarum adminiculo in terram euadit. Ita primis ad eum modum expoſitis, alij deinde repetiti & ſinguli traiecti ſunt: neque id tamen ſine ingenti periculo. Quippe & multū ſalſæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati ſumus vt propè ſemianimes in vlteriorem ripam euaderemus.

TANDEM collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari ſiluam à nobis notatam, quoad eius fieri poterat, veſtigia dirigimus. Quúmque aliud par priori flumen obiectum eſſet, eiuſdem perticæ ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene iuuante, ſuperauimus. Sub veſperam ſiluam inimus: ibi quum nox oppreſsiſſet, ingenti cum pauore, applicati arborum truncis & ſtantes, pernoctauimus. Neque nobis, quamquam ſumma continuati laboris fatigatione affectis, ſomni vlla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies eſſe poterat? Itaque ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quamdam, quinquaginta circiter paſſuum à nobis interuallo prætereuntem, cerui magnitudine, conſpicimus: cui enorme caput, ſcintillantes & ſtantes oculi, aures promiſſæ erant, poſterioribus partibus, velut tubere quodam, eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quamquam ad nocendum propiùs non acceſſerit.

Feras ne noceant pijs, cohibet Dominus.

ORTA

ORTA luce egreſsi è ſilua, mare rurſum proſpicimus, quò ſecundum Dei opem, velut ad vnicum vitæ ſubſidium, contendebamus. Sed nouæ de integro interueniunt moleſtiæ. Quippe rurſum in limum & paludes demerſi, cannis & vlua conſtratas, neque prioribus illis abſimiles, quum non aliud commodius oſtenderetur iter, feſſa illac membra trahimus.

INTER hæc, haud procul via quà tranſituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos quum primò hoſtes eſſe ſuſpicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex tranſuerſo incurrerent: poſtquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu conſpicati ſumus, facilè è noſtrorum reliquiis aliquos eſſe cognouimus. Ij verò erant Laudunerius trib. mil. miniſtra eius domeſtica, Iacobus Morgueſius Diepenſis, Franciſcus Vallius Rothomagenſis, Hoſpitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicaſius Crottenſis, Nicolaus Minutarius, Laudunerij trib. tubicen, & alij præterea aliquot, viginti ſex omnino homines.

VIX præ fletu vſurpata conſalutatione, & deliberantibus quid facto opus eſſet, duo è noſtris in præaltam arborem conniſi, vnum è minoribus nauigiis noſtris aſpiciunt, cui Mallardus præfectus præerat. Eiſque mox ſigno è ſublimi edito, nos ipſius auxilio egere admonent. Is minorem ſcapham ad nos mittit: ſed priuſquam ad litus perueniremus,

carecta rursum & duo fluuij iis pares quos ea ipsa die & superiore traieceramus, nobis superandi erant. Ad eam rem plurimùm longurius ille quem nuper exscideram, & duæ præterea perticæ à Laudunerij comitibus prouisæ, vsui fuere.

SED quum iam propè ad scapham euasissemus, inedia & labore resoluti, posteaquam linquente animo vires ad connitendum vltrà non sufficerent, propè exanimes collapsi sumus. Ac nisi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatem præstiterunt, auxilium ferre properassent, eo loco exanimati essemus. Illi nos exceptos ordine in scapham portarunt, atque inde ad nauim, vbi humanissimè accepti sumus. Mox quum panem & aquam nobis apposuissent, sumto cibo vires animósque paulatim reparare cœpimus: perspicuo ergo nos diuinæ bonitatis, & acceptæ ab eo salutis, argumento, qui nos tot præsentibus periculis & mortibus præter spem liberasset, vt ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis inuicem cõsolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Nautarũ in miseros Gallos humanitas.

Gratiarũ actio.

¶E Gallica classe duæ naues Galliam repetunt. Hispanicam nauim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellunt.

CAP. VII.

VT

T. primùm lux reddita est, Iacobus Ribaldus, Perlę nauis præfectus, proximè nos adnauigans, quid factu optimum esset, quæve ratio iniri posset ad reliquias nostrorum hominum nauésque seruandas, nobiscum deliberat. Ibi tum quantis commeatuum angustiis laboraremus, quàm debilitatę vires essent, arma & tela nostra ab hostibus capta: insuper de Prætoris nostri statu incertitudo, in medium adferuntur, quem vtrùm naue alicubi vadis illisa periisset, an tempestate procul abreptus erraret, incertum esse. Itaque nihil potius esse decernimus quàm primo quoque tempore in Galliam vela facere. Atque hæc quidem fuit primorum sentētia, vt qui è laniena euaserant, bipertito diuisi, pars in naue, cui Perlæ nomen erat, manerent: alij sub imperium Mallardi præfecti concederent.

Gallorum pars in Galliam è Florida reportatur.

ITAQVE re non iam vltrà cunctationem recipiente, XXV. die Septembris, vento Septemtrione vehementi ab ea ora profecti, celeriter conspectu terræ ablati sumus: móxque in alto alij ab aliis disiecti, vt numquam inde postea nostræ naues in eo cursu mutuum in conspectum venerint. Quingentas inde leucas satis prospero cursu emensi, tandem manè quodam sub ortum solis Hispanam nauim, quæ repentè ex alto in nos inuecta erat, ita strenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, vt manantem sanguine alueum per columbaria pérque latera nauis cerneremus. Iámque nobis ab hoste de victoria pro-

Hispanica nauis à Gallica vincitur.

palam conceſſum erat: vehementiùs tamen concitato mari propiùs congredi, & nauim Hiſpanam ferrea manu iniecta abſtrahere, non potuimus. hoc vnum ad plenam victoriã nobis defuit. Quum enim ex eo concurſu nauium magnum ſequi incommodum neceſſe eſſet, ac periculum, ne alliſa nauigia mutuo attritu demergerentur: ſicut ipſi libenter eo diſcrimine defuncti prelio abſtiterunt: ita nos ab iis abſtinuimus, & quòd nemo noſtrûm ex eo certamine vulnere ictus, aut cæſus occubuiſſet, præter ſocarium noſtrum, Deo læti gratias egimus.

RELIQVVM deinceps iter pacatum & ſine vllo hoſtium incurſu tranſegimus: iniquioribus tantùm ventis ſubinde conflictati, qui nauim noſtram ſæpe in litora Hiſpaniæ eiecturos minati ſunt. quod vnum, veluti calamitatum noſtrarum cumulum, exhorrebamus. In vndis præterea quidquid malorum tolerari poteſt, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atq. interdiu nihil præter ſimplex induſium aut lacera quædam pannicularia (miſerum aduerſus frigora & ceteras aeris iniurias præſidiũ) velando corpori ſupererat. Panis quamparciſſimè dabatur nobis, íſque ſitu corruptus ac mucidus. Aquæ etiam, quamquam fœtidæ, nõ ad ſatietatem, ſed in diem cyathum duntaxat vnum, & quidem exiguum, bibebamus. Ex hac tam inſalubri victus ratione, multi è noſtris, vbi terram attigiſſent, periculoſis mor-

Gallorum ex Florida redeuntiũ anguſtiæ.

bis

bis impliciti, plerique etiam exstincti sunt.

TANDEM mæstam hanc nostram & laboriosam nauigationem, lætus, vt in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ litus appulissemus, ab eius oræ accolis & ipsius adeò vrbis ciuibus perbenignè & humanissimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publicè ac priuatim hospitaliter facta, munificéque adeo collatæ opes, vt quæ in suam cuique redeunti patriam necessaria erant, nemini nostrûm deessent. *Rupellanorum in miseros benignitas.*

¶Io. Ribaldus Prætor Hispanicam classem quærens, naufragiũ facit. Galli fame & miserijs conflictantur. Tandem ab Hispanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.

CAP. VIII.

NVNC eorum quæ de Ioanne Ribaldo superiùs retulimus, redire in memoriam oportet. Is, vti antè dictum est, cum lecto militum nostrorum robore, obuiam Hispanis ad certamen egressus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæsisset, non reperit. Sed Prætoriam suã nauim (Trinitatem vocabant) quæ à cetera classe aberrauerat, fortè nactus: omnium ignarus quæ in Castello nobis acciderant, totius oræ appulsu prohibere Hispanos constituit. Prætoriam conscendit, vt facilius inde, ex naualis disciplinæ more, omnes Prætoris edicta & iussa acciperent.

INTEREA aduersam per se tempestatem quum sęuire ventus cœpisset, continui etiam imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tempestas: neque vlla ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naues carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis suprà Maium flumen ad oram euecti, fractis nauibus, & commeatu amisso, incolumes tamen ipsi euaserunt. Vnus tantùm Grangius trib. mil. fracto nauis malo insidens, fluctibus haustus est: cuius magnum meritò desiderium fuit. Erat enim in eo homine non summa tantùm ingenij consiliíq. præstantia, sed mirifica etiam in familiari congressu comitas ac dexteritas, qua ceteros ad virtutum suarum imitationem alliceret.

Gallicæ classis naufragium.

CETERVM nostros ægrè emersos vndis, omni tempestate truculentior excipit fames: neque ad eam sedandam, quidquam opis, omnibus amissis, supererat: nisi quæ terra vltrò præberet, herbarum videlicet, radicúmque omne genus, mandere conarentur. Quúmque alia alimenta deficerent, ea necesse erat vbiq. rimari quæ latranti stomacho obiicerent. Neque tantùm fames sed sitis quoque miseros fatigabat, cui pellendæ nihil præter veteres cisternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cœno aquam hauriebant, vt vel solus spumæ eius conspectus etiã valentissimis nauseam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis sitísque rabies omnia, quamuis spurca & insalubria, ingerere in ventrem subigebat: totos octo dies tam misero

Gallorum naufragorum angustiæ.

ro victu extrahunt.

Nono demum die exiguam fortè ſcapham reperiunt:lætum id inter mala:eius ope ſperant ſe ſociis qui in caſtello erant naufragium ſuum ſignificaturos. Quippe ab eo, terreſtri itinere, duodecim leucarum interuallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hæc interiectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem ſtadia diffuſum, profundo alueo & nuſquam vada aperiente, non niſi nauigio tranſmitti poterat. Itaque excepta læte ea ſcapha, linteas ſuas tunicas ſeu induſia concerpta, ſtupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commiſſuras eius ferruminant.

Tum Ioannes Ribaldus Prætor pro ſolita comitate & modeſtia, multos eorum quorum conſilio vtebatur, conuocatos, in eam fermè ſententiam alloquitur: *Ribaldi ad ſocios oratio.* Humanam patientiam, ô ſocij, miſeriæ noſtræ vicerunt. neque « in tantis ærumnis vita tolerari diutius poteſt. « Et multò quidem optabilius eſſet morte ſemel defungi, quàm tam perdito rerum ſtatu « centies mori verius quàm viuere, niſi fides vetaret prouidentiæ Dei diffidere, cuius vel in « extremis rebus auxilium ſperandum atque expectandum eſt. Interea tamen, quod noſtrarum partium eſt, verſanda nobis ſunt ſedulò « omnia, ſiquem fortè induſtria animi & labore inueniamus malorum exitum. Itaque è nobis aliquos ſcapha ad caſtellum mittendos cẽſeo, qui noſtris deploratũ rerũ noſtrarũ ſtatũ « renuncient, & auxiliũ petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, poſitis

humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potissimum huic obeundæ legationi deligerent, circumspectant. Thomas Vassor Diepensis ad eam rem maximè idoneus visus: ei negotium dat Ribaldus vt quamcelerrimè possit sociis quàm misero statu sint significet. Ei se comites adiunxere Vincentius Simon, Michael Gouor, & alij vsque ad decem & sex.

NOSTRI, qui (vti paulo antè dictum est) trans flumen erant, eadem die in vlteriore parte Castellum versus cohortem armatorũ, expasso vexillo incedere prospiciunt. Postquam coniecturis, quantæcumque ex tanto interuallo capi potuerunt, Hispanos esse innotuit: nostri, qui in tantis rerum angustiis hoc sibi supremum perfugiũ superesse crederent, nonnullos è suis ad hostem mittunt, qui cum eo de deditione & vita paciscantur. Legati Galli primò satis humaniter ab Hispano excepti sunt.

Hispani ducis crudelis perfidia in miseros.

HISPANAE illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis & Christiani fide suam in Gallos beneuolentiam affirmans: & eum Hispano victori sollennem semper morem fuisse testatus, vt supplici hosti, Gallo præsertim, clementer consuleret: neque se ab eo instituto discedere velle, aut quidquam grauius in eos statuere, quod postea in mutua vtriusque gentis inter se odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad se hortatur. Simúlq. instrui scapham

&

& quinque Hiſpanos traiicere in vlteriorem ripam ad noſtros iubet. Hiſpani tranſmiſſo fluuio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Ioannes Ribaldus prætor primus nauiculam cum triginta ſuis conſcendit: ipſe à Vallemando ſatis comiter excipitur: ceteros ab eo aliquantulum ſeductos, Hiſpani manibus ponè tergum reuinctis, binos ſimul colligant.

INTEREA Galli, vnoquoque traiectu triginta, trans flumen exponebantur: tantiſperdum Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipſius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Noſtri interim quum omnes flumen tranſmiſiſſent, bini ad eum modum colligantur, ſimúlque permiſti Hiſpanis Galli ad Caſtellũ procedunt. Ribaldus prætor & alij, in primis Ottignij dominus, vbi ſuos ita nexos & iugatos vident, neſcio quid ſiniſtri ex eo augurari & toto ore expalleſcere. Interea tamen rurſum Vallemandi fidem appellant: ille ſedulò confirmat eos, neque aliò indita Gallis vincula teſtatur, quàm vt tutò in Caſtellum deduci poſsint. ibi ſe illis cum fide præſtiturum quæ pepigerit. *Hiſpanus Gallum fallacibus verbis lactat.*

QVVM iam non procul à Caſtello abeſſent, ille tũ ſciſcitatus quinam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarij, aliíque maritimis muneribus vtiles eſſent: triginta eius generis inuentos à ceteris ſecernit.

Nec longo inde temporis ſpacio armatorum cohors Caſtello egreſſa, pleno gradu in noſtros contendit, qui ſeorſum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ouium ad lanienam agi diceres. Tum cornua occinere incipiunt, & Hiſpanorum militum furor erumpere: cæduntur vincti & inermes Galli ad fiſtularum, tympanorum & buccinarum cantus, ita vt quiritantium clamor exaudiri non poſſet. Ibi gladiis & haſtis ſtrenuè ſæuire Hiſpani, & quàm fœdiſsimum quiſque vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix ſemi horæ ſpatio facilem & egregiã ſcilicet victoriam de inermibus ac deditis tulere, quos ipſi in fidem acceperant.

Gallorum inermium laniena.

DVM hæc perpetrantur, Ioannes Ribaldus Vallemandi fidem implorãs, vitæ ſuæ parci orat: ipſe etiam Ottignius ad pedes eius prouolutus, promiſſorum vt meminiſſe velit, ſupplex obſecrat. Sed omnia hæc fruſtra fuere. Nam ille neglectim obuerſo tergo, præterijt: ſimúlque vnus carnificum eius, pugionem in Ribaldi auerſum corpus defigit: móxque eo vulnere prolapſum, vno alteróque ſubinde ictu iacentem conficit.

Ribaldi Prætoris Galli mors.

Hic fuit miſerabilis noſtrorum exitus, quũ ſe in fidem & clementiam Hiſpanorum tradidiſſent, quę Punica religione ſeruata ab illis fides eſt. Neque ſatis habuere ſæuitiam innoxio ſanguine explere, ſed vt omnem barbariem ſuperarent, Legati regij barbam abraſere, luculenti facinoris ſpecimen: eámque incluſam litteris Hiſpalim miſere, quemadmodum

dum à nauticorum nostrorum nonnullis, quorum opera Hispani ad eum nuncium in Hispaniam perferendum vsi sunt, nuper bona fide nobis relatum est: in iis nominatim Christophoro Britone, Portu-gratiensi, qui clam Hispali Burdegalam transgressus, Burdegala Diepam naui reuectus est.

Post hæc Hispani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regij corpus membratim dissecant, & eius capite in quatuor partes diffisso, miserabiles illas quadras totidem arrectis contis præfigunt, cósque quatuor Castelli angulis statuunt.*

Hactenus Gallica illa Historia: nos quæ sequuntur addidimus.

Postremo (quod ex Nobili quodam Britone qui Floridam vidit, ipse accepi) Hispani, vt insigni aliqua catastrophe eam tragœdiã clauderent, lacera illa corpora, truncos artus, putres puerorum, feminarum & virorum formas, exstructa extra Castellum pyra, igni cremarũt, vt facilè appareret id non magis hostili rabie quàm veræ Religionis odio, ab ipsis esse factum. Sed vtcumque cæsorum reliquias flammis aboleuerint, tam fœdæ rei tamen memoriam neque à conspectu ipsius Dei, neque ex hominum animis delere adhuc potuere, neque vmquam poterunt.

Hispani Gallorum cæsorum corpora cremant.

Ceterum in tradenda Gallorum cæde quæ plurimis & oculatis testibus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem validum adeo vt nondũ exolescat. Expeditione suscepta, Hispanum ab Aulicis quibusdam per occultos nuncios de re tota certiorem esse factum: & qui cò na-

uigarent, maximam partem Hugonotos eſſe, Regni perturbatores & Regis ipſius hoſtes, obuiam prædam & quæ impunè inuadi poſſet. Hæc vulgò tum iactata nec affirmare, nec refellere in animo eſt. Sed poſtquam ea geſta ſunt, quòd tam atrocis iniuriæ exemplo non Galli tantùm, ſed Regis quoque ipſius Maieſtas, cuius auſpiciis ea expeditio ſuſcepta fuerat, violata eſſe videretur: etſi ea in feminas puerósque immanitas omnium queſtus anteiret, cæſorum liberi, viduæ, cognati & amici, vltionem orantes, Carolo IX. regi Galliæ ſupplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo queſtum apud Regem Hiſpaniæ, atque illum facinus pro rato non habuiſſe ſatis conſtat: quum interea non minus impunitas maneret ſicariis, quàm mors interfectis: donec ſeneſcente facti inuidia, mentionem omnem ac memoriam eius rei maiores caſus oppreſſere.

Porro libelli exemplum infrà ſcriptum eſt.

*

SVPPLI-

SVPPLICIS LIBELLI exemplum, Carolo IX. Regi Galliæ oblati à viduis, liberis pupillis & orphanis, propinquis & amicis, subditorum eius qui ab Hispanis in Francia Antarctica, quam vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati sunt, Anno M. D. LXV.

MISERABILES planè personæ atque opis egentes (Christianissime Rex) viduæ & orbati parentibus pueri puellęque propè innumerę, pedibus tuæ Maiestatis, plenæ lacrymarum & supplices, aduoluuntur: & ærumnas suas apud te deplorantes, lugubre spectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum suorum (qui circiter nongenti, misti feminis virisque pueri, in Florida à "Petro-claudio & Hispanis militibus fœdè trucidati sunt) propè præsens oculis tuis exhibent. Id verò facinus quum per se vel auditu fœdũ atque horrendum sit: tum hodie maximè subditorum tuorum sanguis perfidiosissimè fusus, Dei fidem & iustitiam aduersus sceleratos latrones implorat.

"Is idem est qui Vallemando sibi nomen fecerat.

ITAQVE iam tuarum partium est, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo subiectos populos, tum vt eos iustitia regas, tum vt sub præsidio ac tutela Maiestatis tuæ incolumes conserues. In primis verò miseris atque afflictis, qui secundum Dei opem ad tuam fidem cõfugiunt, præsertim recenti adhuc vulnerũ

dolore ſuccurrere: eorúmque, haud ſecus at-
que herus fidelium ſeruorum, aut etiam pa-
ter filiorum, ærumnis ingemiſcens, orbita-
tem & lacrymas conſolari. Nam querelæ qui-
dem quas ad te deferunt, non minus miſera-
tione dignæ videntur, quàm Petri-claudij Hi
ſpani immanitas conſuetis belli commerciis
omnibúſq. diuinis ac humanis legibus aduer-
ſa eſt.

ID quò faciliùs intelligas, nos rem paulo
altiùs repetentes patienter, vt facis, audito.
Meminit Maieſtas tua ſubditos illos tuos re-
giis literis fretos, quas Ioannes Ribaldus abs
te accepit, tuo mandatu, tuis auſpiciis, in Flo-
ridam nauigaſſe. Quò quum perueniſſent,
quinque Hiſpanæ naues (quarum maxima o-
ctingentarum amphorarum, proxima, ducen
tarum, ceteræ mediocris formæ, erant) repen-
tè pluſquam hoſtili impetu tuos illos homi-
nes adortæ ſunt. Mox claſsiarij earum milites
in terram lapſi, Caſtellum tuo nomine atque
auſpiciis à Gallis exſtructum irrumpentes, vi
ros, feminas, pueros, & quidquid obuium fuit
obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbe-
cillitas miſerationẽ attulit. Quinetiam tranſ-
foſſa puerorum infantiúmque corpora (hor-
rendum viſu) præfixa haſtis ad ludibrium o-
ſtentabant.

INDE octingentos fermè Gallos, cohor-
tem Ribaldi Prætoriam (quamquam fide da-
ta, ſi arma tradidiſſent, abire omnes incolu-
mes paſſuros) manibus poſt tergum reuinctis,

ſeruilibus probris fœdatos: ſceleratos, lepro-ſos, pædicones & latrones Francos vocantes, in ore ipſius Ribaldi iugulant. Quúmque is tam fœdi ſpectaculi horrore perterritus, ad Petrum-claudium accedere conaretur, vt ſe in eius fidem ac tutelam, velut aſylum, conijceret, ab eo ſuperbè repulſus, móxque eius iuſſu à milite, pugione in tergum impreſſo, percuſſus eſt. Quo vulnere quum corruiſſet, idem hic miles iacentis pectus vno & altero ictu hauſit. Mortuo quoque ludibria adiecta: ceruices incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in caſtello, vbi ceterorum corpora exanima iacebant, præfigit. Poſtremò litteras ad regem Hiſpaniæ, præclaræ victoriæ nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ incluſos, mittit: perſpicuè tali ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam maieſtatem vereretur, quam adeo ſuperba contumelia, per clientium tuorum iniurias & dedecora, violare auſus eſt.

NEQVE verò credibile eſt, Principem vllum aut Regem Chriſtianum, imò nec Barbarum, tam abhorrenti ab omni humanitate eſſe animo, vt exſecrabile illud facinus approbet, & eò quidem fœdius quòd media pace in tuos admiſſum eſt, quum tibi neque cum Hiſpano, neque cum vlla externa gente, bella aut hoſtiles inimicitiæ intercederent. Perpetrati tamen huius latrocinij Hiſpanos, nulla iniuria abs te violatos, reos eſſe, noſtrorum ſanguis & lacrymæ noſtræ clamant, & quidem

iis locis ac perſonis quæ ſub nullius iure ac ditione, præterquā tua, ſunt. Niſi fortè Petro-claudio impudentiam ſæuitiæ adiungere ac dicere libeat, Ibi ius eſſe vbi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præſidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperióque inuadere: licere pro ſuo iure in eorum ceruices ſæuire, quos Deus Maieſtati tuæ ſubditos attribuit, & quidem tam arto fidei & obſequij vinculo tibi obſtrictos, vt millies mortem oppetere malint, quàm in noui Principis fidem ac ditionem concedere.

QVAMOBREM ſi Petri-claudij facinus Hiſpaniæ rex ratum non habeat, nihil ſupereſt, niſi vt vel iſtius ſupplicio iniuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibíque in poſterum ius ac poſſeſſionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auſpiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adiecta eſt. Neque enim ſubditi illi tui, qui, propagandis imperij tui finibus, eam prouinciam pro virili parte manucepere, pro fugitiuis eò redacti ſunt, aut vt rei exſuléſve in vltimas terras deportati: ſed eos Maieſtatis tuæ legatos, miniſtros mandatorum tuorum, eò nauigaſſe iuſſu & miſſu tuo, litteris ipſemet regiis Ribaldo datis confirmaſti, qui tuam in eo vicem ac perſonam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in vno ſcelere per ſe iniurias, etiam onerat iſtorum impunitas. Quippe ſi inultæ omittantur, liceátque

ceátque

ceátque nefariis latronibus, violatoribus omnis humani iuris ac fidei publicæ, non luce hac tantùm, sed spoliis etiam tuis nostrísque impunè perfrui: sicuti dolor ad nos, sic ad te dedecus, & manante latiùs exẽplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed vt ab aliis impunitate alatur istorum immanitas, te tamen subditorum tuorum iniurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritas ab istis pœnas expeti, tua tantùm aut nostra, sed publici exempli & & humanæ societatis, interest, quam Petrus-claudius cum suis, quantum in se fuit, soluit.

POENI ceteríque Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides vt illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis est. Romanis contrà adeo sancta erat fides, vt eam fallere, etiam hosti, peius omni peste fugerent. Vtinam hæc laus meritò à nobis Petro-claudio eiúsque sociis tribui posset: quibus adeo vilis promissorum veritas & fides fœderum fuit, vt ad eam violandam sacrum Dei nomen vertere veriti non sint, ac si eum in scelerum suorum societatem adsciscere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoque opera vti, siue ad nos castigãdos, siue vt ipsi iustum scelerum suorum aceruum, iustis pœnis materiem, cumulent. Idq́. ne iustitiæ ipsius & iudiciorũ obliti, pater nã eius indulgentiã malè agẽdo fatigemus. Sed vicissim hoc verũ est: vt idem ad opus hominũ scelera & Dei iudicia concurrunt: ita Deum

graues tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

QVOD reliquum eſt (Chriſtianiſſime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum ſolitudo, ac iuſtæ noſtrûm omnium lacrymæ & ſqualor te moueant, qui parentes, qui fratres, qui propinquos, clientes tuos, per immane Petri-claudij ſcelus amiſimus. Liceat priuatarum iniuriarum obliuiſci: nihil ad te mala noſtra pertineant. Quid auguſto Regiæ maieſtatis nomine ſpreto, quid pollutis auſpiciis tuis, quid non fœderum modò fide, ſed etiam Iure-gentium in legatis tuis violato, facies? Fortiſſimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non iura experiere, non arma capies? ſed horrendos iſtos carnifices tuorum ſtrage ouantes & ſuper impunitatem præmia etiam ferentes ſcelerum, tacitus intuebere?

MELIORA equidem de te ominamur & ſperamus (ô Rex) Deúmque ipſum Opt. Max. obnixè quęſumus vt verè heroicos in te ſpiritus excitet. Iſti cruentos à recenti tuorũ cæde gladios, manantia ſanguine ſpolia, & reliquias infelicis exercitus tui in Hiſpaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum ſibi tantum licere in tuis te ſciente ac vidẽte pulcrum ducunt, poſſúntne apertius demonſtrare quid facturi ſint, ſi teipſo potiantur?

QVAMOBREM, vt tuæ Maieſtati & Gallico nomini inuſtum dedecus meritis paricidarũ ſuppliciis deleas, generoſum & dignum te, dignum auis tuis, ſpiritum indue: Deo bene

iuuante,

iuuante, ſubditorum tuorum cauſam ſuſcipe, ſuſceptámque qua potes ac debes fide tuere: vt coram toto Chriſtiano orbe tuam in protegendis ſubditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocentiam, teſtatam facias. Nullo quidem maiore piaculo (ô Rex) tum innoxio noſtrorum ſanguini, tum iuſtæ iræ tuæ parentare potes, quàm latronum pœna: vt non tantùm cæſorum viduæ coniuges, propinqui & liberi deſiderium ſuorum & graues ſuos dolores eo ſolatio leniant: ſed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoſcant.

*

NOVI orbis historiæ libro secundo Benzo Hispanos monachos & sacerdotes, aliósque eorum exemplo colonos, in India ea interdiu committere scribit, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. Tantam fœditatem etsi premere quàm mouere multo satius fuerit: attamen quia isti tum in illis terris, tum etiam in hoc nostro orbe, nouam Sodomam instaurare parant, nisi maturè obuiam eatur: Georgij Buchanani, Poetæ clarissimi, graue & ἐπιτιμωρητικὸν carmen in Colonias illas Indicas huc attexere visum est: earum videlicet pœnarum prænuncium, quæ istorũ capitibus cælitus imminent, ni seriò resipiscant.

IN COLONIAS BRASILIENSES.

DESCENDE *cælo turbine flammeo,*
Armatus iras Angele vindices,
Libidinum iam notus vltor
Exitio Sodomæ impudicæ.

En

En rursus armis quod pereat tuis
Lustrum Gomorrhæ suscitat æmulum
Syrûm propago, & exsecrandæ
Spurcitiæ renouat palæstram.
Pars illa mundi, quam sibi propriam
Sedem dicauit mollis amœnitas
Luxúsque, sub fœdis colonis
Seruitium tolerat pudendum.
Abominandis arsit amoribus
Strigosus æstu, pauperie & fame,
Glandis vorator, virulentum
E raphanis redolens odorem.
Quem (rêre) ponet nequitiæ modum
Frænis libido libera? & insolens
Humanioris ferre victus
Illecebras meliore cælo?
O Christiani infamia nominis,
O fœda labes & nota temporum!
O turpium turpísque causa &
Exitus & precium laborum!
Ignota rostris verrimus æquora,
Gentes quietas sollicitauimus
Terrore belli, orbísque pacem
Miscuimus misero tumultu.
Per ferrum & ignes & mare naufragum
Secreta rerum claustra refregimus,
Ne deesset impuris cinædis
Prostibulum veneris nefandæ.

Gens illa nullos mitis in hospites,
Et ora victu assueta nefario,
Portenta conspexit Cyclopum
Sanguinea dape fœdiora.
Nunc Scylla sæuos exere nunc canes:
Nunc nunc Charybdis vortice spumeo
Conuolue fluctus, & carinas
Flagitijs grauidas resorbe.
Aut hosce tellus in patulos specus,
Aethérve flammis perde sequacibus
Turpes colonos, Christianæ
Dedecus opprobriúmque terræ.

FINIS.

ELEN-

ELENCHVS, SIVE INDEX

rerum & verborum maximè insignium quæ in his Historiis tractantur.

G

H

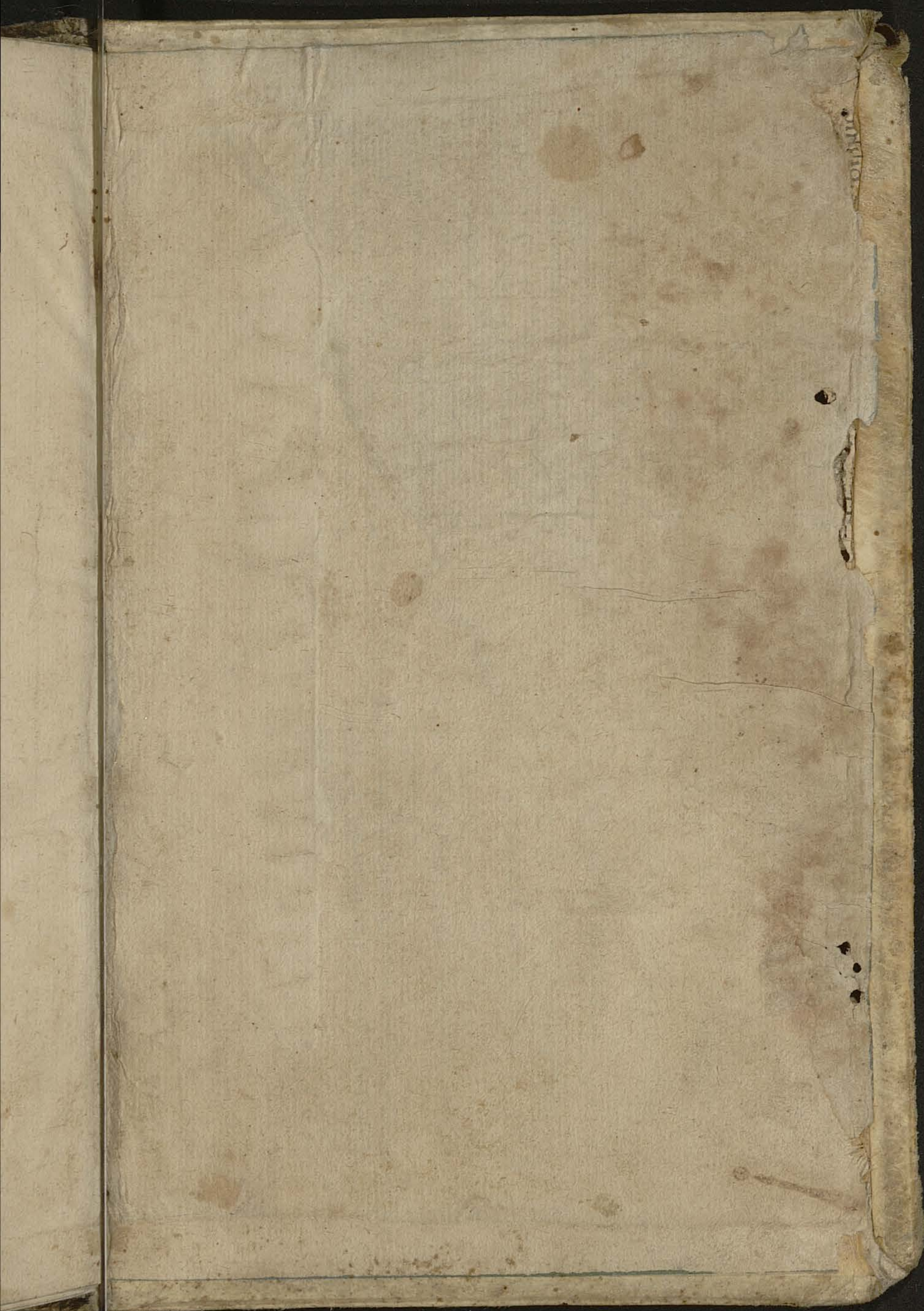
I

FINIS.

Mendas aliquot quæ nobis exciderunt, ſic emendato.

Pag.41.lin.2.*exemplo*,lege *extemplò*. Ibid.8. *Calecio* l.*Calicio* pag.96.lin.13.*feliciorum*.l.*feliciorem*.132.3.Hobi arboris deſcriptionem ad præcedens caput, id eſt, ad pag.126. transferto. 135.5. *Hiſpanoila* l. *Hiſpaniola*.203. CAP. X. l. CAP.XIII. 212. CAP. XIII.l. XIIII.239.12.*ſubacentibus* l.*ſubiacentibus*.

ASTROLOGIA